

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-sarja N:o 112

Pirkko-Liisa Aro

SATTUMANVARAISET EDUT ELINKEINO- TOIMINNASSA

**SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN
JULKAISUJA**

A-sarja N:o 112

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-sarja N:o 112

PIRKKO-LIISA ARO

**SATTUMANVARAISET
EDUT ELINKEINO-
TOIMINNASSA**

WITH ENGLISH SUMMARY

AKATEEMINEN KIRJAKAUPPA
JAKAJA

SATTUMANVARAISET EDUT ELINKEINO- TOIMINNASSA

KIRJOITTANUT

PIRKKO-LIISA ARO

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

© Pirkko-Liisa Aro 1975

Vammala 1975. Vammalan Kirjapaino Oy.

ISBN 951-9068-47-3 (nid.)
ISBN 951-9068-48-1 (sid.)
ISBN 978-951-855-579-0 (pdf)

ALKUSANAT

Selvästi kolmitahoinen on se virikkeiden verkko, joka on johtanut nyt käsillä olevaan tutkimukseen.

Ensimmäisen ärsykkeen muodostivat ne sattumanvaraisten etujen mainokset, joita kohtaa tuon tuosta mitä erilaisimmissa yhteyksissä. Heräsi kysymys: missä kulkee sallittujen ja kiellettyjen sattumanvaraisten etujen raja.

Toisen virikkeen antoi professori *Matti Ylöstalo*, joka Keskuskauppa-kamarin liiketapalautakunnan puheenjohtajana kertoi tavan takaa joutuneensa miettimään sattumanvaraisten etujen lupaamista sääntelevän VilpKilpL 8 §:n mieltä ja tarkoitusta.

Kolmas virike tuli markkinointilainsäädännön pohjoismaisten uudistushankkeiden myötä: Norjan ja Tanskan ao. lakeihin oltiin kirjoittamassa sattumanvaraisten etujen tarjoamista suuresti rajoittavia säännöksiä. Oli syytä otaksua, että mainosarvonnat oli näissä maissa katsottu kuluttajan kannalta sopimattomiksi markkinointikeinoiksi. Arvatenkin sattumanvaraisten etujen lupaaminen oli myös tullut tai tulemassa laajaan käyttöön — muuten kai ei erityissääntelyyn olisi ryhdytty.

Kaiken kaikkiaan, sattumanvaraisten etujen problematiikka vaikutti paitsi asiallisesti ja ajankohtaisesti mielenkiintoiselta myös yhteiskunnan erään tärkeän lohkon kannalta merkittävältä.

Kävi niin onnellisesti, että uuden tutkimusteeman alkaessa askarruttaa mieltäni valtion yhteiskuntatieteellinen toimikunta julisti varttuneiden tieteenharjoittajien apurahat haettavaksi. Ilman saamaani apurahaa, joka vapautti minut vuoden ajaksi normaalista yliopistotyöskentelystä, askartelisin arvattavasti edelleenkin mainosarpajaisten parissa. Kiitän tästä vuodesta.

Yllytyksestä työhön samoin kuin suuremmoisesta keskustelualttiudesta työni kiperissä vaiheissa olen professori *Matti Ylöstalolle* syvästi kiitollinen.

Mieluisana velvollisuutenani on kiittää Suomalaista Lakimiesyhdistystä, joka on ottanut teokseni julkaisusarjaansa.

Oikeustieteen kandidaatti *Marita Eerikäinen*, joka on kääntänyt teokseni yhteenvedon, ansaitsee lämpimät kiitokset.

Helsingissä, lokakuussa 1975

Pirkko-Liisa Aro

SISÄLLYS

Alkusanat	V
Sisällys	VII
Lähdeluettelo	IX
Lyhenneluettelo	XV
 I. Johdanto	 1
1. Sattumanvaraisia etuja koskeva perussäännöstö	1
2. Arpajaisten ja mainoskilpailujen taloudellisesta merkityksestä	3
3. Tutkimustehtävän esittely	7
 II. Arpajaisnormiston kehityksestä	 9
1. Alkulähteiltä	9
2. Taistelu uhkapelin turmiollisia vaikutuksia vastaan 1700-luvun Ruotsi-Suomessa	11
3. Moraalinvartijat armeliaisuutta harjoittamassa — autonomian ajan asenteita	18
4. Uhkapelurit rikoslainsäätäjän kourissa	23
5. Arpajaisasetuksen synty	28
6. Raha-arpajaiset tieteen ja taiteen tukena	31
 III. Onnen kauppaa eli sattumanvaraiset edut myynninedistämis- keinona	 35
1. Kauppiaat pelihimon hyväksikäyttäjinä	35
2. VilpKilpL 8 §	43
a. VilpKilpL:n ja etenkin sen 8 §:n synty asiakirja-aineiston valossa	43
b. VilpKilpL aatteiden ja asenteiden heijastajana	51
c. VilpKilpL 8 §:n ja arpajaisnormiston suhteesta	55
d. VilpKilpL 8 §:n suhteesta eräisiin muihin saman lain sään- nöksiin	60
e. Ulkomaisia esikuvia	63
3. 1930-luvun kokemuksia	65
4. Sotavuodet ja sotien jälkeinen aika	70

5. Kilpailu kiristyy, sattuma korjaa satoa	72
a. Uusi arpajaisasetus, uusia linjojako?	72
b. Liikekilpailun valvontakunta luomassa VilpKilpL 8 §:n säännökselle sisältöä	74
c. Tuomioistuintulkintoja	89
d. VilpKilpL:n uudistushankkeita	98
6. 1960-luku — uudistusten odotusta	101
a. Liikekilpailun valvontakunnan kannanotot vakiintuvat	101
b. Arpajaislainsäädäntö uudistuu	120
c. VilpKilpL:ia yritetään uudistaa	123
7. 1970-luku — kuluttajansuoja-ajattelun vuosikymmen	133
a. Liikekilpailun valvontakunta uudistuu	133
b. Uudistunut liiketapalautakunta valvoo	137
c. Arpajaisrintaman tapahtumia	148
d. Kohti kuluttajansuojalakeja	151
IV. Mainosarpajaiset 1975-luvun Suomessa	160
A. Mitä tapahtuu todella?	160
B. Tulkintasuosituksia ja ennusteita	164
1. Kilpailu- ja arpajaisnormiston suhteesta	164
2. VilpKilpL 8 §:n tulkinnasta	170
a. 8 §:n 1 momentti	170
aa. »Liiketoimessa tai sellaisen toimen yhteydessä»	170
ab. »annetaan, luvataan tai tarjotaan»	172
ac. »lahja, alennus tai muu etu»	172
ad. »jonka saanti on sattuman varassa»	174
b. 8 §:n 2 momentti	178
3. Yleislauseke ja mainoskilpailut	180
4. Ns. myyjäkilpailut	189
5. Sananen seuraamuksista	196
V. Uudistusehdotusten arviointia	198
Summary	206
Tapaushakemisto	216
Asiahakemisto	219

LÄHDELUETTELO

(suluissa käytetyt lyhenteet)

I Virallisjulkaisuja

Kotimaisia komiteamietintöjä ja muita lainvalmistelutöitä:

Ehdotus kuluttajansuojalainsäädännöksi. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu 12/1974 (Lainsäädäntöosasto 12/1974).

Förslag till Strafflag af det inom Justitiedepartementet i K. Senaten bildade utskott. Helsingfors 1884 (Förslag 1884).

KomMiet 1875: 9. Alamaiset ehdotukset Suomen Suuriruhtinaanmaan Rikoslaksi, Asetukseksi rangaistusten täytäntöönpanosta, sekä Asetukseksi Suomen Suuriruhtinaanmaalle annetun uuden rikoslain voimaannpanemisesta, ynnä perussyytät näihin ehdotuksiin. Helsinki 1884. (KomMiet 1875: 9 (suomennos 1884)).

KomMiet 1884: 12. Alamaiset ehdotukset Suomen Suuriruhtinaanmaan Rikoslaksi, Asetukseksi rangaistusten täytäntöönpanosta sekä Asetukseksi Suomen Suuriruhtinaanmaalle annetun uuden rikoslain voimaannpanemisesta ja siitä mitä sen johdosta on vaarinoitettavaa, ynnä perussyytät näihin ehdotuksiin.

KomMiet Mon 1959: 20. Vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi annettua lainsäädäntöä tarkistamaan asetetun komitean mietintö.

KomMiet 1961: 1. Verolakikomitean mietintö.

KomMiet 1967: A 9. Ehdotus laiksi vilpillisestä kilpailusta perusteluineen.

KomMiet 1967: B 78. Raha-arpajaisten järjestelytoimikunnan mietintö.

KomMiet 1969: B 103. Pelikasinotoimikunnan mietintö.

KomMiet 1971: B 24. Vilpillisen kilpailun lainsäädäntökomitean mietintö III. Ehdotus laiksi sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa.

KomMiet 1972: A 26. Kuluttajapolitiikan suunnittelukomitean mietintö.

KomMiet 1972: B 66. Kuluttajansuojelun ja elintarvikevalvonnan organisaatiotoimikunnan mietintö.

KomMiet 1973: 138. Arpajaiskomitean mietintö.

Lvk 1911: 1. Lainvalmistelukunnan ehdotus asetukseksi arpajaisista ynnä perustelut.

Lvk 1964: 4. Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi rikoslain 43 luvun muuttamisesta.

Vilpillisen kilpailun lainsäädäntökomitea. Alustava ehdotus laiksi vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi perusteluineen. Marraskuussa 1962. (Alustava ehdotus 1962).

Norjan lainvalmistelutöitä:

Innstilling fra Konkurrancelovkomitéen. Oslo 1966. (Innstilling 1966).

Ruotsin lainvalmistelutöitä:

Andra Kammarens Tillfälliga Utskotts (N:o 1) Utlåtande N:o 9. Bihang till Riksdagens protokoll 1906. 8.

Betänkande och förslag angående åtgärder till förhindrande af utländska lottsedlars spridande i riket och förändrad lagstiftning om lotterier afgifna den 16 februari 1910 af särskildt tillkallade sakkunniga (Betänkande 1910).

Prop. 1970:57. Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om otillbörlig marknadsföring, m.m.

SOU 1938:17. Betänkande med förslag till lotteriförordning m.m.

SOU 1966:71. Otillbörlig konkurrens. Betänkande av utredningen om illojal konkurrens.

SOU 1970:52. Om lotterier.

SOU 1972:7. Reklam II. Beskrivning och analys.

SOU 1973:11. Reklam IV. Reklamens konstnader och bestämningsfaktorer.

SOU 1974:37. Mut- och bestickningsansvaret.

Tanskan lainvalmistelutöitä:

Betænkning Nr 416/1966. Betænkning angående en ny konkurrencelov afgivet af det af handelsministeriet den 21. januar 1959 nedsatte udvalg (Betænkning 1966).

Betænkning Nr 681/1973. Forbrugerkommissionens betænkning II. Markedsføring. Forbrugerombudsman. Forbrugenklagenævnet (Forbrugerkommissionens betænkning II (1973).

Muita virallislähteitä:

Keskuskauppakamarin liikekilpailun valvontakunnan ratkaisuja 1956—1965. Toimittanut Matti Mäenpää. Helsinki 1966.

Keskuskauppakamarin liiketapalautakunnan lausuntoja 1966—1970. Toimittanut Matti Jääsalo. Helsinki 1973.

Marknadsdomstolens avgöranden 1971—1973. Stockholm 1974.

Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomukset virkatoimistaan ja lain noudattamisesta koskevista havainnoistaan (Oka).

VilpKilpL:n valmistelun yhteydessä syntyneet asiakirjat (KD 61/19 KTM 1928). Lähteinä on lisäksi käytetty valtiopäiväasiakirjoja ynnä senaatin ja valtiosihteen viraston asiakirjoja.

II Kirjoja ja kirjoituksia

- Aaltonen, Aimo O.*, Havaintoja kilpailulainsäädäntömme epäkohdista. Välipuhe 1966: 3 s. 30—32.
- Loppuunmyynti vilpillisen kilpailun ehkäisemislain valossa. Vammala 1965.
- Vilpillisen kilpailun ehkäisemisestä. LM 1968 s. 192—210.
- Alanen, Aatos*, Vilpillinen kilpailu ja luoton loukkaus. Liiketaito 1937 s. 244—246.
- Antoni, Fride*, Otillbörligt i reklam och marknadsföring. Uddevalla 1971.
- Apala-Arlander, Terttu*, Yleislausekkeista. Oikeussäännösten muotoamiseen ja soveltamiseen liittyviä kysymyksiä. Vammala 1972.
- Aro, Pirkko-Liisa*, Ennakkokäyttöoikeus patentinhaltijan yksinoikeuden rajoituksena. Vammala 1972.
- Kiinteistöarpajaiset ja Suomen senaatti. LM 1975 s. 19—25.
- Vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi annetun lain unohdetut esivaiheet. DL 1973 s. 317—335.
- Atsl, Josef — Rathleff, Ernst-Otto*, Das Glücksspiel. Sammlung der geltenden Bestimmungen für Glücksspiele, Lotterien, Ausspielungen und andere Spiele. Frankfurt a.M. — Berlin 1965.
- Autio, Aimo — Kanerva, Reino*, Markkinoinnin perusteet. 5 p. Jyväskylä 1972.
- Baumbach, Adolf — Hefermehl, Wolfgang*, Wettbewerbs- und Warenzeichenrecht. Band I. Wettbewerbsrecht. 10 p. München 1971.
- Bernitz, Ulf*, Svensk och internationell marknadsrätt. 2 p. Stockholm 1973.
- Bernitz, Ulf — Modig, Jonas — Mallmén, Anders*, Otillbörligt marknadsföring. En handbok om den nya lagstiftningen. Nyköping 1970.
- Bernitz, Ulf — Tiili, Virpi*, Suomalainen ja kansainvälinen markkinaoikeus. Porvoo 1974.
- Bergqvist, Hans*, Lotterier & pristävlingar som konkurrensmedel. Stockholm 1970.
- Bull, Johan Storm — Løchen, Torvald C.*, Lov om kontroll med markedsføring. Praktisk handbok. Oslo 1973.
- Bülow, Peter*, Der psychologische Kaufzwang. Eine Analyse seiner Erscheinungsformen. GRUR 1974 s. 254—260.
- Callmann, Rudolf*, The Law of Unfair Competition, Trademarks and Monopolies. Vol. I. 3 ed. Mundelein 1967.
- Calonius, Matthias*, Siviilioikeuden luennot (suom. Edwin Linkomies). Vammala 1946.
- Castrén, Martti*, Liikesalaisuuksien oikeussuojasta yhteistoimintasuhteissa ja niiden jälkeen. Vammala 1973.
- Chydenius, J. W.*, Om rättsskydd mot ohederlig yrkestäflan. Ekonomiska samfundet i Finland. Föredrag och förhandlingar I.IV. Helsingfors 1906 s. 38—51.
- Dahl, Børge*, Kontraktsret og markedsføringsret. Nogle bemærkninger til forbrugerkommissionens udkast til lov om markedsføring m.v. Juristen 1973 s. 377—385.
- Ekstrand, Leon.*, Lainsäädännöstä »vilpillistä kilpailua» vastaan. Kahdestoista yleinen kauppiaskokous Vaasassa 5—7 p. elok. 1909. Keskustelukysymykset. Vaasa 1909 s. 18—65.

- Eriksson, Edv.*, Miten voitaisiin tehostaa vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi annetun lain soveltamista? NIR 1935 (suom.) s. 33—37.
- Erme, Leo*, Karta lapsi vilppiä (haastattelu). Mainosuutiset 1968:3 s. 14.
- Mainonnan oikeudellisista rajoituksista. Mainostaja 1964:2 s. 37, 40—42 ja 71.
- Markkinoinnin oikeussäännöksiä. 2 p. Kuopio 1973.
- Vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi annettu laki ja kuluttaja. DL 1967 s. 169—177.
- von Eyben, W. E.*, Nordiske forslag til ny lovgivning mod illoyal konkurrence. NIR 1966 s. 184—196.
- Ezell, John Samuel*, Fortune's merry wheel. The Lottery in America. Cambridge, Massachusetts 1960.
- Feigel, Hans*, Preisausschreiben, Preisrätsel, Lotterien und Ausspielungen im Wettbewerb. Giessen 1938.
- Forsman, Jaakko*, Anteckningar enligt professor Jaakko Forsmans föreläsningar öfver de särskilda brotten enligt strafflagen af den 19 december 1889. Med tillstånd af föreläsaren, men utan hans medvärkan utgifna af L. Aspegren. Andra afdelningen. Brotten mot det medborgerliga samhällets rättsgebit. Helsingfors 1899.
- Grotenfelt, R.*, Den illojala konkurrensen och dess bekämpande. Ekonomiska samfundets tidskrift 1913 s. 304—319.
- Hagströmer, J.*, Ausländische Rundschau. Schweden im Jahre 1881. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 1882 s. 565 ss.
- Granskning af underdåniga förslag till strafflag för storfurstendömet Finland, förordning om venkställighet af straff samt förordning om strafflagens införande, utarbetade af den för granskning af 1875 års förslag tillförordnade kommitté. Upsala 1884.
- Hannula, M.*, Rehdistä kilpailulla päästään parhaisiin tuloksiin. Kauppias 1958:7 s. 198—201.
- Heinonen, Keijo*, Arpajaisverolaki ja mainonta. Mainostaja 1972:4 s. 18—19.
- Das Recht des unlauteren Wettbewerbs in Finnland. GRUR Int. 1964 s. 358—368.
- Kilpailu lakipykälien valossa. Kauppias ja myyjä 1966:12 s. 12—13.
- Mainonnan uudet perussäännöt. Mainostaja 1967:2 s. 4—6.
- Mainontaan liittyvistä oikeussäännöksistä. Mainostaja 1963:2 s. 26—28 ja 30—31.
- Piirteitä vilpillistä kilpailua koskevasta lainsäädäntötyöstä. Suomen teollis-oikeudellinen yhdistys r.y. Vuosijulkaisu 1961. Helsinki 1962 s. 118—125.
- »Sales promotion» lainopillisena kysymyksenä. Mainostaja 1966:2 s. 4 ja 6—8.
- Sattumanvaraisista eduista elinkeinotoiminnassa. Mainostaja 1959:3 s. 36—48.
- Sattumanvaraisista eduista ja mainoskilpailuista. Mainosuutiset 1964:7 s. 5—7.
- Hernberg, Alarik*, Om lagars form. NAT 1925 s. 277—296.
- Yleissiviilioikeus Suomen lain mukaan. Kerava 1927.
- Hiitonen, E.*, Vilpillisestä kilpailusta. Kotimainen työ 1930. s. 77—80.
- Honkasalo, Brynolf*, Lausunto. Korkeimman oikeuden asiakirjavihko 321/162 VD 1959.
- Suomen rikosoikeus. Erityinen osa II. Hämeenlinna 1960.

- Hubmann, Heinrich, Gewerblicher Rechtsschutz. 2 p. München 1969.
- Jaatela, Tauno, Sattumanvaraisista lahjoista. Yrittäjä 1958:8 s. 20—21.
- Kahri, Tapani—Vihma, Jyrki, Vuoden 1970 työopimuslaki. Tapiola 1971.
- Kaisla, Olavi, Eräitä näkökohtia vilpillisen kilpailun ilmenemismuodoista tekstiilialalla. Tekstiilikauppias 1953:1 s. 8—9 ja 19.
- Kalha, J. E., Vilpillisestä kilpailusta oikeuskäytännön valossa. DL 1947 s. 136—145.
- Karhi, Kaarlo—Anttonen, Jonne, Vilpillinen kilpailu. Selostus laista vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi (annettu tammikuun 31 p:nä 1930). Helsinki 1934.
- Kennedy, Robert F., The Bateful Influence of Gambling. Gambling (toim. Robert D. Herman). New York 1967 s. 169—177.
- Kivi-Koskinen, Timo, Mainonnan kansainväliset perussäännöt uudistettu. Kaupakamarilehti 1974:4 s. 12—13.
- Kivimäki, T. M.—Ylöstalo, Matti, Suomen siviilioikeuden oppikirja. Yleinen osa. 3 p. Porvoo 1973.
- Klein, Christian, Die Ausnützung des Spieltriebes durch Veranstaltungen der Wirtschaftswerbung und ihre Zulässigkeit nach schweizerischem Recht. Zürich 1970.
- Kobbernagel, Jan, Konkurrencens retlige regulering I. København 1957.
- Koktvedgaard, Mogens, Konkurrenceprægede Immaterialretspositioner. København 1965.
- Konkurrenceretlig nytænkning. Nogle bemærkninger om betænkning 416/66 angående en ny konkurrencelov. Juristen 1967 s. 100—104.
- Kraft, Alfons, Interessenabwägung und gute Sitten im Wettbewerbsrecht. München und Berlin 1963.
- Kristensson, Claes, Brottn mot lotteriförordningen — gräns till bedrägeri och tryckfrihetsbrott. Uppsatser. Juridiska Föreningens i Lund skriftserie Nr 8. Lund 1972 s. 65—108.
- Kunze, Gerd F., Zur wettbewerbsrechtlichen Beurteilung von Gewinnspielen. Rechtsfragen der Gegenwart. Festgabe für Wolfgang Hefermehl zum 65. Geburtstag. Stuttgart—Berlin—Köln—Mainz 1972 s. 319—359.
- Lagus, Julius, Mainonta ja vilpillinen kilpailu. Mainostaja 1957:3 s. 6—8.
- Lautala, Vilho, Uusi arpajaisverolaki lääninhallituksen ja lääninoikeuden kannalta. Verotus 1970 s. 145—147.
- Lehkonen, V., Arpajaislain muuttamisesta. Poliisimies 1970 s. 427—430.
- Marte, A., Mietintö pelikasinotoiminnan merkityksestä valtiolle ja matkailun kehittämislle. Helsinki 1968.
- Moring, K. A., Finsk näringsrätt. Helsingfors 1914.
- Müller, Claus, Gewinnspiele und psychologischer Kaufzwang. GRUR 1973 s. 72—74.
- Psychologischer Kaufzwang und übertriebenes Anlocken bei Gewinnspielen. GRUR 1974 s. 381—383.
- Zulässigkeit von Preisausschreiben in der Werbung. NJW 1972 s. 273—277.
- Müller, Wolfgang, Das Glücksspiel in kriminalsoziologischer Betrachtung mit besonderer Berücksichtigung des Amtsgerichtsbezirks Wiesbaden. Breslau—Neukirch 1938.

- Mäenpää, Matti*, Hyvä liiketapa mainonnassa. Mainostaja 1967:4 s. 8—16.
- Mainonnan kansainväliset perussäännöt. DL 1968 s. 196—206.
- Mainosarpaisista suurseteleihin. Oikeudellisia mietteitä eräiden ajankohtaisen menekinedistämistoimien johdosta. Talouselämä 1967 s. 314, 316, 344 ja 346.
- Mikä on hyvän liiketavan vastaista? II. DL 1966 s. 520—535.
- Mikä on vilpillistä kilpailua? Liiketalous 1963:5 s. 5—7.
- Nehrman, David*, Inledning til then Swenska Iurisprudentiam civilem. Lund 1729.
- Norrmén, Gustaf*, Illojal konkurrens enligt finsk rätt. Helsingfors 1939.
- Kampen mot den illojala konkurrensen. DL 1938 s. 226—234.
- Ohlgart, Dietrich C.*, Sales-promotion und unlauterer Wettbewerb. GRUR 1974 s. 693—697.
- Olsson, Curt*, Lausunto. NIR 1961 s. 80—83.
- Onnea 800 miljoonalla. Kansallis-Osake-Pankin kuukausikatsaus 1975/4—5 s. 11—13.
- Puukari, Arvo*, Sattumanvaraiset lahjat liikkeenhoidossa. Talouselämä 1954 s. 222.
- Raninen, Hugo*, Eräiden myynti- ja mainostapojen säännöstelystä. Liiketaloudellinen Aikakauskirja 1952 s. 4—22.
- Rautapää, Hugo*, Vilpillinen kilpailu. Valtiotieteiden käsikirja. Helsinki 1921 s. 623—626.
- Reimer, Dietrich*, Das Recht des unlauteren Wettbewerbs in den Mitgliedsstaaten der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft. Band III. Köln 1968.
- Sälmiala, Bruno A.*, Lausunto. Korkeimman oikeuden asiakirjavihko 321/162 VD 1959.
- Oikeustapauskomentti. DL 1957 II s. 68—74.
- Schlund, Gerhard H.*, Das Zahlenlotto. Eine zivilrechtliche Untersuchung. Berlin 1972.
- Schrevelius, Fredrik*, Lärobok i Sveriges allmänna nu gällande civil-rätt. Andra delen. 2 p. Lund 1857.
- Schönke, Adolf—Schröder, Horst*, Strafgesetzbuch. Kommentar. 17 p. München 1974.
- Selin, K.*, Vilpillinen kilpailu. Radiokauppias 1954 s. 4—6.
- Serlachius, Allan*, Suomen rikosoikeuden oppikirja II.1. Helsinki 1912.
- Sieghart, Rudolf*, Geschichte und Statistik des Zahlenlottos in Oesterreich. Auf Grund archivalischer Quellen. Wiener Staatswissenschaftliche Studien I.2. Freiburg i.B. 1898.
- Sierla, R.*, Vilpillisen kilpailun ehkäiseminen — useita muutosehdotuksia nykyiseen lakiin. Kauppias 1959 s. 619, 621, 623 ja 625.
- Skurnik, Hillel*, Om konkurrens och illojal konkurrens. Affärsekonomisk revy 1961 s. 165—169.
- Slumpartade förmåner såsom konkurrensmedel. Affärsekonomisk revy 1959 s. 181—186.
- Staehelein, Willy*, Das Bundesgesetz betreffend die Lotterie und die gewerbmässigen Wetten vom 8. Juni 1923 als Strafgesetz. Baden 1941.
- J. v. Staudingers* Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. 11 Aufl. 26 Lieferung. Berlin 1959.

- Ståhlberg, K. J.*, Suomen hallinto-oikeus. Sisäasiain hallinto. Helsinki 1915.
- Sundström, Bruno A.*, Arpajaisten käsitteestä Rikoslaisissa. LM 1930 s. 185—199.
- Syrjälä, Teuvo*, Vilpillinen kilpailu. Poliisimies 1937 s. 499—504.
- Söderholm, Arthur*, Förslaget till lag mot illojal konkurrens. JFT 1927 s. 327—334.
- Tengwall, Lars*, Twistemåls Lagfarenheten utur Sveriges Rikes Lag och Stadgar. 2 p. Lund 1802.
- Ulmer, Eugen*, Das Recht des unlauteren Wettbewerbs in den Mitgliedsstaaten der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft. Band I. Vergleichende Darstellung mit Vorschlägen zur Rechtsangleichung. Köln 1965.
- Wedberg, Birger*, Tärningskast om liv och död. Rättshistoriska skisser. Stockholm 1935.
- Vilpillistä kilpailua koskevaa lainsäädäntöä uudistetaan. Kauppakamarilehti 1963:4 s. 27—28.
- Viranko, Allan*, Arpajaisvillitystä tilaushankinnan tukena. Suomen lehdistö 1971 s. 268.
- Zeller, Rudolf*, Die rechtlichen Grenzen der Werbung. Erlangen—Nürnberg 1972.
- Lähteinä on käytetty lisäksi eri järjestöjen sääntöjä ja vuosikertomuksia, aikakauslehtiä, sanomalehtiä jne.

LYHENNELUETTELO

A	Asetus
ArpajaisL	Arpajaislaki 1.9.1965/491
BGH	Bundesgerichtshof (Saksan liittotasavalta)
DL	Defensor Legis; II oikeustapaosasto
Edusk.esit.	Eduskuntaesitys
GRUR	Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht; Int. Internationaler Teil
halles.	Hallituksen esitys
HO	Hovioikeus
ICC	International Chamber of Commerce
JFT	Tidsskrift, utgiven av Juridiska Föreningen i Finland
KD	Kirjediaari
KHO	Korkein hallinto-oikeus; I selostuksia, II tiedonantoja, A yleinen osa, B verotus
KKO	Korkein oikeus; I selostuksia, II tiedonantoja
KomMiet	Komiteanmietintö; Mon monistettu
KTM	Kauppa- ja teollisuusministeriö
L	Laki
LM	Lakimies

Lvk	Lainvalmistelukunnan julkaisuja
NAT	Nordisk administrativt tidsskrift
NIR	Nordiskt immateriellt rättsskydd
NJA	Nytt juridiskt arkiv
NJW	Neue Juristische Wochenschrift
OD	Oeconomiedepartementet
Oka	Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus virkatoimistaan ja lain noudattamista koskevista havainnoistaan
p.	Päätös
prop.	Proposition (Ruotsin hallituksen)
ptk.	Pöytäkirja
RL	Rikoslaki 19. 12. 1889/39
SD	Supplikdiarium
SOO	Senaatin oikeusosasto
SOU	Statens offentliga utredningar (Ruotsi)
StGB	Das Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich 15. 5. 1871 (Saksan liittotasavalta)
Tavara-arpajaisA	Tavara-arpajaisasetus 19. 12. 1969/824
Toiv.al.	Toivomusaloite
Toiv.al.miet.	Toivomusaloitemietintö
UfR	Ugeskrift for Retsvæsen
UWG	Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb 7. 6. 1909 (Saksan liittotasavalta)
VD	Valitusdiaari
VilpKilpL	Laki vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi 31. 1. 1930/34
vp.	Valtiopäivät
VSV	Valtiosihteerinvirasto

I. JOHDANTO

1. Sattumanvaraisia etuja koskeva perussäännöstö

Vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi annetun lain (VilpKilpL 31. 1. 1930/34) 8 §:ssä säädetään:

»Jos joku liiketoimessa tai sellaisen toimen yhteydessä antaa, tarjoaa tai lupaa lahjan, alennuksen tai muun edun, jonka saanti on sattuman varassa, tuomittakoon, ellei teosta ole rikoslaissa säädetty rangaistusta, sakkoon taikka vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.

Mitä 1 momentissa on sanottu, älköön kuitenkaan sovellettako, jos siinä tarkoitettu etu voidaan katsoa korvaukseksi suoritetusta tehtävästä.»

Rikoslakiin ei enää tänä päivänä sisälly rangaistussanktiota edellä tarkoitettusta sattumanvaraisen edun antamisesta, tarjoamisesta tai lupamisesta. Siihen aikaan, kun laki vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi säädettiin, arpajaisten luvaton toimeenpaneminen sekä maan ulkopuolella pidettäviin arpajaisiin tapahtuva arpojen myynti ja kaupaksi pitäminen oli kriminalisoitu rikoslain 43 luvun 1, 2 ja 3 §:ssä. Kun vuonna 1965 arpajaisista annettiin oma lakinsa (1.9.1965/491), sijoitettiin siihen myös arpajaisten luvatonta järjestämistä koskevat sanktionormit ja samalla rikoslain em. säännökset kumottiin.

Arpajaislain 1 §:stä käy ilmi, että arpajaiset saadaan toimeenpanna ainoastaan viranomaisen luvalla varojen hankkimiseksi hyväntekeväisyyttä varten tai muuhun aatteelliseen tarkoitukseen. Säännöksen 2 momentista selviää lain soveltamisala (29.12.1972/922):

»Mitä tässä laissa säädetään arpajaisista, koskee sekä tavara- että raha-arpajaisia, vedonlyöntiä ja muuta sellaista toimintaa, jossa siihen maksua vastaan osallistuvalla luvataan arpomisella tai muulla sattumaan perustuvalla toimituksella määrättävä voitto,

niin myös peliautomaattien ja muiden pelilaitteiden tai pelien pitämistä maksua vastaan käytettävänä siten, että pelaaja voi saada voittona rahaa, tavaraa tai muun rahanarvoisen etuuden taikka niihin vaihdettavissa olevia pelimerkkejä, mikäli asetuksella ei sellaisen pelin tai laitteen osalta, josta voittona voi saada tavaraa, muun rahanarvoisen etuuden tai niihin vaihdettavissa olevia pelimerkkejä, säädetä toisin.»

Edelleen käy arpajaislaista ilmi, että »vähäisiksi katsottavat» arpajaiset ovat eräin edellytyksin pantavissa toimeen viranomaisen luvatta. Vähäisyys mitataan arpojen yhteenlasketun myyntihinnan perusteella. Tällaisia arpajaisia ei kuitenkaan ole lupa järjestää »tilaisuudessa, joka toimeenpannaan kauppalikkeessa» (2 § 2 mom.).

Rikoslain 43 lukuun aikaisemmin sisältyneet rangaistussäännökset löytyvät nyt arpajaislain 6 §:stä:

»Joka luvottomasti toimeenpanee arpajaiset, joiden järjestämiseen tarvitaan viranomaisen lupa, myy tai pitää kaupan arpoja sellaisiin luvottomasti tai ulkomailla toimeenpantuihin arpajaisiin taikka muulla tavoin edistää niiden toimeenpanoa, tuomittakoon arpajaisrikoksesta sakkoon tai enintään kuudeksi kuukaudeksi vankeuteen.

Joka muulla tavalla rikkoo tätä lakia tai sen nojalla annettuja määräyksiä, tuomittakoon arpajaismääräysten rikkomisesta sakkoon.»

Tarkempia määräyksiä arpajaislain täytäntöönpanosta ja soveltamisesta on annettu asetuksella.¹

Edellä lyhyesti selostettu, sattumanvaraisten etujen jakamista ja käyttämistä koskeva perussäännöstö näyttää ilmentävän osin toisilleen vastakkaisia asenteita. Toisaalta lakiin sisältyy arpajaiset sanktioivia säännöksiä, toisaalta annetaan yksityiskohtaisia määräyksiä niiden järjestämisestä erityistapauksissa. Karkeistaen voidaan sanoa lainsäätäjän suhtautuvan periaatteessa vieroksuvasti arpajaisiin, mutta sallivan ne, milloin niitä käytetään välikappaleena varojen hankkimiseksi hyvänteke-

¹ Ks. A vedonlyönnin toimeenpanemisesta urheilukilpailuissa 17. 12. 1965/656, A vedonlyönnin toimeenpanemisesta hevoskilpailuissa 4. 3. 1966/122, Raha-automaattiasetus 29. 12. 1967/676, Tavara-arpajaisasetus 19. 12. 1969/824, A eräistä peleistä 22. 5. 1970/350 ja A eräistä peliautomaateista ja pelilaitteista 22. 5. 1970/351. Lisäksi on 7. 5. 1926 annettu A raha-arpajaisista (136/26) määrätty A:lla 10. 12. 1965/641 olemaan edelleen voimassa.

väisyyttä varten tai muuhun aatteelliseen tarkoitukseen. Luvattomasta keinosta tulee näin ollen luvallinen, kunhan tavoiteltu päämäärä on yhteiskuntapoliittisesti hyväksyttävä.

Arpajaisten käyttöön liiketoiminnan yhteydessä lainsäätäjä näyttää suhtautuvan vieläkin karsaammin. Ensinnäkin on pidetty tarpeellisena huomauttaa, ettei arpajaislaissa tarkoitettuja ns. vähäisiä arpajaisia ole lupa järjestää kauppaliikkeessä toimeenpantavassa tilaisuudessa. Lisäksi on kaikki sellainen sattumanvaraisten etujen jakaminen, johon arpajaislainsäädännön sanktionormit eivät ulotu, kielletty VilpKilpL:n erityissäännöksessä. Tätä VilpKilpL:iin sisällytettyä arpajaislainsäädäntöä täydentävää sanktionormistoa ei ole kuitenkaan sovellettava siinä tapauksessa, että luvattu, sattumaan perustuva etu on katsottavissa korvaukseksi suoritetusta tehtävästä. Tässäkin tapauksessa siis hyljeksitystä kilpailu- ja myynnin- yms. edistämiskeinosta tulee luvallinen, kun siihen turvaudutaan tiettyjen, lainsäätäjän silmällä pitämien lisäedellytysten vallitessa.

Arpajaisnormisto vaikuttaa ensi lukemalta ahtaalta, 'pienisilmäiseltä'. Etenkin liiketoiminnassa tai sen yhteydessä tapahtuva arpomiseen tai muuhun sitä vastaavaan toimitukseen perustuva etujen antaminen näyttää voivan tulla kysymykseen vain harvinaisissa poikkeustapauksissa.

Miten näin syntynyt mielikuva vastaa todellisuutta?

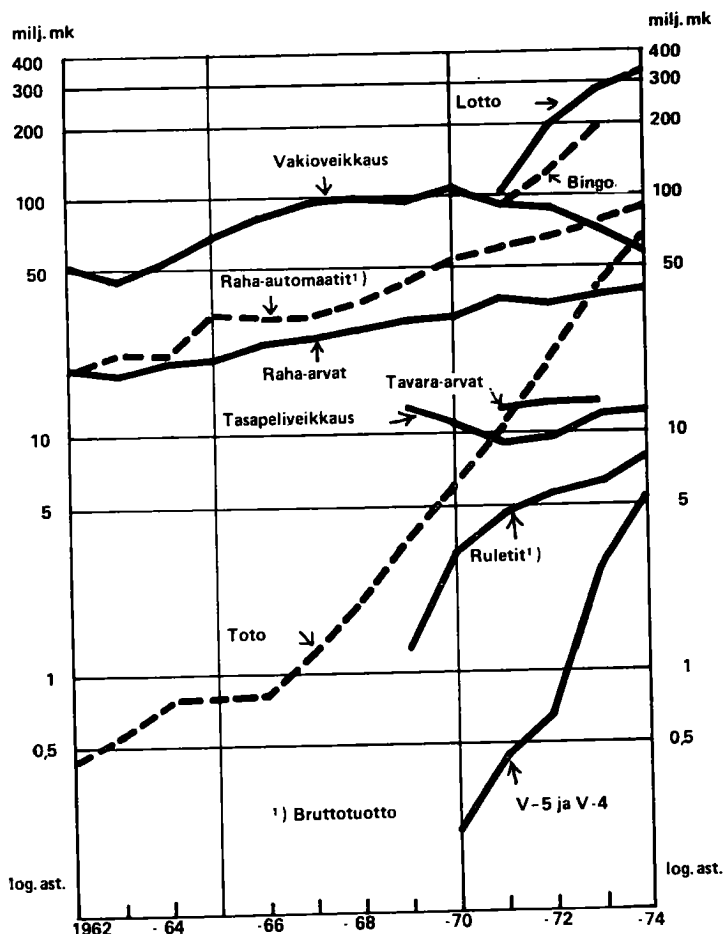
2. Arpajaisten ja mainoskilpailujen taloudellisesta merkityksestä

Numeroiden valossa näyttää siltä, että arpajaisiin, peleihin yms. osallistuminen on tavanomaista, jokapäiväiseen elämään kuuluvaa. Kiinnostus erilaisia onnenpelejä kohtaan vaikuttaa tätä nykyä varsin suurelta ja on sitä paitsi ilmeisesti voimakkaasti lisääntymässä. Kun vuonna 1971 arpajaislaissa tarkoitettuihin arpajais- ja pelitoimintoihin käytettiin noin 430 miljoonaa markkaa, oli määrä vuonna 1972 jo noin 565 miljoonaa markkaa ja vuonna 1973 noin 600 miljoonaa markkaa. Vuoden 1974 osalta summan on arvioitu nousevan noin 800 miljoonaan markkaan.¹ Eri toimintojen osuus kokonaisvaihdesta on ollut seuraava²:

¹ Ks. KomMiet 1973:138 s. 6 s. sekä Kansallis-Osake-Pankin kuukausikatsaus 1975:4—5 s. 13.

² Kuvio on julkaistu Kansallis-Osake-Pankin Kuukausikatsauksessa 1975:4—5 s. 12.

ERI PELIMUOTOJEN KOKONAISVAIHTO 1962–74

Käytetäänkö Suomessa pelitoimintoihin enemmän vai vähemmän varoja kuin muualla, on vaikea arvioida.³ Kansainvälisellä kentällä vertailujen tekemistä haittaa jo se seikka, että käytettävissä olevat peli-

³ Vuonna 1974 suomalaiset käyttivät veikkaukseen ja lottoon 84,57 markkaa henkeä kohti eli enemmän kuin missään muussa maassa. Tämän tosiasian vas-

muodot poikkeavat varsin paljon toisistaan. Arpajaiskomitean laskelmien mukaan oli rahapeleihin käytetty osuus bruttokansantuotteesta vuonna 1972 Suomessa 0.78 %. Vuonna 1971 oli vastaava osuus Ruotsissa 0.66 % ja Norjassa 0.63 %.⁴ Tanskan osalta komitea esittelee vuoden 1967 tiedon: 0.30 %.⁵ — Yleisesti on voitu todeta em. osuuden kasvavan bruttokansantuotteen kasvua nopeammin.⁶

Edellä mainittuihin prosenttilukuihin eivät sisälly ne rahamäärät, joita on kulutettu VilpKilpL 8 § 1 ja 2 momentissa tarkoitetuissa liike-toiminnan yhteydessä järjestetyissä mainos- ja myyinninedistämistoimissa.

Niin paljon kuin mainonnan ja myyinninedistämisen kustannuksia onkin viime aikoina pyritty selvittämään, tutkimatta näyttää yleensä jääneen, kuinka suuri osuus näistä kustannuksista on luettavissa nyt puheena olevien mainos- yms. kilpailujen lohkolle.⁷ Eräitä tutkimuksia toki on tehty. Suomalaisia olosuhteita läheisimmät lienevät Ruotsin ja Tanskan vilpillistä kilpailua koskevaa lainsäädäntöä uudistamaan asetettujen komiteoiden teettämät tutkimukset. Ruotsalaisessa *Ulf af Trolle*n tutkimuksessa, joka suoritettiin kyselylomakkeita käyttäen, kävi ilmi, että erilaisia palkintokilpailuja sekä kuluttajille että jälleenmyyjien palveluksessa oleville myyjille oli järjestänyt noin 10 % kyselyyn vastanneista yrityksistä.⁸ Tanskassa *Arne Rasmussenin* johdolla suoritettun, lehdistöilmoitteluun pohjautuneen tutkimuksen nojalla voitiin mainosarpajaisten osuuden kaikista elinkeinoelämän mainoskustannuksista arvioida olleen 1950- ja 1960-lukujen taitteessa 1 %:n luokkaa.⁹

Suomessa ei edellä esiteltujen tutkimusten kaltaisia selvityksiä liene tehty. Mainonnan kustannuksia yleensäkin on meillä tutkittu varsin vähän. Liiketaloudellisen tutkimuslaitoksen vuonna 1960 mainonnan kokonaiskustannuksista ja kustannusten jakautumasta laatima selvitys jäi runsaan vuosikymmenen ajaksi alallaan ainoaksi. Kautta koko 1960-luvun

tapainoksi sopinee siteeraus *Robert F. Kennedyn* kirjoituksesta: »What we do know is that the American people are spending more on gambling than on medical care or education.» (Gambling, s. 169).

⁴ KomMiet 1973:138, Liite 1 s. 2.

⁵ Tieto perustuu Ateenassa vuonna 1970 pidetyn kansainvälisen arpajais-toimintaa koskeneen kongressin esittämiin tilastoihin; ks. KomMiet 1973:138, Liite 1 s. 1.

⁶ Ks. KomMiet 1973:138, Liite 1 s. 1.

⁷ Ks. esim. SOU 1973:11.

⁸ Ks. SOU 1966:71 s. 373 s.

⁹ Betænking 416/1966 s. 73 ynnä liitteet 5 ja 6.

ja vielä 1970-luvun alkuvuosinakin mainonnan kustannuksista vuosittain esitetyt tiedot perustuivat tuon selvityksen pohjalta tehtyihin arviointeihin. Uusi tutkimus suoritettiin vasta vuonna 1973. Tämä *Markku Lahdenpään* tutkimus koskee vuosia 1970—1973. Markkinointi-instituutin Tietopalvelun julkaisemat vuotta 1974 koskevat tiedot pohjautuvat *Lahdenpään* selvitykseen.¹⁰

Vuonna 1974 olivat mainonnan kokonaiskustannukset meillä 1.021 miljoonaa markkaa. Tästä oli mediamainonnan (lehdistö-, ulko-, liikenne-, elokuva-, TV- ja suora mainonta) osuus 741 miljoonaa markkaa. Ns. below-the-line -mainonnan osuudeksi jäi siten 280 miljoonaa markkaa.¹¹ Tähän ryhmään luetaan mainoskilpailujen ohella messut, näytelyt, lahjat, tavaränäytteet, myymälämainonta jne. Olettaen että mainoskilpailujen osuus Suomessa on mainonnan kustannuksista likipitään samaa luokkaa kuin Tanskassa, voidaan esiteltyjen lukujen valossa summittaisesti päätellä, minkä suuruusluokan mainos- ja markkinointitekijästä mainoskilpailujen kohdalla on kysymys.

Kehityksen kulkua valottaa omalta osaltaan seuraava mainonnan kustannusten jakautumaa koskeva taulukko¹²:

	1960	1965	1970
Lehdistö	47.5	44.5	50.0
TV-mainonta	2.3	10.0	11.2
Suora mainonta	9.5	10.0	10.0
Ulko- ja liikennemainonta	3.9	3.0	3.0
Elokuvamainonta	1.2	0.5	0.3
Myymälämainonta	28.4	26.0	21.5
Muut	7.2	6.0	4.0
	100.0	100.0	100.0

Asetelmassa viimeisenä mainittu jäännösryhmä »muut» sisältää mm. mainoskilpailut. Jäännösryhmän prosentuaalinen osuus mainonnan kokonaiskustannuksista näyttää vuosikymmenen kuluessa jonkin verran

¹⁰ Ks. Mainonta 1974 s. 1.

¹¹ Ks. Mainonta 1974 s. 3.

¹² Tiedot on poimittu Mainostoimistojen Liitto ry:n vuoden 1972 toimintakertomuksesta; ks. Mainosuutiset 4/1973, liite.

supistuneen. Tietoja ei ole siitä, mikä on mainoskilpailujen suhteellinen osuus ja miten se on po. ajanjakson kuluessa kehittynyt.

Edellä esiteltyt luvut, niin vähän suoranaista tietoa kuin ne erilaisten mainosarpajaisten yms. kilpailujen taloudellisesta merkityksestä ja esiintymistiheydestä antavatkin, luovat mielikuvan, joka tuskin vastaa edellä aikaisemmin selostetun normiston antamaa. Mainosarpajaisten ja muiden mainoskilpailujen osuus mainonnan kokonaiskustannuksista jää ehkä vähäiseksi, mutta tuskin kuitenkaan niin vähäiseksi, miksi sen voisi otaksua jäävän normiston 'pienisilmäisyyden' huomioon ottaen.

3. Tutkimustehtävän esittely

Sattumanvaraisten etujen jakamiseen mainos- ja markkinointikeinona ei kilpailulainsäätäjämme näytä suhtautuneen kovinkaan suopeasti. Kuitenkin jo jokapäiväisestä arkikokemuksesta tiedämme, etteivät erilaiset mainosarpajaiset yms. kilpailut ole suinkaan harvinaisia. Samaan suuntaan viittaavat myös edellä esitelty mainonnan kustannuksia koskevat tiedot.

Normiston ja käytännön ilmeinen ristiriita saattaa kysymään, miksi näin on. Suhtautuuko tämän päivän lainkäyttäjä mainosarpajaisiin ehkä toisin kuin eilispäivän lainsäätäjä? Kysymys johtaa uusiin kysymyksiin. Mistä syystä VilpKilpL 8 §:n säännös aikanaan otettiin lakiin? Eikö arpajaislainsäädäntöä pidetty aukottomana? Minkä vuoksi arpajaisiin yleensäkin ja erityisesti mainos- ja markkinointikeinona on suhtauduttu restriktiivisesti? Ovatko 1930-luvun lainsäädäntötavoitteet vielä 1970-luvun oloja vastaavia? Onko muuttuneilla käsityksillä kuluttajan suojaamisen tarpeesta tässä asiassa merkitystä?

Kysymyksiä viriää. Vähäpätöisin niistä ei suinkaan ole se, miten VilpKilpL 8 §:n säännöstä on kuluneiden neljän vuosikymmenen aikana sovellettu ja tulkittu. Korkeimman oikeuden kannanottojen tutkiminen ei juuri anna vastausta kysymykseen. Peräti harvoin se on yleensäkin joutunut selvittämään ns. vilpillisen kilpailun alaan kuuluvia ongelmia. Keskuskauppakamarin liiketapalautakunnan käytännössä sattumanvaraisia etuja koskevilla kannanotoilla on sen sijaan ainakin lukumääräisesti merkittävä sija. Ns. orjallisen jäljittelyn tapausten jälkeen sattumanvaraisten etujen jakamista koskevat erimielisyydet tai epätietoisuudet ovat olleet tavallisimpia lausuntopyyntöjen aiheita.¹ Syytä on siis tutkia,

miten tämä instanssi on VilpKilpL 8 §:n säännöstä tulkinnut. Näiden lausuntojen valossa on myös mahdollista tarkastella, onko säännöksen sisältö, t.s. sille annettu merkityssisältö pysynyt samana kuluneiden vuosikymmenten aikana vai onko se asenteiden ja ajattelutavan muutosten mukana mahdollisesti muuttunut.

Edellä mainittuihin kysymyksiin muiden tässä yhteydessä vielä julki-lausumattomien kysymysten ohessa haetaan vastauksia seuraavaa järjestystä noudattaen.

Taustan luomiseksi tarkastellaan ensiksi lainsäätäjän asennoitumista arpajaisiin yleensä. Erityisesti pyritään pitämään silmällä asenteissa mahdollisesti tapahtuneiden muutosten syitä. Tavoitteena ei kuitenkaan ole alan historiankirjoitus vaan pikemminkin impressionistinen tuokion-kuvailu.

Toiseksi haetaan vastausta kysymykseen, miksi VilpKilpL 8 §:n säännös lakiin aikanaan kirjoitettiin, mitä päämääriä säännöksellä tavoiteltiin ja mikä oli säätämisen virike, *occasio legis*. Tässä yhteydessä on myös välttämätöntä hahmotella yleiskuva VilpKilpL:n säätäjän tavoitteista arpajais- yms. kilpailunormistoa jonkin verran laajemmasta perspektiivistä.

Kolmantena ja eräänlaisena päätehtävänä on luoda kuva VilpKilpL 8 §:n käytöstä ja tulkinnasta. Tulkitsijoina tulevat kysymykseen korkeimman oikeuden ohella Keskuskauppakamarin liiketapalautakunta, edeltäjinään, kilpailulainsäädännöstä kirjoittaneet sekä lainuudistuksia suunnitelleet. Tässä jaksossa pyritään erityisesti kiinnittämään huomiota kannanottojen muotoutumiseen ja muuttumiseen. Tarkoituksena on selvittää, missä määrin oikeuskirjallisuudessa esitetyt mielipiteet, lainvalmistelutyössä esitetyt näkemykset yms. seikat ovat vaikuttaneet lautakunnan ratkaisuihin.

Neljäs näkökulma on voittopuolisesti staattinen: luodaan tulkintasuosituksia siitä, miten lainkäyttäjän tulisi kohdella mainosarpajaisia tämän päivän Suomessa, sekä esitetään ennusteita siitä, miten tuomioistuin ko. arpajaisia todennäköisesti kohtelisi. Toisin ilmaisten selvityksen kohteena on voimassaoleva oikeus toisaalta ideaalisesta, toisaalta reaalista näkökulmasta.

Viimeisessä jaksossa tavoitellaan eräänlaista synteisiä laadittavan lain kannalta: miten lainsäätäjän tulisi suhtautua mainosarpajaisiin. Tarkastelun pohjana on kuluttajansuojalakiehdotus.

II. ARPAJAISNORMISTON KEHITYKSESTÄ

1. Alkulähteiltä

Leikki on vanhempi kuin kulttuuri, väittää *Johan Huizinga*.¹ Jo varhaisessa vaiheessa keksi *homo ludens* lisätä leikkiensä huumaa maustamalla ne voiton ja tappion mahdollisuuksin. Syntyivät pelit, onnenpelit, uhkapelit. Mahdollisuus rikastua nopeasti, ilman työtä ja tuskaa, näyttää kautta aikojen viehättäneen ihmistä.

Ainakin jo keisarien Roomassa jouduttiin uhkapeli tunnustamaan yhteiskunnalliseksi ongelmaksi. Sen sijaan että olisi otsansa hiessä ansainnut leipäänsä kulutti moni peleissä päivänsä ja menetti viimeisenkin roponsa. Rikkaampien pelureiden kohdalla oli paikallaan *Juvenaliks*en kysymys: »Eikö ole puhdasta mielettömyyttä menettää pelissä satatuhatta sestertiusta ja kieltäytyä antamasta vilusta hytisevälle orjalle tunikaa?»²

Jérôme Carcopinon mukaan roomalaiset tunnustivat avoimesti pelihimonsa.³ Vallanpitäjät pyrkivät sitä hillitsemään monenlaisin rajoituksin.⁴ Muuan näistä oli säännös, joka kielsi uhkapelin muulloin kuin Saturnalia-juhlien aikana.⁵ Ehkä on tarpeetonta lisätäkään, että rajoitussäännöstöstä etsittiin innolla aukkoja.

¹ Ks. teosten Keskuskauppakamarin liikekilpailun valvontakunnan ratkaisuja 1956—1965 ja Keskuskauppakamarin liiketapalautakunnan lausuntoja 1966—1970 hakemistoja.

² *Johan Huizinga*, *Leikkivä ihminen*. Yritys kulttuurin leikkiaineksen määrittelymiseksi. Porvoo 1967 s. 9.

³ *Jérôme Carcopino*, Sellaista oli elämä keisarien Roomassa. Porvoo 1971.

⁴ *Carcopino*, s. 292.

⁵ Ks. esim. *Jaakko Suolahti*, Seurapeliä historiaa I, Uusi Suomi 12.2.1975 s. 2.

⁶ *Carcopino*, s. 293.

Nykyajan arpajaisillekin näyttää löytyvän esikuva Roomasta, Augustuksen ja Neron ajoilta. Juuri Saturnalia-juhlien aikaan keisareilla oli tapana huvitella jakamalla onnettaren osoittamille roomalaisilleen lahjoja: kansan joukkoon heitettiin lipukkeita yms, joihin oli merkitty, mitä lahjaa ne edustivat.⁶

Kulua vuosisatoja, vuosituhatkin. 1400-luvun puolivälin tienoilla näyttää todella alkavan arpajaisten kukoistuskauti. 1500-luvun Genovassa syntyy lotto. Senaattorit, kaikkiaan viisi, oli tapana valita arvalla 90 ehdokkaasta. Pelihalukselle kansalle tarjoutuu tästä oivallinen ajan- ja rahankulu: ehdokkaista aletaan lyödä vetoa.⁷ Voitot ovat sitä suurempia, mitä useampi arvauksista osuu oikeaan. Pian huomaavat vallanpitäjätkin, mitä taloudellisia mahdollisuuksia arpajaisten kansalaisten keskuudessa nauttima suosio saattaa fiskukselle avata. Ranskan Frans I on ensimmäisiä tilanteen hyväksikäyttäjiä. Hän myöntää arpajaisia varten privilegejä, patenteja. Kertyvät varat käytetään yleishyödyllisiin tarkoituksiin, niillä rakennetaan siltoja jne.⁸ Genovan kuuluisat arpajaisetkin valtiollistetaan: niiden toimeenpano siirtyy valtion hoitoon ja kertyvät varat valtion kassaan.⁹

Kehityksen kulku seuraa muuallakin yleisesti samaa linjaa. Erilaisista rajoituksista huolimatta pelien ja arpajaisten suosio ja määrä kasvaa, niiden toimeenpanijat keräävät suunnattomia voittoja ja lopulta valtio puuttuu uudelleen asiaan, ei suinkaan enää pelkästään uusin restriktiivisin määräyksin vaan useamminkin joko luvan antajana taikka itse arpajaisten toimeenpanijana.¹⁰ Tavoitteet ovat kahtaalla: toisaalta pyritään estämään toimintoihin liittyneitä väärinkäytöksiä, toisaalta pyritään kanavoimaan kansalaisilta ilmeisen kevyesti liikeneviä varoja valtion vastattavien menojen katteeksi, armeliaisuuteen, yleishyödylliseen toimintaan jne. Tarkoitus pyhittää keinot.

⁶ Ks. esim. *Ezell*, s. 2 ja *Schlund*, s. 3 alav. 8.

⁷ Ks. lähemmin *Schlund*, s. 4 ss. sekä Andra Kammarens Tillfälliga Utskotts (N:o 1) Utlåtande N:o 9 s. 2.

⁸ *Ezell*, s. 3.

⁹ *Schlund*, s. 5. Ks. myös Lvk 1911:1 s. 10.

¹⁰ 1700-luvun Roomassa lotto oli niin suosittu, että *Benedictus XIII* lopulta julisti sen pannaan. Toimenpide jäi vaille vaikutusta. *Benedictuksen* seuraaja *Clemens XII* toimeenpani itse lottokilpailun. Episodista kertoo *Sieghart*, s. 6.

2. Taistelu uhkapelin turmiollisia vaikutuksia vastaan 1700-luvun Ruotsi-Suomessa

»Pelikiihko helposti voi aikaansaada yhteiskunnallista turmelusta lamauttamalla työhalua ja vihdoin riistämällä uhreiltaan kaiken kyvyn vakavaan, yhteiskunnalle hyödylliseen toimintaan.» Näin kirjoittaa lainvalmistelukunta vuonna 1911.¹ Asenne on sama, joka oli saanut Ruotsi-Suomen hallitusherratkin parisataa vuotta aikaisemmin tarttumaan sulkakynään ja kirjoittamaan erilaisia julistuksia ja plakaatteja, kieltoja ja uhkauksia.

Niin kaukana ei Ruotsi-Suomi 1600-luvullakaan ollut kulttuuri-Euroopasta, etteikö myös 'tapainturmelus' olisi löytänyt tänne tietään. Varsin halukkaasti omaksuttiin suuren maailman tapoja. Arpajaisetkin otettiin käyttöön. Yleensä niitä järjestivät yksityiset, milloin Hänen Kuninkaallisen Majesteettinsa luvalla, milloin ilman sitä. Valtionarpajaisiakin ryhdyttiin puuhaamaan jo 1600-luvun puolella.² Vuosisadan viimeiselle vuosikymmenelle osuneet peräkkäiset suuret katovuodet saivat valtionkirstun hoitajat kekseliäiksi. Eräs keino oli järjestää arpajaiset köyhien hyväksi; niissä ei varmaan ollut sijaa moraalisille moitteille.

Valtakunnan varoja nielivät samoihin aikoihin myös alituiset sodat. Kun valtion tulot eivät kunnolla riittäneet edes säännönmukaisiin menoihin, jouduttiin sodan rahoittamiseksi tukeutumaan erilaisiin lisäverojärjestelyihin. Yhä uudet verotuskohteet vähensivät kansalaisten niin maksukykyä kuin -haluakin. Ilmeisesti arvellen, että kysymys saattaisi olla pikemminkin jälkimmäisen kuin edellisen puuttumisesta, neuvoskunta päätti vuonna 1712 panna toimeen valtion arpajaiset. Ainakaan Suomen osalta tuotto ei ollut merkittävä.³

Nämä pari arpajaisesimerkkiä riittänevät osoittamaan, ettei suhtautuminen onnenpeleihin ainakaan vielä 1600–1700-lukujen vaihteen ruotsalais-suomalaisessa yhteiskunnassa ollut sinänsä torjuvaa. Kiellettyä pelaaminen oli vain erityistapauksissa: liian suurin panoksin, tiettyinä aikoina, tietyissä paikoissa jne.⁴ Yht'äkkiä näyttää kuitenkin ilmaantu-

¹ Lvk 1911:1 s. 10.

² Ks. Andra Kammarrens Tillfälliga Utskotts (N:o 1) Utlåtande N:o 9 s. 6.

³ Näin K. O. Lindeqvist, Isonvihan aika Suomessa, Porvoo 1919 s. 119 s.

⁴ Ks. lähemmin Nehrman, s. 371.

Maunu Eerikinpojan kaupunkilaissa uhkapeliä koskevat säännökset olivat

neen tarvetta ryhtyä taistelemaan pelihimon leviämistä vastaan. Tämän taistelun ensimmäisiä ilmauksia on marraskuun 12 päivänä 1719 annettu *Placat angående otillbörligt Spel och Dobbel*. Sen kiellot suuntautuivat kahtaalle. Ensinnäkin säädettiin:

»Alle Spel på Kiällare och Caffè-Hus, ware sig med Tärning eller Kort, och i synnerhet det så kallade Bazett, med mera dylikt Dobbel, skal hädanefter afskaffas.»

Kiellon rikkojia, niin pelaajia kuin pelipaikan isäntääkin, uhattiin sakkorangaistuksin. Toiseksi kiellettiin myös

»äfwentyrlige store Spel at brukas hemma i Husen».

Edellinen kielloista näyttää menevän jälkimmäistä olennaisesti pidemmälle: siinä puututaan kaikenlaiseen onnenpeliin, jälkimmäisessä vain voiton toivossa pelattavaan uhkapeliin. *Schreveliuksen* mielestä — lausuma on tosin enemmän kuin sata vuotta plakaatin antamista myöhemmältä ajalta — voitiin aina presumoida, »att alla spel med kort eller tärning på källare, kaffehus, krogar och spisqvarter afse vinst».⁵ Mikäli olettamukselle tuon ajan oloissa oli katetta, olisi plakaatti ymmärrettävissä ainoastaan sellaisten sattumaan perustuvien pelien kielloksi, joihin ryhdyttiin taloudellisen voiton toivossa. Ajanvietteen luontoiset pelit olisivat siten jääneet kiellon ulkopuolelle.

Selvänä eivät aikalaisetkaan näytä pitäneen plakaatin sanomaa. Jo muutaman viikon kuluttua, joulukuun 5 päivänä 1719 annettiin *Kongl. Maj:ts Förklaring öfwer sidst anförde Förordning*. Käytännössä plakaatin oli tulkittu kieltävän vain »store och äfwentyrlige Spel». Pie-nemmin panoksin oli pelaaminen yhä jatkunut. Nyt kuningas kirjoitti:

»alle Spel, ehwad namn de hafwa måge, med Kort eller Tärning, mindre eller större, skola wara under berörde Placat förståndne.»

omassa kaaressaan, *Dobblara balker*. Maanlaissa ei tällaista säännöstöä ilmeisesti pidetty tarpeellisenä. *Dobblara Balker* uhkasi sitä, »som dobblar ower ena mark», kolmen markan sakolla. Ellei sakkoa voitu maksaa, »wardhi slaghen widher stokken, ok aat thriddhia sinne flye stadhen».

Kartano-oikeudessaan *Maunu Eerikinpoika* rajoitti uhkapeliä panoksia, peliaikaa yms. koskevin määräyksin. Ks. lähemmin *Åke Holmbäck — Elias Wessén*, Magnus Erikssons Stadslag i nusvensk tolkning. Rättshistoriskt bibliotek VII. Lund 1966 s. 292.

⁵ *Schrevelius*, s. 654.

Pyrkimyksenä näyttääkin siis — plakaatin sanamuodosta huolimatta — olleen kaiken onnenpelin ja uhkapelin kieltäminen. Ei riittänyt, että kansalaisten taloutta olisi haluttu suojata pelihäviöiden raunioittavalta vaikutukselta, heidän ajankäyttönsäkin puututtiin. Ehkäpä pelikiellon otaksuttiin palauttavan kansan monivuotisten sotien aikana rappeutuneen siveellisen tason ennalleen. Arvatenkin monet olivat menettäneet kunnioituksensa esi-isiansä elämänarvoja kohtaan. Vallanhaltijain oli kaikin tavoin elvytettävä eloon kansan aikaisemmin arvostamat hyveet, työteliäisyyden ja säästäväisyyden. Pelikielto saatetaan ymmärtää erääksi maan niin taloudelliseksi kuin henkiseksi jälleenrakennuskeinoksi.

Yhtä kielteisesti kuin erilaisiin onnenpeleihin ja uhkapeleihin suhtauduttiin ilmeisesti myös vedonlyöntiin. Tosin tuon ajan oikeusoppineista esim. *Nehrman* pystyi perustelemaan kieltoa vain erääseen erityistilannetta säätelevään normiin vetoamalla.⁶ Sen sijaan arpajaisten toimeenpanoa eivät säädetyt kiellot näytä erityisesti rajoittaneen. Privilegien turvin järjestettiin vapauden ajalla tavan takaa erilaisia arpajaisia Kaarle XII:n jälkeensä jättämän valtakunnan sekasortoisen talouden kohentamiseksi. Privilegeistä oli suoritettava erilaisia vastikkeita, esim. lyhennettävä valtion lainoja.⁷

Pelureita eivät edellä selostetut säännöt näytä hillinneen. Uusiin määräyksiin ilmeni piankin aihetta. Marraskuun 12 päivänä 1730 annettiin *Ytterligare Förordning om Spel och Dobbel, så och om Curators tillsättjande för dem, som med slöseri beträdas*. Asetuksessa kielletään erityisesti eräät nimeltä mainitut pelit sekä sen lisäksi muutkin, jotka »hädanefter påfinnas kunna». Ilmeisesti pelihalu oli saanut kansan keksimään uusia ennen tuntemattomia pelejä, joihin ei kiellon uskottu ulottuvan. Pelaamisen jatkumisesta kaikista uhkauksista ja kielloista huolimatta todistaa myös se seikka, että pidettiin aiheellisena erityisten holhoojien asettamista niitä varten, jotka peleissä tuhlasivat omaisuuttaan. Holhous oli jatkuva »så länge och intil dess tilförlätelige prof af en försiktigare Hushållning gifne warda». Täydentävää selitystä kaipasi pian tämäkin säännöstö. Lokakuun 6 päivänä 1731 annettiin *Förklaring öfwer Förordningen af den 12. Nov. 1730. om Spel och Dobbel*. Pyhäpäivinä pelaavia uhattiin muiden rangaistusten lisäksi tavallisin

⁶ *Nehrman*, s. 372.

⁷ Andra Kammarrens Tillfälliga Utskotts (N:o 1) Utlåtande N:o 9 s. 7.

sapattirangaistuksin. Samalla ilmoitettiin, että myös biljardi kuului kiellettyjen pelien joukkoon.

Arpajaisten rintamalla 1730-luku merkitsi erityistä vilkastumista. Järjestelyt tapahtuivat sekä kuninkaan luvalla että luvatta.⁸ Ehkäpä lukuisat pelikiellot omalta osaltaan lisäsivät arpajaisten suosiota. Onkin oudoksuttavaa, että erilaisiin onnenpeleihin vieroksuvasti suhtautuva lainsäätäjä oli jättänyt arpajaiset kokonaan rauhaan. *Caloniusta* lainataksemme »on itsestään selvää, että tällaiset arpajaiset ovat täysin samanluontoisia kuin puhtaaseen sattumaan perustuvat pelit».⁹

Vuosikymmenen loppupuolelle tultaessa arpajaisten suunnaton leviäminen herätti jo valtakunnan säätyjen huomion. Jotakin oli tehtävä villityksen hillitsemiseksi. Kuninkaalle esitettiin, ettei arpajaisia tulisi lainkaan sallia yksityisiin tarpeisiin vaan ainoastaan »ad pios usus et publici nytta».¹⁰ Heinäkuun 30 päivänä 1739 annetussa kuninkaallisessa kirjeessä säädettiinkin, ettei minkäänlaisia arpajaisia saatu panna toimeen yksityiseksi eduksi ja että niitä voitiin sallia vain armeliaisuus-tarkoituksia ja yleistä hyötyä varten.¹¹

Omituista kyllä, rajoitus ei tuottanut toivottua vaikutusta. Yksityisten arpajaisten kieltä kierrettiin liittämällä niihin viranomaisten toimittama arvonta. Tässä muodossaan arpajaisten ei katsottu enää lankeavan ko. kiellon alaan.¹² Yleishyödyllisten arpajaisten saralla saavutettiin näinä vuosikymmeninä huippulukemat pitkiksi ajoiksi eteenpäin. Kertyneiden varojen turvin rakennettiin sairaaloita, köyhäintaloja, kirkkoja jne. Mm. Turun tuomiokirkon hyväksi järjestettiin arpajaiset vuonna 1745.¹³

Uhkapelureista ei pelihimo ollut vielääkään otettaan hellittänyt. Ensimmäisestään lainsäätäjän huolenpito kohdistui edelleen kansalaisten ajan- ja rahankäyttöön: kumpakaan ei tullut tuhlata joutavanpäiväisissä ja jopa turmiollisissa onnenpeleissä. Tämän huolenpidon lisäksi vallassa olijoita tuli askarruttamaan uusi yhteiskunnallinen ongelma. Pelureiden

⁸ Andra Kammarrens Tillfälliga Utskotts (N:o 1) Utlåtande N:o 9 s. 7.

⁹ *Calonius*, s. 363.

¹⁰ Andra Kammarrens Tillfälliga Utskotts (N:o 1) Utlåtande N:o 9 s. 7.

¹¹ Ks. Andra Kammarrens Tillfälliga Utskotts (N:o 1) Utlåtande N:o 9 s. 7, Lvk 1911:1 s. 12, *Wedberg*, s. 176 alav. 1 ym.

¹² Näin *Wedberg*, s. 176 s.

¹³ Andra Kammarrens Tillfälliga Utskotts (N:o 1) Utlåtande N:o 9 s. 7 sekä Lvk 1911:1 s. 12 alav. 1.

mielenkiinto näyttää tänä aikana suuntautuneen erityisesti nuorisoon. Kokemattomuuttaan se oli altis onnettaren lupauksille. Pahempaa oli, että tämä vastapuolen kokemattomuus houkutteli 'ämmättipelurit' suoranaisiin petoksiin.¹⁴ Pelureiden kanssa yhteistoiminnassa työskentelivät koronkiskurit, jotka halukkaasti lainoittivat ainakin sellaisten nuorukaisien pelejä, joilla oli perintöä odotettavanaan. Peliveloista alaikäisiltä kiristettiin haltijasitoumuksia — tämäkin ilmeisesti tapahtui lähinnä perimyksen toivossa.¹⁵ Lainsäätäjä esitti ongelmaan ratkaisunsa kesäkuun 7 päivänä 1749 annetussa asetuksessa, *Förordning, til hämmande af hwarjehanda med Ungdomen föröfwade bedrägerier*. Lääkkeenä oli ensinnäkin pelikieltojen rikkomisesta annettujen rangaistusuhkien koveneminen. Lisäksi asetukseen kirjoitettiin suuri joukko säännöksiä estämään alaikäisten antamien sitoumusten levittämistä. Sitä, joka oli niin »diärf och samwetslös», että otti alaikäiseltä pelivelasta maksuksi tai pantiksi asetuksessa tarkoitetun sitoumuksen, uhattiin paitsi sakkorangaistuksella myös kaupungista karkoituksella.

Vuonna 1739 annettu kielto järjestää arpajaisia yksityisiin tarkoituksiin näyttää tällä välin unohtuneen. Marraskuun 7 päivänä 1750 annetussa käskykirjeessä kansalaisia muistutettiin kiellon olemassaolosta.¹⁶ Samalla huomautettiin, että kielto ulottui myös jalokivi-, hopea-, huonekalu-, tavara- ynnä muihin tuonlaatuisiin arpajaisiin.¹⁷ Yritteliäät kansalaiset olivat ilmeisesti jälleen löytäneet säännöksistä aukkoja. Uusi muistutus oli tarpeen maaliskuun 12 päivänä 1757.¹⁸ Linnan kanslia kuulutti: »inge Lotterier här i Staden må dragas, som icke werkeligen dertil äro bewiljade, undantagandes Ulricaehamns, med hvars dragningar härstädes redan början skedt, emedan sådant länder Lazarets Lotteriet til ganska stor förfång, och hindrar Lotternes afsättning.»

Seuraavana vuonna, 1758, valtio ryhtyi taaskin itse arpajaisten järjestäjäksi. Sota oli jälleen liikkeelle panevana voimana. Pommerin sota oli alkanut. Varoja tarvittiin.¹⁹

¹⁴ Ks. esim. *Schrevelius*, s. 653.

¹⁵ Ks. 7. 6. 1749 annetun asetuksen johdantoa.

¹⁶ Ks. Andra Kammarrens Tillfälliga Utskotts (N:o 1) Utlåtande N:o 9 s. 8.

¹⁷ Ks. Kongl. Slätts-Cansliets Publication, angående Förbud emot Lotteriers inrättande 2. 1. 1751 sekä esim. Lvk 1911:1 s. 12.

¹⁸ Kongl. Slotts Cancelliets Kungörelse, at inge Lotterier i Stockholm må dragas, som icke dertil äro privilegerade.

¹⁹ Ks. ko. arpajaisista lähemmin Andra Kammarrens Tillfälliga Utskotts (N:o 1) Utlåtande N:o 9 s. 8 ja Lvk 1911:1 s. 13.

Valtion arpajaiset saivat taas yksityiset arpajaisten toimeenpanijat liikkeelle. Lupaa hankkimatta lukuisia arpajaisia järjestettiin yksityisiin tarkoituksiin. Kiellot ja rangaistukset oli pakko jälleen toistaa. Toukokuun 13 päivänä 1766 kuninkaan kansliasta kirjoitettiin: »Så har man funnit sig föranlåten, Högstberörde Nådige Förbud och Förordnande härmed än ytterligare til underdånig efterrättelse kungöra, med alfwar sam åtmaning, at hwar och en hädaneftir tager sig för förbrytelse deremot til wara, så kärt dem är, at undwika det tiltal och den plikt af Tuhundrade Daler Silfwermynt, som i annor händelse ofelbart följer.»²⁰

Kansalaisten suuri kiinnostus pelejä ja arpajaisia kohtaan sai hallitus herrat luomaan uusia suunnitelmia. 'Genovalaiset' eli numeroarpajaiset tulivat esille 1769—70 valtiopäivillä.²¹ Säädyt hyväksyivätkin niiden toimeenpanemista tarkoittavan aloitteen. Huhtikuun 16 päivänä 1771 julkaistiin asiaa koskeva kuulutus, *Kongl. Maj:ts Kungörelse, angående et til inrättande Genuesiskt Lotteri*. Vuoden 1772 valtiopäivät eivät kuitenkaan myöntäneet arpajaisten toimeenpanon vaatimia varoja. Suunnitelma voitiinkin toteuttaa vasta vallankaappauksen jälkeen.

Päätarkoituksena oli, niin kuin aikaisemmissakin vastaavissa arpajaisissa, kerätä valtion kassaan varoja. Kuulutuksen mukaan »all den inkomst som deraf kan falla, må Oss och Riket utan afdrag tilflyta.» Toisena tavoitteena oli vähentää rahavirtoja ulkomaisiin arpajaisiin.²² Nekin, jotka suhtautuivat periaatteessa kielteisesti valtion toimeenpanemiin arpajaisiin, saattoivat hyväksyä tämän pyrkimyksen.²³ Kolmantena, tässä yhteydessä varsin yllättävänä yhteiskuntapoliittisena tavoitteena

²⁰ Kongl. Slots-Cancelliets Ytterligare Publication angående Förbud emot Lotteriers inrättande.

²¹ Aikaisemmin oli käytetty ns. *luokka-arpajaisia*, joissa sekä arpojen että voittojen lukumäärä oli etukäteen vahvistettu. *Numeroarpajaisissa* osallistujan oli valittava esim. genovalaiseen tapaan 90 numerosta viisi; 'oikeat' numerot määräsi arpa. Panoksen suuruus oli tietyissä rajoissa osallistuvan määrättävissä. Voiton suuruus riippui panoksen suuruudesta ja sitä laskettaessa käytettiin etukäteen määrättyjä kertoimia.

²² Ks. Andra Kammarrens Tillfälliga Utskotts (N:o 1) Utlåtande N:o 9 s. 9.

²³ *Tengwall* kirjoittaa (s. 237): »Lotterier måge med skäl räknas til Hazard-Inrättningar. Det almännas winst är wäl ett stort ändamål; men för wärdigt at befordras på bekostnad af obetänksama medborgares hela wälfärd; När de gifwas som nödwändigt wilja wederwåga, så må likwäl häldre Staten än utlänningen däraf draga förmon.»

oli avioliittoisuuden ja väkiluvun lisääminen. Tätä varten osoitettiin osa kertyneistä varoista myötäjäisiksi »til Fem giftwuxna Flickor af Allmogens Barn.»²⁴

Samanaikaisesti kuin nämä kuuluisat arpajaiset pantiin toimeen, muistutettiin jälleen kiellosta järjestää arpajaisia muihin kuin yleishyödyllisiin tarkoituksiin. Kesäkuun 18 päivänä 1772 annettiin *Kongl. Maj:ts Förbud, emot Meuble-och Waru-Lotteriers inrättande här i Riket*. Säännöksessä valitetaan, että arpajaiset kieltävä »så nyttiga som nödiga författning tid efter annan i flere delar kommit at hwila och å sido sätts.» Niinkuin uuden säännöksen nimikin jo antaa ymmärtää, kohdistui huolenpito tällä kertaa tavara-arpajaisiin. Niitä pidettiin erittäin haitallisina ja vahingollisina: järjestäjilleen ne tuottivat kohtuuttomia voittoja, nuorisoa ne houkuttelivat rahan ja ajan tuhlaukseen, käsityöläisten ja porvarienvä tuotteilta ne vähensivät menekkiä jne. Siispä tavara-arpajaiset jälleen kerran kiellettiin. Saman tien aikaisempi sakkorangaistus kaksinkertaistettiin, ja lakiin otettiin lisäksi määräys, »at den eller de, som antingen hos Oss eller Rikens Ständer waga derom någon ansökning göra, böra derföre böta tutusende daler silfwermynt, på det alt vidare oskick i denna del hädanefter må förekommas».

Taistelun seuraava vaihe oli kiello myydä arpoja ulkomaisiin arpajaisiin.²⁵

Huoli nuorison ajan ja rahan käytöstä synnytti vielä kerran uuden uhkapelit kieltävän säännöksen. *Kongl. Maj:ts Ytterligare Nådiga Förbud Emot Spel och Dobbel* annettiin elokuun 2 päivänä 1792. Vanhaa kaavaa noudattaen kiellettiin nytkin paitsi eräät nimeltä mainitut pelit myös »alla äfwentyrliga Spel med kort eller tärning, af hwad särskilte namn de wara måge». Sotaväkeä varten, jota uhkapelin arveltiin erikoisesti houkuttelevan, otettiin sota-artikloihin erityissäännökset.²⁶

²⁴ Kukin käytössä olevasta 90 numerosta edusti tiettyä tyttöä. Onnelliset (?) viisi saivat rahansa naimisiin mentyään.

²⁵ Kongl. Commerce-Collegii Kungörelse, angående förbud emot lotters försälgning här i Riket för utländske Lotteriers räkning, 28.1.1784.

²⁶ Ks. Kongl. Maj:ts Krigs-Articlar för Dess Krigsmagt till Lands och Sjöss, 31.3.1798, cap. 11:5—6 §.

3. Moraalinvartijat armeliaisuutta harjoittamassa — autonomian ajan asenteita

Kun Suomi vuonna 1809 liitettiin Venäjän yhteyteen, jäivät mm. edellä juuri puheena olleet Ruotsin vallan aikaiset arpajais- ja uhkapelissäännöt voimaan.

Elettiin jälleen sodanjälkeistä aikaa. Olot olivat monessa suhteessa vakiintumattomat. Oman leimansa asioiden kulkuun painoi yleinen köyhyys. Velkojen ja katovuosien kanssa kamppailivat myös suurmaanomistajat. Kiinteistönmyyntikään ei tuonut ratkaisua tilanteeseen; vaikeissa taloudellisissa oloissa kauppvoja jouduttiin tekemään jopa murtoosaan 'todellisesta' arvosta. Ulkomaisia lehtiä lukevat totesivat ongelman yleiseurooppalaiseksi. Mutta lehdistö antoi myös ratkaisun avaimen: järjestämällä kiinteistön myynti arpajaisin voitiin päästä hyvään taloudelliseen tulokseen.¹

Keisarillinen Suomen Senaatti joutui määrittelemään kantansa kiinteistöarpajaisiin 1820-luvun varhaisina vuosina.² Lähinnä kiinteistöi-keudellisiksi katsottavin syin niiden toimeenpaneminen evättiin.³ Pyyntö saada myydä arpoja ulkomaille järjestettäviin kiinteistöarpajaisiin⁴ kiinnitti senaatin huomion siihen, ettei asiaa koskeva, joulukuun 11 päivänä 1783 annettu knk. kielto⁵ myydä arpoja ulkomaisiin arpajaisiin sisältänyt rangaistussanktiota. Po. erivapausanomuksen johdosta antamaansa lausuntoon senaatti liittikin täsmällisen ehdotuksensa sanktionormistoksi.⁶ Ehdotus toteutettiin tammikuun 26 päivänä 1824, jolloin annettiin *Kejs. Förordning, angående answaret för förbrytelse emot det uti Kongl. Brefwet d. 11 December 1783 meddelte förbud emot försäljning inom Landet af lotter i utländske lotterier*. Asetuksessa, joka sana sanalta seuraa senaatin tekemää ehdotusta, määrätään kahdensadan hopearuplan sakko myyntikiellon rikkojalle.

¹ Ks. Ruotsissa 1820-luvulla järjestetyistä kiinteistöarpajaisista Wedberg, s. 175 ss.

² Ks. esim. parooni *Friedrichsin* ja nimineuvos *Klopoffin* ynnä majuri v. *Knorringin* anomuksia, VSV 134 ja 135 OD 22 sekä senaatin niiden johdosta 12. 8. 1822 antamia lausuntoja.

³ Ks. lähemmin Aro, LM 1975 s. 21 ss.

⁴ Majuri v. *Knorringin* anomus 11. 4. 1823/VSV 85 OD 23.

⁵ Ks. Kongl. Commerce-Collegii Kungörelse 28. 1. 1784.

⁶ Senaatin lausunto on päivätty 28. 4. 1823; ks. asiakirjavihko VSV 85 OD 23.

Vuosien myötä Ruotsin vallan aikaiset arpajais säännöstyöt saivat ikää harteilleen. Samalla hämärtyivät niin alamaisten kuin viranomaistenkin käsitykset niiden sisällöstä. Kun vielä 1850-luvun alussa ainakin jokunen yhdistys kääntyi arpajaisasioissaan ylimmän vallanhaltijan puoleen⁷, näyttää vuosikymmenen vaihtuessa jo tulleen yleiseksi tavaksi järjestää mitään lupia hankkimatta kaikenlaisia tavara-arpajaisia milloin »soittotorvien» ostamista, milloin rakennusrahaston kartuttamista yms. tarvetta varten.

Tämä meno ei jäänyt prokuraattorilta huomaamatta. Porthanin patsashankkeesta muodostui maljan viimeinen pisara. Keväällä 1861 prokuraattori kirjoitti asiasta Turun ja Porin läänin kuvernöörille, jonka alueella patsastoimikunta oli aikonut arpajaiset järjestää.⁸ Kirjeessään prokuraattori toteaa, että ns. rouvasväen köyhäinyhdistykset olivat jo pitkän aikaa hallinto- ja syyttäjäviranomaisten hiljaisiin suostumuksiin ja joissakin tapauksissa jopa nimenomaisin luvin panneet toimeen arpajaisia tukeakseen tosin myös parjattua mutta pohjimmiltaan kuitenkin tunnustusta ansaitsevaa toimintaansa. Näiden arpajaisten lisäksi oli kuitenkin usealla paikkakunnalla ryhdytty järjestämään sellaisia arpajaisia, joiden tavoitteilla ei ollut mitään tekemistä hyväntekeväisyyden kanssa. Tällaisten arpajaisten joukkoon prokuraattori luki myös po. patsashankkeen.⁹ Omana käsityksenään arpajaisnormiston tulkinnasta prokuraattori esitti, ettei vuosien 1750 ja 1772 säännöstöjen antamisen jälkeen ollut lupa järjestää minkäänlaisia julkisia arpajaisia muuten kuin erivapauden turvin. Vuoden 1739 säännöksen poikkeusmaininta arpajaisista »till pios usus och publici nytta» oli kokonaan menettänyt merkityksensä uudempien säännöstöjen myötä. Prokuraattori otti kuitenkin huomioon myös sen tulkintamahdollisuuden, että vuoden 1739 poikkeukset olisivat edelleen voimassa. Mutta tämäkään tulkintavaihtoehto ei tehnyt Porthan-arpajaisia luvallisiksi, koska kysymys oli yhtä vähän hurskaasta tarkoi-

⁷ Ks. esim. asiakirjavihko VSV 154/1852: Fruntimmers föreningen i Åbo nimisen yhdistyksen arpajaislupa-anomus kulki kenraalikuvernöörin ja valtiosihteerinviraston kautta.

⁸ Prokuraattorin kirje Turun ja Porin läänin kuvernöörille 16.5.1861/174.

⁹ Prokuraattori ei tyydy kuivakkaaseen virastokieleen: »Porthan-monumentet, hvars uppresande efter den bekantgjorda storartade planen, så patriotisk sjelfva ideen än må vara, likväl synes mig höra till den öfverhandentagande fennomaniens illusioner.»

tuksesta kuin yleisestä hyödystäkään. — Asian vaatimat toimenpiteet prokuraattori jätti kuvernöörin harkintaan.

Kuvernööri toimi ripeästi. Vajaassa kahdessa viikossa prokuraattori sai vastauskirjeen, jossa kuvernööri lyhyesti ilmoitti, ettei Porthan-arpajaisia tulla panemaan toimeen.¹⁰

Tämän jälkeen, kesäkuussa 1861, prokuraattori kirjoitti muiden läänien kuvernööreille käsikirjeen, jossa hän selosti huomioitaan arpajaisten leviämisestä sekä esitti käsityksensä arpajaisnormiston tulkinnasta. Kuudessa kirjeessä esitellään vain se tulkintavaihtoehto, ettei julkisten arpajaisten järjestäminen missään tapauksessa tullut enää kysymykseen muuten kuin erivapauden turvin¹¹; seitsemännessä eli Hämeen läänin kuvernöörin saamassa kirjeessä ovat esillä molemmat edellä mainitut tulkintamahdollisuudet.¹² Ketään kuvernööreistä prokuraattori ei kehoittanut nostamaan syytteitä kieltoja rikkoneita vastaan. Kaikkia hän pyysi ryhtymään tarpeellisiin toimenpiteisiin »till hämmande af det anmärkta oskicket».

Tälläkään kertaa kuvernöörejä ei voida moittia virkastelusta. Noin kuukauden kuluessa prokuraattori sai toimenpideilmoitukset. Kuvernöörin enemmistö kertoi asiaa koskevan kuulutuksen antamisesta tai kierto-kirjeen lähettämisestä.¹³ Hämeen läänin kuvernööri ei tyytynyt tähän, vaan esitti prokuraattorin harkittavaksi, olisiko epäselvyyksien hälventämiseksi vuoden 1772 arpajaissäännöksen johdosta annettava erityinen selitys.¹⁴ Kuopion läänin kuvernööri puolestaan ilmoitti kirjoittaneensa kruununvoudeille ja maistraateille yksityiseksi hyväksi järjestettyjen

¹⁰ Ks. Prokuraattorin toimituskunta, KD 435/63 vuodelta 1861.

¹¹ Handbref ifrån Herr Procurator till Guvernörerne i Nylands, Wiborgs, St. Michels, Kuopio, Wasa och Uleåborgs län 3. 6. 1861/200.

¹² Prokuraattorin kirje 201/1861. Poikkeavaan kirjeeseen näyttävät olleen aiheena Hämeen läänissä Someron pitäjässä pitäjän kirjaston hyväksi kuulutetut arpajaiset. Prokuraattori tulkitsee: »oberoende af senare tidens populära och sväfvande föreställningssätt om *pui usus* och *publici nytta* lærer dock en hvar obetingadt medgifva att inrättandet af dylika biblioteker ej kan hänföras till sådana företag som, åtminstone med den förra af dessa bestämmingar, uti det äldre legislativa språket afses.»

¹³ Vaasan, Oulun, Uudenmaan, Mikkelin ja Viipurin läänien kuvernöörin kirjeet prokuraattorille, Prokuraattorin toimituskunta KD 488/68, 497/69, 504/70, 515/71 ja 537/74 vuodelta 1861.

¹⁴ Prokuraattorin toimituskunta KD 539/74 — 1861.

arpajaisten lainvastaisuudesta ynnä määränneensä, että yleistä hyvää edistäviin arpajaisiin oli hankittava hänen lupansa.¹⁵

Myöhemmin syystalvella, asiaa ilmeisesti pitempään harkittuaan, Kuopion läänin kuvernööri päätti kirjoittaa senaatille ja esitti harkittavaksi, voitaisiinko kuvernöörit oikeuttaa myöntämään lupia arpajaisten järjestämiseen sellaisissa tapauksissa, joissa niiden hyödyllisyys olisi kiistaton eikä toimeenpanemisestakaan olisi tarjolla väärinkäytösten vaaraa.¹⁶ Olihan maassa jo vuosikausia, niin kuin prokuraattorikin oli aikaisemmin puheena olleessa käsikirjeessään kertonut, aivan yleisesti etenkin säätyläisluokan keskuudessa järjestetty arpajaisia mm. hädänalaisessa asemassa olevien yksityisten kansalaisten auttamiseksi. Tämän tapaisen toimeliaisuuden rajoittamiseen ei kuvernöörin mielestä ollut aihetta.

Senaatissa enemmistö asettuikin kuvernöörin esitystä puoltamaan.¹⁷ Seuraavana vuonna eli toukokuun 26 päivänä 1862 annettiin *Keisarillisen Majesteetin Armollinen Selitys Kuninkaalliselle kiellolle huonekalu- ja tawara-arpajaisien pitämistä vastaan 18 päiväältä Kesäkuuta 1772*. Selityksen mukaan »asianomainen Kuvernööri saa myönnyttää tawarain myömistä arpa-kaupalla hywäntekeviä tahi muuten hyödyllisiä tarkoituksia warten, sittenkuin hän on tutkinut sekä tarkoituksen että aiwotuin arpajaisten muunki soweliaisuuden, jollei luwan wäärinkäyttämisestä ole pelkoa.»

Samanaikaisesti kuin arpajaislupakeskustelua käytiin, oli muuan kauppias *Alexejeff* syytteessä, paitsi muusta, luvattomasta arpajaisten järjestämisestä, hän kun oli »genom anställdt lotteri någon söndag om vintern nästnämnde år, före klockan nio på aftonen, och således medan sabbaten varit inne, bortspelat åtskillig egendom».¹⁸ Kämnerinoikeus langetti hänelle vuoden 1772 säännöksen määräämän rangaistuksen, 400

¹⁵ Prokuraattorin toimituskunta KD 536/74 — 1861.

¹⁶ Ks. senaatin plenumpöytäkirja 10. 3. 1862. — Samanaikaisesti oli täysi-istunnossa esillä talousosastolle tehty ja osaston plenumiin siirtämä anomus, jossa Viipurin naisyhdistys pyysi lupaa arpajaisten järjestämiseen. Yhdistys ilmoitti 27 vuoden ajan rahoittaneensa toimintansa arpajaisin, lupia niihin hankkimatta. Nyt oli lupahakemus tehty, koska yhdistyksen oikeus arpajaisten järjestämiseen oli saatettu kyseenalaiseksi.

¹⁷ Vähemmistö olisi ollut vieläkin vapaamielisempi; hyväntekeväisyystarkeituksessa järjestettävät arpajaiset eivät sen mukaan edellyttäneet esivallan lupaa; ilmoitus poliisiviranomaisille olisi niiden osalta riittänyt.

¹⁸ Ks. senaatin oikeusosaston ptk. 15. 11. 1862.

hopeataalarin eli 192 ruplan sakon. Hovioikeus ei nähnyt syytä rangaistusta muuttaa. Senaatin oikeusosastossa mielipiteet menivät varsin hajalle. Enemmistön mielestä kysymys ei ollut vuoden 1772 säännöksen tarkoittamista arpajaisista. Muutamat tähän enemmistöön lukeutuneista olisivat kuitenkin soveltaneet vuoden 1792 säännöstä, uhkapelikieltoa. Koska käsitykset olivat näin paljon toisistaan eroavia eikä yksimielisyyttä vuoden 1772 arpajaissäännöksen 'oikeasta sisällöstä' saavutettu, jätti osasto senaatin täysi-istunnossa harkittavaksi, olisiko ryhdyttävä toimenpiteisiin selityksen antamiseksi, miten erilaisia arpajaisia oli lain mukaan arvosteltava.¹⁹

Asiaa harkittuaan senaatti lausui käsityksensä, että vuoden 1772 arpajaissäännöksen määräämä korkea rangaistus oli paikallaan sen ojentamiseksi, joka pyrki tyydyttämään omia pyyteitään käyttämällä hyväkseen toisten kevytmielisyyttä ja voitonhimoa. Sen sijaan rangaistus ei ollut oikeassa suhteessa niihin maassa tavallisiin²⁰, joskin luvattomiin arpajaisiin nähden, joissa tarkoituksena oli myydä omistajalleen tarpeetonta tavaraa. Senaatin mielestä rangaistus oli suhteutettava teon yhteiskunnalliseen haitallisuuteen. Niinpä se esittikin, että sakko yksityiseksi hyväksi ilman asianmukaista lupaa toimeenpannuista tavara-arpajaisista — raha-arpajaiset olisi edelleen kokonaan kiellettävä²¹ — olisi määrättävä 5—50 hopearuplaksi.²² Keisari näki hyväksi suostua esitykseen. Huhtikuun 27 päivänä 1863 annettiin *Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus sen kiellon oikeasta käsittämisestä, joka Kesäkuun 18 p. 1772 on annettu huonekaluin- ja tavara-arpajaisten pitämistä was-*

¹⁹ Ks. senaatin oikeusosaston ptk. 15 ja 18. 11. 1862.

²⁰ Vain harvat arpajaisia järjestäneet näyttävät kuitenkin joutuneen toistaan vastaamaan. Huomattakoon, että edellä puheena olleen kauppias *Alexejefin* kohdalla arpajaisrikkomus oli vain yksi monista teoista syyttäjän pitkässä luettelossa. Voi vain otaksua, että tämäkin syyte olisi jäänyt nostamatta, elleivät *Alexejeffin* muut teot olisi tulleet päivänvaloon.

²¹ Valtionarpajaisia ei autonomian ajalla Suomessa järjestetty. — Arpajais-säännösten mahdollisesta soveltuvuudesta ei ilmeisesti edes herätetty kysymystä silloin, kun Riihimäen—Pietarin rautatien rakentamista varten otettu valtiolaina muutettiin osaksi palkintolainaksi; ks. Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus palkinto-welkasetelien ulosantamisesta jäännökselle sitä rautatien lainaa, josta Suomen waltiovarastoa warten on tehty kauppa Frankfurt am Mainissa olewan pankkihuoneen von Erlanger & Söhne ynnä useampain kanssa, 30. 10. 1868/34.

²² Ks. senaatin plenumpöytäkirja 12. 1. 1863 sekä senaatin kirjelmä keisarille samalta päivältä asiakirjavihossa VSV 31/1863.

taan, sekä edeswastauksesta semmoisista luvattomista arpajaisista, joita ei sanottuun kieltoon woi lukea. Julistus on sisällöltään senaatin esitystä vastaava.

Vuoden 1862 selityksen ja vuoden 1863 julistuksen antaminen merkitsi lainsäätäjän ja yhteisen kansan oikeuskäsitysten välisen juovan kaventumista: säännöstöjen sisältö lähestyi sitä, mikä kansan keskuudessa tapana vallitsi. Käsitusten yhtymisestä ei kuitenkaan voida puhua. Prokuraattorin ja kuvernöörien edellä puheena olleissa kirjelmissään kertomat esimerkkitapaukset osoittavat arpajaisten käytön suurta levinneisyyttä.

Kuluneet autonomian vuosikymmenet osoittivat arpajaisproblematiikan säilyneen keskeisiltä osiltaan samana kuin Ruotsin vallan aikana: arpajaissäännöstöillä oli taipumus jäädä unhoon. Kansa halusi pelata.

Myös lainsäätäjän oikeuspoliittiset näkemykset säilyivät ennallaan: vaikka kaikki arpajaiset haluttiin periaatteessa kieltää niihin liittyvän siveellisen turmeluksen vaaran takia, katsottiin kuitenkin voitavan sallia tuon himon hyväksikäyttö silloin, kun kertyneet varat saatettiin armeilaisuutta ja muita hyödyllisiä tarkoituksia palvelemaan.²³

4. Uhkapelurit rikoslainsäätäjän kourissa

Muuan rikoslain kirjoittajien monista pulmallisista tehtävistä oli valita laajasta politiarikkomusten joukosta ne, joiden sovelias paikka olisi oleva rikoslaki. Mm. luvattomia arpajaisia ja uhkapeliä piti vuonna 1875 työnsä valmiiksi saanut rikoslakikomitea tällaisina.¹

Kovin syvällisesti eivät rikoslainsäätäjät arpajais- ja uhkapeliproblematiikkaan pureutuneet; ongelmia riitti toki muutenkin. Niinpä rikos-

²³ Naapurimaan, Ruotsin, näkemyksiä samalta ajalta edustakoon tässä nimerkki -s-n, joka vuonna 1866 kirjoittaa (Naumanns tidskrift, s. 458): »äro dock lotterier här i riket numera förbjudne. Skälet härtill kan väl till någon del sökas deri, att den benägenhet att, utan eget kropps- eller själsarbete, endast genom slumpen göra hastig och stor vinst, som på menniskor i allmänhet utöfvar en mäktig och stark retelse, funnits medföra en skadlig inflytelse på national-karakteren och derföre böra genom lagstiftningen motarbetas.» ja (s. 464) »lagstiftaren blott för välgörande ändamål — — — undantagsvis medgifver lotteris anställande, och att det således är af lotteriets ändamål — — — som dess loflighet är beroende.»

¹ Ks. KomMiet 1875:9 (suomennos 1884) 47. luku.

lakikomitea työtään esitellessään ilmoittaa, että luvattomia arpajaisia koskevat, vanhemmista ja uudemmista asetuksista löytyvät säännökset on rangaistusmääräystensä puolesta jonkin verran muutettuina otettu lakiehdotukseen.² »Uhkarohkeata» peliä koskevia säännöksiä komitea oli sen sijaan taipuvainen jonkin verran lieventämään.³

Muuan näistä lievennyksistä oli se, että uhkapeliin osallisia ei olisi enää uhattu rangaistuksin. Komitea perustelee: »rangaistusmääräys heitä varten olisi ristiriidassa edellisten §:äin kanssa, niissä kun ei löydy rangaistusmääräyksiä arpain ostajille, vaikka nämä kumminkin ovat arpajaisissa katsottavat pelaajiksi.»⁴ Tämä perustelu on ainoa kohta, jossa komitea ottaa kantaa arpajaisten ja uhkapelin suhteeseen. Komitea siis rinnastaa uhkapelurit arpojen ostajiin. Niin arpajaisissa kuin uhkapelissäkin näyttää siten olevan kysymys samanlaisesta toiminnasta, pelistä, johon osallistutaan voiton toivossa ja jossa voiton määrää satuma. Oudolta tuntuu, ettei komitea ole lähemmin ryhtynyt erittelemään arpajaisten ja uhkapelin käsitteitä. Itsestään selvinä pidetyistä asioista ei ole voinut olla kysymys. Kovin kaukana takana ei ollut aika, jolloin rajanveto edellä puheena olleen *Alexejeffin* jutun kohdalla tuotti senaatin oikeusosastolle vaikeuksia. Ko. tekojen tunnusmerkistöjen tarkemman kuvauksen laiminlyömisestä komiteaa ei ehkä kuitenkaan ole syytä erityisesti moittia. Kautta aikojen oli arpajaiskiellot ja uhkapelikiellot esitetty eri normistoissa käsitteitä sen kummemmin erittelemättä. Koska komitea tyytyi po. osin vain koontajan rooliin, rajanveto jäi tehtäväalueen ulkopuolelle.

Rikoslakiehdotus joutui tämän jälkeen erityisen tarkistamiskomitean pohdittavaksi. Mietinnössä, joka julkaistiin painosta vuonna 1884⁵, arpajaisäännöstö oli säilytetty miltei ennallaan.⁶ Uhkapeliin komitea kiinnitti enemmän huomiota. Lakiin haluttiin ottaa määritelmä:

»Uhkarohkea on se peli rahan tahi muun omaisuuden päältä, jossa voitto tahi tappio on yksinomaisesti sattumuksen varassa.»⁷

² KomMiet 1875:9 (suomennos 1884) s. 303 s.

³ KomMiet 1875:9 (suomennos 1884) s. 304 s.

⁴ KomMiet 1875:9 (suomennos 1884) s. 304 s.

⁵ KomMiet 1884:12.

⁶ KomMiet 1884:12 407—409 §.

⁷ KomMiet 1884:12 410 § 3 mom.

Määritelmä sopi kieltämättä myös arpajaisiin, mutta se ei näytä komiteaa huolestuttaneen. Rajan epäselvyydestä huolimatta uhkapelureita haluttiin kohdella ankarammin kuin arpajaisissa 'pelaavia'. Vastoin vuoden 1875 mietinnössä omaksuttua periaatteellista kantaa uhkapelureita uhattiin nyt rangaistussanktioin. Rangaistus koski kuitenkin vain ravintolassa tai muuten julkisesti tapahtuvaa pelaamista.⁸

Tarkistamiskomitean ehdotukset joutuivat vielä senaatin oikeusosaston asettaman tarkistusvaliokunnan tutkittaviksi.⁹ Tämän valiokunnan työn tuloksena arpajaisäännöstö sai merkittävän lisän. Raha-arpajaisten kieltäen tarkoitettavaan rikoslakiehdotuksen 43 luvun 1 §:ään lisättiin 2 momentiksi säännös:

»Mitä tässä on säädetty arpajaisista, koskeeseen myöskin muuta tointa, jonka kautta yhdelle tai useammalle siinä osalliselle rahana tai raha-arvona tarjotaan luvattu ja arpomisen tai muun siihen verrattavan toimituksen jälkeen saatava voitto, joka on isompi kuin se, mitä itsekullekin osalliselle tarjotaan.»¹⁰

Tarkistusvaliokunta ei sisällyttänyt ehdotukseensa säännösten perusteluja. Uuden säännöksen esikuvaa ei kuitenkaan tarvitse kaukaa hakea. Se löytyy Ruotsin vuoden 1881 arpajaisasetuksen 2 §:stä.¹¹ Tarkistusvaliokunnan huomion säännöksen olemassaoloon kiinnitti Hagströmer vuoden 1884 rikoslakimietinnöstä antamassaan lausunnossa.¹² Hagströmer ei uskaltanut lausumaan käsitystään säännöksen soveltuvuudesta Suomen oloihin, mutta huomautti, että Ruotsissa lainkohta oli estänyt toisaalta aikaisemmin verraten tavalliset lehtien tilausten, teatterinäytäntöjen yms. yhteydessä toimeenpannut arvonnat¹³, toisaalta palkinto-

⁸ KomMiet 1884:12 411 §.

⁹ Tarkistusvaliokunta asetettiin 21.11.1883. Oikeusosasto hyväksyi valiokunnan mietinnön istunnossaan 22.7.1884 (ks. oikeusosaston ptk.). Täysi-istunnossa asiaa käsiteltiin 1.8.1884 (ks. senaatin plenum-ptk.).

¹⁰ Ks. Förslag 1884 s. 87 s., jossa teksti on ruotsinkielisenä.

¹¹ Kongl. Maj:ts nådiga förordning, angående förbud mot lotterier och andra dylika företag samt mot försäljning af lotter för in- eller utländska lotteriers eller andra sådana företags räkning; 6.8.1881.

¹² Hagströmer, s. 253.

¹³ Occasio legis tässä tapauksessa lieneekin ollut kustantajien harrastama tapa arpoa erilaisia palkintoja teossarjojen tilaajien kesken. Korkein oikeus oli katsonut, ettei 'yksinkertainen' arpajaiset kieltävä säännös ulottunut tällaisiin tapauksiin, joissa jokainen osallistuja sai täyden vastikkeen panoksestaan.

obligaatioiden käytön. Edellinen oli lausunnon antajan mielestä pelkääntään hyvä asia, jälkimmäisen suhteen saattoi esiintyä eri mieltä.¹⁴

Missä määrin tarkistusvaliokunta 'sisäisti' Ruotsin esimerkkisäännöksen taustan ja tavoitteet, ei liene selvitettävissä. Siihen nähden, että valiokunta suoriutui suuresta työstään suhteellisen lyhyessä ajassa, kahdeksassa kuukaudessa, on mahdollista, että *Hagströmerin* viittaama säännös tuli sijoitetuksi lakiin suuremmista pohdinnoista. Pantakoon kuitenkin merkille, että *Forsman* säännöstä muutamia vuosia myöhemmin esitellessään vihjaa 'ruotsalaisiin' tavoitteisiin: »Detta stadgande är således egnadt att med sin vida affattning förekomma, att diverse industririddare skola kunna undandra sig lagens näpst under förebärande af, att de företag, som de hafva för handen, icke innebär något lotteri.»¹⁵

Keisarillisen Majesteetin armollinen esitys rikoslaiksi vuoden 1885 valtiopäiville on tarkistusvaliokunnan ehdotuksen mukainen.¹⁶ Ehdotus annettiin niin myöhään, etteivät säädyt ehtineet sitä tarkastaa. Vuoden 1888 valtiopäiviä varten asetettiin erityinen rikoslakivaliokunta.

Arpajaisrikosten osalta rikoslakivaliokunta tyytyi tekemään ehdotukseen vain kielellisiä täsmennyksiä. Uhkapelissäännösten valiokunta halusi palauttaa ennalleen eli 1700-luvun tasolle.¹⁷ Peliin osallistuneita oli rangaistava eikä rangaistusuhkaa ollut syytä rajoittaa yksinomaan julkiseen peliin. Säädyissä valiokunnan kanta saavutti vastakaikua.¹⁸ Näin tulivat uhkapelurit toiseen asemaan kuin arpajaisissa 'pelaavat' siitä huolimatta, ettei raja arpajaisten ja uhkapelien välillä ollut lakia valmisteltaessa suinkaan selkiintynyt.¹⁹

Ks. lähemmin esim. SOU 1938:17 s. 17 sekä *Hagströmer*, Schweden im Jahre 1881. Ausländische Rundschau. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 1882 s. 574 s. — Eräs tuollainen arpajaisjuttu oli Ruotsin korkeimman oikeuden ratkaistavana jo 8.1.1861. Muuan elinkeinonharjoittaja oli myydessään lippuja panoraamaesitykseen numeroinut ne ja jakanut pääsylippuja vastaan etukäteen vastaavasti numeroimiaan erilaisia lahjaesineitä. Enemmistön (4—3) mielestä kysymys ei ollut julkisista arpajaisista. Ks. Juridiskt Arkiv Bd. 34 s. 124.

¹⁴ *Hagströmer*, s. 253.

¹⁵ *Forsman*, s. 674 s.

¹⁶ Keisarillisen Majesteetin armollinen esitys N:o 36 vp. 1885 A III.

¹⁷ Ks. Rikoslakivaliokunnan mietintö N:o 1 vp. 1888 A I s. 114. — Uhkapelin määrittelynä oli jo oikeusosaston tarkistusvaliokunta lakiehdotuksesta poistanut.

¹⁸ Säänt. vast. esitys N:o 1 vp. 1888 s. 196 s.

¹⁹ Luennoissaan *Forsman* joutui huomauttamaan, että erottavien kriteerien

Huomiota ei ole herättämättä, että lainsäätäjämme sijoitti uhkapeliä ja luvattomia arpajaisia koskevat säännökset lukuun, jonka nimenä on »Hyviä tapoja koskevain määräysten rikkomisesta.»²⁰ Nimitys kuvastaa lainsäätäjän suhtautumista arpajaisiin ja muihin uhkapeleihin. Luvattomien arpajaisten järjestäjä ei syyllisty varallisuusrikokseen vaan siveellisyyttä, hyviä tapoja loukkaavaan rikkomukseen. Paha ei siis niinkään ole arpajaisten järjestäjän toiselle aiheuttamassa omaisuuden tappiossa yms. vaan teko on säädetty rangaistavaksi sen siveellisen turmeluksen vaaran takia, jonka se aiheuttaa. Antakaamme *Forsmanin* tulkita aikansa ajatuksia:

»— — — äro de ett fördärf för den offentliga moralen och det ärliga arbetet. Den late hängifver sig ofta åt den föreställningen, att han skall kunna utan egen möda genom att spela på lotteri komma sig till makt och rikedom. Han öfverlemnar sig åt ett lättfärdigt fantiserande öfver möjliga vinster i stället för att arbete och förlorar snart både håg och krafter för arbete. Redan därför att lotterierna hänvisa människorna att söka sin ekonomiska välfärd i slumpen i stället för att förmå dem att lita på den egna kraften, äro de af oberäknelig skada för den allmänna moralen och ekonomin, för att icke nämna den förlust de tillskynda den enskilde genom att uppsluka den fattiges mödosamt förvärfvade sparpenningar.»²¹

Rikoslaki tuli voimaan vuonna 1894. Samalla kumoutuivat mm. vanhat, pääosiltaan jo Ruotsin vallan aikaiset arpajaisten ja uhkapelien toimeenpanemisesta ja niihin osallistumisesta sanktioita määränneet sään-

löntäminen oli vaikeaa. Olennainen ero oli *Forsmanin* mielestä siinä, että arpajaispelissä toisto joko ei lainkaan tullut kysymykseen tai oli pelin hitaan kulun takia mahdollinen vasta pitkähkön ajan kuluttua. Tavallinen uhkapeli oli sitä vastoin yhä uudestaan ja uudestaan toistettavissa, mikä oli omiaan lisäämään sen vaarallisuutta; ks. *Forsman*, s. 671. Samaa näkökohtaa korostaa po. rajanvedossa saksalainen *Müller*, s. 62 s.

²⁰ Rikoslakikomitea oli kuivan asiallisesti antanut po. luvulle nimeksi »Luvattomista arpajaisista ja peleistä; niin myös luvattomasta oleskelemisestä ravintolassa, ynnä muusta» (ks. *KomMiet* 1875:9 (suomennos 1884) s. 114). Esi-tyksessä säädyille luvun nimenä on »Siveellisyyttä koskevain määräysten rikkomisesta» (ks. *Keisarillisen Majesteetin armollinen esitys* N:o 36 vp. 1885 s. 100). Siveellisyyden vaihtoi rikoslakivaliokunta hyviin tapoihin (ks. rikoslakivaliokun-
nan mietintö N:o 1 vp. 1888 A I s. 94).

²¹ *Forsman*, s. 672.

nökset. Lyhyesti sanottuna arpajaisjärjestelmämme tuli tämän jälkeen olemaan seuraava:

- 1) Raha-arpajaisten toimeenpano oli kokonaan kielletty (RL 43:1);
- 2) Julkisten tavara-arpajaisten toimeenpano edellytti kuvernöörin lupaa. Lupaedellytykset osoitti vuoden 1862 selitys. Ns. yksityisten tavara-arpajaisten järjestämiseen ei lupa ollut tarpeen (RL 43:2) ja
- 3) Arpojen myynti ulkomaisiin arpajaisiin oli kielletty (RL 43:3).

5. Arpajaisasetuksen synty

1890-luvun lopulla nimitettiin Suomen kenraalikuvernööriksi *Nikolai Ivanovitsh Bobrikov*. Uusi viranhaltija oli ottanut tehtäväkseen vallan kokoamisen omiin käsiinsä. Arpajaisasiatkin joutuivat näiden vallan-keskittämisyrkimysten nuottaan. Kenraalikuvernöörin toivomuksesta keisari päätti marraskuussa 1899, että kenraalikuvernöörillä oli vast'edes oleva yksinomainen oikeus myöntää lupia arpajaisten toimeenpanemiseen Suomessa.¹ Senaatin tehtäväksi jäi asiaa koskevan julistustekstin laatiminen.² Julistus annettiin helmikuun 12 päivänä 1900. Teksti oli lyhykäisyydessään karu:

»olemme nähneet hyväksi toistaiseksi suoda Suomenmaan Kenraalikuvernöörillemme yksinomaisen oikeuden myöntää lupaa kaikkiin arpajaisiin yleensä Suomessa, sillä tavoin kuin Armolissessa Julistuksessa 4 p:ltä Kesäkuuta 1849 on säädetty yleisistä keräyksistä.»³

Julistus antaa aiheen mm. kysymyksiin: tahdottiinko kenraalikuvernöörille antaa oikeus myöntää lupia myös raha-arpajaisiin? haluttiinko myös ns. yksityiset tavara-arpajaiset saattaa luvanvaraisiksi? Verrat- taessa julistusta rikoslain arpajaissäännöstöön havaitaan, että vastaus kumpaankin kysymykseen on kielteinen. Raha-arpajaisten mahdollista- minen olisi edellyttänyt RL 43 luvun 1 §:n muuttamista. Yksityisten tavara-arpajaisten määrääminen luvanvaraiseksi olisi puolestaan ollut sanktiota vailla oleva normi: rikoslaissa puututtiin tavara-arpajaisista vain julkisesti järjestettyihin.

¹ VSV 23/1899; ks. myös *K. W. Rauhala*, Keisarillinen Suomen Senaatti 1809—1909. Jälkimmäinen osa. Vuodet 1858—1909. Helsinki 1921 s. 505.

² VSV 23/1899.

Arpajaislupa-anomusten käsittelyn keskittäminen kenraalikuvernöö-rille lisäsi melkoisesti kenraalikuvernöörinkanslian työtaakkaa. Vuosina 1901—1905 pyydettiin lupaa kaikkiaan 1502 arpajaisten toimeenpanemi-seen.⁴ Kenraalikuvernöörin ilmoituksen mukaan anojien tavoitteet vaih-telivat yleishyödyllisistä yksityisiin.⁵

Lupa-asioiden käsitteleminen oli varsin hankalaa sen vuoksi, että säännökset luvan myöntämisen edellytyksistä samoin kuin arpajaisten toimeenpanon ehdoista olivat aivan puutteelliset. Valvontasäännöstö puuttui kokonaan. Syksyllä 1905 kenraalikuvernööri pyysikin, että senaatti ottaisi harkittavakseen, mitä asiassa olisi tehtävä.⁶ Senaatti puolestaan kehoitti lainvalmistelukuntaa syventymään asiaan ja valmis-tamaan sen johdosta sellaisen esityksen asetukseksi kuin asianhaarat vaativat.⁷

Lainvalmistelukunta mietti asiaa pitkään. Ehdotus asetukseksi arpa-jaisista valmistui vuonna 1911.⁸ Ehkäpä valmistumista osaltaan auttoi Ruotsissa vuonna 1910 julkaistu arpajaiskomitean mietintö.⁹

Lainvalmistelukunta lähti siitä, ettei sen tehtävänä ollut arpajais-säännösten perinpohjainen uudistaminen.¹⁰ Näin ollen se tyytyi vain sellaisten normien kirjoittamiseen, joita se piti välttämättöminä voi-massa olevan säännösten täydentämiseksi. Lupaedellytysten ja -ehtojen osalta, joiden säätöminen oli ollut toimeksiannon ensisijainen tavoite, asetusehdotus oli varsin niukka:

»Lupa julkisten tavara-arpajaisten toimeenpanemiseen anne-taan määrättyä paikkaa varten ja määrätyn rajoitetuksi ajaksi

³ Ks. Hans Kejserliga Majestäts Nådiga Kungörelse angående privata sällskaper eller föreningar i Finland 4. 6. 1849 kohta 2.

⁴ Anomuksista hyväksyttiin 1040 ja hylättiin 462. Ks. kenraalikuvernöörin kirje senaatille 11. 7. 1905, liite. Kirje on Senaatin talousosaston aktissa KD 272/41 v. 1905.

⁵ Ks. em. kirje 11. 7. 1905.

⁶ Ks. em. kirje 11. 7. 1905 sekä Lvk. 1911:1 s. 9.

⁷ Senaatin talousosaston ptk. 13. 9. 1905.

⁸ Lvk. 1911:1. Allekirjoittajina ovat G. Granfelt, August Nybergh ja F. O. Lilius.

⁹ Betänkande och förslag angående åtgärder till förhindrande af utländska lottsedlars spridande i riket och förändrad lagstiftning om lotterier afgifna den 16 februari 1910 af särskildt tillkallade sakkunniga. Stockholm 1910.

¹⁰ Lvk 1911:1 s. 31.

sekä ainoastaan silloin, kun arpajaiset havaitaan olevan omansa edistämään yleishyödyllisiä tai hyväntekeväisiä tarkoituksia.»¹¹

Verrattaessa ehdotusta 1700-luvulta peräisin oleviin ja 1860-luvulla uudistettuihin arpajaissäännöksiin havaitaan, etteivät lupaedellytykset juuri täsmentyneet. Puhe säännösten täydentämisestä tuntuu ainakin tältä osin liioitellulta. Jonkin verran yksityiskohtaisemmiksi lainvalmistelukunta suunnitteli tili- ja valvontasäännökset.¹²

Lupaviranomainen oli ehdotuksen mukaan oleva senaatti.¹³ Tältä osin ei perusteluja esitetty laisinkaan. Mikäli arpojen yhteenlaskettu myyntihinta ei noussut 2.000 markkaan, oli luvan antava kuvernööri. Lainvalmistelijat lausuvat: »säännöksellä ainoastaan tarkoitetaan vapauttaa keskushallitusviranomainen käsittelemästä tuollaisia sille rasittavia vähäpätöisiä asioita.»¹⁴

Toimivallan siirrot vaikuttavat yllättäviltä. Olihan kenraalikuvernööri, jonka toivomuksesta asetuksen valmistelu oli lähtenyt käyntiin, vasta kymmenen vuotta aikaisemmin kahminut itselleen kaiken vallan päättää arpajaisten toimeenpanemisesta. Nyt lainvalmistelukunta tyytyi vain väittämään asiaa »vähäpätöiseksi».

Ehdotuksen valmistumisesta kesti vielä toiset kuusi vuotta, ennen kuin arpajaisasetus elokuun 18 päivänä 1917 annettiin.¹⁵

Näinä aikoina näyttää jälleen kerran esiintyneen taipumusta pukea arpajaiset muotoon, jossa arpajaissäännösten soveltaminen lupajärjestelyineen ja rangaistussanktioineen voitaisiin välttää. Arpajaisten käsitteestä haluttiin irtaantua mm. järjestämällä arpajaiset käyttämättä niissä nimenomaisia vastikkeitä. Erilaisia esineitä arvottiin esim. tietyn tuotteen ostaneiden tai jonkin tilaisuuden pääsymaksun suorittaneiden kesken. *Allan Serlachius* puhuu vuonna 1912 oppikirjassaan sellaisista tapauksista, joissa »kaikille niille, jotka ovat lunastaneet itselleen pääsylipun johonkin huvitilaisuuteen, tarjotaan tilaisuus, välistä eri maksua vastaan, välistä ilman sitä, arvaamalla nukan nimen, lasipullossa olevain rahojen yhteenlasketun määrän j.n.e. voittaa kysymyksessä oleva esine.»¹⁶ Paketti-iltamista tietävät kertoa *Serlachiuksen* lisäksi myös *Moring* ja

¹¹ 2 §.

¹² 3 ja 4 §.

¹³ 1 §.

¹⁴ Lvk 1911:1 s. 34.

¹⁵ 5/18. 8. 1917/66.

Ståhlberg.¹⁷ Viimeksi mainitun tietopiiriin kuuluu myös tapaus, jossa arpajaisiin oli turvauduttu »reklaamitarkoituksessa»: jakamalla »raha-osoituksia paperossilaatikoissa». ¹⁸

Nämä käytännössä esiintyneet ja ainakin oppikirjallisuuden välityksellä juristikunnan keskuudessa yleisesti tunnetuiksi tulleet tapaukset eivät saaneet arpajaisasetuksen kirjoittajaa tekstiään tarkistamaan. Asetus ei tullut suurestikaan eroamaan lainvalmistelukunnan laatimasta ehdotuksesta. Merkittävimpiä muutoksia on arpajaistarkoituksen määrittelemisen lainvalmistelukunnan ehdottamaa jonkin verran väljemmin: arpajaisia voitiin järjestää paitsi yleishyödyllisiin ja hyväntekeväisiin myös muihin yleisiin tarkoituksiin.¹⁹

Jo vuonna 1920 annettiin uusi arpajaisasetus.²⁰ Lupaviranomaisia tulivat tämän jälkeen olemaan sisäasiainministeriö ja maaherrat.²¹

6. Raha-arpajaiset tieteen ja taiteen tukena

Yllättävän kiihkeän mielipiteiden vaihdon synnytti 1920-luvun eduskunnassa esitys raha-arpajaisten toimeenpanon sallimisesta.

Helmikuussa 1926 edustaja *Pulkkinen* ym. tekivät esityksen Suomalaisen Oopperan taloudellisen aseman parantamiseksi raha-arpajaisten turvin.¹ Ajatuksen esikuva löytyi läntisistä naapurimaistamme, joissa eräitä niin taide- kuin urheilulaitoksiakin oli tuettu raha-arpajaisin kerätyin varoin.

Maaliskuussa 1926 *Kallion* II hallitus (maalaisliitto ja kokoomuspuolue) tarttui ajatukseen ja esitti siinä tarkoituksessa rikoslain 43 luvun 1 §:n muuttamista.² Valtioneuvostossa asiaa käsiteltäessä jo jouduttiin äänestämään. Ministeri *Ingman* (kokoomus) esitti eriävän mielipiteenään:

¹⁶ *Serlachius*, s. 113.

¹⁷ *Serlachius*, s. 113, *Moring*, s. 122 ja *Ståhlberg*, s. 228 alaviite 1.

¹⁸ *Ståhlberg*, s. 228 alaviite 1.

¹⁹ 2 §.

²⁰ 16. 4. 1920/98.

²¹ 2 §.

¹ Ks. Edusk. esit. n:o 11 vp. 1926 liitteet.

² Halles. n:o 30 vp. 1926.

»Siihen nähden että raha-arpajaisissa vedotaan ihmisten epä-moraaliseen haluun saavuttaa varallisuutta ilman työtä, muiden, arpajaisissa häviävien kustannuksella;

että houkutus ottaa sellaisiin arpajaisiin osaa, voiton toiveessa, on varsinkin suuri niille, jotka ahtaissa oloissa eläen ja kykenemättöminä arvostelemaan voiton saamisen mahdollisuuksia, odottavat niistä taloutensa parannusta; ja

että arpajaisten useimmille osanottajille tuottama pettymys vain lisää heidän katkeruuttaan, jonkun harvan osanottajan saavuttaman voiton toisaalta kiihoittaessa jatkamaan peliä niin kauan kuin on markka kukkarossa, en voi kannattaa ehdotetun esityksen antamista.»³

Äänestyslausuma, johon näyttävät kiteytyneen kaikki aikaisempien vuosisatojen moraaliset arvioinnit arpajaisista, ei saanut enemmistön kannatusta.

Esityksessään hallitus kuitenkin varautui moralistien hyökkäyksiin. Ehdotusta puolusteltiin sillä, että raha-arpajaiset tuskin olivat vanhas-taan sallittuja tavara-arpajaisia »hyljättävämpiä», muualla maailmassa raha-arpajaisia pantiin yleisesti toimeen jne. Raha-arpajaisten toimeen-pano olisi myös omiaan vähentämään ulkomaisten arpojen myyntiä, joten järjestelystä koituisi maalle kansantaloudellista etua myös tässä mielessä.⁴

Lakivaliokunnan enemmistö hyväksyi hallituksen enemmistön suunnitelman. Vastalauseita ei kuitenkaan puuttunut. Edustaja *Erkki Kaila* kirjoitti:

»Tuntuu oudolta, että raha-arpajaisten pitäminen, joka tähän asti on laissa julistettu rikokseksi, tästedes valtion puolelta tulisi sallituksi sopivana keinona yleishyödyllisten laitosten tukemiseksi. Moraaliselta kannalta katsoen täytyy sanoa, että raha-arpajaiset ovat omansa houkuttelemaan ihmisiä tavoittelemaan suuria voittoja ilman työtä ja siten kutkuttamaan alhaista voitonhimoa. Raha-arpajaiset eivät tuota uusia arvoja, ja se suuri henkilökunta, joka niiden järjestämiseksi tarvitaan, saapi elatuksensa hedelmättö-mästä työstä.»⁵

³ Liite hall. es. n:o 30 vp. 1926.

⁴ Hall.es. n:o 30 vp. 1926 s. 1.

⁵ Lakivaliokunnan mietintö n:o 3 vp. 1926 — vastalauseita I. *Kailan* vastalauseeseen yhtyivät edustajat *Tuomioja* ja *Björk*. Osin eri pohjalta laati vastalauseensa edustaja *Tabell*; ks. vastalause II.

Suuressa salissa keskustelua asiasta syntyi vasta kolmannessa käsittelyssä. Keskustelun aloitti edustaja *Kaila*: »Ihmiset ovat yleensä liiankin nopeat unohtamaan sen totuuden, että omaisuus on hankittava työllä.» Raha-arpajaiset hän erotti jyrkästi tavara-arpajaisista. Jälkimmäisissä oli yleensä kysymys jonkinlaisesta aatteellisesta toiminnasta, raha-arpajaisissa vaikuttimena oli »raaka rahanhimo». ⁶ Edustaja *Tabell* esitti keskusteltavaksi, oliko kysymys ehkä siitä, että rikoslakia säädetäessä kansan moraalinen taso oli ollut korkeammalla, uskonnolliset käsitykset ahtaammat jne. Vai oliko ehkä kysymys siitä, että kansa oli siinä määrin vaurastunut, että sitä oli »ryhdyttävä kynimään kaikin mahdollisin keinoin.» ⁷ Edustaja *Schaumanin* mielestä oli merkittävää se, että valtioneuvostossa opetusministeri, sosiaaliministeri ja oikeusministeri eli ne, joita asia lähimmin koski, olivat esitystä vastustaneet. ⁸ Edustaja *Ryömä* palautti keskustelun reaalipoliittisiin kysymyksiin: »Kun täällä puhutaan joistakin siveellisyyden säännöistä, ei mielestäni ole kovinkaan suurta eroa niillä arpajaisilla, joita nykyjään pidetään kautta maan ja joissa yksi ja toinen ehkä edustajistakin on ollut mukana toimeenpanijoina, ja raha-arpajaisilla.» Kun ko. taidelaitokset kituivat vaikeissa taloudellisissa oloissa, oli syytä käyttää hyväksi nyt esitettyä keinoa. ⁹ Moraalin poluille palasi vielä edustaja *Tuomioja*: »Erotus nykyisten arpajaisten ja raha-arpajaisten välillä on kuin onkin vallan suuri. Nykyisiä tavara-arpajaisia pidetään vapaan kansalaistoiminnan yhteydessä eivätkä ne suinkaan herätä mitään voiton himoa eivätkä yleensä myöskään pahennusta.» ¹⁰

Äänestyksessä, johon keskustelun jälkeen ryhdyttiin, hallituksen esitys voitti. Voittoluvut eivät suinkaan olleet murskaavia. Äänestyksen tulos oli 77—72.

Rikoslain 43 luvun 1 §:n muutosta ¹¹ — raha-arpajaisten toimeenpano oli rangaistavaa vain, mikäli se tapahtui luvatta — seurasi raha-arpajaisasetuksen antaminen. ¹² Raha-arpajaisten toimeenpano oli sallittua

⁶ Ks. vp. 1926 ptk. I s. 634.

⁷ Ks. vp. 1926 ptk. I s. 635.

⁸ Ks. vp. 1926 ptk. I s. 636.

⁹ Ks. vp. 1926 ptk. I s. 636 s.

¹⁰ Ks. vp. 1926 ptk. I s. 637.

¹¹ 29. 4. 1926/135.

¹² 7. 5. 1926/136.

tieteen ja taiteen edistämistä tarkoittavien laitosten kannattamiseksi. Kaksi vuotta myöhemmin myös urheilu pääsi voitoista osalliseksi.¹³

Toiko raha-arpajaiskeskustelu esiin uusia ajatuksia? Tuskin. Esitetyt mielipiteet ja näkemykset ovat tuttuja jo 1700-luvun arpajais- ja pelisäännöksistä. Niiden varaan rakensi myös Keisarillinen Suomen Senaatti 1800-luvulla. Uutuudelta saattoi tuntua korkeintaan se, että moraalinvartijat joutuivat väistymään. Mutta näin oli tapahtunut joitakin kertoja jo aikaisemminkin. Esim. 1700-luvun yhteiskunnassa oli moraali siirretty syrjemmälle valtion kootessa sodan yms. aiheuttamiin tarpeisiinsa varoja kansalaisiltaan näiden pelihalua hyväksi käyttäen.

¹³ A 26. 10. 1928/291.

III. ONNEN KAUPPAA ELI SATTUMANVARAISET EDUT MYNNINEDISTÄMISKEINONA

1. Kauppiaat pelihimon hyväksikäyttäjinä

Yleisön arpajaisia kohtaan osoittama mielenkiinto ei voinut jäädä kauppiailta huomaamatta. Sattumanvaraisten etujen jakamista ryhdyttiin pian Suomessakin käyttämään mynninedistämiskeinona.¹

Ensimmäisen kerran näyttävät rikoslain 43 luvun arpajaissäännökset joutuneen oikeusviranomaisten huomion kohteeksi po. uusien mynninedistämistoimien yhteydessä 1910-luvulla.² Muuan tupakkatehdas pyrki hankkimaan valmistamilleen ja myymilleen savukkeille ostavan yleisön suosiota sijoittamalla savukerasioihin arvoltaan 25 pennistä 100 markkaan vaihtelevia haltijalle asetettuja maksusuosituksia. Poliisitutkinassa kävi ilmi, ettei ao. yhtiöllä ollut toimenpiteeseensä minkään viranomaisen lupaa. Syyttäjän mielestä menettely »innebär icke allenast en uppenbar illojal konkurrens utan äfven penningelotteri och såsom sådant ett lagbrott».³ Aivan varma syyttäjä ei ilmeisesti ollut ollut asiastaan, sillä hän oli ennen syytteen esittämistä kääntynyt lausunto-pyyntöin *Allan* ja *Julian Serlachiuksen* puoleen. Lausunnossa, joka on *Allan Serlachiuksen* käsialaa ja johon *Julian Serlachi* ilmoittaa yhty-

¹ Naapurimaassamme, Ruotsissa, sattumanvaraisiin etuihin menekinedistämiskeinona oli turvauduttu ainakin jo 1860-luvulla; ks. Juridiskt Arkiv 34 s. 124. — Kytkiäisiä käytettiin mynninedistämiskeinona maassamme jo 1800-luvun puolella. Kuriositeettina mainittakoon, että *Alfred Kordelin* joutui tammikuussa 1898 jättämään konkurssianomuksen velkaannuttuaan teossarjojen kaupoissa tarjoamiensa kytkiäisten vuoksi. Ks. lähemmin *Aimo Halila*, *Alfred Kordelin*. Porvoo 1974 s. 26 s.

² SOO p. 471/11. 10. 1917.

³ Ks. syytekirjelmä senaatin oikeusosaston asiakirjavihossa N:o 1892 SD 1916.

vänsä⁴, pidetään epäilyksittä selvänä, että kysymys oli rikoslain 43 luvussa tarkoitetuista luvattomista arpajaisista. Perusteluina viitataan paitsi RL 43 luvun 1 §:n 2 momentin nimenomaiseen säännökseen, uudempaan saksalaiseen rikosoikeusdoktriiniin. Ratkaisevaa lausunnon antajien mielestä arpajais säännöksiä sovellettaessa oli, että kysymys oli sellaisista tapauksista, joissa sattuma määräsi voittajan ja joissa voitot eivät olleet niin vähäisiä, että peliä voitiin pitää viattoman ajanvietteen luontoisena. Ko. tapauksessa oli selvää, että sattuma ratkaisi, kuka sai voiton ja kuka jäi ilman. Merkityksetöntä oli, että osallistumismaksuun samalla sisältyi korvaus todellisesta vastasuorituksesta. »Äfven därom råder i doktrinen skälig enighet», *Serlachiukset* lausuiivat. Voittojen suuruuden merkityksen arviointi oli arpajaisissa tapahtuva eri kriteerein kuin uhkapelissä. Uhkapelissä ratkaisevaa oli, »hvad seden anser lofligt för personer i den förmögenhets- och samhällsställning, som deltagit i spelet». Arpajaisissa taas, joissa käännettiin ns. suuren yleisön puoleen, »gränsen för det tillåtna bör dragas mycket snävt». Käsillä olevassa tapauksessa ratkaisuun vaikutti se seikka, että ao. savukkeet maksoivat vain 25 penniä rasia ja oletetut ostajat kuuluivat siten väestön vähävaraisempaan osaan. Huomioon oli otettava myös se, että 25 pennin voitot — ko. tapauksessahan voitot vaihtelivat 25 pennistä 100 markkaan — eivät yleensäkään olleet harvinaisia tavallisissa maaseudulla toimeenpannuissa arpajaisissa.⁵

Helsingin raastuvanoikeus tuomitsi päätöksellään 29. 10. 1913 vastaajayhtiön hallituksen jäsenet rikoslain 43 luvun 1 §:n nojalla sakkorangaisuksiin, »då sagda företag, vartill behörigt tillstånd icke utverkats, gjorde köparens av ifrågakomna cigaretter utsikt till erhållande av de utfästa penningevinsterna beroende av slumpen». Turun hovioikeus vahvisti ratkaisun 23. 10. 1916. Lopputulos pysyi muuttumattomana senaatin oikeusosaston päätöksessä 11. 10. 1917, mutta perustelut kirjoitettiin raastuvanoikeuden käyttämiä täyteläisemmiksi, joskin ao. lainkohdan, RL 43 luvun 1 §:n 2 momentin sanamuotoa seuraileviksi.

Ratkaisussa tuli vahvistetuksi, että arpajaisista rikoslain tarkoittamassa mielessä oli kysymys silloinkin, kun arvontaan osallistuneet saivat suorittamastaan panoksesta 'täyden' vastasuorituksen, t.s. kun he eivät

⁴ Ks. po. 2. 8. 1916 päivätty lausunto senaatin oikeusosaston asiakirjavihossa N:o 1892 SD 1916.

⁵ Ks. em. lausunto.

osallistumisestaan arvontaan suorittaneet mitään erityistä vastiketta ostamansa hyödykkeen tms. hinnan lisäksi. Kieltämättä senaatin oikeusosaston käsiteltäväksi joutunut tapaus selvästi täyttikin lain sanamuodon asettamat vaatimukset: osalliselle tarjottiin arpomiseen verrattavan toimituksen jälkeen saatava voitto, joka oli isompi kuin se, mitä itsekullekin osalliselle tarjottiin. Syytä on kuitenkin huomauttaa, että lain sanamuoto olisi kattanut myös sen tapauksen, että arvonta olisi suoritettu sellaisten henkilöiden kesken, joilta ei olisi edellytetty mitään vastiketta. Olisihan tällöinkin voittaja saanut arvonnän perusteella jotakin, jota vaille toiset pelissä mukana olleet olisivat jääneet. Ratkaisu ei siis anna vastausta kysymykseen, edellytettiinkö rikoslain tarkoittamissa arpajaisissa yleensä panosta.⁶

Senaatin oikeusosaston po. ratkaisulla näyttää olleen voimakas käytäytymistä ohjannut vaikutus — jonkin aikaa. Arpajaiset menekinedistämiskeinona lakkasivat ilmaantuakseen kuitenkin uudelleen käyttöön 1920-luvun puolivälissä. Vuoden 1925 viimeisessä numerossa julkaistiin Kauppiaassa, Suomen Vähittäiskauppiasliiton äänenkannattajassa pääkirjoitus, jonka otsikkona oli »Epälojaalista kilpailua teollisuudessamme. Arpajaisten toimeenpano menekin lisäämiseksi.»⁷ Kirjoituksessa kerrottiin erään maamme tulitikkutehdasosakeyhtiön ryhtyneen edistämään valmisteidensa menekkiä lupaamalla lahjoja, mm. autoja, niille tulitikkujensa ostajille, jotka saattoivat saamaan markkinoille laskettujen tulitikkujen joukkoon sijoitetun, erikoisella tulella palavan tikun ja lähettämään sen yhtiölle sellaisena aikana, että se saapui perille niin monentena kuin mille lahja oli ennakolta määrätty.⁸ Pääkirjoituksen laatijan mielestä oli muodollista saivartelua väittää, ettei menettely ollut selvää arpajaisten toimeenpanemista. Kirjoittaja nimittäin otaksui, että ao. tehdas saattoi pitää tulitikkujensa hinnat juuri arpajaisten takia korkeampina kuin mihin markkinatilanne olisi sen muutoin pakottanut.

⁶ 1910-luvun kirjailijoita ei kysymys näytä askarruttaneen. Panosvaatimusta on ilmeisesti pidetty itsestään selvänä; ks. esim. *Forsman*, s. 671, *Serlachius*, s. 113, *Moring*, s. 120 ja *Ståhlberg*, s. 227 alav. 1. Ks. myös Lvk 1911:1 s. 11. — Kieltämättä käsitystä on tukenut rikoslain puhe arpojen myymisestä ja kaupan pitämisestä; ks. esim. RL 43:1.1.

⁷ Kauppiaas 1925 n:o 24/16. 12. 1925.

⁸ Ks. Osakeyhtiö Savon ilmoitusta Kuluttajain lehdessä 2. 4. 1925: »Niille viidelle henkilölle, joiden lähettämät bengaalitikut saapuvat tehtaalte 20:ntenä, 200:ntena, 400:ntena, 600:ntena ja 800:ntena annetaan kullekin Ford-auto.»

Siihen, miksi asiaan ei ollut puututtu, oli kirjoittajalla vastaus valmiina: kun asiasta ei ollut tehty viranomaisille ilmoitusta, kukaan ei ollut pitänyt itseään asianomaisena siihen puuttumaan. Viranomaiset, jotka olivat asian ehkä huomanneet, eivät sen outouden takia olleet olleet selvillä »sen luonteesta ja merkityksestä liiketoiminnalle». Kirjoitus päättyi vetoomukseen: »Kun kysymyksessä oleva toiminta on ulotettu kautta maan eivätkä paikalliset järjestysviranomaiset ole siihen puuttuneet, lieene sisäministerin velvollisuus tehdä asiassa alote. Mutta jos siitä ei mitään kuulu, on käsittääksemme oikeuskanslerin tai eduskunnan oikeusasiamiehen tartuttava asiaan.»⁹

»Puijon Punaisen Tulen» tarjoama esimerkki tarttui. Onnenrahoja sijoitettiin saippuapakkauksiin¹⁰ ja suklaakääreisiin¹¹, lehtien tilaajien kesken arvottiin lahjapalkintoja¹² jne. Suomen Vähittäiskauppiasliiton äänenkannattaja tuotui: »Tuntuu nykyisin siis siltä, että tällaista menettelyä mitä kaikkialla maailmassa pidetään mitä räikeimpänä epälojaalina kilpailuna ja minkä tätä vastaan säädetyt lait jyrkästi kieltävät, ei meidän maassamme toistaiseksi tuomitse yleinen mielipide, eivätkä estä viranomaiset, ennen kuin mahdollisesti saadaan aikaan vilpillistä kilpailua koskeva laki.»¹³ Lopuksi esitettiin ponsi: »Vähittäiskauppiaiden on maan liike-elämän terveenä säilymisen takia lopetettava kokonaan myymästä valmisteita, joiden menekkiä koetetaan edistää niiden myyntiin yhdistetyillä reklaamiarpajaisilla».¹⁴

»Kauppiaan» toivomukset viranomaisten puuttumisesta arpajaisiin liikekilpailun keinona toteutuivat kesällä 1927. Oikeuskansleri kiinnitti huomionsa siihen, että Suklaa Automaatti niminen toiminimi oli »harjoittanut eräänlaista tointa, jonka kautta kukin siihen osallinen pane-

⁹ Kauppias 1925/24 s. 4.

¹⁰ Ks. O.Y. Tekä A.B:n ilmoitusta Kuluttajain lehdessä 25.2.1926 ja Suomen Kuvalehdessä 1927/11. Viimeksi mainittuun ilmoitukseen sisältyi jäljennös kruununvoudin onnenrahojen maksamisesta antamasta todistuksesta.

¹¹ Ks. Kauppias 1926/4, pääkirjoitus »Reklaamiarpajaisten toimeenpanemista vieläkin. Onko kauppiaiden toimittava niiden asiamiehinä?» s. 2.

¹² Ks. Suomen Kuvalehti 1926/11 s. 361 ja 367. Lehdessä julkaistiin kuva palkintoauton arvontatilaisuudesta. Arvonta tapahtui eduskunnan sihteerin ja Helsingin poliisimestarin läsnäollessa. Tekstin mukaan poliisimestarin »pelkkä ilmestyminen loi tilaisuudelle arvokkaan virallisen leiman».

¹³ Kauppias 1926/4 s. 1.

¹⁴ Kauppias 1926/4 s. 3.

malla johonkin toiminimen automaateista kaksi markanrahaa, saa, paitsi pienehköä suklaapalasta, mahdollisuuden enemmittä maksuitta, muun muassa, päästä vapaille huvimatkoille.»¹⁵ Oikeuskanslerin mielestä kysymys oli arpajaisista. Arpojen hintana oli automaattiin pantujen rahojen ja puheena olevan suklaan todellisen hinnan välinen erotus. Ennen enempiin toimenpiteisiin ryhtymistä oikeuskansleri antoi maaherralle tilaisuuden selittää syyn lääninhallituksen toimetomuuteen asiassa.

Sittemmin kävi ilmi, että toiminimen omistaja oli aikanaan kääntynyt asiassa Uudenmaan lääninhallituksen puoleen ja saanut sieltä vastauksen, ettei mitään erityistä lupaa tarvittu, koska suunniteltu toimenpide ei ollut arpajaisiin verrattava.¹⁶ Oikeuskanslerille maaherra vastasikin, ettei hän nähnyt yrityksessä mitään rikollista.

Uudessa kirjeessään maaherralle oikeuskansleri perusteli kantansa:

»Käsiteltävänä olevassa tapauksessa on kysymys toimesta eli yrityksestä, minkä kautta kullekin siinä osalliselle, joka automaattiin panee kaksi markkaa, vakuutetaan palanen suklaata tai makeisia, mitkä silloin ovat heidän tulonsa yrityksestä ollen samat kaikille panoksen tekijöille. Mutta sen lisäksi tarjoaa Suklaa Automaatti yhdelle tai useammalle sanottuun toimeen osalliselle muun muassa sen edun, että saavat tehdä ilmaisen huvimatkan. Tämä etu eli voitto, joka ei tule kaikkien osallisten hyväksi, saadaan erään järjestelyn kautta, joka joskaan siinä ei käytetä mitään arpalippuja, on täysin verrattavissa arpajaisiin. *Vaikka oltaisiinkin Teidän tavallanne sitä mieltä, että automaattiin pannut rahat täysin vastaavat puheenaolevien suklaan tai makeisten todellista hintaa, sittenkuin kauppavoitto on siitä vähennetty, johon käsitykseen puolestani en voi yhtyä, on kuvatus voiton saaminen tehty kokonaan riippuvaksi sattumasta. Ja juuri tämä on lainvastaista mainitun toiminimen harjoittamassa toimessa, joka sen vuoksi ei ole muuta kuin arpajaiset, jollaisten toimeenpanemiseen lupaa enää ei edes saa myöntää ja joita ei voida muuksi käsittää sillä perusteella, että niitä järjestetään reklaamitarkoituksessa.*»¹⁷

Oikeuskansleri siis omaksui Allan ja Julian Serlachiuksen kymmenen vuotta aikaisemmin esittämän kannan, jonka mukaan merkitystä ei ollut sillä seikalla, että osallistumismaksuun samalla sisältyi korvaus todelli-

¹⁵ Oikeuskanslerin kirje Uudenmaan läänin maaherralle 9.6.1927/766.

¹⁶ Ks. siitä lähemmin Oka 1928 s. 108 s.

¹⁷ Oikeuskanslerin kirje Uudenmaan läänin maaherralle 16.6.1927/798. — Kursiivi lisätty.

sesta vastasuorituksesta.¹⁸ Tämän kannan oli senaatin oikeusosasto vahvistanut vuoden 1917 ratkaisussaan.¹⁹ Vaikka oikeuskansleri korostaakin kirjeessään sattumanvaraisuuden merkitystä teon luonnehtimisessa arpaisten järjestämiseksi, epäselväksi jää, miten hän olisi suhtautunut sattumanvaraisten etujen jakamiseen sellaisille henkilöille, joilta ei vaadittu tai muuten edellytetty tietyn tuotteen ostamista, lehden tai kirjasarjan tilaamista eikä muutakaan vastasuoritusta.

Oikeuskanslerin määräyksestä em. Chokolad-Automat nimisen toimintanimen omistaja B. G. pantiin teostaan syytteeseen. Päätöksessään 8. 9. 1927 raastuvanoikeus katsoi selvitetyn, että B. G:n menettely sisälsi rikoslain 43 luvun 1 §:n 2 momentin säännöksen rikkomista. Koska B. G. kuitenkin oli ennen toimenpiteeseen ryhtymistään kääntynyt Uudenmaan lääninhallituksen puoleen ja saanut sieltä ilmoituksen, ettei mainittuun myyntiin tarvittu lupaa, koska se ei ollut arpajaisiin verrattava, ja B. G:n näin ollen täytyi katsoa toimineen vilpittömässä mielessä, raastuvanoikeus hylkäsi syytteen. Turun hovioikeus pysytti päätöksen.²⁰

Hovioikeuden päätöksen antamisen jälkeen oikeuskansleri ryhtyi tutkimaan, olivatko lääninhallituksen ao. virkamiehet syyllistyneet virkarikokseen. Lopputulos oli ao. virkamiesten kannalta myönteinen, »kun laki ehkä ei ole ollut täysin selvä» ja koska asianomaisten virkamiesten tiedossa ei nähtävästi ollut ollut asiaa valaisevia ennakkoratkaisuja.²¹

Suklaa-automaattijuttu ei toki jäänyt alallaan ainoaksi.²² Elokuun 16 päivänä 1927 julistamallaan päätöksellä Helsingin raastuvanoikeus tuomitsi A.I.V:n, joka Hakkapeliitta nimisen aikakauslehden toimittajana oli järjestänyt arpomisen niiden aikakauslehden tilaajien kesken, jotka olivat tehneet kokovuositilauksensa ennen helmikuun 1 päivää 1927 ja

¹⁸ Ks. lausunto senaatin oikeusosaston asiakirjavihossa N:o 1892 SD 1916.

¹⁹ SOO p. 471/11. 10. 1917.

²⁰ Turun HO:n p. 425/22. 3. 1928.

²¹ Oka 1928 s. 109.

²² Ks. myös Turun HO:n p. 1088/8. 10. 1928, jossa rangaistus niin ikään tuomittiin RL 43 luvun 1 §:n 2 momentin nojalla: »affärsmannen R, som i Helsingfors bedrivit försäljning av sötsaker i askar medelst tjugu stycken automater, från början av juni månad 1927 vid sagda försäljning infört ett premiesystem, bestående däri att i envar av automaterna en ask sötsaker försetts med en kupong, vilken berättigade den, som fått kupongen, att erhålla en viss summa penningar, varierande mellan 10 och 1000 mark, och att, då en dylik kupong lämnats till inlösen, en ny kupong omedelbart insatts i den automat, varifrån den inlösta kupongen varit tagen.»

maksaneet tilauksensa ennen seuranneen maaliskuun 1 päivää, rikoslain 43 luvun 1 §:n 2 momentin nojalla rangaistukseen. Arvonnan perusteella oli seitsemälle aikakauslehden tilaajalle kustannettu vapaita matkoja sekä ulkomaille että Suomeen. Turun hovioikeus ei nähnyt syytä muuttaa päätöstä.²³

Onnenrahoja saippuan ostajille jakanut sai tuomionsa keväällä 1928,²⁴ erisuuruisiin raha- ja suklaamääriin oikeuttaneita lippuja suklaalevyjen kääreisiin sijoittanutta johtaja J:tä vastaan ajettu syytejuttu johti rangaistuksen tuomitsemiseen talvella 1929²⁵ jne. Oikeuskanslerikin joutui silloin tällöin kiinnittämään huomionsa yleisiksi käyneisiin 'reklaami-arpajaisiin'.

Elokuussa 1927 oikeuskansleri huomasi Helsingin Sanomissa ilmoituksen erään kustannusyrityksen järjestämästä palkintokilpailusta. Poliisimestari sai kehotuksen kuulustelujen toimeenpanemiseen.²⁶ Lopputuloksena oli, että kilpailun järjestäjä tuomittiin rangaistukseen RL 43 luvun 1 §:n 2 momentin nojalla.²⁷ Rahapalkintojen arvontaan oli osallistunut jokainen tietyn kirjasarjan ostaja, joka oli ratkaissut oikein ilmoitukseen sisältyneen kilpatehtävän. Tehtävä oli ollut niin helppo, että kuka tahansa oli voinut siitä selviytyä.²⁸

Edellä mainitun kaltaisia juttuja oli muitakin. Yleensä syytetyt tulivat jo alioikeusvaiheessa tuomituksi luvattomasta arpajaisten järjestämisestä.²⁹ Hovioikeusvaiheessa tuomion langettavat päätökset eivät aiheuttaneet äänestyksiä. Panoksen 'sisältyminen' ostettavan hyödykkeen tms. hintaan ei enää arveluttanut. Hovioikeusratkaisuina loppu-

²³ Turun HO:n p. 365/12.3.1928. — Ks. myös *Bruno A. Sundströmin* kirjoituksessaan LM 1930 s. 195 mainitsema Turun HO:n 16.1.1929 antama päätös: N.N. oli erään aikakauslehden vastuunalaisena taloudenhoitajana maaliskuun 1 päivänä 1927 Helsingissä järjestänyt sellaisen arvonnän, että tuon aikakauslehden tilaajat, jotka olivat tehneet ja maksaneet tilauksensa ennen helmikuun 28 päivää 1927, samalla osallistuivat »oman kodin» arvontaan. N.N. tuomittiin rangaistukseen RL 43 luvun 1 §:n 2 momentin nojalla.

²⁴ Ks. siitä *Bruno A. Sundström*, LM 1930 s. 195.

²⁵ Ks. Turun HO:n p. 256/28.2.1929.

²⁶ Ks. Oikeuskanslerin kirje Helsingin kaupungin Poliisimestarille 1133/26.8.1927.

²⁷ Helsingin raastuvanoikeuden p. 9.2.1928.

²⁸ Näin *Bruno A. Sundström*, LM 1930 s. 197.

²⁹ Edellä puheena olleessa 'saippuajutussa' Vanajan ym. pitäjiän kärjäkunnan kihlakunnanoikeus oli hylännyt syytteen. Ks. *Bruno A. Sundström*, LM 1930 s. 195.

tulokset eivät ilmeisesti kuitenkaan tulleet laajemmin tunnetuiksi, minkä johdosta jatkuvasti ilmaantui uusia yrittäjiä kokeilemaan arpajaisia myynninedistämiskeinona.

Keväällä 1928 oikeuskansleri joutui jälleen kirjoittamaan Helsingin kaupungin poliisimestarille:³⁰

»Sen johdosta, että tänäpäivänä ilmestyneessä numerossa sanomalehteä Huvudstadsbladet on ilmoitus, jossa »Valkoinen Pesukarhu» nimisen pesujauheen ostajille luvataan kaksikymmentä markkaa erinäisiin sanottua jauhetta sisältäviin kääreisiin pantua kuponkia vastaan, katson minä, että tässä jälleen on käynnissä yritys panna toimeen naamioidut arpajaiset ja saan näin ollen kehoittaa Teitä kuulustelemaan sanotun pesujauheen myyjää, joka saamani tiedon mukaan on toiminimen »Fabriken Helios—Lazarol A. Lindahl, innehavare Erik Malmström» omistaja.»

Poliisitutkinnassa asianomainen kertoi, että pesujauheen ruotsalainen valmistaja oli pannut jokaiseen 100 paketin laatikkoon yhteen pesujauhepakettiin ns. tarkkailukupongin selvittääkseen, missä ajassa tuote tuli vähittäiskauppaan. Kuponissa oli ollut kolme kysymystä: missä pesujauhe oli ostettu, miten asiakas oli sitä käyttänyt ja halusiko hän suositella sitä viidelle ystävälleen. Kun jauhetta oli ryhdytty myymään myös Suomessa, oli menettely otettu myös täällä käyttöön, koska kupongit olivat olleet paketeissa valmiina. Jokainen, joka oli palauttanut kupongin täytettynä, oli saanut 20 markkaa korvaukseksi työstään ja kuluistaan.

Oikeuskanslerin mielestä rikoslain 43 luvun 1 §:n säännökset olivat tapaukseen sovellettavissa, koska siinä »voitto, joka ei tule kaikkien osallisten hyväksi, saadaan sellaisen järjestelyn kautta, joka on arpajaisiin verrattava, koska sattuma määrää voittajan.» Tämän vuoksi ja koska väitettä, »että sanotut kaksikymmentä markkaa ovat korvaus kuponkiin painettuihin kysymyksiin vastaamisesta, ei voi ottaa vakavalta kannalta»³¹, toiminimen omistaja pantiin syytteeseen.

Helsingin raastuvanoikeus tuomitsi asianomaisen teostaan rangaistukseen rikoslain 43 luvun 1 §:n 2 momentin nojalla. Turun hovioikeus pysytti ratkaisun muuttamattomana.³²

³⁰ Oikeuskanslerin kirje Helsingin kaupungin Poliisimestarille 563/23.3. 1928.

³¹ Oka 1928 s. 55.

³² Turun HO:n p. 1565/14. 12. 1928.

Yhtä nopeasti kuin arpajaisten käyttö menekinedistämiskeinona oli maahamme levinnyt, yhtä nopeasti niistä luovuttiin. Vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi annetun lain vaikutuksia tarkastellessaan »Kauppias» saattoi 1930-luvun puolivälissä vakuuttaa, että arpajaisten toimeenpaneminen oli tyystin loppunut.³³ — Uuden lainsäädännön ansiota arpajaisista luopuminen tuskin kuitenkaan oli. Pikemminkin kehitystä ohjasi syyttäväviranomaisten, ennen muuta oikeuskanslerin tehostunut toiminta. VilpKilpL ei itse asiassa 'ehtinyt' asiaan vaikuttaa.

2. VilpKilpL 8 §

a. VilpKilpL:n ja etenkin sen 8 §:n synty asiakirja-aineiston valossa

Vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi annetun lakimme syntyvaiheet ovat pitkät ja mutkikkaat.¹ Jo vuosisadan ensimmäisellä vuosikymmenellä keskusteltiin maan yleisissä kauppiaskokouksissa kilpailutoimia säätelevän lain tarpeellisuudesta. Kauppiaskokousten hankkeet eivät kuitenkaan ottaneet onnistuakseen. Parempi menestys näytti seuraavan Suomen Teollisuusvaliokunnan senaatille v. 1910 tekemää anomusta ehdotuksen valmistuttamisesta laiksi epärehellisen kilpailun estämisestä. Vuoden 1917 tapahtumien mylläkössä lain valmistelutoimet kuitenkin keskeytyivät. Syksyllä 1924 asia tuli uudelleen vireille. Tällä kertaa aloitteen teki Suomen Vähittäiskauppiasliitto. Lainvalmistelukunnassa ehdotus laiksi vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi valmistui kesällä 1927.

Lakiehdotusta kirjoittaessaan lainvalmistelukunta oli pitänyt esikuvana ennen muuta Saksan vastaavaa lakia. Lain ensisijaiseksi tavoitteeksi asetettiin elinkeinonharjoittajien suojaaminen vilpilliseltä kilpailulta. Useiden säännösten katsottiin kuitenkin antavan tehokasta turvaa myös kuluttajille.²

Lain 1 §:ään sijoitettiin yleissäännös hyvän tavan vastaisten kilpailutekojen kieltämisestä. Tavallisimmista ja muidenkin maiden vastaavissa laeissa erikseen säännellyistä kilpailukeinoista otettiin lakiin erityisnormit. Osa rikoksista soveltui lainvalmistelukunnan mielestä asianomis-

³³ Kauppias 1934 s. 99.

¹ Ks. niistä lähemmin Aro, DL 1973 s. 317 ss.

² Ks. Lvk:n lakiehdotusta asiakirjavihossa KD 61/19 KTM 1928.

tajarikoksiksi; osa taas oli oleva yleisen syytteen alaisia, koska niistä saattoi »olla yleistä vaaraa siten, että yleisö helposti voi joutua niiden johdosta johdetuksi harhaan.»³

Lakiehdotuksen johdosta annetuissa lausunnoissa kiinnitettiin yleisesti huomiota kahteen seikkaan: lain tarpeellisuuteen ja yleislausekkeen suotavuuteen.

Keskuskauppakamari otti lausunnossaan esille kysymyksen, olisiko lain tavoitteeksi otettava myös ostavan yleisön suojaaminen vilpillisen menettelyn seuraamuksilta. Lopputuloksena vaihtoehtojen pohdinnosta oli:

»Asiaa syvemmin harkittaessa lienee kuitenkin myönnettävä, että ostavan yleisön suojaksi riittää yleinen rikoslainsäädäntö ja että puheenaoleva laki jo teknillisistä syistä on rajoitettava vain liikkeenharjoittajain piiriin.»⁴

Lakiehdotuksen 2 §:n mainontaa koskevan säännöksen kohdalla Suomen Tukkukauppiaiden Liitto r.y. piti aiheellisena kysyä, oliko lain taroituksena suojella ainoastaan yleisöä vilpillisen reklaamin seurauksilta vain pyrittiinkö suojaa antamaan myös kauppiaille.⁵

Osuustoimintaväen keskuudessa lakiehdotuksen vastaanotto oli laimea.⁶ Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta r.l:n tietämän mukaan osuuskauppatoiminnassa ei ollut esiintynyt sellaisia lakiehdotuksen edellyttämiä tapauksia, joiden suhteen kaivattaisiin uutta lainsäädäntöä.⁷ Kulutusosuuskuntien Keskusliitto r.y. puolestaan ilmoitti, ettei tehtyä ehdotusta ollut syytä vastustaa: »kun tällainen erikoislaki epäilemättä

³ Ks. em. lakiehdotus.

⁴ Keskuskauppakamarin 5. 12. 1927 antama lausunto asiakirjavihossa KD 61/19 KTM 1928.

⁵ Suomen Tukkukauppiaiden Liitto r.y:n 1. 12. 1927 antama lausunto asiakirjavihossa KD 61/19 KTM 1928.

⁶ Vuoden 1924 Yleisen vähittäiskauppiaskokouksen lakihankkeista Kuluttajain lehti kirjoitti 24. 7. 1924: »Oikealla tiellä kuitenkin ollaan, kun avoimesti aletaan tunnustaa yksityiskaupassa ilmenneen epäkohtia ja väärinkäytöksiä. Ennen on niistä miltei tyystin vaiettu tai väitetty, ettei niitä lainkaan löydy. Tässäkään kokouksessa ei päästy keskusteluun asti, vaan tyydyttiin hyväksymään esitetyt ponnet. Kieltämättä olisikin ollut hiukan arkaluontoista ruveta asiasta keskustelemaan.»

⁷ Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta r.l:n lausunto 16. 9. 1927 asiakirjavihossa KD 61/19 KTM 1928.

kehittyneemmissä oloissa on erittäinkin kuluttajaväestön etujen suojelemiseksi tarpeen vaatima.»⁸

Yleislausekkeen suhteen esitettiin näkemyksiä puolesta ja vastaan. Vastustajat olettivat säännöksen antavan liikaa valtaa tuomioistuimelle. Tuomioistuimet joutuisivat nimittäin ratkaisemaan nämä kiistakysymykset oman harkintansa varassa, koska mistään vallitsevasta käytännöstä alueella ei voitu puhua.⁹ Puolestapuhujat, jotka yhtyivät lainvalmistelukunnan käsitykseen, ettei vain määrätty vilpillisen kilpailun muodot kieltävä laki olisi aukollisuutensa takia käytännössä riittävän tehokas, eivät löytäneet kauppia- vaan juristikunnasta.¹⁰

Sattumanvaraisten etujen käyttämiseen myynninedistämiskeinona kiinnittävät lausunnoissaan huomionsa Keskuskauppakamari ja Suomen Vähittäiskauppiasliitto. Edellisen mielestä erityisen säätelyn kohteeksi olisi ollut otettava mm. ns. voittokuponkijärjestelmä:

»Yhtenä muotona vilpillistä kilpailua, jota ei ole lakiehdotuksessa otettu huomioon, mutta jota käytännössä verraten yleisesti esiintyy, on mainittu n.s. voittokuponkijärjestelmä, jonka tarkoituksena on kiihoittaa ostajia senkautta, että heille ostoksien kera jaetaan erilaatuisia arpalippuja, joitten nojalla he voivat voittaa erikoisia palkintoja. Tämä menettely lienee jätetty lakiehdotuksen ulkopuolelle siitä syystä, että sen on katsottu asiallisesti olevan laitonta arpajaisten toimeenpanoa, jonka rikoslain 43:2 jo kieltää. Eräissä tapauksissa saattaakin puheenaoleva menettely olla siksi selvää, että sitä vastaan voidaan ryhtyä toimenpiteisiin mainitun rikoslain pykälän nojalla, mutta käytännössä ilmenee lukuisia vähemmän selviä tapauksia, jotka näyttäisi olevan tarkoituksenmukaisinta ottaa vilpillistä kilpailua koskevaan lakiin, joten nämä kaksi lainsäädännöstä voisivat täydentää toisiaan.»¹¹

Yleissäännöksen tosin arveltiin kattavan myös tämän tapauksen, mutta erityissäännöksen antamiseen katsottiin kuitenkin olevan aihetta, »kun lakiehdotus kerran rakentuu sille periaatteelle, että ainakin tärkeimmät

⁸ Kulutusosuuskuntien Keskusliitto r.y:n lausunto 9.2.1928 asiakirjavihossa KD 61/19 KTM 1928.

⁹ Näin esim. Suomen Teollisuusliitto lausunnossaan 21.12.1927 asiakirjavihossa KD 61/19 KTM 1928. Ks. myös Kulutusosuuskuntien Keskusliitto r.y:n ja Pellervo-Seuran samassa asiakirjavihossa olevia lausuntoja.

¹⁰ Ks. esim. Söderholm, JFT 1927 s. 329.

¹¹ Ks. Keskuskauppakamarin em. lausunto.

meillä esiintyvät vilpillisen kilpailun muodot ovat erikseen laissa mainitut ja määritellyt.»¹²

Suomen Vähittäiskauppiasliitto, jonka äänenkannattaja Kauppias jo vuotta, paria aikaisemmin¹³ oli asettunut vastustamaan 'reklaamiarpajaisia', kiinnitti lausunnossaan odotetusti huomiota siihen, ettei tätä maassamme tavalliseksi tullutta vilpillisen kilpailun muotoa ollut lakiehdotuksessa sanktioitu:

»Maassamme on yhä yleisemmin ruvettu käyttämään sellaista vilpillisen kilpailun muotoa, että koetetaan houkutella tavaralle ostajia jakamalla heille ostoksien kera erilaatuisia arpalippuja, joiden nojalla he voivat voittaa erikoisia palkintoja, tai sijoittamalla joihinkin tavarakääreisiin rahaa tai muita voittoesineitä. Vaikka tällainen menettely olisikin ymmärtääksemme pitänyt voida ainakin useimmissa tapauksissa estää luvottomien arpajaisten toimeenpanemisena ja siitä sellaisena rangaista, järjestysviranomaiset eivät ole siihen puuttuneet, ennen kuin vasta äskettäin jonkun kerran oikeuskanslerin suoranaisesta määräyksestä. Kun on luultavaa, että he ovat siihen vastaisuudessaakin haluttomia, eivätkä he ainakaan tule riittävän valppaasti seuranneeksi tällaisia liike-elämän ilmiöitä, ja kysymyksessä olevat keinottelijat voivat sitäpaitsi rangaistusta välttääkseen erityisen lainsäädännön puuttuessa yhä edelleenkin vedota siihen, etteivät he ole tietäneet menettelyä luvottomaksi, olisi puheenaolevasta menettelystä säädetty rangaistus vilpillistä kilpailua koskevassa laissa, jolloin myöskin elinkeinonharjoittajat ja heidän järjestönsä saisivat oikeuden nostaa siitä kanteen.»¹⁴

Lausuntojen antamisen aikaan 'reklaamiarpajaisvillitys' jatkui pahimmillaan. Niinpä onkin varsin luonnollista, että esitetty toivomus arpajaisten erityissäätelystä tuli otetuksi huomioon lainvalmistelukunnan viimeistellessä lakiehdotustaan. Työnsä tehtyään lainvalmistelukunta kirjoitti oikeusministeriön kansliapäällikölle asiasta:

»Jos lahjain antaminen asiakkaille on asetettu riippuvaksi jostain antajan tahdon ulkopuolella olevasta sattumasta, on tällainen menettely katsottava hyvän tavan vastaiseksi ja voidaan sellaisena saada yleissäännöksen nojalla kielletyksi. Sitä paitsi voidaan sii-

¹² Ks. Keskuskauppakamarin em. lausunto.

¹³ Kauppias 1925/24 ja 1926/4.

¹⁴ Suomen Vähittäiskauppiasliiton 11.2.1928 antama lausunto asiakirjavihossa KD 61/19 KTM 1928.

hen myös tavallisesti soveltaa rikoslain 43 luvun 1 §:n 2 momentissa olevaa säännöstä. Mutta kun mainittu säännös ei nykyisinkään ehkä ole sisällöltään tarpeeksi laaja ja kun on ajateltavissa, varsinkin sen jälkeen, kun viranomaiset ovat alkaneet nostaa lahjain jakamisesta syytteitä, että menettely koetetaan lain kiertämiseksi pukea sellaiseen muotoon, että puheena oleva säännös ei siihen ulotu, on puollettavissa, että lakiehdotukseen otetaan erityinen rangaistusmääräys, joka ulotetaan koskemaan sellaisia lahjain antamistapauksia, mutta eivät joudu edellämainitun rikoslain säännöksen alaisiksi. Säännös, jolle, kun sitäkin arvatenkin koetettaisiin kiertää, on täytynyt antaa verrattain epämääräinen muoto, on sijoitettu lakiehdotuksen 8 §:ään. Kun lahjoja toisinaan voidaan antaa korvaukseksi suoritetusta tehtävästä eikä siinä silloin, vaikka lahjan saanti saattaakin riippua sattumasta, tarvitse olla mitään paheksuttavaa, on tällaisten tapausten varalta 8 §:n 2 momenttiin otettu erityinen poikkeusmääräys.»¹⁵

Lakiesitysehdotuksen saatuaan pyysi valtioneuvosto siitä vielä lausunnon korkeimmalta oikeudelta. Korkeimman oikeuden huomio kiintyi uuteen sattumanvaraisia etuja koskevaan säännökseen:

»Päälain 8 §:n säännös sattuman varassa olevien lahjojen antamisesta on sanamuodoltaan niin väljä, että sen mukaan olisi rangaistavaa sellainenkin liiketoimessa tai sen yhteydessä joskus esiintyvä lahjojen antaminen, jossa ei ole pantu ehdoksi, että lahjan saajan pitäisi voida vedota asiakassuhteeseen lahjan antajaan. Kun sattuman varaisen lahjan antaminen tällaisissa olosuhteissa vaikkakin sen tarkoituksena osittain tai kokonaan saattaa olla mainonnan tekeminen lahjan antajan liikkeen hyväksi, kumminkaan ei tunnu olevan luettavissa vilpilliseksi kilpailuksi, olisi pykälässä puheena olevan teon rangaistavuuden edellytykseksi Korkeimman oikeuden mielestä säädettävä, että lahjan tai muun edun on pitänyt olla tarjona vain niille, jotka ovat asiakassuhteessa lahjan antajaan tai voivat ainakin sellaiseen vedota.»¹⁶

Kaikki korkeimman oikeuden jäsenet eivät voineet yhtyä annettuun lausuntoon. *Allan Serlachius* esitti eriävän mielipiteensä. Hän vastusti yleislausekkeen ottamista lakiin ja lausui samalla käsityksensä ehdotuksen 8 §:n säännöksen suhteen:

¹⁵ Ks. Lainvalmistelukunnan II jaoston kirje 6.7.1928 oikeusministeriön kansliapäällikölle asiakirjavihossa KD 61/19 KTM 1928.

¹⁶ Ks. Korkeimman oikeuden lausunto 6.2.1929 asiakirjavihossa KD 61/19 KTM 1928.

»Erityisesti mainittuna vilpillisen kilpailun muotona esiintyy lakiehdotuksessa (8 §) »sattumasta riippuvien lahjojen antamisen ja lupaamisen». Juuri tänä vuonna on sanomalehti Uusi Suomi toimeenpannut siten järjestetyn arvauskilpailun, että jokainen, joka on vuodeksi 1929 tilannut Uuden Suomen, on oikeutettu arvaamaan kuinka suuri lehden kokonaislevikki on maaliskuun 31 päivänä 1929. Niille, jotka ovat arvanneet oikeimmin, jaetaan palkintoina 30 eri maksutonta huvimatkaa. Jos käsillä oleva ehdotus nyt jo olisi laki, olisi tällaiseen arvauskilpailuun ehdottomasti sovellettava ehdotuksen 8 §. Käsittääkö tällainen arvauskilpailun järjestäminen vilpillistä kilpailua, siitä voitane olla eri mieltä. Mutta mistä tuskin voi olla eri mieltä on, että Uuden Suomen niin toimitus samaten kuin sen johtokuntakin, jotka lehdessään ennen muita edustavat korkeakirkollisuutta tässä maassa, eivät, kilpailua järjestäessään, ole osanneet edes aavistaa, että heidän menettelynsä olisi jotakin paheksuttavaa jotakin, joka sotii hyvää tapaa vastaan.

Tätä arvauskilpailua voi, kuten sanottu, pitää vilpillisenä kilpailuna, koska arvauskilpailuun saavat ottaa osaa vain Uuden Suomen tilaajat. Voihan ajatella, että joku tahi jotkut tilaavat lehden vain saadaksensa osallistua arvauskilpailuun. Mutta oletetaan, että esim. taidekauppias vain saadaksensa yleisön käymään kaupassaan ja näkemään mitä kaikkea hänellä on tarjottavanaan, näyteikkunaan panemassaan ilmoituksessa lupaa palkinnon jokaiselle sisään poikkeavalle, joka osaa arvata paljonko esim. hänen liikevaihtonsa oli jonakin määrättynä päivänä. Osallistuminen tällaiseen kilpailuun ei edellytä minkäänmoista ostopakkoa tahi muuta maksua. Onko sitäkin pidettävä vilpillisenä kilpailuna ja hyvää tapaa vastaan sotivana?»¹⁷

Korkeimman oikeuden antaman lausunnon johdosta lakiehdotus tarkistettiin vielä kerran. Kauppa- ja teollisuusministeriön ko. asiakirjavihkoon sisältyy päiväämätön ja allekirjoittamaton muistio, jossa käsitellään korkeimman oikeuden esittämiä huomautuksia. Sattumanvarais-ten etujen osalta lausutaan:

»Kuten sekä esitysehdotuksen perusteluissa että asiakirjojen joukossa olevassa Lainvalmistelukunnan kirjeessä heinäk. 6 p:ltä 1928 on huomautettu, voidaan ne, jotka tavarain myynnin yhteydessä jakavat sattumasta riippuvia lahjoja, yleensä tuomita rangaistukseen rikoslain 43 luvun 1 §:n 2 momentin nojalla ja samaten voidaan sellainen menettely, koska sitä on pidettävä hyvän tavan vastaisena, lakiehdotuksen 1 §:ään otetun yleissäännöksen nojalla

¹⁷ Ks. *Serlachiuksen* eriävää mielipidettä KKO:n em. lausunnon liitteenä.

saada kielletyksi sellaisissakin tapauksissa, joissa mainittu rikoslain säännös ei ole siihen sovellettavissa. Jos elinkeinonharjoittajille tahdotaan antaa suurempaa turvaa kysymyksessä olevaa villipillisen kilpailun muotoa vastaan kuin mitä edellämainittujen säännösten nojalla jo on saatavissa eli toisin sanoen, jos tahdotaan säätää rangaistaviksi sellaisetkin sattuman varassa olevien lahjojen jakamismuodot, joihin rikoslain yllämainittu, jo sellaisenaan verrattain laaja säännös ei ulotu, täytyy asiasta lakiehdotukseen otettava määräys tehdä melkoisen laajaksi, sillä muuten sen alle ei saada mahtumaan kaikkia sellaisia sattumanvaraisten lahjojen jakamistapauksia, jotka on katsottava paheksuttaviksi. On sen vuoksi varsin kyseenalaista, onko paikallaan rajoittaa 8 §:ssä olevaa säännöstä siten kuin Korkein oikeus on ehdottanut, että lahjan saajan, ennenkuin rangaistava menettely olisi kysymyksessä, pitäisi voida vedota asiakassuhteeseen lahjan antajaan. Sellaisiakin lahjain jakamistapauksia saattaa esiintyä ja onpa meilläkin jo esiintynyt, joissa palkinnon saadakseen ei tarvitse vedota asiakassuhteeseen, mutta joita silti ei voida pitää hyväksyttävänä. Niinikään on ajateltavissa mahdolliseksi lahjain jakamista sellaisin ehdoin, että asiakassuhde ei muodollisesti ole asetettu lahjain saannin edellytykseksi, mutta että tosiasiaassa lahjat kuitenkin tulevat joko aivan kokonaan tai ainakin miltei kokonaan joutumaan asiakaskalle, jollaisia tapauksia ei myöskään olisi syytä jättää rankaisematta.

Korkeimman oikeuden ehdottama rajoitus ei myöskään ole onnistunut sen epämääräisyyden vuoksi, mikä siinä on. Jos korkeimman oikeuden ehdotus asiallisesti hyväksytään, täytynee rajoitus kuitenkin sanamuodoltaan jättää sen tapaiseksi kuin Korkein oikeus on ehdottanut.

Pykälän sanamuotoa voisi joka tapauksessa selventää siten, että siitä kävisi ilmi, että sattumalla tarkoitetaan jotain lahjan antajan tahdon ulkopuolella olevaa tapahtumaa.

Jos Korkeimman oikeuden huomautus otetaan varteen, voisi pykälä silloin saada esim. seuraavan sanamuodon:

Jos joku liiketoimessa tai sellaisen toimen yhteydessä asiakaskalleen tai niille, jotka voivat asiakassuhteeseen vedota (tai: henkilölle, jotka ovat asiakassuhteessa häneen tai voivat sellaiseen suhteeseen vedota) antaa, tarjoaa tai lupaa lahjan, alennuksen tai muun edun, jonka saanti on asetettu sattumasta riippuvaksi, tuomittakoon j.n.e.»¹⁸

Korkeimman oikeuden, oikeusneuvos *Allan Serlachiuksen* yhtä vähän kuin em. muistion kirjoittajankaan mielipiteet eivät enää vaikuttaneet

¹⁸ Ks. P.M. asiakirjavihossa KD 61/19 KTM 1928.

lakiehdotuksen 8 §:n muotoutumiseen. Perusteluihinkaan ei po. osin tehty muutoksia eikä lisäyksiä. Lainvalmistelukunnan liike-elämän järjestöjen lausuntojen pohjalta muovailema säännösehdotus tuli siten edustamaan maan hallituksen kantaa.

Mantereen edistys- ja kokoomuspuolueen jäsenistä koostunut hallitus antoi Eduskunnalle esityksen laiksi vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi vuoden 1929 toisilla valtiopäivillä.¹⁹ Eduskunta hyväksyi ehdotuksen sellaisenaan, muutoksia tekemättä.²⁰ Lakiehdotuksen 8 §:n perustelut olivat näin kuuluvat:

»*Sattuman varaisten lahjojen antaminen.* Rikoslain 43 luvun 1 §:n 2 momentissa olevan säännöksen mukaan seuraa sama rangaistus kuin arpajaisten luvatta toimeenpanemisesta myöskin muusta toimesta, jonka kautta yhdelle tai useammalle siinä osalliselle rahana tai raha-arvona tarjotaan luvattu, arpomisen tai muun siihen verrattavan toimituksen jälkeen saatava voitto, joka on isompi kuin se mitä kullekin osalliselle tarjotaan. Tämän säännöksen nojalla voitaneen yleensä ne, jotka tavarain myynnin yhteydessä jakavat erityisiä palkintoja, tuomita rangaistukseen ja yleissäännöksen nojalla voidaan sellainen menettely, koska se on katsottava hyvän tavan vastaiseksi, saada kielletyksi riippumatta siitä, onko siihen puheena oleva rikoslain säännös sovellettavissa vai ei. Saattaa kuitenkin olla mahdollista, varsinkin sen jälkeen kuin viranomaiset ovat alkaneet nostaa syytteitä tavarain myynnin yhteydessä tapahtuvasta palkintojen jakamisesta, että tällainen menettely koetetaan pukea sellaiseen muotoon, ettei siitä rikoslain mukaan voida tuomita rangaistusta. Kun tällaiset menettelytavat voivat muodostua siinä määrin paheksuttaviksi, että niiden estämiseksi ei käy tyytyminen vain yleissäännöksen nojalla saatavaan kieltotuomioon, on lakiehdotuksen 8 §:ään otettu säännös, jossa ehdotetaan rangaistavaksi lahjan, alennuksen tai muun edun antaminen, tarjoaminen tai lupaaminen liiketoimessa tai sellaisen toimen yhteydessä, mikäli tällaisen edun saaminen on sattuman varassa. Jos annettu tai luvattu etu voidaan katsoa korvaukseksi suoritetusta tehtävästä, ei kuitenkaan olisi rangaistusta tuomittava. Onko etu pidettävä tällaisena korvauksena vai ei, on harkittava erikseen kussakin tapauksessa ottaen huomioon edun suuruus sekä suoritetun tehtävän laatu.»²¹

¹⁹ N:o 27 II vp. 1929 A I.

²⁰ Ks. laki- ja talousvaliokunnan mietintö n:o 3 hallituksen esityksen johdosta laiksi vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi ja suuren valiokunnan mietintö n:o 27 II vp. 1929 A I sekä Ptk. I ss. 515, 726 ja 809 II vp. 1929.

²¹ Hall.es. n:o 27 II vp. 1929 s. 9.

Lakiehdotuksen 9 §:n perusteluissa huomautettiin lisäksi:

»Jotta 8 ja 9 §:n säännöksiä voitaisiin soveltaa tilapäisiinkin yrityksiin ja toimiin, on mainituissa pykälissä lakiehdotuksessa tavallisesti käytetyn elinkeinotoiminta sanan asemesta puhuttu liiketoimista, jotka sitä paitsi käsittävät muitakin kuin varsinaisia kauppatoimia.»²²

Kannevalta 8 §:ssä tarkoitetun teon suhteen tuli kuulumaan jokaiselle samalla tai samankaltaisella elinkeinoalalla toimivalle elinkeinonharjoittajalle sekä jokaiselle kannekelpoiselle yhtymälle tai järjestölle, joka toimi ko. elinkeinonharjoittajien ammattietujen edistämiseksi.²³ Yleisen syytteen alaiseksi teko säädettiin, koska katsottiin, että siitä »saattaa olla yleistä vaaraa siten, että yleisö helposti voi joutua sen (niiden) johdosta johdetuksi harhaan».²⁴

Laki vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi annettiin tammikuun 31 päivänä 1930 ja se tuli voimaan saman vuoden maaliskuun 1 päivänä. Lain käyttäminen saattoi alkaa.

b. VilpKilpL aatteiden ja asenteiden heijastajana

VilpKilpL:n valmisteluun liittyvä kirjallinen aineisto ei ole määrältään aivan niukka etenkin jos otetaan lukuun kaikki se materiaali, joka sisältyy ajan sanomalehtikirjoituksiin, lain aikaansaamisen puolesta taistelleiden järjestöjen lausumiin ja pöytäkirjoihin jne.¹ Nämä esityöt ovat kuitenkin laadullisesti niukkoja siinä mielessä, että niihin ei juuri ole kirjattu niitä kilpailu-, kuluttaja- yms. oikeuspoliittisia näkemyksiä, joiden varaan tai joita tukemaan säännökset on kirjoitettu. Eräitä vihjeitä toki annetaan.

Eräs näistä asenteita selvittävistä lausumista sisältyy hallituksen esityksen johdanto-osaan:

»Vilpillinen kilpailu on vapaan kilpailun epäterve kasvannai-

²² Hall.es. n:o 27 II vp. 1929 s. 9—10.

²³ VilpKilpL 16 §.

²⁴ Hall.es. n:o 27 II vp. 1929 s. 13 sekä VilpKilpL 17 §.

¹ Ks. lähemmin Aro, DL 1973 s. 318 ss.

nen, joka ei vahingoita ainoastaan rehellisiä elinkeinonharjoittajia ja koko taloudellista elämää vaan myöskin ostavaa yleisöä.»²

Lakia kirjoitettaessa vapaan kilpailun ihanne hallitsi täysin keskustelua. Suomalaisella kilpailulainsäätäjällä ei siten itse asiassa ollut käytettävissä muita ajatteluvalintoja kuin tämän ideaalimallin pönkittäminen. Vaikka laki annettiinkin vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi, kilpailunrajoituslakina sitä ei ole eikä ollut tarkoitukseen käsitellä.³ Pikemminkin lainlaatijoiden ajatusmaailmalle tehnee oikeutta säännösten luonnehtiminen keinoksi pelastaa vapaan kilpailun idean oikeutus. Tunnustettiin, että kilpailun vapautta oli mahdollisuus käyttää 'väärin'. Tiettyjen kilpailukeinon käyttämistä pidettiin toisin sanoen moraalisesti⁴ paheksuttavana, 'epälojaalina'.⁵ Laki oli tarpeen juuri näiden »epäterveiden kasvannaisten» kitkemiseksi.

Vaikka aloitteet uuden lain aikaansaamiseksi lähtivätkin elinkeinonharjoittajien omasta keskuudesta,⁶ esiintyi tässä ryhmässä aluksi myös pelkoa valtiovallan asiaan puuttumista, esim. juuri lainsäädäntötoimia kohtaan. Lähdettiin siitä, että kilpailussa esiintyvien epäkohtien torjuminen olisi ollut liikkeenharjoittajien itsensä ensi sijassa hoidettava.⁷ Vasta kun tämän ideaalin toteutuminen tuomittiin mahdottomaksi,⁸ hyväksyttiin ajatus lainsäädäntöön turvautumisesta.

² Hall.es. n:o 27 II vp. 1929 s. 1. VilpKilpL:n tavoitteista ks. myös esim. *Skurnik*, *Ekonomisk revy* 1961 s. 167 ss.

³ Näin myös esim. *Erme*, *DL* 1967 s. 175.

⁴ Moraalin vaatimuksista mittapuuna po. suhteessa puhui jo *Chydenius*, *Ekonomiska samfundet i Finland. Föredrag och förhandlingar I:IV* s. 39.

⁵ *Norrmén* määrittelee, tosin vasta yhdeksän vuotta lain voimaantulon jälkeen (s. 11): »Med illojal konkurrens inom affärslivet förstår man främst sådana handlingar, då någon på ett inkorrekt sätt försöker skaffa sig själv eller någon annan en fördel i den eljes lovliga konkurrensen mellan fria medborgare och deras eventuella sammanslutningar.»

⁶ Hallituksen esityksessä (N:o 27 II vp. 1929 s. 3) viitataan eräisiin kansainvälisiin velvoitteisiin, lähinnä Pariisin konvention vaatimuksiin lain tarpeellisuutta perusteltaessa, mutta nämä velvoitteet eivät näytä toimineen lainsäädännön liikkeelle panevana voimana.

⁷ Näin esim. *Hugo Rautapää* artikkelissaan Vilpillinen kilpailu, *Valtiotieteiden käsikirja* (1921) s. 623.

⁸ Ks. esim. *Grottenfelt*, *Ekonomiska samfundets tidskrift* 1913 s. 309.

¹⁴ *Chydenius*, Ekonomiska samfundet i Finland. Föredrag och förhandlingar I: IV s. 40 s. ja *Ekstrand*, Kahdestoista yleinen kauppiaskokous: Keskustelutysymykset (1909) s. 21.

VilpKilpL:n alan voidaan tuskin väittää osoittavan edes syntyäikansa mukaista käsitystä ns. kilpailuoikeuden alasta. Sääntelykohteet muodostuivat varsin sattumanvaraisesti. Suurelta osalta seurattiin ulkomaisten normistojen tarjoamia esimerkkejä. Saksan mallin mukaan lakiin otettiin yleissäännös, ja erityissääntelyn kohteeksi valittiin — edelleen ulkomaisten säännösten pohjalta — sellaiset kilpailuteot, joita käytännössä oli runsaammin esiintynyt. Tämä menettely johti siihen, ettei laki muodostunut alan systemaattiseksi normistoksi.¹⁵

Kantavuudeltaankin lain säännökset ovat eri asteisia. Osa ilmentää kilpailuoikeuden peruseriaatteita: harhaanjohtavan mainonnan kieltämistä, liikesalaisuuksien suojaamista, hyvän tavan vastaisten kilpailutekojen torjumista jne. Osa säännöksistä on sellaisia, joiden suhteen voi yhtyä *Koktvedgaardin* oman maansa lain eräiden säännösten osalta esittämään arviointiin: »man kritikløst har ladet sig inspirere af den tyske konkurrencelovgivning, der har en særegen hang til næringsretlige politiforskrifter.»¹⁶

VilpKilpL 8 §:n säännös näyttää luontuvan huonosti tähän säännösten kahtiajakoon. Sen johdosta, että lakia kirjoitettaessa säännös otettiin mukaan lähinnä siitä käytännön syystä, että rikoslain ao. normit eivät olleet tehokkaasti pystyneet ehkäisemään 'reklaamiarpajaisten' toimeenpanoa, tuntuisi houkuttelevalta lukea säännös erityisiä kilpailu-, kuluttaja- tai muita vastaavia oikeuspoliittisia tavoitteita vailla olevien 'politisäännösten' luokkaan. Kuitenkaan ei ole aihetta syrjäyttää sitä seikkaa, että säännös tuli lakiin liikkeenharjoittajien omasta toivomuksesta. Sattumanvaraisten etujen jakamisen kieltäminen ei siten varmastikaan ollut elinkeinonharjoittajien intressien vastaista. Toisaalta on myös syytä muistaa, että arpajaiset tuomitseva, jo vuosisatojen perinteet omaava ja 1800-luvun lopussa rikoslakiin sijoitettu säännöstö pyrki perimmäisenä päämääränään suojelemaan »den offentliga moralen och det ärliga arbetet»¹⁷, joten ainakin tällä abstraktilla tavoitetasolla elinkeinonharjoittajien ja kuluttajien etuja voitiin pitää yhden-suuntaisina.

¹⁵ Puute ei ole luonteenomainen vain Suomen VilpKilpL:lle; Tanskan vastaavan lain osalta ks. *Koktvedgaard*, s. 24.

¹⁶ *Koktvedgaard*, s. 24.

¹⁷ *Forsman*, s. 672.

c. VilpKilpL 8 §:n ja arpajaisnormiston suhteesta

Lainvalmisteluasiakirjojen antama todistus siitä, miten VilpKilpL 8 §:n säännös oli tarkoitettu suhtautumaan rikoslain 43 luvun arpajaisia koskeviin säännöksiin, on varsin heiveröinen.

VilpKilpL 8 §:n säännös syntyi aikana, jolloin arpajaiset, sattumanvaraisten etujen jakaminen, oli vast'ikään ilmestynyt myyinnedistämiskeinojen joukkoon. Asia oli uusi paitsi elinkeinonharjoittajille itselleen myös viranomaisille. Kesti kotvan aikaa ja vaati jonkin verran lehtikirjoittelua ennenkuin syyttäjäviranomaiset äkkäsivät ryhtyä soveltamaan luvattomia arpajaisia koskevia rangaistussäännöksiä mainostarkoituksessa tapahtuvaan sattumaan perustuvien etujen jakamiseen.

Vaatus sattumanvaraisten etujen jakamisen kieltoa koskevan säännöksen ottamisesta VilpKilpL:iin tuli — niinkuin edellä on esitetty — elinkeinonharjoittajien omasta keskuudesta.¹ Tausta on sinänsä varsin yksinkertainen: rikoslain arpajaissäännökset olivat osoittautuneet ulottuvuudeltaan epäselviksi. Arvatenkin ainakin osa asiakkailleen erilaisia arvontoja järjestäneistä ja myymiinsä hyödykkeisiin 'onnenrahoja' yms. sijoittaneista kauppiaista ei mieltänyt toimenpiteensä lankeavan arpajaissäännösten alaan. Oikeuskansleri ja Uudenmaan läänin maaherra kävivät pitkiä keskusteluja arpajaisten käsitteestä,² ja oletettavaa on, etteivät he olleet viranomaisista ainoat, joille tuon käsitteen ala ei ollut selvinnyt. Koska elinkeinoelämän järjestöt todella halusivat päästä eroon uusista mainosarpajaisista, pidettiin tarkoituksenmukaisena kieltää sattumaan perustuvien etujen jakaminen nimenomaan elinkeinonharjoittajien keskinäistä kilpailua säätelevässä laissa. Näin ei lopputulos jäisi riippumaan siitä, mitä syyttäjä- ja tuomiovaltaa käyttävät viranomaiset kulloinkin tulisivat arpajaisten käsitteeseen sisällyttämään.

Sijoittamalla mainosarpajaiset kieltävä säännös VilpKilpL:iin tahdottiin saavuttaa myös se etu, ettei syytteeseenpano jäisi riippumaan syyttäjäviranomaisten valppaudesta ja viisaudesta. Kanneoikeus haluttiin myös kilpaileville elinkeinonharjoittajille ja heidän järjestöilleen.

Niihin aikoihin, jolloin elinkeinonharjoittajien järjestöt esittivät vaatimuksiaan sattumanvaraisten etujen jakamisen kieltämisestä VilpKilpL:n säännöksiin, saivat ensimmäiset arvontoja järjestäneet liikemiehet tuo-

¹ Ks. edellä jakso III.2.a. alaviitteen 11 edellä.

² Ks. edellä jaksossa III.2.a. alaviitteen 14 jäljessä.

mionsa. Koska eräässä tapauksessa syyte tuli hylätyksi asianomaisen osoitettua toimineensa vilpittömässä mielessä,³ oli pelättävissä tällaisten tilanteiden uusiutuminen vastaisuudessakin. Jos sattumaan perustuvien etujen käyttö liiketoiminnassa kiellettäisiin VilpKilpL:n nimenomaisella säännöksellä, ei vilpittömään mieleen vetoaminen voisi enää po. laatua olevissa tapauksissa onnistua.

Lainvalmistelukunta myöntyi elinkeinonharjoittajien taholta esitettyyn vaatimukseen lähinnä siitä syystä, ettei rikoslain 43 luvun 1 §:n 2 momentin säännös ehkä ollut sisällöltään tarpeeksi laaja.⁴ Pelättiin, että elinkeinotoiminnassa arpajaiset voitiin helposti järjestää muotoon, jota rikoslain säännökset eivät kattaneet.

On tietenkin mahdotonta rekonstruoida lainvalmistelukunnan ao. jäsenten käsityksiä rikoslain arpajaissäännösten alasta. Saattaa olla, että jäseniä on askarruttanut arpajaisten käsitettä selventämään tarkoitettujen säännöksen paikka. Määritelmäsäännöshän sijoitettiin aikanaan asiaa ilmeisesti lainkaan pohtimatta rikoslain 43 luvun 1 §:n eli raha-arpajaisia koskevan säännöksen 2 momentiksi. Tavara-arpajaisten osalta jäi siten puuttumaan vastaava täydentävä määräys. Siihen nähden, ettei tämä 'muodollinen puute' askarruttanut tuomioistuimia — eihän edellä puheena olleissa 1920-luvun tapauksissa suinkaan aina jaettu voittoa rahaa — ei se liene ollut lainvalmistelijoidenkaan päähuolia. Pikemminkin lainlaatijoita lienee huolestuttanut kysymys, miten pitkälle ko. 2 momentin määritelmäsäännös itse asiassa ulottui, ts. mitä arpajaisilla rikoslaissa tarkoitettiin.

Periaatteessa arpomistilanteet voidaan jakaa panosvelvollisuutta silmällä pitäen kolmeen ryhmään:

- 1) osallistujien on suoritettava erityinen panos;
- 2) osallistujien suoritettava panos on kätketty tuotteen, palvelun yms. hintaan; ja
- 3) osallistujilta ei edellytetä lainkaan panosta.

Po. ryhmistä katsottiin VilpKilpL:n laatimisen aikaan vain ensimmäisen 'varmuudella' sijoittuvan rikoslain arpajaissäännösten alaan. Toisen ryhmän kohdalla esiintyi jo eri mieliä: toisaalta niin oikeuskäytännössä⁵ kuin kirjallisuudessakin⁶ oli pidetty mahdollisena, että panos

³ Ks. Turun HO:n p. 425/22. 3. 1928.

⁴ Ks. lähemmin jaksossa III.2.a. alaviitteen 15 edellä.

⁵ SOO p. 471/11. 10. 1917.

⁶ Ks. *Serlachius*, s. 113 sekä lausunto jutussa SOO p. 471/11. 10. 1917. — Nämä

saatettiin sisällyttää ostettavan tuotteen yms. hintaan, toisaalta haluttiin erottaa eri ryhmäksi ja arpajaislainsäädännön ulottumattomiin ne tapaukset, joissa tosin edellytettiin tuotteen yms. ostamista, mutta joissa ei voitu puhua mistään kätketystäkään panoksesta, koska vaadittu vastike oli tuotteen ns. todellinen hinta.⁷ Rikoslain 43 luvun 1 §:n 2 momentin sanamuoto näytti kattavan molemmat tapaukset — mikäli niiden erottelu oli käytännössä lainkaan tehtävissä. Säännöshän oli aikanaan otettu lakiin *Hagströmerin* vihjauksesta juuri sellaisten tilanteiden varalle, joissa arvontaan osallistujilla ei ollut tappion riskiä eli joissa osallistujat saivat täyden vastikkeen panokselleen.

Kolmannen ryhmän tapausten osalta ei syntynyt edes keskustelua arpajaissäännöstön mahdollisesta soveltuvuudesta ellei sellaisen alkiona haluta pitää oikeuskanslerin kirjeessään Uudenmaan läänin maaherralle esittämää huomautusta, jonka mukaan lainvastaisuus piilisi juuri voiton asettamisessa sattumasta kokonaan riippuvaksi.⁸ Sinänsähän rikoslain 43 luvun 1 §:n 2 momentin sanamuoto ei olisi estänyt — mistä oikeuskanslerikin ilmeisesti lähti — täysin vastikkeettomienkaan mainos- tai muiden arpomistapauksen käsittelemistä luvattomina arpajaisina.

Lähtien siitä oletuksesta, että VilpKilpL:n valmistelijoiden käsitykset vastasivat aikakautensa yleisiä, edellä hahmoteltuja käsityksiä rikoslain arpajaissäännöstön ulottuvuudesta, ja ottaen huomioon, että VilpKilpL 8 §:n tavoitteeksi asetettiin sellaisten sattuman varassa olevien lahjojen jakamismuotojen saattaminen rangaistavaksi, joihin rikoslain 43 luvun 1 §:n 2 momentin säännös ei ulottunut,⁹ näyttäisi seuraava po. säännösten suhde olleen lainkirjoittajien mielessä:

1) tapaukset, joissa sattumanvaraisten lahjojen saajilta edellytetään erityistä panosta, kuuluvat rikoslain 43 luvun 1 ja 2 §:n alaan;

2) tapaukset, joissa panos sisältyy tuotteen tms. hintaan, kuuluvat niinkään rikoslain em. säännösten alaan; siinä tapauksessa, ettei rikos-

lausunnot huomioon ottaen vaikuttaa *Serlachiuksen* KKO:n edellä puheena olleeseen VilpKilpL-ehdotuksen johdosta antamaan lausuntoon liittävä eriävä mielipide oudolta. Siinä *Serlachius* asettaa kyseenalaiseksi, voitiinko Uuden Suomen vuositilaaajilleen järjestämää arvauskilpailua pitää vilpillisenä kilpailuna (ks. asiakirjavihko KD 61/19 KTM 1928).

⁷ Ks. oikeuskanslerin kirje Uudenmaan läänin maaherralle 16. 6. 1927/798 edellä jaksossa III.1. alaviitteen 17 edellä.

⁸ Ks. edellisessä alaviitteessä mainittua kirjettä.

⁹ Ks. edellä jaksossa III.2.a. alaviitteen 15 edellä puheena ollutta muistiota asiakirjavihkossa KD 61/19 KTM 1928.

lain ko. säännöksiä jossakin erityistilanteessa voitaisi soveltaa — esim. pystyttäisiin näyttämään, ettei arvontaan osallistujien ostettavan tuotteen tms. hintaan todellakaan sisälly mitään panosta — olisi VilpKilpL 8 §:n säännös käytettävissä, edellyttäen että edun lupaaminen tapahtuu »liiketoimessa tai sellaisen toimen yhteydessä»; ja

3) tapaukset, joissa sattumanvaraisia etuja tarjotaan mitään vastiketta vaatimatta, edellyttäen että edun lupaaminen tapahtuu »liiketoimessa tai sellaisen toimen yhteydessä», kuuluvat VilpKilpL 8 §:n alaan.

Tapausten luokittelussa herättänee eniten huomiota viimeinen kohta. Esitetäänhan kirjallisuudessaamme, että VilpKilpL 8 §:n säännös olisi tarkoitettu koskemaan vain sellaisia liiketoiminnan yhteydessä järjestettyjä arvontoja yms, joihin osallistuminen edellyttää vastiketta.¹⁰ On sen vuoksi paikallaan esittää lisänäkökohtia sen käsityksen tueksi, että VilpKilpL:ia valmisteltaessa ko. rangaistussäännös on ilmeisesti tarkoitettu koskemaan myös täysin vastikkeettomia mainos- yms. arpajaisia.

VilpKilpL 8 §:n säännöksen sanamuodossa ei ole mitään siihen viittaavaa, että rangaistussanktio kohtaisi vain sattumanvaraisia etuja vastiketta vastaan jakavaa. Siihen rangaistavuuden edellytykseen, että jakamisen täytyy tapahtua »liiketoimessa tai sellaisen toimen yhteydessä», ei sisälly tällaista vaatimusta.¹¹ Sana 'liiketoimi' sijoitettiin lakitekstiin aivan muista syistä, nimittäin sen vuoksi, että säännöksen soveltamismahdollisuudet eivät rajoittuisi termin 'elinkeinotoiminta' kattamaan, säännöksen tavoitteiden kannalta liian suppeaksi ymmärrettyyn alueeseen.¹²

Erinomaisen mielenkiintoinen on lainvalmistelijoiden 'esitöiden' joukkoon liittäminen muistio, jossa käsitellään korkeimman oikeuden lakiehdotuksen johdosta antamaa lausuntoa. Kun korkein oikeus oli ehdot-

¹⁰ Esim. Mäenpää kirjoittaa (Liiketalous 5/1963 s. 5): »lainsäännöksen pää-tarkoituksena on lain esitöistä ilmenevien perustelujen mukaan ollut estää luvattomia arpajaisia koskevan kiellon kiertäminen elinkeinotoiminnassa. Tämän voitaneen katsoa merkitsevän sitä, että lain säätämä sattumanvaraisten etujen jakamista koskeva kielto tarkoittaa, ainoastaan tapauksia, jotka muussa kuin elinkeinotoiminnassa tehtyinä katsottaisiin luvattomiksi arpajaisiksi, ts. joissa edun saaminen edellyttää vastasuoritusta joko tuotteen ostamisen tai muussa muodossa.» Ks. myös Mäenpää, Talouselämä 1967 s. 314.

¹¹ Nämä asiat näyttää yhdistävän esim. Skurnik kirjoituksessaan »Slumpartade förmåner såsom konkurrensmedel», Affärsekonomisk revy 1959 s. 185.

¹² Ks. hall.es. n:o 27 II vp. 1929 s. 9 s.

tanut 8 §:n kohdalla rangaistavuuden edellytykseksi sitä, että lahjan tms. olisi tullut olla tarjona vain niille, jotka olivat asiakassuhteessa lahjan antajaan tai voivat sellaiseen suhteeseen ainakin vedota, lainvalmistelijat lausuivat:

»on ajateltavissa mahdolliseksi lahjain jakamista sellaisin ehdoin, että *asiakassuhde ei muodollisesti ole asetettu lahjain saannin edellytykseksi*, mutta että tosiasiassa lahjat kuitenkin tulevat joko kokonaan tai ainakin miltei kokonaan joutumaan asiakkaille, jollaisia tapauksia ei myöskään olisi *syytä jättää rankaisematta.*»¹³

Minkälaisia tilanteita muistiotä kirjoitettaessa on pidetty silmällä, ei lainvalmisteluasiakirjoista selviä. Niin paljon uutta kuin menekinedistämiskeinojen alalla viidenkymmenen vuoden aikana on tapahtunutkin, saattaa olla, että kirjoitusta laadittaessa huomio on kiintynyt sellaisiin vielä tänäpäivänäkin käytössä oleviin 'kilpailuihin', joihin tosin kilpailusääntöjen mukaan voivat osallistua muutkin kuin jonkin tuotteen tms. ostajat, mutta joihin joko paremman kilpailumenestyksen takia, ostajapsykologisista syistä — osallistumiskuponki tai voittoluettelo on noudeettava jostakin liikkeestä eikä kehdata olla samalla jotakin ostamatta — yms. seikkojen vuoksi osallistuvat vain asiakkaat, ts. maksajat. Tällaisia tapauksia eivät rikoslain 43 luvun 1 ja 2 §:n säännökset tuon ajan käsitysten mukaan kattaneet. Erityissäännös oli siis tarpeen.

Siihen nähden, että VilpKilpL:ia kirjoitettaessa olivat vielä tuoreessa muistissa raha-arpajaisasetuksen tiimoilta käydyt periaatteelliset keskustelut arpajaisten 'turmiollisesta' vaikutuksesta yleensä, ei liene aivan mahdotonta otaksua, että vastaavansuuntaisilla moraalisisilla näkökohdilla, vaikka niitä ei tuotukaan nimenomaisesti esille lainvalmisteluasiakirjoissa, olisi ollut vaikutusta myös tarkasteltavana olevan säännöksen sisältöön. Kun rikoslaissa — lainkäytössä omaksutun tulkinnan mukaan — tuomittiin sellainenkin sattumaan perustuvien lahjojen tarjoaminen, josta osalliseksi pääsemiseksi ei edellytetty erityistä vastiketta, ei olisi ihmeteltävää, että kilpailulainsäädännössä olisi tahdottu astua askel pitemmälle ja kieltää 'reklamiarpajaiset' kokonaan, olipa niihin osallistuminen vastikkeellista tai vastikkeetonta. Olihan lainsäätäjät vuosisatoja taistellut kansan pelihaluja vastaan siinä ainakaan täysin onnistumatta, minkä vuoksi on ajateltavissa, että pelihalun hyväksikäyttö

¹³ P.M. asiakirjavivhossa KD 61/19 KTM 1928 (kursiivi lisätty).

liiketoiminnan yhteydessä ja siten oman edun tavoittelun vuoksi koettiin erittäin paheksuttavaksi.

Käsitystä, jonka mukaan VilpKilpL 8 §:n rangaistussäännös olisi lakia kirjoitettaessa haluttu saattaa nimenomaan myös vastikkeettomia liiketoiminnan arpajaisia koskevaksi, näyttävät tukevan myös eräät lakisysteemaattiset seikat. VilpKilpL 8 §:n 2 momentiksi kirjoitettiin mitään sanomattoman tuntuisin perusteluin¹⁴ säännös, jonka mukaan:

»Mitä 1 momentissa on sanottu, älköön kuitenkaan sovellettako, jos siinä tarkoitettu etu voidaan katsoa korvaukseksi suoritetusta tehtävästä.»

Edellyttäen, että lainlaatija on tarkoittanut VilpKilpL 8 §:n 1 momentin säännöksen vastikkeetonta sattumanvaraisten etujen tarjoamista koskevaksi, soveltuu tämä poikkeussäännös luontevasti kokonaisuuteen. Mutta siinä tapauksessa, että lainsäätäjä olisi tarkoittanut VilpKilpL 8 §:n 1 momentin säännöksen vain vastiketta edellyttäviä arvontoja koskevaksi, jouduttaisiin VilpKilpL 8 §:n 2 momentin säännöstä pitämään Homeroksen torkahduksena. Silloinhan säännös johtaisi siihen, että elinkeinotoiminnassa tapahtunut vastiketta edellyttävä arpajaisten yms. kilpailujen järjestäminen jäisi rankaisematta, jos saatu etu olisi katsottavissa korvaukseksi suoritetusta tehtävästä, kun taas elinkeinotoiminnan ulkopuolella, vaikkapa hyväntekeväisyystarkoituksessa, vastaavanlaisen edun tarjoamisesta rangaistaisiin.

d. VilpKilpL 8 §:n suhteesta eräisiin muihin saman lain säännöksiin

Periaatteellista mielenkiintoa on kysymyksellä, täyttääkö teko, josta VilpKilpL 8 §:ssä on määrätty rangaistussanktio, aina myös lain 1 §:ssä tarkoitettun kiellettävissä olevan kilpailuteon tunnusmerkistön. Vastaus kysymykseen löytyy suoraan laista. VilpKilpL 14 §:n mukaan voidaan lain erityissäännöksissä, esim juuri 8 §:ssä, tarkoitettuihin tekoihin syy-

¹⁴ Ks. lainvalmistelukunnan II jaoston kirje 6. 7. 1928 oikeusministeriön kansliapäällikölle asiakirjavihossa KD 61/19 KTM 1928: »Kun lahjoja toisinaan voidaan antaa korvaukseksi suoritetusta tehtävästä eikä siinä silloin, vaikka lahjan saanti saattaakin riippua sattumasta, tarvitse olla mitään paheksuttavaa, on tällaisten tapausten varalta 8 §:n 2 momenttiin otettu erityinen poikkeusmääräys». Ks. myös halle. n:o 27 II vp. 1929 s. 9.

listynyttä kieltää jatkamasta tekoa, »vaikkakaan teko ei ole sellainen, josta 1 §:ssä puhutaan.»

Ensi kuulemalta saattaa vaikuttaa oudolta, ettei jokainen Vilp-KilpL:ssa erityisesti sanktioitu teko täyttäisi lain 1 §:n soveltamisen edellytyksiä. Asia selittyy kuitenkin jo sillä, että 1 §:n säännös on sovellettavissa vain, kun tekoon on ryhdytty kilpailutarkoituksessa.¹ Erityissäännökset — esim. 8 §:n säännös — eivät aseta tekojen tuomittavuudelle tätä lisävaatimusta.

Edellä sanotun mukaisesti kilpailutarkoituksen olemassaolo on *välttämätön* edellytys sattumanvaraisia etuja liiketoimessa tarjonneen teon käsittelemiseen VilpKilpL 1 §:ssä tarkoitettuna hyvän tavan vastaisena tekona. Onko tämä edellytys samalla myös *riittävä*? Tätä kysymystä ei lainsäätäjä ole expressis verbis ratkaissut. Myönteinen vastaus saattaisi tuntua luontevalta: kai lainsäätäjä sijoittaessaan lakiin erityissäännöksiä on halunnut niillä puuttua erityisen sopimattomiksi koettuihin menettelytapoihin. Jos tällaisiin tekoihin ryhdytään kilpailutarkoituksessa, kai teko on silloin aina myös hyvän tavan vastainen lain 1 §:n tarkoittamassa mielessä?

Vastaus kysymykseen ei liene aivan näin suoraviivainen. Niin kuin edellä² on kerrottu, lakia laadittaessa ei suoritettu erityistä tavoiteanalyysiä, vaan kiellettäviksi ja rangaistaviksi säädetyt teot määräytyivät osin ulkomaisten esikuvien, osin ajankohtaisten erityisongelmien pohjalta. Näin ollen lain yleislauseketta ja sitä seuranneita erityissäännöksiäkään ei asetettu toisiinsa nähden mihinkään loogiseen tai muuhunkaan riippuvuussuhteeseen.

Voitaisiin ajatella, etteivät lain eri säännökset suhteessa yleislausekkeeseen olisi kaikki samassa asemassa. Puhtaasti politialuontoisen säännöksen, esim. jonkin alennusmyyntisäännöksen rikkominen, vaikka tekoon ryhdyttäisiinkin kilpailutarkoituksessa, ei ehkä sinänsä vielä sijoittuisi lain 1 §:ssä tarkoitettuna hyvän tavan vastaisen kilpailuteon alaan. Toisaalta taas jotakin 'vilpittömän' kilpailun perussäännöstä, esim. VilpKilpL 2 §:ssä tarkoitettua harhaanjohtavan mainonnan kieltoa rikkoneen tekoa voitaisiin yleensä pitää samalla myös yleislausekkeen tarkoittamana tekona. Suhde yleislausekkeeseen määräytyisi siis erityissäännösten omista tavoitteista käsin.

¹ Ks. myös hall.es. n:o 27 II vp. 1929 s. 4.

² Ks. edellä III.2.b.

Ongelma on kuitenkin lähinnä 'akateeminen'. Saattamalla myös rangaistussanktioilla uhatut teot kiellettuomion alaisiksi lainsäätäjällä on ratkaissut ongelman käytännön tasolla. Jos joku on syyllistynyt VilpKilpL 8 §:ssä tai muussa lain erityissäännöksessä tarkoitettuun tekoon, käytettävissä olevat oikeuskeinot ovat riippumattomia siitä, täyttääkö teko samalla 1 §:ssä tarkoitetun kilpailuteon tunnusmerkistön vai ei.

Vaille niin periaatteellista kuin edellä mainitun kaltaista käytännön tasonkin ratkaisua lainsäätäjällä näyttää jättäneen kysymyksen, voidaanko yleislauseketta käyttää erityissäännösten täydentäjänä. Hallituksen esityksessä eduskunnalle tosin lausutaan yleislausekkeen alasta:

»on ajateltu, että sitä voitaisiin soveltaa sekä tekoihin, joista lakiehdotuksessa ei ole erikoissäännöksiä, että myöskin tekoihin, jotka lakiehdotuksen myöhemmissä pykälissä on ehdotettu rangaistaviksi.»³

Tästä lausumasta on kuitenkin uskallettua edetä johtopäätökseen, että yleislauseke olisi tarkoitettu lain erityisnormien täydentäjäksi, että kilpailuteko, joka on lain erityissäännöksessä tarkoitettu teon 'kaltaisen', mutta jonka kohdalla tunnusmerkistö ei kuitenkaan täyty eikä rangaistussanktion käyttö siten ole mahdollinen, olisi kiellettävissä lain 1 §:n nojalla. 'Sanatarkasti' luettuna lausumaa voitaisiin yhtä hyvin käyttää jopa päinvastaisen kannan tueksi eli todisteeksi siitä, ettei yleislauseketta ole tarkoitettu erityissäännösten täydentäjäksi: elleivät rangaistavuuden edellytykset täytyisi, ei yleislausekekaan olisi sovellettavissa.

Esitetyn kaltaiset päättely-yritelmät voitaneen lukea sanaleikkien luokkaan. Jos lainsäätäjällä olisi halunnut antaa kysymykseen ratkaisun, sitä varmaankaan ei olisi puettu edellä siteeratun väljän ilmaisun kaapuun. Luontevaa lienee otaksua, ettei kysymykseen ole lakia valmisteltaessa kiinnitetty huomiota.

Esitöiden vaietessa ei näytä kovinkaan hedelmälliseltä ryhtyä spekulimaan ajatuksella, vastaako 1 §:n yleislausekkeen käyttäminen esitetyn tavoin erityissäännösten täydentäjänä lain yleisiä tavoitteita ja soveltuuko se omaksuttuun systematiikkaan. Houkuttelevalta tuntuu kuitenkin otaksua, etteivät lain säännökset ole tässä suhteessa keskenään

³ Ks. hall.es. n:o 27 II vp. 1929 s. 4.

samassa asemassa; mitä politiaaluontoisemmasta säännöksestä on kysymys, sitä luontevammalta tuntuu arvella, että käyttäytymisrajoitus tyhjentyy ao. erityisnormin soveltamismahdollisuuksien kohdalla. Kilpailuoikeuden 'periaatteellista' sisältöä edustavien säännösten osalta tilanne taas saattaisi olla toinen. Esim. VilpKilpL 2 §:n kohdalla vaaditun rekvisiitan puutteellisuus tekee rangaistussanktion käyttämisen mahdottomaksi mutta ei ehkä kuitenkaan riitä poistamaan teon hyvän tavan vastaisuutta.

Niin epämääräisiä kuin edellä hahmotellut suuntaviivat jo sinänsä ovatkin ja niin vähän kuin niistä on apua esim. VilpKilpL 8 §:n tapausten kohdalla, niiden käytettävyyttä vaikeuttaa lisäksi se seikka, että VilpKilpL 1 §:n säännöstä ei ole tarkoitettu staattiseksi, vaan se saa sisällönsä muuttuvan yhteiskuntatodellisuuden ja arvostusten myötä. — Ehkäpä lainsäätäjän vaikeneminen asiassa onkin ollut tarkoituksellista?

Muina VilpKilpL:n säännöksinä, joita vastaan sattumanvaraisten etujen jakaja saattaa toimia, tulevat kysymykseen lähinnä lain 2 ja 13 §. Edellisessä säädetään rangaistus harhaanjohtavasta mainonnasta, jälkimäisessä lahjonnasta. Viimeksi mainitulla säännöksellä saattaa olla käyttöä tapauksissa, joissa esim. tuottaja järjestää ns. myyjäkilpailun asettaen palkinnot sattumasta riippuviksi ja saattaa siten kilpailuun osallistuvat myyjät suosimaan tuotteitaan esim. asiakasesittelyissä. Mahdollisuuksiin soveltaa näitä säännöksiä sattumanvaraisten etujen tarjoamiseen ei lainsäätäjä puuttunut.

e. Ulkomaisia esikuvia

Vaikka VilpKilpL:n aikaansaamisen esivaiheet olivat pitkät ja mutkikkaat, teknisenä suorituksena lainsäätäjän työ ei kuitenkaan ollut erityisen vaikea; olihan käytettävissä hyvinä pidettyjä esikuvia. Suurelta osalta voitiin lakia laadittaessa tukeutua Saksan vuonna 1909 annettuun vastaavanlaiseen lakiin, *Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb*.¹ Sattumanvaraisten etujen tarjoamisen sääntelyssä kilpailulainsäädännön keinoin jouduttiin kuitenkin uudisraivaajan työhön.

Reklaamiarpajaiset yms. eivät suinkaan olleet mikään suomalaisten

¹ Tätä olivat toivoneet lain aikaansaamista vaatineet elinkeinoelämän järjestötkin; ks. lähemmin Aro, DL 1973 s. 324 ja 329.

kauppiaiden keksimä myynninedistämiskeino. Malli oli haettu vierailta mailta.²

Sitä seikkaa, ettei Saksan eikä muidenkaan vieraiden maiden kilpailukeinoja sääteleviin lakeihin sisältynyt arpajaisia menekinedistämiskeinona kieltävää säännöstä, ei missään nimessä voida pitää osoituksena arpajaiset sallivasta asenteesta. Suomalaisen lainsäätäjän monisatavuotisella taistelulla arpajaisia vastaan oli toki rinnakkaisilmiönsä muissa maissa. Arpajaisten järjestäminen edellytti yleisesti viranomaisten lupaa, ja lupa puolestaan oli annettavissa vain hyväntekeväisyys- yms. tarkoituksessa toimeenpantaviin arpajaisiin. Missä määrin nämä toisiaan suuresti muistuttavat milloin rikoslakiin³, milloin arpajaisasetuksiin⁴ sijoitetut säännökset olivat voineet estää arpajaisten käyttämisen liike-elämän kilpailukeinona, oli tietenkin riippunut toisaalta siitä, missä määrin po. lainsäädäntöön oli vedottu eli siis syyttäjä- yms. viranomaisen aktiviteetistä, sekä toisaalta siitä, millä tavoin tuomioistuimet olivat normeja soveltaneet.

Saksassa arpajaisten 'käsitteeseen' kuului mm. panos. Sellaiset mainos- yms. arpajaiset, joihin osallistuminen edellytti tuotteen ostamista taikka jotakin muuta 'kätettyä' vastiketta, oli kuitenkin niin oikeuskäytännössä kuin -kirjallisuudessaakin selitetty lain tarkoittamiksi luvattomiksi arpajaisiksi.⁵ UWG 1 §:n yleislausekkeeseen tukeutuen oli voitu kieltää erilaisia palkintokilpailujen yms. nimellä järjestettyjä kilpailutoimia. Näin oli tapahtunut mm. ns. psykologisen ostopakon tapauksissa.⁶ Hyvän tavan vastaisuus ilmeni ratkaisujen mukaan siinä, että asiakkaiden ostopäätöksiin vaikutettiin käyttämällä hyväksi heidän pelihimoaan.⁷

² Ks. esim. edellä jaksossa III.1. puheena ollutta ja oikeuskanslerin kertomuksessa 1928 s. 55 mainittua tapausta, jossa tuotteen maahantuoja jatkoi ulkomaisen valmistajan omassa maassaan käyttöönottamaa sattumanvaraista ostajien palkitsemista.

³ Esim. Saksan StGB 284—286 §.

⁴ Esim. Norjan, Ruotsin ja Tanskan arpajaislait ja -asetukset.

⁵ Ks. esim. *Staudinger*, s. 2444. — Vuonna 1930 eli VilpKilpL:n aikaansaamisen jälkeen selvitteli *Bruno A. Sundström* lakimieheensä rikoslakimme arpajaiskäsitettä (LM 1930 ss. 185—199). Kirjoituksessa kuvaillaan laajasti myös Saksan oikeuskäytännön ja -kirjallisuuden luomia arpajaiskäsitteitä.

⁶ Ks. esim. *Staudinger*, s. 2447 mainittuja 1920- ja 1930-lukujen ratkaisuja.

⁷ Ks. *Staudinger*, s. 2447.

Ruotsissa vilpillistä kilpailua säänteli vuonna 1919 annettu varsin suppea-alainen laki. Lakia valmistellut komitea ei ollut pitänyt mainos-yms. arpajaisten erityissääntelyä tarpeellisenä.⁸ Oikeuskäytännön ratkaisut osoittivat, että vuonna 1881 annettu yleinen arpajaisasetus oli sovellettavissa esim. kirja- ja lehtitilausten yhteydessä järjestettyihin arvontoihin.⁹ — Yleislauseketta ei Ruotsin vuoden 1919 laki sisältänyt.

Erityissäännöksiä sattumanvaraisten etujen tarjoamisesta eivät sisältäneet myöskään Norjan ja Tanskan vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi annetut lait. Norjan laki oli vuodelta 1922, Tanskan 1924. Kummankin maan arpajaislainsäädännössä oli sanktioitu arpajaisten luvaton järjestäminen. Saksalaisen mallin mukaan arpajaisten käsitteeseen sisältyi vastikkeellisuuden vaatimus. Tulkinnassakin otettiin Saksasta oppia. Etenkin Tanskassa oli suuri määrä osin jo 1800-luvulta peräisin olevia ratkaisuja, joissa tuotteen yms. ostamista edellyttäneiden arvontojen järjestäjät olivat saaneet rangaistuksen teostaan.¹⁰

3. 1930-luvun kokemuksia

Kauppiaskunta, jonka toivomuksesta VilpKilpL:n säätämiseen oli aikanaan ryhdytty, otti uuden lain vastaan toisaalta tyydytyksen tuntein, toisaalta hivenen pelokkaana odottaen, mitä tuleman piti. Kiellettiinhan laissa rangaistuksen uhalla monet sellaiset kilpailuteot, jotka pitkien lainvalmisteluvuosien myötä olivat käyneet yhä tavallisemmiksi. Päähuolena näyttää kuitenkin olleen pelko lain jäämisestä 'toteutumatta'.

Maaliskuussa 1930, jolloin laki tuli voimaan, Kauppias kirjoitti:

»Muistettava kuitenkin on, että koko nyt puheenaoleva laki jää kuolleeksi kirjaimeksi, jos kauppiaat eivät pidä itse huolta siitä, että sen kielto-, rangaistus- ja vahingonkorvaussäännöksiä myöskin käytännössä vilpillisesti kilpaileviin sovelletaan.»¹

⁸ Patentlagstiftningskommitténs betänkanden IV. Förslag till lag mot illojal konkurrens m.m. s. 376 s.

⁹ Ratkaisuja selostaa esim. *Sundström*, LM 1930 s. 196. Ks. myös Betänkande 1910 s. 104 ja SOU 1938:17 s. 26 ss. ja s. 49 s.

¹⁰ Ks. niistä esim. *Kobbernagel* I s. 318.

¹ Pääkirjoitus »Vilpillisen kilpailun estäminen uuden lain nojalla», Kauppias 1930 s. 88.

Kovin hyvää käsitystä ei kirjoituksen laatijalla siis ollut syyttäjäviranomaisten kyvystä huolehtia uuden säännösten täytäntöönpanosta. Ehkäpä kirjoittaja koki lain siinä määrin elinkeinonharjoittajien keskinäisiä suhteita säänteleväksi, ettei hän voinut uskoa valtion viranomaisten ajan ja mielenkiinnon riittävän käytettävien kilpailukeinojen lainmukaisuuden seuraamiseen.²

Lausumaa ei kuitenkaan ole syytä tulkita pelkästään viranomaisia kohtaan tunnetun epäluulon ilmaukseksi. Yhtä hyvin siitä voidaan lukea viranomaisaloitteellisuuden vieroksuntaa: parempi olisi hoitaa asiat oman väen keskuudessa ja »välttää turhia rettelöitä».³ Elinkeinonharjoittajien väliset kiistat miellettiin jollakin tavalla arkaluontoisiksi ja sen vuoksi julkiseen käsittelyyn soveltumattomiksi.⁴ Pidettiin toivottavana sellaisen koko liikemieskuntaa tasapuolisesti edustavan elimen luomista, jonka tehtävänä olisi saada vilpillinen kilpailu lakkaamaan. Vasta ellei sovinto osoittautuisi mahdolliseksi, olisi asia vietävä tuomioistuimeen, »ja silloinkin mieluummin jonkin keskuselimen tai järjestön välityksellä, joka suuremmalla arvovallalla ja asiantuntemuksella voisi lain edellyttämää kannevaltaa käyttää kuin yksityishenkilöt.»⁵ Niinpä Kauppias ehdottikin, että Keskuskauppakamarin yhteydessä jo toimiva, kaupallisia riitaisuuksia ratkaisemaan asetettu lautakunta ryhtyisi huolehtimaan myös nyt puheena olevista tehtävistä. Itse asiassa ratkaisu oli tällä välin edistynyt jo siihen vaiheeseen, että Keskuskauppakamari oli päättänyt järjestää yhteyteensä erityisen elimen ko. juttujen sovittelua ja välitystä varten. Toistaiseksi tällaisena elimenä tulisi toimimaan vasta mainittu välityslautakunta, joka kuitenkin saatuaan asiassa kokemusta olisi tekevä Keskuskauppakamarille esityksen siitä, miten ko. sovittelu- ja välitysmenettelyn hoitaminen olisi lopullisesti ratkaistava.⁶

Suin päin ei Suomen Vähittäiskauppiasliitto kuitenkaan kehottanut

² Sama asenne heijastuu muistakin tuon ajan kirjoituksista; ks. esim. E. Hii-tonen, Kotimainen työ 1930 s. 77. — Muutamia vuosia myöhemmin esitettiin toki toisenlaisiakin ajatuksia. VilpKilpL:n säännökset nähtiin milloin etupäässä ostavan yleisön suojana (Alanen, Liiketaito 1937 s. 245), milloin maan taloudellista elämää vahingoittavien toimenpiteiden ehkäisijänä (Syrjälä, Poliisimies 1937 s. 504).

³ Kauppias 1930 s. 88.

⁴ Kauppias 1930 s. 178.

⁵ Kauppias 1930 s. 178.

⁶ Ks. Suomen Keskuskauppakamarin vuosikertomus 1930. Helsinki 1931 s. 18.

jäsenkuntaansa turvautumaan Keskuskauppakamarin tarjoamiin palveluksiin: asiat olisi pyrittävä hoitamaan itse. Keskuskauppakamarin välityslautakuntaan olisi turvauduttava vain, jos sen arvovallan uskottiin edistävän asian ratkaisua tai mikäli lain tulkinnasta esiintyi eri mieltä.⁷

Maaliskuussa 1934, VilpKilpL:n ennätettyä olla voimassa neljä vuotta, Kauppias tarkasteli saavutuksia pääkirjoituksessaan. Yleinen käsitys kauppiaskunnan keskuudessa oli, ettei laki ollut täyttänyt siihen asetettuja toiveita. Syy tähän ei ollut kuitenkaan niinkään lain säännöksissä kuin siinä, että lain noudattamisesta huolehtiminen oli ollut leväperäistä. Kirjoittaja esitti passiivisuuden syistä oman analyysinsä: yksityisen liikkeenharjoittajan oli perin vastenmielistä ryhtyä ahdistamaan kilpailijaansa, järjestöt olivat saamattomia ja niiden asiantuntemuskin oli usein kyseenalainen, liikaa oli vaatia viranomaisia valvomaan kilpailukeinojen laatua. Tuomioistuimen asennoitumisesta lehti juoruili: »On kyllä myöskin kerrottu varsinkin vanhemmilla tuomareillamme, joiden oikeustajunnassa elinkeinovapaus on kallis asia, olevan taipumusta jättää uuden lain säännösten vähemmän törkeät loukkaukset huomioonottamatta.»⁸

Niistä vilpillisen kilpailun muodoista, jotka laki oli onnistunut estämään, Kauppias mainitsi aikaisemmin yleiset arpajaiset.⁹

Yleisessä vähittäiskauppiaskokouksessa kesällä 1934 keskusteltiin vilpillistä kilpailua koskevan lain noudattamisen tehostamisesta.¹⁰ Muuan keskustelijoista, kauppias A. Serenius lausui:

»poliisiviranomaiset eivät ainakaan omasta aloitteestaan ole erikoisen halukkaita valvomaan lain noudattamista, ja vaikeaa ja ikävää on myöskin kauppiaan ryhtyä syyttämään kilpailijaansa epärehellisestä kilpailusta. — — — Eivät myöskään vähittäiskauppiasyhdistykset ole sopivia nostamaan syytettä asiasta, koska asioiden käsittely on niissä hidasta, ja voihan syytetty itse esim. olla johtokunnan jäsen, jolloin toverit eivät suinkaan ole halukkaita häntä rangaistavaksi asettamaan. Olisi senvuoksi saatava erikoinen elin, joka oma-aloitteisesti puuttuisi rikkomuksiin.»¹¹

⁷ Kauppias 1930 s. 179.

⁸ Kauppias 1934 s. 99.

⁹ Itse asiassa arpajaisvillitys oli vaimentunut jo 1920-luvun puolella; ks. edellä III.1 in fine.

¹⁰ Ks. alustusta Kauppias 1934 ss. 206—207.

¹¹ Kauppias 1934 s. 307.

Kokous ei kuitenkaan ollut valmis menemään niin pitkälle kuin sen yksittäiset osanottajat. Tyydyttiin vain hyväksymään ponsi, jonka mukaan jäsenkunnan oli syytä entistä tarkemmin valvoa lain noudattamista.¹²

Omalla tahollaan myös Yksityisyrittäjien liitto pyrki tehostamaan lain 'toteuttamista'. Se katsoi, että tietämättömyys lain sisällöstä oli suurin syy sen jatkuvaan rikkomiseen. Syksyllä 1934 liiton toimesta julkaistiinkin kauppatieteiden kandidaatti *Kaarlo Karhin* ja liiton asiamiehen *Jonne Anttosen* laatima selitysteos. Esipuheessa mainitaan mm.:

»Yksityisyrittäjien Liitto on päättänyt julkaista tämän selityskirjasen kauppiaille nykyisessä, mahdollisimman suppeassa muodossaan erikoisesti siinä mielessä, että jokainen kauppias ja muu yrittäjä pitäisi kunnia-asianaan tutustua siihen niin tarkoin, että lain kirjaimen ja hengen vastaiset teot harvenisivat mahdollisimman vähiin.»

Kovin täsmällisiä käyttäytymismalleja eivät kirjan tekijät suppeassa esityksessään voineetkaan tarjota. Selitystasosta olkoon näytteenä VilpKilpL 8 §:n kommentti:

»Erikoismääräys on otettu vilpillistä kilpailua koskevaan lakiin varmentaaakseen rangaistusmahdollisuuden siinäkin tapauksessa, etteivät rikoslain pykälä ja yleissäännös riitä. Lahjan, alennuksen tai muun edun antamisen, tarjoamisen tai lupaamisen on pitänyt tapahtua liiketoimessa tai sellaisen toimen yhteydessä.

Kielto perustuu siihen, että sattumanvaraisen lahjan annon avulla koetetaan ostajalle antaa sellainen luulo, että kyseessä olisi tavallista edullisempi tarjous. Ilmaisten lahjojen antaminen ei ole myöskään hyvän tavan mukaista, sillä onhan selvää, että niiden antaminen tavallisessa kaupankäynnissä on täytynyt tulla huomioonotetuksi myytävän tavaran hintaa määrättäessä tai yleensä kuluja laskettaessa. Sensijaan kaupanteossa useinkin tavattavaa kauppiaan jollekin yksityiselle ostajalle antamaa lahjaa, n.s. »kauppanpääallista», ostojen johdosta ei voitane katsoa kuuluvaksi tämän pykälän mukaan tuomittavaksi, koska kysymyksessä ei ole suuren yleisön harhauttaminen.»¹³

Huoli VilpKilpL:n soveltamisen tehostamisesta ei aktivoinut ainoastaan ao. kauppias- ja elinkeinonharjoittajapiirejä. Vuoden 1935 keväällä

¹² Kauppias 1934 s. 309.

¹³ *Karhi—Anttonen*, s. 21 s.

varatuomari *Edv. Eriksson* piti aiheesta esitelmän Suomalainen yhdistys teollisen omistusoikeuden suojelemiseksi r.y:n vuosikokouksessa. Esitelmöitsijän mielestä tärkeä edistys todistusaineiston hankinnassa olisi saavutettu, jos viranomainen voisi kääntyä jonkin asiantuntijalautakunnan puoleen saadakseen puolueettoman lausunnon asiassa. Niinikään tuomioistuimessa asiaa käsiteltäessä olisi käytettävä asiantuntijajäseniä.¹⁴

Erikssonin ajatukset eivät sellaisenaan toteutuneet, mutta muodostuivat ilmeisesti yhdeksi lenkiksi siinä ketjussa, joka johti liikekilpailun valvontakunnan perustamiseen Keskuskauppakamarin yhteyteen keväällä 1937. Tämän valvontakunnan tehtäväksi tuli antaa lausuntoja siitä, oliko elinkeinonharjoittajan elinkeinotoiminnassa suorittamaa toimenpidettä pidettävä vilpillisenä kilpailuna tai hyvän kauppataivan vastaisena. Oikeutettuja lausuntoja pyytämään tulivat valvontakunnan sääntöjen mukaan olemaan tuomioistuimet, kilpailuteon johdosta haittaa kärsineet elinkeinonharjoittajat sekä asianomaisen tai läheisen toimialan taloudelliset järjestöt. Keskuskauppakamarin asiaksi jäi jäsenten valitseminen valvontakuntaan.¹⁵

Ensimmäisinä toimintavuosinaan liikekilpailun valvontakunta joutui ratkomaan lähinnä kahta laatua olevia asioita: toisen kaupalliseen tunnuksen sekoitettavissa olevien tunnusten käyttöä ynnä alennusmyyntien järjestämistä.¹⁶ Sattumanvaraisten etujen jakamiseen ei 1920-luvun viimeisten vuosien sakkosuman jälkeen ilmeisesti kukaan vähään aikaan uskaltanut.¹⁷

¹⁴ *Eriksson*, NIR 1935 (suom.) ss. 33—37.

¹⁵ Ks. esim. Suomen Keskuskauppakamarin vuosikertomus 1937. Helsinki 1938 s. 40. — Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin professori *T. M. Kivimäki*, varapuheenjohtajaksi kauppaneuvos *Karl Stockmann* sekä jäseniksi vuorineuvos *Yrjö Pulkkinen*, professori *Kyösti Järvinen*, lakit.kand. *Gustaf Norrmén*, kauppaneuvos *S. Harima* ja kauppaneuvos *Alvar Niklander*. Sihteerinä toimi lakit.tri *Huugo Raninen*. *Kivimäen* siirryttyä Berliiniin puheenjohtajaksi valittiin varatuomari *Arthur Söderholm* ja hänen jälkeensä vuonna 1947 pääkonsuli *Oskari Kauppi*. *Kaupin* kuoleman jälkeen *Kivimäki* valittiin uudelleen puheenjohtajaksi. *Huugo Ranisen* sihteerikausi jatkui vuoteen 1955, jolloin sihteeriksi tuli professori *Curt Olsson* ja hänen jälkeensä vuonna 1958 varatuomari *Keijo Heimonen*.

¹⁶ Ks. *Norrmén*, ss. 56—63.

¹⁷ Arpajaisten lakkaamisesta todisti myös *Kauppias* 1938 s. 352. — 1930-luvun loppupuolella maahan levisi uusi villitys: margariinipaketteja ryhdyttiin varustamaan kuvakupongein. Keväällä 1938 *Kauppiaan* pääkirjoituksen laatija kertoi kauhujuuttuja siitä, miten Pohjanmaan maantienojista oli löydetty margariinipa-

1930-luvun loppuun tultaessa kauppiaskunta vaikutti VilpKilpL:iin suhteellisen tyytyväiseltä.¹⁸ Pahimmat epäkohdat oli sen mielestä saatu korjatuiksi yhtä lukuunottamatta: alennusmyyntien järjestämisessä esiintyi edelleen vallattomuutta.¹⁹ Liikekilpailun valvontakunnan näkökulmasta asioita tarkasteleva *Gustaf Norrmén* ei kuitenkaan ollut aivan yhtä tyytyväinen:

»Dock är det även mycket möjligt, att en skärpning av lagen om illojal konkurrens blir nödvändig, emedan den i praktiken är rätt ineffektiv. Måhända kan man endast på detta sätt operera bort den fula utväxt, som nu vanpryder samhällets ansikte.»²⁰

Vuosikymmenen lopussa ilmestyi VilpKilpL:ia käsittelevä *Gustaf Norrménin* selitysteos. Sen anti lain erityissäännösten, esim. juuri VilpKilpL 8 §:n kohdalta²¹, jäi kuitenkin käytännön ratkaisujen puuttuessa niukaksi.

4. Sotavuodet ja sotien jälkeinen aika

Vilpillisen kilpailun ehkäisemisen kannalta 1920-lukua oli leimannut kamppailu ao. lain aikaansaamiseksi. 1930-luvun ongelmaksi oli muodostunut lain noudattamisen tehostaminen. 1940-luvulle tultaessa käytettävissä oli sekä normisto että sen noudattamista valvomaan luotu erityinen koneisto, liikekilpailun valvontakunta. Mutta — kilpailu puuttui.

Sotien aikaisen ja jälkeisen tavarapulan vallitessa kauppiaiden ei ollut tarpeen turvautua erityisiin menekinedistämiskeinoihin saadakseen vähäiset tarjolla olevat tuotteensa kaupan. 1940-luvun alkuun, sotien väliseen aikaan, sijoittuu kuitenkin ensimmäinen tapaus, jonka kohdalla

ketteja, joista vain kuvat oli otettu pois. VilpKilpL 8 §:n käyttämättömyyden tiliin lieene luettavissa pääkirjoittajan käsitys, että uusi villitys olisi torjuttavissa tämän normin turvin. Sattumanvaraisuutta kirjoittaja näki siinä, miten ostaja onnistui saamaan kokonaisen kuvasarjan. Ks. Kauppias 1938 s. 234. — Lausunnossaan 26/15. 5. 1939 Liikekilpailun valvontakunta piti ko. menettelyä hyvän kauppatavan vastaisena.

¹⁸ Kauppias 1939 s. 72.

¹⁹ Vuonna 1939 Suomen Vähittäiskauppiasliitto jättikin kauppa- ja teollisuusministeriölle anomuksen VilpKilpL 6 ja 7 §:n muuttamisesta.

²⁰ *Norrmén*, DL 1938 s. 234.

²¹ *Norrmén*, s. 37.

liikekilpailun valvontakunta joutui pohtimaan VilpKilpL 8 §:n soveltuvuutta. Lausuntoselostus on kokonaisuudessaan näin kuuluva:

32/1941: Valokuvaustarpeiden alalla toimiva Osakeyhtiö J esitti Valvontakunnalle, että se aikoi antaa jokaiselle asiakkaalleen, joka kesäkuun 1 päivän ja joulukuun 31 päivän välisenä aikana jättäisi tai lähettäisi Helsingissä sijaitseviin myymälöihin filmirullia valmistettaviksi, arvauskupongin, jolla piti arvata yhtiön helsinkiläisiin myymälöihin huhtikuun 1 päivästä syyskuun 30 päivään 1941 kehitettäväksi jätettävien filmirullien lukumäärä. Parhaiten arvanneille yhtiö aikoi jakaa neljä palkintoa, joista ensimmäinen olisi 3.000, toinen 2.000, kolmas 1.000 ja neljäs 500 markan suuruinen; tulokset arvonnasta julkaistaisiin pääkaupungin lehdissä lokakuun 2 päivänä 1941. Ennen kerrottuun toimeenpiteeseen ryhtymistä yhtiö oli halunnut pyytää Valvontakunnan lausuntoa siitä, oliko tällaista menettelyä pidettävä VilpKilpL:n tai hyvän kauppataivan vastaisena.

Toukokuun 9 päivänä 1941 antamassaan lausunnossa valvontakunta viitaten VilpKilpL 1 ja 8 §:iin katsoi, että tiedustelussa mainittua menettelyä voitiin pitää vilpillisenä kilpailuna.

Lausuntoaan valvontakunta ei perustellut. Erityisiä ongelmia ei ratkaisun tekeminen lienekään tuottanut. Olihan ilmeistä, että suunniteltu toimi olisi täyttänyt rikoslaissa tarkoitettujen arpajaisten tunnusmerkistön — sellaisena kuin tämä tunnusmerkistö kuvastui ajan rikosoikeudellisessa kirjallisuudessa.¹ Po. tapauksessa

- oli olemassa ns. arpajaissuunnitelma
- luvattiin taloudellista arvoa omaavia palkintoja
- voiton saaminen riippui olennaisesti sattumasta
- osallistujien oli suoritettava panos, joskaan panos ei ollut nimenomainen vaan 'sisältyi' filmirullan kehittämismaksuun — arvauskilpailu ei toki ollut kaikille avoin. Kun edellytykset rikoslain soveltamiselle olisivat näin ollen ilmeisesti olleet olemassa, ei ole ihme, ettei tapaukseen lausunnossa lähemmin syvennytty.

Vuonna 1944 annettiin uusi arpajaisasetus.² Asetukseen ei otettu säännöstä, joka olisi osoittanut, mihin tarkoituksiin arpajaisia oli oleva lupa järjestää. Tuollaisen säännöksen puuttumisesta aiheutui eräitä han-

¹ Ks. esim. *Sundström*, LM 1930 s. 189 ss.

² A 23. 4. 1944/203.

kauksia lupaa hakevien ja lupaviranomaisten välillä.³ Elinkeinonharjoittajille ei kuitenkaan avautunut tilaisuutta mainosarpajaisten järjestämiseen. Arpajaislupa oli myönnettävissä vain rekisteröidylle yhdistykselle ynnä aluksi myös suojeluskuntajärjestölle.

Niitä harvoja kirjoituksia, joissa 1940-luvulla pohdittiin vilpillisen kilpailun ongelmia, oli J. E. Kalhan artikkeli »Vilpillisestä kilpailusta oikeuskäytännön valossa».⁴ Minkälaista aikaa elettiin, kuvastuu hyvin kirjoituksesta. Saadakseen esitykseensä sisältöä Kalhan oli ollut pakko hakea apua ulkomaisesta käytännöstä. Omat ratkaisumme valottivat kenttää vain sieltä täältä, aivan sattumoisin.

Vuosikymmenen päättyessä liikekilpailun valvontakunta joutui antamaan järjestyksessä toisen sattumanvaraisia etuja koskevan lausumansa:

58/1949: A:n tiedusteltua valvontakunnalta kuuluuko Vilp-Kilp.L:n 8 §:ään sellainen menettely, että jokin vähittäiskaupassa myytävä tuote on esineittäin juoksevasti numeroitu ja että ennakolta on määrätty, että joillakin numeroilla varustetut esineet annetaan ostajalle ilmaiseksi, sekä mainittua, että numero olisi esi-neeseen kiinnitetyssä suljetussa päällyksessä, jonka ostaja voi kauppan päätettyään avata ja että ostajalle ennakolta ilmoitettaisiin sanotusta edusta, valvontakunta 3 päivänä maaliskuuta 1949 lausui, että edellä selostettua menettelyä oli pidettävä vilpillisenä kilpailuna, koska VilpKilpL:n 8 §:n mukaan on kielletty liiketoimessa tai sen yhteydessä antamasta, tarjoamasta tai lupaamasta lahjaa, alennusta tai muuta etua, jonka saanti on sattuman varassa.

Lausuma ei selityksiä kaivanne.

5. Kilpailu kiristyy, sattuma korjaa satoa

a. Uusi arpajaisasetus, uusia linjojako?

Sotavuosien arpajaisasetus, jota sodan loputtua jo oli ennätetty muuttaakin,¹ korvattiin 1950-luvun alkaessa uudella.² Merkittävää uudessa arpajaisasetuksessa oli se, että siihen sijoitettiin arpajaisten määritelmä. Asetuksen 1 §:n 1 momentti kuului:

³ Ks. esim. KHO 1946 I 39, 1946 II 336 ja 1946 II 391.

⁴ DL 1947 ss. 136—145.

¹ A 3. 5. 1946/365.

² A 14. 6. 1951/372.

»Arpajaisilla tarkoitetaan tässä asetuksessa toimintaa, jossa yhdelle tai useammalle siihen osallistumiseen oikeuttavaa erityistä maksua tai muuta suoranaista taikka johonkin toiseen oikeustoi-
meen yhdistettyä suoritusta vastaan luvataan arpomisella tai
muulla sattumaan perustuvalla toimituksella määrättävä voitto,
joka ei ole rahaa.»

Muistettakoon, että vielä 1920-luvun lopussa oikeusviranomaisten käsitykset rikoslain arpajaiskäsitteen alasta kävivät eri suuntiin. Lähinnä mielipide-eroavuudet keskittyivät vastikkeellisuuskysymyksen ympärille. Kiisteltiin mm. siitä, kuuluiko arpajaisten alaan tapaus, jossa arvonta suoritettiin tuotteen tms. ostajien kesken vaatimatta näiltä erityistä panosta osallistumisoikeudesta.

Arpajaisasetukseen otettu määritelmä vastasi sitä kuvausta, jonka rikosoikeudellinen kirjallisuutemme oli rikoslain tarkoittamien arpajais-
ten tunnusmerkistöstä toisaalta 1920-luvun viimeisten vuosien oikeus-
käytännön ja toisaalta saksalaiseen kirjallisuuteen ynnä praksikseen
nojautuen muodostanut.³ Missä määrin se vastasi rikoslain säätäjän mie-
likuvaa, ei ole selvitettävissä.

Honkasalon mukaan »lainsäätäjän on katsottava arpajaisasetuksessa vain lähemmin määritelleen sen sisällön, mikä käsitteellä 43 luvun 1 ja 2 §:n mukaan on.»⁴ Tällaiseen päätelmään ei kuitenkaan liene erityistä tarvetta. Voidaan tyytyä otaksumaan, että asetustekstin kirjoittaja pyrki pukemaan määritelmän muotoon sen tosiseikaston, johon oikeuskäytän-
tömmä oli liittänyt ja johon kirjallisuutemme oli halukas liittämään rikos-
lain 43 luvun 1 ja 2 §:ssä tarkoitetut oikeusseuraamukset.

Mielenkiintoa arpajaisasetuksen po. määritelmässä herättää panoksen selittäminen tunnusmerkistöön kuuluvaksi. Näinhän meillä toki oli eriy-
tyisettä säännöksettäkin totuttu ajattelemaan.⁵ Erikoisuus onkin siinä,
että Ruotsissa, jossa arpajaisten 'perusnormisto' oli sama kuin meillä,
kehitys oli käynyt päinvastaiseen suuntaan. Arpajaisasetuksen uudista-
mista valmistellut komitea oli siellä mietinnössään huomauttanut, »att
den omständigheten allenast, att för deltagande i ett lotteri ej fordras
insats, icke bör föranleda att lotteriet blir tillåtet.»⁶ Ruotsin vuoden 1939
arpajaisasetukseen asiasta ei otettu nimenomaista säännöstä; arpajaiset

³ Ks. esim. *Sundström*, LM 1930 s. 189 ss.

⁴ *Honkasalo*, s. 81.

⁵ Ks. esim. *Sundström*, LM 1930 s. 189 ss.

⁶ SOU 1938:17 s. 50.

määriteltiin käyttäen suunnilleen sitä ilmaisua, joka meillä oli sijoitettu täydentävänä säännöksenä rikoslain 43 luvun 1 §:n 2 momenttiin. Lainvalmistelijoiden näkemys tuli vahvistetuksi Ruotsin korkeimman oikeuden vuonna 1947 antamassa ratkaisussa, jossa arvauskilpailua pidettiin, vaikka siihen osallistujilta ei vaadittu mitään panosta, arpajaisina.⁷

Uusia linjoja ei arpajaisasetus määritelmineen VilpKilpL 8 §:n soveltajille avannut. Kuitenkin se seikka, että arpajaisasetuksessa nimenomaisesti otettiin huomioon myös ne tapaukset, joissa panoksena oli »johonkin toiseen oikeustoimeen yhdistetty suoritus», olisi voinut saattaa VilpKilpL 8 §:n soveltajat varpeilleen: olihan tämä erityissäännös käytettävissä vain siinä taistelussa sattumanvaraisten etujen jakamista vastaan, johon suurisilmäisempi rikoslain normisto sitä täydentävine arpajaisasetuksineen ei yltänyt.

*b. Liikekilpailun valvontakunta luomassa VilpKilpL 8 §:n
säännökselle sisältöä*

1950-luvun kilpailuilmasto oli ratkaisevasti toinen kuin edellisen vuosikymmenen. Myyjän markkinat vaihtuivat ostajan markkinoiksi, keinot kovenivat, kuluttajan suosiosta taisteltiin, ajatus kuluttajan suojaamisesta tuli esille vain sattumoisin ja silloinkin yllättävissä yhteyksissä.

Vuosikymmenen alussa julkaistuissa kirjoituksissa nähtiin aiheelliseksi puhua liikekilpailun eduista. Puolustusasianajajana esiintyi mm. *Raninen*, liikekilpailun valvontakunnan sihteeri:

»Terveitten liikeperiaatteiden mukaan johdettu kaupallinen kilpailu ei ole talouselämälle vaarallinen, ei edes haitallinen, vaan ehdottomasti sitä edistävä. Liikekilpailun tarkoituksena ei enää nykyisin olekaan vastustajan tuhoaminen, vaan taloudellisen suori-tuskyvyn säilyttäminen tavarán laatuun, paljouteen ja hintaan nähden. Mutta ken haluaa menestyvää liiketoimintaa harjoittaa tai laajentaa jo olemassa olevaa toimintaansa, hän joutuu tekemään sen yleensä toisten kilpailijain kustannuksella.»¹

Ostavaa yleisöä ei tässä kilpailun kuvauksessa edes mainita. Ehkäpä se ilman muuta sijoitettiin siihen tahoon, 'talouselämään', jota kilpailu toisten kilpailijain kustannuksella edisti.

⁷ *NJA* 1947.655.

¹ *Raninen*, Liiketaloudellinen aikakauskirja 1952 s. 4.

Kilpailun yhä kiristyyssä vedottiin yllättäen kuluttajienkin etuihin. Hintakilpailun paineessa taisteleva Radiokauppias julistaa: »hintakilpailu vähittäiskauppaportaassa on vilpillistä toisia kauppiaita kohtaan ja ennenkaikkea ostavaa yleisöä kohtaan».²

Merkkejä oli näkyvissä siitä, että sitten 1920- ja 1930-lukujen taitteen unohduksissa olleet mainosarpajaiset olivat jälleen tulossa muotiin. Esim. tekstiilialan osalta arpajaiset mainittiin alennus- ja loppuunmyyntilaitto-muuksien rinnalla ajan negatiivisina ilmiöinä.³ Suhtautuminen arpajais-ten käyttöön myynninedistämiskeinona ei kuitenkaan ollut yksinomaan torjuvaa. Puhukoon *Puukari*:

»Meidän yhteiskuntamme suhtautuminen kansalaistensa paheisiin noudattaa yleensä kiinteätä kaavaa: ensin paheet yritetään estää jyrkin kieltolaein; kun tämä ei onnistu, ottaa valtio niiden viljelyn yksinoikeutekseen ja tekee parhaansa niiden levittämiseksi. Näin on käynyt myös Suomen kansan pelihimon. Kun sitä ei ole pystytty tukahduttamaan, on arpajaisista tehty sisäasiainministeriön alainen kartelli.»⁴

Liikekilpailun valvontakunta sai pian joukon arpajaispähkinöitä purtavakseen. Ongelmat näyttivät kasaantuvan neljään kohtaan:

- miten sana 'liiketoimi' VilpKilpL 8 §:n 1 momentissa oli ymmärrettävä?
- miten oli suhtauduttava vastikkeettomaan sattumanvaraisten etujen antamiseen?
- miten VilpKilpL 8 §:n 2 momentin säännöstä oli tulkittava?
- olivatko ns. myyjäkilpailut hyvän liiketavan vastaisia?

VilpKilpL 8 §:n säännös koskee sattumanvaraisten etujen jakamista »liiketoimessa tai sellaisen toimen yhteydessä». Ruotsinkielisessä tekstissä »liiketoimi» on käännetty termillä »affärsföretag». Eroavuus on omiaan aiheuttamaan hämminkiä. Mitä lainlaatijat oikeastaan tarkoittivat? Sananvalintaa selvitellään hallituksen esityksessä:

»Jotta 8 ja 9 §:n säännöksiä voitaisiin soveltaa tilapäisiinkin yrityksiin ja toimiin, on mainituissa pykälissä lakiehdotuksessa

² *Selin*, Radiokauppias 1954 s. 4.

³ *Kaisla*, Tekstiilikauppias 1953:1 s. 19.

⁴ *Puukari*, Talouselämä 1954 s. 222.

tavallisesti käytetyn elinkeinotoiminta sanan asemesta puhuttu liiketoimista, jotka sitä paitsi käsittävät muitakin kuin varsinaisia kauppatoimia.»⁵

Ilmeisesti on siis pyritty antamaan sattumanvaraisten etujen jakamisen kiellolle laaja käyttöalue: toisaalta on haluttu saattaa säännöksen ulottuviin sellaiset tapaukset, joiden kohdalla puhuminen elinkeinotoiminnasta ei ole luontevaa, toisaalta on tahdottu korostaa sitä, että säännöksen tulee soveltua muunkin kuin kaupankäynnin piiriin. Lainkirjoittaja näyttää kuitenkin joutuneen melkoiisiin vaikeuksiin pukiessaan ajatuksiaan säännöksen muotoon. Säännöksen saama sanamuoto ei ole omiaan antamaan kuvaa tavoitteista. Lain soveltajan kannalta tällainen tilanne merkitsee liikkumavaran väljentymistä. Lainkäyttäjän omat preferenssit pääsevät tavallista enemmän määräämään, mikä on oleva tulkintalinjan suunta.

Liikekilpailun valvontakunta näyttää pitäytyneen lähempänä lain sanoja kuin sen henkeä. 1950-luvun tulkinnat »liiketoimesta» olivat yllättävän suppeita ja siis arpajaisten järjestäjälle suosiollisia.

Jutussa 75/1950 Osuusliike K pyysi Kuopion kauppakamarin välityksellä Valvontakunnan lausuntoa siitä, oliko sellaista mainostapaa pidettävä vilpillisenä kilpailuna, jossa lentokoneesta pudotettaisiin numeroituja mainoslehtisiä, joissa selostettaisiin liikkeen asioita jäsenetujen kannalta ja jotka pyydetäisiin jättämään lähettäjän nimellä varustettuna lähimpään osuusliikkeen myymälään. Samalla ilmoitettaisiin arvottavan kaikkien palautettujen mainoslehtisten lähettäjien kesken keittiökalusto annettavaksi ilmaiseksi voittaneelle.

Liikekilpailun valvontakunta ei pitänyt esitettyä mainostapaa suoranaisesti vilpillisenä kilpailuna, *koskei siinä ollut kysymys varsinaisesti liiketoiminnasta*. Valvontakunnan mielestä mainostapaa ei kuitenkaan ollut pidettävä suotavana.

Perustelu vaikuttaa oudolta. Kieltämättä tapaus soveltui huonosti lain osoittamaan luokkaan: luvanta ei tapahtunut yksittäisen liiketoimen yhteydessä. Luontevaa kai olisi kuitenkin ollut sanoa, että lupaus tapahtui liiketoiminnan yhteydessä. Valvontakunnan mielestä asian laita ei ollut näin. Pimentoon jää, minkä vuoksi valvontakunta yleensä ryhtyi pohtimaan, oliko kysymys liiketoiminnasta. Selvittämättä niin ikään

⁵ Ks. hall.es. n:o 27 II vp. 1929 s. 9 s.

jää, mikä osuus jutun kokonaishahmolla, esim. luvannan vastikkeettomuudella, oli lopputulokseen.

Seuraava lausunto kysymyksen tiimoilta julkistettiin sihteerinvaihdoksen jälkeen. Valvontakunnan perustamisesta saakka sihteerinä toiminut *Huugo Raninen* jätti tehtävänsä *Curt Olssonille*. Uuden sihteerin käsialaa lieenee lausunto 115/1956. Arpajaisten järjestämistä ei tässä tapauksessa voitu leimata vilpilliseksi kilpailuksi

- koska arvonta ei tapahtunut minkään tietyn liiketoimen yhteydessä
- eivätkä arpajaisten järjestäjät olleet määränneet minkäänlaista vastiketta arvontaan osallistumisen ehdoksi.

Perustelut seuraavat aikaisempaa jonkin verran tiiviimmin lain sanamuotoa. Toisaalta vastikkeettomuus mainitaan nimenomaisesti luvallisuuden kriteerinä.

Vuotta myöhemmin muuan jääkaappien myyjä oli järjestämässä mainoskampanjaa ja halusi liittää siihen palkintokilpailun. Kilpailuun osallistuvien vastattavaksi esitettiin kuusi kysymystä, joihin ilmoituksessa oli vaihtoehtoiset vastaukset. Osallistuminen oli vastikkeetonta. Valvontakunta lausunnossaan 124/1957

ottaen huomioon mm., ettei arvonta tapahtunut minkään tietyn liiketoimen yhteydessä ja ettei arvontaan osallistumisen ehdoksi ollut määrätty minkäänlaisen vastikkeen suorittamista, lausui käsityksensä, ettei sanottua arvontaa voitu pitää vilpillisenä kilpailuna eikä hyvän tavan vastaisena tekona.

Perustelut ovat tuttuja edellisestä lausunnosta. Malli oli luotu, käytäntö oli vakiintunut.

Kolmannen kerran sama 'perustelupari' löytyy lausunnosta 134/1957. Kysymys oli erään osakeyhtiön tietyn kaupungin tyttökoulujen oppilaille järjestämästä pöydänkattamiskilpailusta, jossa yleisö äänesti voittajan. Äänestäjien kesken arvottiin rahapalkinto. Vastikkeettomana ja mihinkään määrättyyn liiketoimeen liittymättömänä kilpailu ei valvontakunnan mielestä ollut vilpillinen eikä hyvän tavan vastainen etenkin kun yleisö tuskin intoutui voiton mahdollisuuksia lisätäkseen ostamaan ko. yhtiön tuotteita.

'Puhdasta' ratkaisua liiketoimen käsitteen tiimoilta ei saatu; ratkaisu oli aina eräänlaisen kokonaisvaltaisen tarkastelun tulos.

Edellä selostetut lausunnot jo osoittavat, että liikekilpailun valvontakunta piti *vastikkeellisuutta* eräänä sellaisena kriteerinä, joka sijoitti mainosarpajaiset vilpillisten kilpailutekojen joukkoon.

Syvemmin valvontakunta joutui perehtymään vastikkeellisuuskysymykseen ns. Milton-juttujen yhteydessä. Kilpailu esiteltiin valvontakunnalle ensin muodossa (126/1957):

»Uuden tuotteen mainonnan yhteydessä esitetään yleisön vastattavaksi kaksi kysymystä. Oikeat vastaukset palkitaan siten, että tuottaja antaa arvonnän perusteella kahdelle oikein vastanneelle kummallekin yhden taloudellista arvoa edustavan palkinnon. Kysymykset ovat sen laatuksia, että vastauksen antaminen edellyttää tutustumista yhteen tavarapakkaukseen, vaikkakin useat henkilöt voivat antaa vastauksensa hankkimalla yhteisen pakkauksen, jollaisen hinta on 120 markkaa. Tämä hinta on virallisesti vahvistettu kyseisen tuotteen myyntihinta eikä siihen sisälly minkäänlaista hyvitystä oikeudesta osallistua arvontaan.»

Tällä kertaa valvontakunta ei ryhtynyt miettimään, oliko kysymys tietyn liiketoimen yhteydessä tapahtuvasta arvonnasta. Asia ratkaistiin yksinomaan vastikkeellisuusargumentin pohjalta. Valvontakunta lausui:

»koska asianomaisen tavaran ostaminen useimmissa tapauksissa tulisi olemaan kilpailuun osallistumisen edellytyksenä ja sattuman varassa olevan edun tarjoaminen liiketoiminnan yhteydessä Vilp-KilpL 8 §:n 1 mom:n mukaan on kielletty, suunniteltu mainostapa ilmeisesti olisi katsottava vilpilliseksi kilpailuksi.»

Perustelut ovat sinänsä varsin mielenkiintoiset. Toisaalta ratkaisu perustetaan kilpailuun osallistuvien todennäköiseen käyttäytymiseen: lähdetään siitä, että osallistumismaksu de facto suoritetaan. Toisaalta kuitenkin kirjoitetaan näkyviin lainkohdan sanamuoto, jossa ei ole viitautakaan osallistumisoikeuden vastikkeellisuuteen. Jos valvontakunta olisi pitänyt vastikkeettomiakin mainosarpajaisia kiellettyinä, ensimmäisenä mainittua argumenttia tuskin olisi pidetty tarpeellisena kirjoittaa lausuntoon näkyviin.

Tuntuu houkuttelevalta ajatella, että valvontakunta näin oli saanut ratkaistavakseen erään niistä tyyppitapauksista, joita VilpKilpL:n laatijat 8 §:n säännöstä kirjoittaessaan olivat pitäneet silmällä: rikoslain säännökset eivät tapaukseen soveltuneet, koska osallistumisoikeus oli maksuton eikä osallistujilta vaadittu edes ns. kätettyä panosta, mutta kil-

pailusäännöt oli kuitenkin laadittu siten, että kilpailuun osallistuvat saattoivat pitää suoritusta kilpailumenestyksen kannalta aiheellisenä. De facto tapaus siis täytti arpajaisasetuksen arpajaisille asettamat kriteerit, muodollisesti ei.

Valvontakunnan kannanotto ei kilpailun suunnittelijaa tyydyttänyt. Kilpailusäännöt muotoiltiin uudelleen. Ilmoituksen mukaan alkuperäistä suunnitelmaa oli muutettu siten (126 a/1957):

»että osallistuminen yleisön ratkaistavaksi julistettavaan kilpailuun ei edellytä ko. pakkauksen hankkimista, joskin oikean vastauksen antaminen kilpatehtävän sisältönä olevaan kysymykseen on helpompaa sille, joka on tutustunut pakkauksen ulkoasuun. Tällainen tutustuminen käy hyvin päinsä esim. katselemalla tuotepakkausta näyteikkunassa tai sen kuvaa kilpailujulistuksemme yhteydessä tahi vaikkapa vain tyhjää, poisheitettyä rasiaa.»

Esitetty muutos oli valvontakunnan mielestä ratkaiseva. Se lausui:

»ottaen huomioon, ettei osallistuminen kysymyksessä olevaan kilpailuun edellyttäisi tavarapakkauksen ostoa, kilpailun järjestämisestä ei voitu leimata vilpilliseksi kilpailuksi tai muuten hyvän tavan vastaiseksi teoksi.»

Edelliseen lausuntoon verrattuna perustelu vaikuttaa oudolta. Hyvän tavan vastaisuuden poistamiseen riitti nyt se, ettei osallistumisoikeus edellyttänyt ao. pakkauksen ostoa. Arviointia siitä, mitä kilpailuehdot vaikuttaisivat ostavan yleisön käyttäytymiseen, ei tällä kerralla esitetty. — Kannanotoissa ilmeni siis horjuvuutta. Linjan etsiminen jatkui.

Kolmannen kerran valvontakunta sai Milton-jutun käsiteltäväkseen Helsingin raastuvanoikeuden pyydettyä siltä lausuntoa asiaa koskevan syytejutun johdosta. Sen jälkeen kun valvontakunta oli antanut edellä mainitun, 'toisen' lausuntonsa, oli yleisölle järjestetty ns. Milton-kilpailu. Tehtävä kuului:

»Julkisen notaarin haltuun on annettu aivan tavallinen Milton-rasia. Arvaa, montako täydellistä MILTON-sanaa sen pinnassa on näkyvissä.»

Kilpailevien yritysten mielestä teko täytti sekä VilpKilpL 8 §:ssä tarkoitetun teon että luvattomien arpajaisten tunnusmerkistön. Liikekilpailun valvontakunta huomautettuaan, ettei se edelliset lausuntonsa antaes-

saan ollut ottanut kantaa ko. Milton-kilpailuun vaan ainoastaan kahteen alustavaan kilpailusuunnitelmaan, lausui (126 b/1957):

»Kannanotoissaan on valvontakunta lähtenyt siitä, mikä myös selvästi ilmenee lausunnoista, että mikäli tuotteen ostaminen tulisi käytännössä olemaan kilpailuun osallistumisen edellytyksenä, niin kilpailu olisi VilpKilpL:n 8 §:n vastainen. Valvontakunta ei näe mitään syytä nyt poiketa tästä kannastaan. Valvontakunta katsoo olevan ilmeistä, että yleisö nähdessään kyseessä olevat Milton mainokset sekä lukiessaan kilpailusäännöt tekee johtopäätöksen, että kilpailuun voi menestyksellä osallistua vain se, joka tavalla tai toisella on hankkinut itselleen vähintään yhden Milton rasian laskeakseen, montako kertaa Milton sana sisältyy sen tekstiin. On myös ilmeistä, että huomattava osa kilpailuun osallistuvista hankkii tavarapakkauksen ostamalla savukerasian. Näin ollen ja kun Milton kilpailun voittoja, ottaen huomioon toisaalta niiden suuruus sekä toisaalta A Oy:n suhteellisen vähäinen hyöty kuponkien vastaanottamisesta, ei voida katsoa korvaukseksi suoritetuista tehtävistä, valvontakunta katsoo, että kysymyksessä oleva Milton kilpailu on sellainen kielletty toimi, josta edellä mainitun lain 8 §:ssä säädetään.»

Lausunnossa palattiin näin ensimmäisen kannanoton taakse: se seikka, että asianosaiset de facto tulisivat ostamaan ko. tuotteen kilpailussa paremmin menestyäkseen, riitti toteuttamaan VilpKilpL 8 §:n tunnusmerkistön. Väittämä, että valvontakunta olisi molemmissa aikaisemmissa lausunnoissaan ollut samalla kannalla, ei pidä yhtä ainakaan sen kanssa, mitä lausunnoissa 'kirjaimellisesti ottaen' oli esitetty.

Ensimmäisen ja kolmannen Milton-lausunnon mukainen suhtautuminen näkyy niinikään edellä jo puheena olleesta, samana päivänä kolmannen Milton-lausunnon kanssa annetusta ratkaisusta 134/1957. Siinähan kilpailun luvallisuutta perusteltiin paitsi panoksen puuttumisella ja määrättyyn liiketoimeen liittymättömyydellä myös sillä, että yleisön ei uskottu voiton mahdollisuuksia lisätäkseen ryhtyvän ostamaan ao. yhtiön tuotteita.

Samaan sarjaan liittyy lausunto 145/1958, jossa kysymys oli erään ravintovalmisteiden markkinoinnin yhteydessä järjestetyn kilpailun luvallisuudesta. Ao. yhtiö oli luvannut rahapalkinnon arvottavaksi niiden kesken, jotka pystyisivät ilmoittamaan sellaisen markkinoilla jo olevan tuotteen, joka yhtä tehokkaasti kuin yhtiön po. valmiste auttaisi eräissä yksityiskohdittain luetelluissa häiriö- tai tautitiloissa.

Valvontakunta, joka tällä välin oli saanut uuden sihteerin, *Keijo Heinosen* — *T. M. Kivimäen* jatkaessa edelleen puheenjohtajuuttaan — lausui:

kun kilpailuun osallistumisen ehdottomana edellytyksenä on, että osallistujien, voidakseen suorittaa vertailuja, on ostettava B-tuotetta, menettelyä on pidettävä VilpKilpL 8 §:ssä mainittuna tekona.

Tässäkään tapauksessa arpajaisasetuksen vaatimat kriteerit eivät täyttyneet: ao. tuotteen ostaminen ei toki ollut kilpailuun ja arvontaan osallistumisen 'ehdoton' edellytys.

Viimeiset kolme ratkaisua näyttävät muodostavan jo jonkinlaisen yhtenäisen linjan: vilpillisesti kilpaili paitsi se, joka edellytti arvontaan osallistujilta panosta tuotteen yms. ostamisen muodossa, myös se, jonka kilpailuun osallistuminen *de facto* johdatti tuollaisen panoksen suorittamiseen. Valvontakunta oli *Baumbach—Hefermehlin*sä lukenut:

»Es genügt schon, dass der Teilnehmer am Preisausschreiben annimmt, es sei günstiger für ihn, die Ware zu kaufen, zB wegen Gewinnaussicht oder weil dann die Lösung leichter sei.»⁶

VilpKilpL 8 §:n 2 momentin säännös osoittautui käytännössä hankalaksi. Saattoiko suoritusvelvollisuutta edellyttävät arpajaiset järjestänyt pelastautua sillä, että väitti palkintoja korvaukseksi kilpailijain suorittamista tehtävistä?

Kuivan viileästi valvontakunta suoriutui ensimmäisestä sen käsiin joutuneesta tapauksesta:

Pukimoliike A oli päivälehdissä julkaissut ilmoituksia, joissa A oli luvannut määrättyä aikana kapan tai kävelypuvun ostaville asiakkaille arvonnän perusteella kolme ilmaista edestakaista matkaa Tukholmaan. Arpalipuissa pyydettiin vastausta kysymykseen, mikä kappi kolmesta vaihtoehdosta oli asiakkaan mielestä tyylikkään. Lisäksi niiden, joiden nimet arvonnassa oli vedetty, oli vielä vastattava kolmeen kysymykseen saadakseen korvauksena matkan Tukholmaan: 1. Missä Pukimoliike A sijaitsee? 2. Oletteko tyyty-

⁶ *Baumbach—Hefermehl*, s. 373. — Saksalaisessa kirjallisuudessa pohdittiin tällöin sitä, milloin on olemassa ns. psykologinen ostopakko. Jos tämän katsottiin olevan kysymyksessä, kilpailujen järjestäminen oli UWG 1 §:n yleislausekkeen nojalla hyvän tavan vastaisena kiellettävissä.

väinen asiakaspalveluumme? 3. Onko mielestänne asiallista pitää liikkeemme kausiaikana auki myös klo 17—18 välisenä aikana?

Valvontakunta lausui (72/1950);

ettei Pukimoliike A:n ilmoituksissa mainittuja matkoja voitu katsoa korvaukseksi suoritetusta tehtävästä ja, viitaten VilpKilpL 1 ja 8 §:iin, katsoi sen vuoksi Pukimoliike A:n kilpailutarkoituksessa ryhtyneen toimintaan, jota oli pidettävä vilpillisenä kilpailuna.

Lausunnosta eivät ratkaisuperusteet selviä: pidettiinkö kenties Tukholman matkaa liian runsaana korvauksena tehtävästä, joka oli kolmesta takista tyylikkäämmän osoittaminen? eikö ehkä ko. arviointi käynyt lain tarkoittamasta tehtävästä?

Neljä vuotta myöhemmin muuan mainosalan yritys oli suunnittele-massa toimeksiantajalleen mainoskilpailua, jonka avulla pyrittäisiin lisäämään tuotteeseen kohdistuvaa huomiota ja samalla saamaan tietynlainen käsitys tuotteen myyntialueista:

jokaiseen tuotepakkaukseen liitettäisiin paperipussi, jossa olisi viisi pahvipalasta sekä tehtävän ohjeet: pahvipaloista tuli muodostaa T-kirjain. Esim. 500 oikean vastauksen lähettäjälle jaettaisiin ilmainen shampoonpakkaus.

Valvontakunta lausui (99/1954):

koska lahjoina jaettaisiin vain 500 shampoon-pakkausta, joiden vähittäismyyntihinta oli ilmoitettu 175 markaksi kappaleelta, voitiin tällaista lahjoitusta pitää korvauksena siitä avusta, jonka kautta ilmoittaja sai tietyn käsityksen tuotteen levikkialueesta voidakseen sen mukaan suunnitella vastaista toimintaansa. Näin ollen suunniteltu menettely ei ollut hyvän tavan vastaista eikä siihen sisältynyt vilpillistä kilpailua.

Lain sanamuodon mukaan ratkaisevaa on, onko luvattu etu katsottavissa korvaukseksi suoritetusta tehtävästä. Tämä viitannee siihen, että asiaa on tarkasteltava pikemminkin tehtävän suorittaneen työpanoksen kuin kilpailun järjestäjän saaman hyödyn kannalta. Ko. tapauksessa valvontakunta näyttää kuitenkin pitäneen silmällä vain sitä hyötyä, mikä kilpailusta oli sen toimeenpanijalle. Huomattakoon, että ko. ilmoittajan kilpailusta saama apu ei suinkaan syntynyt osallistujien työpanoksesta;

tehtävähän käsitti yksinkertaisen palapelin. Hyödyn sai järjestäjä tavallaan kaupan päällisenä, osallistujien osoitteista.

Vaikean tehtävän eteen valvontakunta joutui tapauksen 103/1954 kohdalla. Kysymys oli uudenlaisesta kassantarkkailujärjestelmästä:

Hakija toimittaisi kassakoneen omistavalle liikkeenharjoittajalle erikoispainatuksin varustetut, kassakoneisiin sopivat kuittirullat, jotka olisi valmistettu siten, että kunkin kassakonetyypin kuitin keskimääräisen pituuden mukaan voitaisiin määrätä rullasta saatavien kuittien määrä. Jokaiseen rullaan olisi satunnaisiin paikkoihin painettu punaisen renkaan sisällä oleva sana »voitto» niin, että näitä »voitto»-sanalla varustettuja kuitteja olisi kuusi kappaletta tuhatta kassakuittia kohden. Kun tällaisten kuittien paikkaa ei olisi kassakuittirullassa määritelty, ei kukaan voisi etukäteen tietää, milloin hänelle lankeaisi »voitto»-sanalla varustettu kassakuitti. Tällaisen kassakuitin saanut asiakas olisi oikeutettu tekemään ilmaisen lisäostoksen puolella määrällä kuitissa esiintyvistä summasta, enintään kuitenkin 2.000 markan arvosta.

Valvontakunta ei rojhennut asiasta lausua kuulematta ensin kauppiaita. Vähittäiskaupan Keskusliitto r.y. ilmoitti pitävänsä järjestelyä hyvän kauppiastavan vastaisena.⁷ Valvontakunta päätyi kuitenkin toiseen lopputulokseen, tosin äänestyksen jälkeen:

kun mainittu voittokuittijärjestelmä, jonka mukaan voiton saamisen mahdollisuus saattoi olla omansa kiinnittämään ostajan huomion siihen, että ostosta suoritettu maksu tuli liikkeenharjoittajan hyväksi ja tuo mahdollisuus niin muodoin voitiin, kuten Vilp-KilpL:n 8 §:n 2 mom:ssa säädetään, katsoa korvaukseksi suoritetusta tehtävästä, sen vuoksi ja kun järjestelmä siitä huolimatta, että sattuma määräsi, kenelle ostajista voitto oli tuleva, tuki hyväksyttävän taloudellisen tarkoituksiperän saavuttamista, valvontakunta katsoi, ettei puheena olevan laatuinen, muissakin maissa käytännössä ollut järjestelmä edellä mainitun lainkohdan mukaan ja siihenkin nähden, että ostajan saama etu oli vähäinen, esitetyin tavoin toteutettuna sellaisenaan, jollei yksityistapauksessa muuta ilmenisi, sisältänyt vilpillistä kilpailua eikä muutoinkaan ollut hyvän tavan vastainen.

Ratkaisu on erittäin vaikeaselkoinen. Ilmeisesti sen ytimenä on näkemys, että luvattu ilmainen ostos on katsottavissa korvaukseksi ostajan

⁷ Ks. lähemmin Järjestöuutisia 1953/9 s. 11 ja 1953/11 s. 18.

kassantarkkailutehtävistä. Kilpailukeinon sallittavuutta on kuitenkin puolusteltu vetoamalla lisäksi sen käyttöön muissa maissa sekä korostamalla ostajille tulevan edun vähäisyyttä.

Helsingin raastuvanoikeuden pyynnöstä valvontakunta joutui ottamaan kantaa tapaukseen, jossa muuan turkiskauppias oli ilmoittanut arpovansa puoliturkin asiakkaidensa kesken. Tarkoituksena oli saada tietoja asiakaspiirin jakautumisesta osto- ja tilausasiakkaisiin samoin kuin siitä, mikä merkitys ilmoitusmainonnalla oli ao. alalla. Kilpailua koskeva ilmoitus kuului:

»Onnen suosima asiakkaamme saa puoliturkin ilmaiseksi. Jokainen huhtik. 9 ja toukok. 8 päivän välisenä aikana ostoksensa tehnyt asiakkaamme osallistuu kauniin puoliturkin arvontaan seuraavin edellytyksin:

Asiakkaamme ilmoittaa ammattinsa ja osoitteensa; ostiko meiltä turkin valmiina vai tilaustyönä; millä tavalla sai tiedon ilmoituksestamme. Asiakkaaksi luetaan jokainen sanottuna aikana ostoksensa tai tilauksensa tehnyt. Voittaja saa turkin arvonnasta tapahduttua toukok. 8 päivän iltana. Arvottava turkki on nähtävänä liikkeen akkunassa. Kevään halvat hinnat.»

Perusteluja esittämättä valvontakunta lausui (105/1954), ettei kysymys ollut vilpillisestä kilpailusta.

Edellä esiteltyjen ratkaisujen pohjalta olisi uskaliasta ryhtyä väittämään, mikä oli valvontakunnan VilpKilpL 8 §:n 2 momentin säännökselle antama tulkinta. On tyydyttävä vain joihinkin huomautuksiin.

Valvontakunnan käsiteltäviksi joutuneet tapaukset olivat siinä suhteessa yhdenmukaisia, että tehtävät vaativat osallistujilta sangen vähän: oli toimittava makutuomarina, koottava t-kirjain, tarkkailtava kassakuitteja jne. Niinpä valvontakunta ei käynytäkään vertaamaan kilpailijoiden työpanosta luvattuun palkintoon vaan suuntasi huomionsa siihen, missä määrin järjestäjälle koitui vastauksista hyötyä. Esim. tapauksissa 72/1950 ja 105/1954, joista toinen katsottiin luvattomaksi ja toinen luvalliseksi kilpailuksi, ratkaiseva eroavuus oli ilmeisesti juuri saatujen tietojen määrässä ja käytettävyydessä.⁸ Puuttuessaan joissakin lausunnoissaan myös luvattujen etujen suuruuteen (99/1954 ja 103/1954) valvontakunta ei kuitenkaan johdonmukaisesti edellä kerrotun kanssa tarkastellut asiaa

⁸ Jutussa 103/1954 pyydettyjä tietoja piti esim. Jaatela liikkeenhoidon kannalta merkityksellisinä; ks. Yrittäjä 1958/8 s. 21.

vain järjestäjän kannalta vaan kiinnitti huomionsa myös yksittäisten kilpailijoiden saamiin palkintoihin.⁹ Selittäisikö tämän ristiriidan jokin yleisempi tarkastelumalli vai onko se luettavissa tien etsijän hapuiluksi, jääköön tässä tutkimatta.

Kertaakaan valvontakunta ei näytä tulleen ajatelleeksi, että suunnitella oleva kilpailu saattaisi toteuttaa luvattomien arpajaisten tunnusmerkistön. Mihin tulkinnat olisivat silloin johtaneet?

Oman ryhmänsä 1950-luvun tapausten joukossa muodostavat ns. myyjäkilpailut. Ensimmäinen esiteltiin valvontakunnalle aivan kymmenluvun alussa:

Mainosliike A ilmoitti Valvontakunnalle suunnitelleensa Kap-patehdas B:n puolesta Master-tuotteiden myyntikilpailun, jossa jaettaisiin palkintoina seitsemän Tukholman matkaa Master-tak-keja eniten myyneiden ja arpomalla kolme matkaa kilpailuun osallistuneiden myyjien kesken. Myyntien tositteina olisivat kantaluista irtileikatut alaosat. Kutsu kilpailuun, joka koskisi noin 200 asusteliikettä, tapahtuisi liikkeiden omistajien tai esimiesten välityksellä ja kilpailun julistamiskirjettä seuraisi lyhyt myynti-opas, joka sisältäisi myyntivihjeitä. Mainosliike A pyysi valvontakunnan lausuntoa tästä suunnitelmastansa.

Lausunnossaan 77/1951 valvontakunta nojautui VilpKilpL 1 ja 8 §:ään ja tuomitsi kilpailun hyvän tavan vastaiseksi »vielä ottaen huomioon ne vahingolliset vaikutukset, jotka olisivat seurauksena hakemuksessa mainitun kilpailumuodon yleistymisestä».

VilpKilpL 8 §:n mainitseminen perustelujen joukossa tuntuu yllättävältä; olihan kilpailuun osallistuminen maksutonta. Muistettakoon kuitenkin, että kilpailusäännöt esiteltiin valvontakunnalle vuosikymmenen alussa, jolloin muutkin arpajaisten kaltaiset toimet tuomittiin herkästi luvattomiksi.¹⁰

Vieläkin niukemmin perusteluin valvontakunta selviytyi erään mainostoimiston asiakkaalleen laatimasta kilpailusuunnitelmasta:

T-Liitto r.y. haluaisi perustaa Liikeapulaisten virkistys- ja lomanviettorahaston, joka kerättäisiin liitolle tuotantolaitoksilta

⁹ Palkintojen yhteismäärän suhde järjestäjän kilpailusta saamaan hyötyyn oli myös valvontakunnan sihteeriksi sittemmin tulleen Keijo Heinosen mielestä ratkaiseva; ks. Mainostaja 1959/3 s. 47.

¹⁰ Ks. edellä 72/1950 ja 75/1950.

saatavista lahjoituksista. Liitto antaisi vuosittain kahdelle saman kotimaisen tuotantoalan harjoittajalle, jotka tekisivät lahjoituksen, oikeuden sijoittaa tuotteittensa ns. display-pakkauksiin numerolla varustetun kupongin, jonka allekirjoittajana olisi T-Liitto r.y. — Liikeapulaisten virkistys ja lomanviettorahasto. Kupongit painattaisi liitto ja luovuttaisi niitä lahjoittajan käyttöön tämän tuotteisiin sijoitettavaksi yhden vuoden tarvetta varten. Kuponki jäisi myymäläapulaiselle tavaraa myydessä. Jokainen kuponki oikeuttaisi myymäläapulaisen osallistumiseen vuosittain neljään arvontaan, joiden toimeenpanopäivät mainittaisiin kupongeissa. Voitot luovutettaisiin niihin oikeuttavia kupongeja vastaan, joihin väärinkäytön estämiseksi olisi varattu tilaa lähettäjän nimeä, toimipaikkaa ja työsuhdemerkinä varten. Kuponki olisi esitettävä lunastettavaksi viimeistään päättynyttä vuotta seuranneen tammikuun ensimmäisen viikon kuluessa. Mahdollisesti perimättä jäävät voitot lankeaisivat liitolle. Liitto suorittaisi tästä toiminnasta aiheutuneet kulut kerrotulla tavalla muodostettavan rahaston varoista.

Valvontakunta ilmoitti lausunnossaan 79/1951, ettei se ollut voinut tulla vakuuttuneeksi siitä, ettei suunniteltu kotimaisten tuotteiden myynnin edistäminen voisi saada muotoja, joita oli pidettävä VilpKilpL:n vastaisina. Mistä syystä tällä kertaa ei vedottu VilpKilpL 8 §:n säännökseen, niin kuin edellisen myyjäkilpailun kohdalla, jää arvoitukseksi. Kummassakin tapauksessa myyjille luvattiin sattumanvaraisia etuja liiketoiminnan yhteydessä.

Seuraavan kerran valvontakunta joutui myyjäkilpailujen kanssa tekemiseen tapauksessa 114/1956 kohdalla:

Osakeyhtiö Y katsoi osakeyhtiö X:n syyllistyneen vilpilliseen kilpailuun ja jätti asian valvontakunnan käsiteltäväksi. Osakeyhtiö X oli järjestänyt myyjäkilpailun, johon saattoi osallistua jokainen vähittäiskaupan myyjä, joka oli tiettyinä aikana myynyt x-merkkisen pesukoneen. Myyjän tuli merkitä erityiseen kilpailukorttiin koneen numero, ostajan nimi ja osoite sekä oma nimensä ja osoitteensa. Määräpäivänä kortit oli palautettava arvontaa varten. Pääpalkintona oli ilmainen matka Pariisiin sekä yhden viikon ilmainen oleskelu siellä. Lisäksi jaettaisiin seitsemän muuta palkintoa käsittäen ne vastaavanlaiset vapaat matkat Skandinavian pääkaupunkeihin.

Valvontakunta arvosteli kilpailua pelkästään VilpKilpL 1 §:n säännöksen valossa ja katsoi, että

myyjäkilpailun järjestämistä oli pidettävä hyvän tavan vastaisena tekona siihen nähden, että tuollainen menettely saattoi, huolimatta siitä, olivatko myyjät saaneet työnantajiltaan luvan osallistua kilpailuun vaiko ei, heikentää sitä objektiivisuutta tietojen antamisessa myytävänä olevista tavaroista, jota ostava yleisö sekä tavarantoimittajat kohtuudella voivat vähittäiskaupalta vaatia.

Vaikka tässäkin tapauksessa palkinnot jaettiin myyjille sattumanvaraisesti, arpomalla, VilpKilpL 8 §:n säännökseen ei — toisin kuin tapauksessa 77/1951 — perusteluissa edes viitata. Selitys lienee yksinkertaisesti siinä, että kuluneiden vuosien varrella 8 §:n säännös oli valvontakunnan käytännössä saanut pelkän arpajaisäännösten täydentäjän aseman.

Ohimennen perusteluissa mainitaan kilpailuun osallistuvien myyjien työnantajan antama kilpailulupa. Rivien välistä lienee lupa lukea, että työnantajan luvatta ja tietämättä tapahtunut myyjäkilpailu olisi ollut erityisen moitittavaa. Ehkäpä valvontakunta olisi nähnyt siinä mahdollisuuden VilpKilpL 13 §:n lahjontasäännöksen soveltamiseen.

Huomiota lausunnossa herättää se, että myyjäkilpailun sallittavuutta arvosteltaessa lukuun otettiin ei ainoastaan ostajakunnan vaan myös tuottajien edut. Olisiko jommankumman intressitahon etujen syrjäytyminen yksistään riittänyt leimaamaan teon hyvän tavan vastaiseksi?

VilpKilpL 8 §:n soveltamiselle aukeni jälleen mahdollisuus erään yhtiön suunnitelmassa kilpailun jälleenmyyjilleen. Yhtiö kehitteli ideaansa:

jälleenmyyjä, joka on tilannut määrätyn määrän P-kyniä, saa osallistua niiden joukkoon, joiden kesken arvotaan matka tehtaalle, tässä tapauksessa Kööpenhaminaan, jossa he ovat tehtaan vieraina. Samanaikaisesti he osallistuvat tehtaalla pidettäviin luentosarjoihin ja perehtyvät kynän rakenteeseen. T.s. kyseessä on stipendimatka, jossa valinta tapahtuu arvan kautta, jottei kukaan voisi syyttää puolueellisuudesta.

Valvontakunta lausui (120/1957):

koska VilpKilpL 8 §:n 1 momentin mukaan edun tarjoaminen liiketoimen yhteydessä on kielletty, mikäli edun saanti on sattuman varassa, hakemuksessa selostettu menettely ilmeisestikin olisi katsottava vilpilliseksi kilpailuksi.

Perustelut ovat jälleen niukat, jopa niukkuudessaan hämäävät. Tuskinpa vain sattumanvaraisuus ja yhteys liiketoimeen riittivät leimaamaan

kilpailua tässäkin tapauksessa vilpilliseksi. Moitittavaksi ja kielletyksi menettelyn on ilmeisesti tehnyt osallistumisoikeuden kytkeminen vastikkeen vaatimiseen.

Edellä selostetut liikekilpailun valvontakunnan 1950-luvulla mainoskilpailujen tiimoilta julkisuuteen saattamat lausumat todistavat mieliteiden horjuvuudesta, alkuaikojen hapuilusta. VilpKilpL:n säännökset olivat toki jo kypsässä iässä. Sovellutukset kulkivat kuitenkin vielä lapsen kengissä.

Punertavana lankana ratkaisujen kudoksesta hahmottuu VilpKilpL 8 §:n säännöksen sovellutusalan käsittäminen suppeaksi: vain vastikkeen edellyttäminen johti mainosarpajaisten moitittavuuteen. Poikkeussäännös lainkohdan 2 momentissa vastaavasti venyi: vähäinenskin liikkeenhoitoa hyödyttävä tietojen antaminen kävi lain tarkoittamasta tehtävästä.

Lakitekstin ilmaisulle 'liiketoimi' valvontakunta ei päässyt luomaan selvärajaista sisältöä. Ongelmaa käsittelevät ratkaisut viittaavat varsin kirjaimelliseen, itse asiassa kilpailujen järjestämiselle laajoja mahdollisuuksia avaavaan tulkintaan.

Yllättävän vähän vedottiin lain yleislausekkeeseen mainosarpajaisten tuomitsemiseksi.¹¹

Myyjäkilpailuja vastaan valvontakunta taisteli tarmolla. Eräänlainen huipentuma tässä sarjassa oli tapaus 79/1951, jossa kilpailu tuomittiin, koska valvontakunta ei voinut olla varma siitä, etteikö kilpailu käytännössä voisi saada hyvän tavan vastaisia muotoja.

Mainoskilpailulausuntoja annettiin 1950-luvulla julkisuuteen 16. Ketkä lausuntoja pyysivät? Jakautuma on yksitoikkoinen: 11 tapauksessa kilpailun järjestäjä, kahdessa tapauksessa raastuvanoikeus, kahdessa tapauksessa alalla toimiva järjestö ja vain yhdessä tapauksessa kilpaileva elinkeinonharjoittaja.

Useimmiten lausuntoja siis pyysivät 'tunnolliset' elinkeinonharjoittajat, jotka eivät olleet täysin varmoja suunnittelemansa kilpailun lainmukaisuudesta. Kilpailijoiden vähäinen määrä lausunnonpyytäjien joukossa ei varmaankaan kelpaa todisteeksi siitä, että hyvän tavan tai suorastaan VilpKilpL 8 §:n vastaisia mainoskilpailuja ei juuri järjestetty. Pikem-

¹¹ Lehtikirjoituksissa yleislausekkeen käyttöä puollettiin; ks. esim. Hannula, Kauppias 1958/7 s. 201.

minkin tämän osuuden pienuus on selitettävissä sen jo 1930-luvun alussa esitetyn pelon toteutumaksi, että kilpailijat eivät olisi kovin innokkaita syyttämään toisiaan vilpillisestä kilpailusta.

c. Tuomioistuintulkintoja

Muutaman harvan mainoskilpailun järjestäjät joutuivat 1950-luvulla puolustamaan kilpailukeinonsa lainmukaisuutta syytettyjen penkillä.

Virallinen syyttäjä lausui Helsingin raastuvanoikeudessa, että toimitusjohtaja Paavo Oskari Engelberg Elovaara oli Helsingin kaupungista olevan Esi Oy:n toimitusjohtajana sallinut, että yhtiön omistamissa Eho nimisissä kahvilaliikkeissä oli syyskuusta 1953 alkaen käytetty niin sanottua voittokuittijärjestelmää, jonka mukaan asiakkaalla saadessaan ostoksestaan erityisesti merkityn kassakuitin oli oikeus tehdä liikkeestä ilmainen lisäostos puolta kuitenkin osoittamasta määrästä vastaavasta arvosta, ei kuitenkaan yli 2.000 markan arvosta. Sen vuoksi ja koska yhtiön puolesta oli kerrotuin tavoin liiketoimen yhteydessä annettu sellaisia etuja, joiden saanti oli ollut sattuman varassa, eikä mainittuja etuja voitu katsoa korvaukseksi suoritetusta tehtävästä, virallinen syyttäjä vaati, että Enkovaara, joka oli vastuussa sanotusta menettelystä, tuomittaisiin rangaistukseen vilpillisestä kilpailusta.

Raastuvanoikeudelle esitettiin asian käsittelyn yhteydessä joukko eri suuntiin käyviä lausuntoja.¹

Vähittäiskaupan Keskusliitto r.y:n juristitoimikunnan lausunnossa 8. 7. 1953 sanottiin mm.:

»Vaatimalla ostokuitteja ja siten myötävaikuttamalla liikeapulaisten kassakontrollin tehostamiseen asiakkaan ei voida katsoa suorittavan sellaista tehtävää, josta hän olisi oikeutettu saamaan 8 §:n 2 mom:n mukaista korvausta, joten järjestelmää ei mielestämme voida puolustaa viittaamalla sanottuun momenttiin.»²

Liiketaloustieteellisen Tutkimuslaitoksen mielestä ³

¹ KKO:n asiakirjavihko 273/138 VD 1956.

² Järjestöuutisia 1953/11 s. 18.

³ 22. 1. 1953 annetun lausunnon ovat allekirjoittaneet *Huugo Raninen*, joka tuohon aikaan toimi liikekilpailun valvontakunnan sihteerinä, sekä *Mika Kaskimies*.

»selostettu prosenttikuittijärjestelmä ei ole ristiriidassa voimassa olevan vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi 31.1.1930 annetun lain eikä julkisten arpajaisten toimeenpanemisesta 16.4.1920 annetun asetuksen kanssa, jos järjestelmää arvostellaan ennen sen käytäntöön soveltamista.»⁴

Liikekilpailun valvontakunta ei pitänyt lausunnossaan 103/1954 järjestelyä hyvän tavan vastaisena.⁵

Professori *Huugo Raninen* — valvontakunnan sihteeri — esiintyi lausunnon antajana myös omissa nimissään:

»voittokuittijärjestelmän ilmeisenä päätarkoituksena on kassakontrollin tehostaminen ja ostajien saaminen mukaan tähän kontrolliin. — — — Näin ollen en voi päätyä muuhun kuin siihen tulokseen, ettei edellä kosketeltu voittokuittijärjestelmä esitetyin tavoin toteutettuna sellaisenaan sisällä VilpKilpL 8 §:n vastaista toimintaa.»

Päätöksessään 20. 7. 1954 Helsingin raastuvanoikeus

lausui tosin havainneensa, että Enkovaara oli sanotussa toimesaan syytteessä mainitusta ajankohdasta alkaen käyttänyt Esi Oy:n kahvilaliikkeissä puheena olevaa voittokuittijärjestelmää, mutta koska tuon järjestelmän tarkoituksena oli tehostaa kassantarkkailua ja -järjestelmään liittyvä voiton saamisen mahdollisuus saattoi olla omiaan kiinnittämään ostajan huomion siihen, että ostoksesta suoritettu maksu tuli liikkeenharjoittajan hyväksi, ja sanotunlainen voiton mahdollisuus samoin kuin voittokin niin ollen voitiin katsoa annetuksi asiakkaille vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi 31.1.1930 annetun lain 8 §:n 2 momentissa tarkoitetuksi korvaukseksi suoritetusta tarkkailutehtävästä, eikä jutussa ollut käynyt ilmi, että Esi Oy:n liikkeissä olisi sovellettu syytteessä mainittua järjestelmää tavalla, joka olisi ollut vilpillistä kilpailua, tai että yhtiö olisi siihen muutoinkaan syylistynyt, raastuvanoikeus hylkäsi syytteen.

Virallinen syyttäjä ei päätökseen tyytynyt vaan saattoi jutun hovioikeuden tutkittavaksi.

Helsingin hovioikeus päätöksessään 2. 2. 1956 lausui selvitetyn, että Paavo Oskari Engelberg Enkovaara oli syylistynyt siihen,

⁴ Lausunnon antajilta näyttää jääneen huomaamatta, että vuoden 1920 arpaisasetuksella oli jo kaksi seuraajaa, vuosien 1944 ja 1951 asetukset.

⁵ Ks. edellä jaksossa III.5.b. alaviitteen 7 edellä.

mistä hänelle oli vaadittu rangaistusta, minkä vuoksi hovioikeus, kumoten raastuvanoikeuden päätöksen, vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi annetun lain 8 §:n 1 momentin nojalla tuomitsi Enkovaa-
ran vilpillisestä kilpailusta 10:een 500 markan määräiseen päivä-
sakkoon eli maksamaan sakkoa 5.000 markkaa tai maksuvarojen
puuttuessa pidettäväksi 10 päivää vankeudessa.

Syytetyn vuoro oli hakea muutosta.

Korkein oikeus päätöksessään 10. 1. 1957 (KKO 1957 II 2) katsoi,
ettei ollut esitetty syytä muuttaa hovioikeuden päätöstä, joka siis
jäi pysyväksi.

Ratkaisu sai *Salmialasta* kommentaattorinsa. Defensor legisissä hän
tarkasteli tapausta ennen muuta arpajaiskäsitteen näkökulmasta.⁶ Rikos-
lain 43 luvun 1 §:ssä rangaistavaksi julistetun teon tunnusmerkistö ei
Salmialan mielestä tapauksessa toteutunut, koska

1) kunkin panoksen suuruus oli riippunut asianomaisen ehdonval-
lasta, ja

2) voittojen suuruus ei ollut etukäteen määrätty. Sitä seikkaa, että
maksimiraja oli olemassa, *Salmiala* ei pitänyt ratkaisevana.

VilpKilpL 8 §:n säännöksen soveltamisen tapaukseen *Salmiala* hyväk-
syi:

»onhan voittokuittijärjestelmässä kiistämättömästi kuitenkin
kysymys sellaisen taloudellisen edun myöntämisestä ostoksen teh-
neelle asiakkaalle, jonka saaminen on sattuman varassa ja jota ei
voida realiter pitää korvauksena suoritetusta *tehtävästä*.»⁷

Elinkeinonharjoittajille korkeimman oikeuden kannanotto lienee tul-
lut yllätyksenä. Huolimatta Vähittäiskaupan Keskusliitto r.y:n omaksu-
masta torjuvasta asenteesta voittokuittijärjestelmää tuskin kuitenkin
yleisemmin sijoitettiin vilpillisen kilpailun alaan.⁸

Milton-jutun sai Helsingin raastuvanoikeus selvitettäväkseen vuonna
1957. Syyttäjän rinnalla esiintyivät kilpailun järjestäneen yhtiön kanssa
samalla alalla toimivat yritykset. Raastuvanoikeus hankki asiassa Liike-
kilpailun valvontakunnan lausunnon.⁹ Asianosaiset avustivat jutun rat-

⁶ *Salmiala*, DL 1957 II s. 67 ss.

⁷ *Salmiala*, DL 1957 II s. 73.

⁸ Ks. esim. *Jaatela*, Yrittäjä 1958 s. 21.

⁹ Ks. 126 b/1957 edellä jaksossa III.5.b.

kaisemisessa esittämällä rikosoikeuden professorien asiantuntijalausunnot.

Salmialan mielestä syytetyt olivat

»syyllistyneet RL 43 luv. 1 §:n 2 mom:ssa tarkoitettujen luvattomien arpajaisten järjestämiseen edellyttäen, ettei sanottujen kilpailujen toimeenpanoon ole saatu asianomaisen viranomaisen lupaa.»¹⁰

VilpKilpL 8 §:n 2 momentin säännöksen johdosta *Salmiala* lausui:

»on katsottava, että etua voidaan pitää korvauksena suoritetusta tehtävästä vain silloin kun sitä terveiden taloudellisten periaatteiden tai elävässä elämässä vallitsevan yleisen käsityksen mukaan saatetaan pitää korvauksena edun tarjoojan vaatimasta suorituksesta. Rikosoikeudelliselta kannalta harkittavanani olevassa Milton-kilpailussa luvaton 2½ miljoonan arvoisen edun tavattoman suuruuden ja joka suhteessa inhimilliselle, sosialiselle ja taloudelliselle elämälle asiallisesti täysin hyödyttömän tehtävän suorituksen merkityksen välillä — käytettäköönpä mitä mittapuuta tahansa — on niin valtava epäsuhte, että sanottua etua jo tällä perusteella on mahdotonta ajatella miksikään korvaukseksi suoritetusta tehtävästä. Se on yksinkertaisesti palkinto, jonka tarkoituksena on taloudellisen valtavuutensa kautta siihen liitetyn pelin välityksellä kiihoittaa tupakoitsijoita ostamaan Milton-savukkeita. Missään tapauksessa ei sitä myöskään, kuten lausunnossani olen korostanut, voida pitää ajanvietekilpailussa luvallisena palkintona, koska palkinto ei tällöin yleisesti omaksutun käsityksen mukaan saa olla niin suuri, että se kiihoittaisi ihmisten pelihimoa.»¹¹

Honkasalo puolestaan kiinnitti huomionsa VilpKilpL 8 §:n 1 momentissa käytettyyn ilmaisuun 'liiketoimessa':

»Asiakkaan taholta edellyttää edun saaminen aina sellaiseen liiketoimeen ryhtymistä, josta edun saaminen on luvattu.»

Kun näin ei nyt ollut asian laita, eivät syytetyt olleet syyllistyneet VilpKilpL 8 §:ssä tarkoitettuun tekoon. Tämän jälkeen *Honkasalo* kävi tutkimaan rikoslain 43 luvun 1 §:n soveltuvuutta tapaukseen. Tulos oli kielteinen, koska

¹⁰ *Salmialan* lausunto KKO:n asiakirjavihossa 321/162 VD 1959.

¹¹ *Salmialan* lausunnosta KKO:n asiakirjavihossa 321/162 VD 1959.

»nyt tarkasteltavana olevaan arvauskilpailuun osallistuminen ei ole edellyttänyt osanottomaksun suorittamista.»¹²

Asiaan perehdyttyään raastuvanoikeus lausui päätöksessään 16. 1. 1958 selvitetyn,

että Heikkilä ja Santala olivat ilmoitettuna aikana Amer-Tupakka Oy:n puolesta panneet toimeen puheena olevan arvauskilpailun, joka siihen nähden, että menestyksellisen kilpailuun osallistumisen edellytyksenä oli katsottava olevan Milton-savukerasian hankkiminen ja kilpailun tarkoituksena sanottujen savukkeiden menekin lisääminen, oli kokonaan rakennettu sille pohjalle, että kilpailuun osallistuvat tai ainakin suurin osa heistä ostivat rasian Milton-savukkeita ja siten suorittivat kilpailuun osallistumisesta panoksen, joka oli sisällytetty savukerasian hintaan. Vaikka edellä mainittua menettelyä oli pidettävä kilpailutarkoituksessa liiketoimen yhteydessä tapahtuneena arvauskilpailuun osallisille sattuman varassa olevan sellaisen edun tarjoamisena, jota ei voitu katsoa korvaukseksi suoritetusta tehtävästä, niin ja kun Heikkilä ja Santala olivat ennen kilpailun toimeenpanoa, selostamalla kilpailuehtoja tosin varsin ylimalkaisesti, pyytäneet ja saaneet Keskuskaupakamarin liikekilpailun valvontakunnalta lausunnon siitä, ettei arvauskilpailua voitu pitää vilpillisenä kilpailuna tai muutoinkaan hyvän tavan vastaisena, ja heidän siten oli katsottava toimineen vilpittömässä mielessä, raastuvanoikeus hylkäsi kanteen ja siihen perustuvan takavarikkovaatimuksen. Vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi 31. 1. 1930 annetun lain 8, 14 ja 19 §:n nojalla raastuvanoikeus kuitenkin kielsi Amer Tupakka Oy:n jatkamasta mainittua arvauskilpailua ja toimeenpanemasta siinä arvontaa sekä määräsi, että raastuvanoikeuden päätös oli Tupakkatehdas Fennia Tobaksfabrikin ja sen myötäpuolten toimesta Amer-Tupakka Oy:n kustannuksella julkaistava maassa ilmestyvässä viidessä sanomalehdessä, mutta asian laatuun katsoen ja jutun näin päättyessä hylkäsi oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevat vaatimukset.

Päätös on varsin erikoinen. Syytettyjen teon katsottiin tosin täyttävän VilpKilpL 8 §:ssä tarkoitetun teon tunnusmerkistön, mutta siitä huolimatta kanne hylättiin. Tapauksella on prejudikaattinsa Turun hovioikeuden päätöksessä 425/22. 3. 1928.¹³ Siitä asianomainen oli pyytänyt arpajaislupaa ja saanut viranomaiselta, lääninhallitukselta vastauksen, ettei ao. toimi ollut arpajaisiin verrattava eikä siten luvan varainen. Arvonnan järjestäessään syytetty oli näin ollen toiminut vilpittömässä

¹² *Honkasalon* lausunnosta KKO:n asiakirjavihossa 321/162 VD 1959.

¹³ Ks. edellä jaksossa III.1. alaviitteen 20 edellä.

mielessä, minkä vuoksi syyte oli hylätty. Nyt kysymyksessä olevassa tapauksessa liikekilpailun valvontakunnan antamalla lausunnolla — siitäkin huolimatta, että lausunto oli annettu varsin abstraktin kilpailusuunnitelman johdosta — oli samanlainen vaikutus: lausunnon saatuaan arvonnän järjestäneen katsottiin toimineen vilpittömässä mielessä ja kanne siis kumottiin.¹⁴

Kukaan Milton-jutun asianosaisista ei tyytynyt raastuvanoikeuden antamaan päätökseen.

Helsingin hovioikeus 12. 2. 1959, koskei kysymyksessä olevaa kilpailutehtävää siitä luvatus sattumanvaraisen edun suuruudenkin huomioon ottaen voitu pitää pääasiallisesti ajanvietteen luontoisena, katsoi Heikkilän ja Santalan heihin kohdistetuissa syytteissä tarkoitettulla menettelyllään, jota niin muodoin oli pidettävä hyvän liiketavan vastaisena, syyllistyneen vilpillisenä kilpailuna rangaistavaan tekoon, sekä sen vuoksi, muuttaen raastuvanoikeuden päätöstä, vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi annetun lain 8 §:n 1 momentin ja rikoslain 2 luvun 16 §:n 3 momentin nojalla, verrattuna ensiksi sanotun lain 1 §:ään, tuomitsi Heikkilän ja Santalan vilpillisestä kilpailusta kummankin 20:een Heikkilän 2.500 markan ja Santalan 500 markan määräiseen päiväsaksoon ja julkisen notaarin hallussa olevan kilpailun kohteena olleen Milton-savuke-rasian valtiolle menetetyksi, minkä lisäksi Amer-Tupakka Oy. velvoitettiin 100.000 markalla korvaamaan Tuppakkatehdas Fennia Tobaksfabrikille ja sen myötäpuolille näiden yhteiset oikeudenkäyntikulut raastuvanoikeudessa. Muutoin eli mikäli oli annettu lausunto kilpailun jatkamista koskevasta kiellosta ja jutussa annetun päätöksen julkaisemisesta sanomalehdissä, raastuvanoikeuden päätös jäi voimaan, kuitenkin siten, että julkaisemismääräys koski hovioikeuden päätöstä.

Hovioikeutta ei siis syytettyjen mahdollinen vilpittömyys kiinnostanut. Uutta perusteluissa on viittaus kilpailun mahdolliseen ajanvietteenluon-

¹⁴ Ns. voittokuittijutussa tilanne oli aivan sama. Raastuvanoikeudessa syytetyn vilpittömyys tai vilpillisyys ei kuitenkaan tullut esille, koska juttu ratkesi VilpKilpL 8 §:n 2 momentin poikkeussäännöksen nojalla.

Voittokuittijuttua kommentoidessaan *Salmiala* totesi, että meillä oli rikoslain 41—44 luvussa mainittujen politiarikkomusten suhteen asetettu sille kannalle, että teko oli rangaistava tuottamuksellisenakin. Politiarikkomuksiin verrattava oli *Salmialan* mielestä myös VilpKilpL 8 §:ssä tarkoitettu teko. Kuitenkin *Salmiala* itse puolsi sitä kantaa, ettei rangaistusta olisi tuomittava, kun asianomainen on toiminut lainvastaisesti bona fide ja kysymyksessä on tulkinannvaraisesti virheellinen menettely. Ks. DL 1957 II s. 73 s.

toisuuteen. Viittauksella, joka tässä tapauksessa ei kuitenkaan koitunut syytettyjen helpotukseksi, on ilmeinen yhteytensä arpajaislainsäädäntöön. Puhuihan jo *Allan Serlachius* aikanaan siitä, että arpajaisetkin saattoivat olla luvallista seurapeliä.¹⁵ Ilmeisesti hovioikeus oli sitä mieltä, että myös reklaamiarpajaiset tekisi luvallisiksi niiden ajanvietteenluontoisuus.

Tuomitut Heikkilä ja Santala sekä Amer-Tupakka Oy pyysivät muutoksenhakulupaa. Korkein oikeus päätöksessään 2. 2. 1960 suostui anomukseen ja katsoi, etteivät Heikkilä ja Santala, joiden viaksi jäi, että he pannessaan Amer-Tupakka Oy:n puolesta toimeen syytteessä tarkoitetun arvauskilpailun olivat liiketoimessa luvanneet edun, jonka saanti oli sattuman varassa ja jota ei voitu pitää korvauksena suoritetusta tehtävästä, eikä myöskään Amer-Tupakka Oy, olleet esittäneet syytä muuttaa hovioikeuden päätöstä, jonka varaan asia siis jäi, kuitenkin siten selvennettyinä, että määräys jutussa annetun päätöksen julkaisemisesta sanomalehdessä koski tätä korkeimman oikeuden päätöstä.

Päätös syntyi äänin 3—2 (oikeusneuvokset Piipponen, Kaira ja Mali). Oikeusneuvos Alatalo olisi lisännyt perusteluihin lausuman: »eikä kysymyksessä ole pääasiallisesti ajanvietteen luontoinen kilpailutehtävä.» Oikeusneuvos Laakso olisi pysyttänyt hovioikeuden päätöksen.

Korkeimman oikeuden päätös (*KKO 1960 II 20*) on liikekilpailun valvontakunnan lausuntojen 126 ja 126 b/1957 mukainen. Korkeimman oikeuden päätöksessä ei kuitenkaan ole viittausta kilpailun vastikkeellisuuteen. Merkitsikö tämä sitä, että korkein oikeus olisi ollut valmis tuomitsemaan myös vastikkeettoman sattumanvaraisen edun jakamisen liiketoimen yhteydessä, jää avoimeksi.

Milton-jutun vielä viipyessä korkeimmassa oikeudessa sai Vaasan raastuvanoikeus arvosteltavakseen erään mielipidekilpailun luvallisuuden:

Osuuskunta V oli syksyllä 1959 julkaissut useissa sanomalehdissä ilmoituksen, jossa yleisöä oli pyydetty arvostelemaan, mitkä liikkeen näyteikkunaan asetetuista kengistä olivat kauneimmat. Kilpailuun osaaottavien kesken arvottiin 5.000, 3.000, 2.000 ja 1.500 markan arvoiset tavarapalkinnot. Raastuvanoikeus tuomitsi ao. liikkeen toimitusjohtajan VilpKilpL 8 §:n 1 momentin nojalla sakorangaistukseen.

¹⁵ *Serlachius*, s. 114.

Tuomittu valitti ja liitti valitukseensa *Curt Olssonin*¹⁶ asiantuntijalausunnon.

Lausunnossaan *Olsson* huomautti siitä, että kilpailuun osallistuminen ei ollut edellyttänyt minkäänlaista, välitöntä eikä välilistä vastiketta. Kilpailua koskevasta ilmoituksestakaan ei voinut saada käsitystä, että ostos olisi omiaan lisäämään voiton mahdollisuuksia. Selvitelyään *VilpKilpL:n* esitöitä *Olsson* tuli siihen tulokseen, että säännöksen tarkoituksena oli estää jo olemassaolevan arpajaiskiellon kiertäminen eikä minkään varsinaisessa mielessä uuden oikeusperiaatteen luominen. Johtopäätös oli: »detta talar för, att man icke utan vägande skäl borde få ådöma straff enligt 8 § IllkonkL. såframt den ifrågavarande gärningen icke därjämte fölle under strafflagen eller tedde sig som ett kringgående av strafflagens lotteriförbud. Såsom ett exempel på kringgående av dessa förbud kunde nämnas ett sådant fall, då tillverkare av viss vara utlyser en tävling med utlottning under sådana villkor att deltagandet i utlottningen visserligen icke med nödvändighet förutsätter inköp av varan men de flesta av deltagarna dock av praktiska skäl komma att se sig nödsakade att göra ett inköp för att med framgång kunna delta i tävlingen.»

Tämän jälkeen *Olsson* esitteli *VilpKilpL* 8 §:n 1 momentin suomen- ja ruotsinkielisten tekstien ynnä esitöiden ristiriitaisuuksia ja päätyi siihen, että mahdollisista tulkinnoista oli valittava syytetyille lievin.

VilpKilpL 8 §:n 2 momentin tulkinnan osalta *Olsson* lausui:

»För att man skall kunna anse, että »förmånen» (vinsten) skall utgöra ersättning för uppdraget i fråga, måste det fordras, att det arbete de i utlottningen deltagande utfört icke varit helt obetydligt och att arbetet kunde tänkas vara till nytta för utlottaren.» Yrityksen ko. kilpailusta saaman hyödyn arvostelemisen *Olsson* ei katsonut kuuluvan juristin tehtäviin.

Vaasan hovioikeus antoi asiassa ratkaisunsa 28.6.1960. Kanne hylättiin, raastuvanoikeuden päätös kumottiin. Ratkaisuperusteena käytettiin *VilpKilpL* 8 §:n 2 momentin säännöstä: osuuskunnan tarjoama etu katsottiin korvaukseksi suoritetusta arviointitehtävästä. Päätös sai lain voiman.¹⁷

¹⁶ *Olsson* oli ollut liikekilpailun valvontakunnan sihteerinä vuosina 1955—1958. Lausunnon antaessaan hän oli valvontakunnan jäsen, mutta erosi 24.5.1960.

¹⁷ NIR 1961 s. 80 ss.

Mielenkiintoista ratkaisussa on se, että kilpailun vastikkeettomuus ei ilmeisesti vaikuttanut lopputulokseen. Toisin sanoen rangaistusvastuusta ei vapauttanut vielä se seikka, että kilpailuun osallistuminen oli vapaa eikä edellyttänyt minkäänlaisen kätkeynkään vastikkeen suorittamista. Ns. psykologisesta ostopakostakaan tuskin saattoi olla kysymys: lehdestä leikatut kilpailukupongithan lähetettiin ao. yritykselle. Jos hovioikeuden mielestä vain vastiketta — muodossa tai toisessa — edellyttävä sattumanvaraisten etujen jakaminen olisi ollut rangaistava, ei sen olisi ollut tarpeen ryhtyä pohtimaan lainkohdan 2 momentin poikkeussäännöksen soveltamisedellytyksiä.

Liiketoimen käsitettä hovioikeus on päätöksessään käsitellyt suunnitteen samalla väljyydellä kuin esim. korkein oikeus Milton-jutussa.

Luvattuja 5.000 jne markan palkintoja hovioikeus piti VilpKilpL 8 §:n 2 momentissa tarkoitettuna korvauksena suoritetusta arvostelutehtävästä. Liikekilpailun valvontakunta oli kymmenen vuotta aikaisemmin antamassaan lausunnossa¹⁸ katsonut, ettei Tukholman matkaa voitu katsoa korvaukseksi tyylikkäämmän takin valitsemisesta. Ilmeisesti näiden lausumien välillä ei ole ristiriitaa. Ei olisi mielekästä ryhtyä väittämään, että hovioikeuden mielestä ko. arviointitehtävä kävi, mutta valvontakunnan mielestä ei käynyt ko. lainkohdassa tarkoitettu tehtävästä. Kumpikin, niin hovioikeus kuin valvontakuntakin, on tarkastellut asiaa siinä mielessä kokonaisvaltaisesti, että luvattua etua on verrattu suoritettuun tehtävään, eikä siinä mielessä analyttisesti, että ensin olisi selvitetty laissa tarkoitettun 'tehtävän' käsitteen ala, sen jälkeen käyty arvioimaan palkintojen suuruutta jne. Ratkaisuista näkyy se yksinkertainen tulkinta, että mitä vähemmän tehtävä osallistujilta vaatii, sitä vähäisempiä palkintoja heille voidaan 'laillisesti' luvata.

Tuomioistuimia eivät VilpKilpL 8 §:n sovellutustilanteet näytä ainaakaan määrällisesti rasittaneen. Juttujen vähyyden selittänee lähinnä kaksi seikkaa. Ensinnäkin on muistettava, että liikekilpailun valvontakunnan puoleen kääntyneistä suurin osa oli yrittäjiä, jotka vasta suunnittelivat kilpailun järjestämistä. Ilmeisesti useimmissa tapauksissa valvontakunnan kielteinen lausunto johti kilpailusuunnitelmasta luopumiseen. Toiseksi juttumäärää olivat omansa pitämään vähäisenä juuri ne tekijät, joiden jo lakia kirjoitettaessa pelättiin johtavan lain tehotto-
muuteen, eli lähinnä kanssakilpailijain haluttomuus kanteiden nostami-

¹⁸ 72/1950.

seen. Haluttomuus puolestaan saattoi johtua hyvinkin erilaisista teki-
jöistä: eräänlaisesta solidaarisuudesta, tuomioistuimen asiantuntematto-
muuden pelosta, ratkaisun pitkittymisestä jne.¹⁹

Niitä muutamia harvoja tapauksia, jotka joutuivat tuomioistuinten
käsittelmäksi, leimaa yksi yhteinen piirre: eri oikeusasteiden käsitykset
poikkesivat melkoisesti toisistaan. Laki ei ollut selvä. Uudistukset oli-
vat tarpeen.

d. VilpKilpL:n uudistushankkeita

Vuonna 1953 Järjestöuutisia — Suomen Vähittäiskauppiasliiton
jäsenlehti — kertoi Vähittäiskaupan Keskusliiton ottaneen ohjelmaansa
VilpKilpL:n tarkistamisen.¹ Lehden mielestä laki oli useissa kohdin liian
väljä. Kaksi vuotta myöhemmin Vähittäiskaupan Keskusliitto kirjoitti
asiasta Keskuskauppakamarille. Mm. sattumanvaraisia etuja koskeva
säännös herätti liitossa tyytymättömyyttä:

»Käytännössä ovat 8 §:n säännökset osoittautuneet kovin epä-
määräisiksi ja johtaneet tulkintaan, joka ei ole vastannut yleistä
käytännön elämän käsitystä. Varsinkin 8 §:n 2 momentissa olisi
tarkemmin määriteltävä, mitä on pidettävä sellaisena tehtävänä,
josta tässä pykälässä tarkoitettu etu on korvauksena.»²

Kului jälleen kaksi vuotta. Kauppias ilmoitti pääkirjoituksessaan
Vähittäiskaupan Keskusliiton esittäneen, että valtioneuvosto asettaisi
komitean laatimaan esityksen vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi voi-
massaolevan lainsäädännön uudistamiseksi.³ Pääkirjoittajan mielestä
laki oli ollut omiaan hillitsemään väärää ja harhaanjohtavaa ilmoittelua,
»vaikka lain noudattamisen valvonta viranomaisten taholta onkin ollut
heikonlaista.»⁴ Kilpailun kiristytessä laki ei kuitenkaan enää pystynyt
täyttämään sille asetettuja tavoitteita. — Oli toki niitäkin, jotka edelleen

¹⁹ Skurnik puolestaan lisää: »Dessutom blir genom rättegången i många fall
sådana förhållanden och detaljer offentliggjorda, som näringsidkare föredrar att
undanhålla allmänheten.» Affärsekonomisk revy 1959 s. 181.

¹ Järjestöuutisia 1953/15 s. 5.

² Järjestöuutisia 1953/3 s. 3.

³ Kauppias 1957 s. 641.

⁴ Kauppias 1957 s. 641.

katsoivat taistelun vilpillistä kilpailua vastaan kuuluvan ensisijaisesti elinkeinoharjoittajille ja heidän järjestöilleen. Näiden joukossa oli mm. Liikekilpailun valvontakunnan varajäsen, varatuomari *Julius Lagus*.⁵

Tapahtui, niin kuin Vähittäiskaupan Keskusliitto oli toivonut. Elokuussa 1957 *Sukselaisen* ensimmäinen hallitus⁶ asetti professori *Kalle Kaupin* johdolla työskentelevän komitean »tarkistamaan vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi annettua lainsäädäntöä ja tekemään sanotun lainsäädännön uudistamiseksi tarpeelliseksi katsomansa esitykset.»⁷ Komitean jäseniksi kutsuttiin professori *Curt Olsson*, professori *Väinö Vihma*, lakitieteen tohtori *Veikko Reinikainen*, kauppaneuvos *Lauri Hietanen*, toimitusjohtaja *Lauri Kirves*, toimitusjohtaja *Reino Sierla* ja toimitusjohtaja *Matti Keijola*. Sihteerikseen komitea otti varatuomari *Keijo Heinosen*. Komitean asettamisen aikaan *Curt Olsson* toimi Liikekilpailun valvontakunnan sihteerinä. Työn kestäessä tehtävä siirtyi *Keijo Heinoselle*.

Lain uudistamisen tarpeen komitea esitteli johtuvan lähinnä siitä, että samanaikaisesti säännöstelyjärjestelmästä irtautumisen kanssa oli suhdanteissa tapahtunut myytävän tavarun runsauteen johtanut muutos. Tästä oli etenkin vähittäiskaupassa ollut seurauksena eräiden sellaisten hylättävien myyntimenetelmien käyttöönotto, joita VilpKilpL:n säännösten turvin ei ollut kyetty ehkäisemään.⁸

Sen jälkeen kun komitealle asetettiin määräaika tehtävän loppuunsaattamista varten, luovuttiin kokonaisuudistuksen ajatuksesta ja keskityttiin VilpKilpL:n kiireellisimpinä pidettyihin muutoksiin. Näiden joukossa oli sattumanvaraisten etujen sääntely.

Säännös VilpKilpL 8 §:ssä oli komitean mukaan »käytännössä osoittautunut epäselväksi ja antanut aihetta erilaisiin tulkintoihin.»⁹ Lainkohdan 1 momentin osalta komitea kuitenkin tyytyi vain »selventämään» säännöksen sanamuotoa ja saattamaan suomen- ja ruotsinkieliset tekstit sisällykseltään samanlaisiksi. Vastikkeettomista mainosarpajaisista yhtä

⁵ Mainostaja 1957:3 s. 6.

⁶ Heinäkuusta 1957 lähtien *Sukselaisen* po. hallitus koostui 9 maalaisliittolaisesta, 4 kansanpuoluealaisesta sekä yhdestä ammattiministeristä.

⁷ Yllättäen komitea aloittaa mietintönsä: »Komitean asettamiseen lienevät olleet aiheena elinkeinoharjoittajien ja heidän järjestöjensä taholta tulleet huomautukset» (KomMiet Mon 1959:20 s. 1).

⁸ KomMiet Mon 1959:20 s. 4.

⁹ KomMiet Mon 1959:20 s. 20.

vähän kuin muistakaan periaatteellisista ongelmista komitea ei keskustellut.

Lainkohdan 2 momentin säännöksen komitea halusi kirjoittaa sellaiseksi, että sen turvin voitaisiin »entistä selvemmin perustein torjua suurilla sattumanvaraisilla eduilla houkuttelemista ja tällaisen houkutellun liittymistä todellisuudessa vain näennäisen tehtävän suoritukseen.»¹⁰ Tähän tulokseen katsottiin päästävän sillä, että poikkeusnormi määrättäisiin sovellettavaksi vain, milloin asetettu tehtävä oli ajanvietteen luontoinen. Lisäksi olisi vaadittava, että palkkiona suoritetusta tehtävästä tarjotun edun tuli olla saajien olosuhteisiin katsoen vähäinen.¹¹

Säännösehdotus kuului:

»Jos joku elinkeinotoiminnassa kilpailutarkoituksessa tai joku muutoin liiketoimen yhteydessä antaa, tarjoaa tai lupaa lahjan, alennuksen taikka muun edun, jonka saaminen riippuu arpomisesta tai on muutoin sattuman varassa, tuomittakoon, ellei teosta ole rikoslaissa säädetty rangaistusta, sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.

Mitä 1 momentissa on sanottu, älköön kuitenkaan sovellettako, jos siinä tarkoitettu, saajien olosuhteisiin katsoen vähäisenä pidettävä etu käsittää palkinnon ajanvietteen luontoisesta ongelma-, arvaus-, arvostelu- tai muusta sen tapaisesta tehtävästä.»¹²

Komitea ei siis käynyt esittämään mitään periaatteellista kannanottoa mainosarpajaisten sallittavuuden suhteen. Tämä on ymmärrettävää, koska tähdättiin kiirellisiin osittaisuudistuksiin, mutta kuitenkin outoa, etenkin koska vähittäiskaupan alalla muutamia kuukausia ennen komitean mietinnön valmistumista Pohjoismaiden Vähittäiskauppiasneuvosto oli kokouksessaan antanut julkilausuman, jonka mukaan

»arpajaiset ja palkintokilpailut ovat samoin epätarkoituksenmukainen mainosmuoto, jota on vastustettava kunkin maan lain-säädännön määrittelemissä puitteissa.»¹³

Komitean suosittamilla 8 §:n muutosehdotuksilla oli todella osittaisuudistuksen leima. Tyydyttiin vain pahimpien epäkohtien korjaamiseen

¹⁰ KomMiet Mon 1959: 20 s. 22.

¹¹ KomMiet Mon 1959: 20 s. 21.

¹² KomMiet Mon 1959: 20 s. 27.

¹³ Järjestöuutisia 1959/9 s. 5.

ja tulkintavaikeuksien poistamiseen. Komitean istuessa Milton-juttu kulki eri oikeusasteiden pohdittavana. Näyttää siltä, että tuon jutun fakta-aineisto oli komitealle merkittävä inspiraation lähde. Tärkeäksi tavoitteeksi tuli, ettei vaatimattomista arvauskilpailuista vast'edes päästäisi jakamaan jättiläismäisiä palkintoja.¹⁴

Mietinnön johdosta pyydettiin lausunnot elinkeinoelämän eri järjestöiltä. Ne saatuaan valtioneuvosto asetti tammikuussa 1960 toimikunnan laatimaan ko. osittaisehdotukset hallituksen esityksen muotoon. Toimikunnan puheenjohtajaksi tuli professori *Kalle Kauppi*, juuri työnsä päättäneen komitean puheenjohtaja, sekä jäseniksi komitean jäsenet.

Suunnilleen samoihin aikoihin päästiin yhteisymmärrykseen vilpplisen kilpailun ehkäisemiseksi annetun lainsäädännön kokonaistarkistuksesta yhteispohjoismaisena työnä. Maaliskuussa 1960 asetettiin Suomessa komitea, jonka tuli työskennellä yhteistyössä muiden Pohjoismaiden vastaavien komiteoiden kanssa. Personaaliunioni säilyi, kun tämänkin komitean puheenjohtajaksi kutsuttiin professori *Kalle Kauppi*. Jäseninä tulivat toimimaan ylijohtaja *Niilo Eerola*, joka professori *Kaupin* kuoltua kutsuttiin puheenjohtajaksi, vuorineuvos *Lauri Hietanen*, toimistopäällikkö *M. Jaskari*, toimitusjohtaja *Matti Keijola*, toimitusjohtaja *Lauri Kirves*, professori *Curt Olsson* ja toimitusjohtaja *Reino Sierla*. Sihteerinä toimi varatuomari *Keijo Heinonen*. Vuorineuvos *Kirveen* tilalle tuli myöhemmin professori *Jouko Paakkanen*. Komitean koostumus ei enteillyt uusien tuulien puhaltamista.

6. 1960-luku — uudistusten odotusta

a. Liikekilpailun valvontakunnan kannanotot vakiintuvat

Uuden vuosikymmenen saattoi Liikekilpailun valvontakunta ottaa vastaan edellistä paremmin varustuksin. 1950-luvun alkuvuosien haparoiva ote oli jäämässä taka-alalle, tulkinta oli kiinteytymässä. VilpKilpL 8 §:n suhteen valvontakunta oli myös saanut uutta tulkintapohjaa: oli jokunen tuomioistuinratkaisu, oli säännöksen uudistamista vaativa komiteamietintö.

Sattumanvaraisten etujen jakamisen ja mainoskilpailujen ongelmat

¹⁴ Ks. esim. *Sierla*, *Kauppias* 1959 s. 625.

pysyivät samoina vuodesta vuoteen. Tuolloin tällöin kilpailun järjestäjä pyrki käyttämään hyväkseen lainkohdan ahtaan tuntuista 'liiketoimi'-sanaa, useita kertoja vuodessa pakotettiin valvontakunta ottamaan kantaa siihen, kuinka vähäiset tehtävät ja kuinka suuret palkinnot olisivat luvallisia, myyjäkilpailujen järjestäjillä oli omat huolensa jne. Eniten lausuntoja kertyi kuitenkin vastikkeellisuuskysymyksen tiimoilta.

Ensimmäisen periaatteellisen kannanottonsa *liiketoimen* tulkintaan valvontakunta muotoili lausunnossaan 179/1960:

Puheenaolevassa lainkohdassa olevaa sanontaa liiketoimi on näet, niin kuin selvästi käy ilmi lain esitöistä käsiteltäessä lain 9 §:n vastaavaa sanontaa, tulkittava laajasti eli siten, että sillä tarkoitetaan paitsi yksityistä liiketapahtumaa myös elinkeinotoimintaa laajemmassa mielessä.

Lausuma merkitsee selvää irtisanoutumista vain muutamia vuosia aikaisemmin esitetystä kannasta.¹ Kelvanneeko selitykseksi sihteerinvaihdos?

Ne muutamat kerrat, jolloin liiketoimen tulkinta tuli myöhemmin ajankohtaiseksi, osoittavat valvontakunnan pysyneen uudemman sanansa takana:

»Lain esitöiden selostetusta lähtökohdasta on päädyttävä toteamukseen, että kysymyksessä oleva VilpKilpL 8 § tulee sovellettavaksi kaikkinaisiin sattumanvaraisten etujen tarjoamisiin, jotka tapahtuvat joko suoranaisesti elinkeinotoiminnassa tai yksityisen liiketoimen yhteydessä. Se, liittyykö edun tarjoaminen johonkin määrättyyn liiketoimeen vai yleisesti liikkeen markkinointiin, onkin lainkohdan soveltuvuutta silmällä pitäen epäolennaista.»²

»Näin ollen ei siis tarvita »kilpailusuhdetta eikä edes mitään oikeudellista sopimusta, »liiketoiminta», arvonnän suorittajan ja arvontaan osallistujan välillä.»³

Välillisesti liiketoimen käsite oli esillä lähes jok'ikisen lausunto-tapauksen kohdalla: olihan edun lupaaminen »liiketoimessa tai sellaisen toimen yhteydessä» rangaistavuuden välttämätön joskaan ei riittävä edellytys. Ongelmaan kiinnitettiin erityistä huomiota yleensä vain

¹ 115/1956 ja 124/1957.

² 240/1965.

³ 255/1965.

silloin, kun kilpailun järjestänyt puolustukseksi vetosi lainkohdan suppealta vaikuttavaan ilmaisuun.

Koska valvontakunta ei kertaakaan 1960-luvulla hyväksynyt sattumanvaraisen edun tarjoamista sillä perusteella, että arvonta olisi tapahtunut »liiketoimen» ulkopuolella, ei ilmaisu saanut tarkkarajaista tulkintaansa. Kaikki valvontakunnalle tarjoillut tilanteet mahtuivat sen käsityksen mukaan ko. käsitteen alaan.

Kirjallisuudessa valvontakunnan omaksuma tulkinta hyväksyttiin. Keskuskauppakamarissa tuolloin toiminut varatuomari *Matti Mäenpää* kirjoitti:

»Tätä käsitystä onkin mielestäni pidettävä oikeana, koska muutoin esim. yleinen PR-toiminta, joka ei kohdistu tiettyyn liiketoimeen, jäisi säännöksen soveltamisalan ulkopuolelle. Tämä puolestaan johtaisi varmasti kestävämpiin ratkaisuihin, kun samankaltaisia mainostoimia jouduttaisiin arvioimaan eri tavoin, siitä riippuen, kohdistuvatko ne tuotteen suoranaiseen myyntiin vai yleisempään menekin edistämiseen.»⁴

Markkinointi-instituutissa opetti varatuomari *Leo Erme*:

»Etu on katsottu silloin luvatus liiketoimen yhteydessä, kun mainoskilpailuun voisi teoriassa osallistua esimerkiksi lehti-ilmoituksen perusteella, mutta menestyminen siinä edellyttää käytännössä tavarankäytön ostamista (MILTON-kilpailu). Täten voivat tämän tapaiset menekinedistämiskilpailut, vaikka tuote ostetaan välittömästi vähittäiskauppiaalta eikä kilpailun järjestäjältä, tulla Vilp-KilpL 8 §:n nojalla kielletyiksi, mikäli muut tunnusmerkit ovat olemassa eikä etua toisaalta luvata korvauksena suorituksesta tehtävästä.»⁵

Erme näyttää kuitenkin olleen halukas yhdistämään liiketoimi-ilmaisan tulkinnan vastikkeellisuusvaatimukseen. Liikekilpailun valvontakunta noudatti *vastikkeellisuus/vastikkeettomuus* -problematiikan kohdalla edellisellä vuosikymmenellä omaksuttua linjaa. Tämä käy ilmi esim. seuraavasta lausunnosta:

»Arvauskilpailu on suunniteltu toimeenpantavaksi siten, että osanotto-oikeus sidotaan etukäteen määrättyyn vastasuoritukseen

⁴ *Mäenpää*, *Talouselämä* 1967 s. 314.

⁵ *Erme*, Markkinoinnin oikeussäännöksiä 1969 s. 86 ss. ja 1973 s. 95 ss.

eli filmirullan valmistettavaksi jättämiseen. Tällaista menettelyä on liikekilpailun valvontakunnan mielestä pidettävä hyvän tavan vastaisena.»⁶

Vastikkeellinen sattumanvaraisten etujen jakaminen siis tuomittiin. Vastikkeen ei kuitenkaan tarvinnut ilmetä erityisenä panoksena, vaan se saattoi — niin kuin senaatti oli asian jo vuonna 1917 ymmärtänyt ja mihin ratkaisuun valvontakuntakin eräissä lausunnoissaan viittasi⁷ — sisältyä myös tuotteen tms. hintaan. Vastiketta edellyttäviksi on luettu myös sellaiset arvontatapaukset, joissa kilpailusäännöt ovat houkutelleet vaikkakaan eivät vaatineet tuotteen ostamista:

»Kilpailukuponki, josta nyt on kysymys, on ollut kiinnitettynä kysymyksessä olevaan tuotteeseen, joskin sitä on ollut ainakin jossain määrin saatavissa tuotetta myyvissä vähittäisliikkeissä, ja se on ollut julkaistuna eräissä ilmoituksissa. Kun kuitenkin kilpailukysymykset ovat olleet sen laatuisia, että ne ovat olleet ainakin omiaan johdattamaan kilpailuun osallistujia hankkimaan itselleen tuotteen, ja kun asianlaita lienee ollut niin, että ainoastaan riittämätön määrä kilpailukuponkeja on ollut saatavissa tuotetta myyvissä vähittäisliikkeissä tai muutoin, M-mainoskilpailuun osallistuminen on edellyttänyt tuotteen ostamista. Toimenpide on näin ollen katsottava hyvän tavan vastaiseksi.»⁸

Siteeratuissa lausunnoissaan Liikekilpailun valvontakunta on puhunut kilpailutoimen hyvän tavan vastaisuudesta. Mainoskilpailuja ei siis ilmeisesti tuomittu — niin kuin 1950-luvulla yleensä oli tapahtunut — VilpKilpL 8 §:n nojalla vaan lain yleislausekkeen turvin. Kirjoitustapa saattaisi olla selitettävissä siten, että valvontakunta olisi syystä tai toisesta rajoittunut vain arvostelemaan teon mahdollista hyvän (liike)-tavan vastaisuutta ja jättänyt lausumatta erityissäännösten, esim. juuri VilpKilpL 8 §:n soveltuvuudesta. Tämä selitys vaikuttaa kuitenkin keinoitekoiselta. Tarjolla on luontevampi. Näyttää siltä, että valvontakunta on juuri näihin aikoihin päätenyt eräänlaiseen kokonaisvaltaiseen mainoskilpailujen arviointiin. Siteeratut lausunnot ovat sopusoinnussa tämän arviointiperusteen kanssa, joka lyhyesti kuvattuna on seuraava:

⁶ 175/1960; ks. myös lausuntoja 243/1965, 254/1965 ja 256/1965.

⁷ Ks. esim. 202/1962. Kirjallisuudesta ks. *Heinonen*, GRUR 1964 s. 364.

⁸ 256/1965.

- 1) jos arvontaan osallistuminen edellyttää vastiketta, esim. tuotteen ostamista, kilpailuteko on hyvän liiketavan vastaisena kiellettävissä VilpKilpL 1 §:n nojalla;
- 2) ellei vastiketta vaadita eikä luvattua palkintoa voida katsoa korvaukseksi suoritetusta tehtävästä, kilpailuteko tuomitaan VilpKilpL 8 §:n 1 momentin nojalla.

Ensivaikutelma mallista on hämmäntävä: enemmän rikkonut näyttää pääsevän vähemmällä. Mallinsa valvontakunta näyttää kuitenkin kytkeneen arpajaislainsäädännön yleiseen kenttään, jolloin tuloksena on 1-kohdan tapausten käsitteleminen kiellettyinä arpajaisina. *Expressis verbis* valvontakunta julkisti tämän uuden näkemyksensä lausunnossa 188/1961:

»Mitä tulee hakijan selostamaan kilpailuun A, on todettava valvontakunnan viime aikoina johdonmukaisesti asettuneen sille kannalle, että sellaisia mainoskilpailuja on pidettävä hyvän tavan vastaisina, joissa kilpailuun osallistuminen edellyttää kilpailun osanottajilta suoranaisesti tai epäsuorasti panosta, esimerkiksi määrätyn tuotteen ostamista. Lausunnoissaan valvontakunta sen ohessa on edellyttänyt, että kilpailua, johon osallistuminen edellyttää vastasuoritusta, voidaan eräissä tapauksissa pitää kiellettyinä arpajaisina. — — — Ellei A kilpailuun osallistumisen edellytykseksi aseteta määrätyn tuotteen ostamista, ei sanottua kilpailua vastaan ole sinänsä huomauttamista, koska A kilpailun 3. kohdassa osanottajille annetaan suoranainen tehtävä, jonka suorittamisesta asiaa etukäteen arvostellen kilpailun toimeenpanijalle on hyötyä. Tällöin on kuitenkin vielä asetettava se lisävaatimus, että kilpailun palkinnot ovat kohtuulliset verrattuina sanottuun tehtävään.»⁹

Vieläkin selvemmin sanoin tulee vastikkeettomien arpajaisten tuomittavuus esille lausunnossa 202/1962:

»Beträffande sådana reklamtvärlingar som icke är bundna vid någon som helst motprestation, bör beaktas, att dessa i regel är förbjudna på grund av stadgandena i 8 § 1 mom. i IIIKonkL. Ett viktigt och i praktiken betydelsefullt undantag ges dock genom bestämmelsen i 2 mom. av sagda lagrum».

Malli oli kaavamaisuudessaan selkeä.¹⁰ 1950-luvun tulkintoihin verrattuna se oli erittäin ankara. Sattumanvaraisten etujen jakaminen

⁹ Ks. myös lausuntoja 196/1962 ja 256/1965.

¹⁰ Malli vastasi sitä käsitystä, mikä edellä esitetyn (ks. III.2.c.) mukaan

liiketoiminnan yhteydessä oli luvallista vain, milloin palkintoja voitiin pitää korvauksena suoritetuista tehtävistä ja edellyttäen, ettei osallistumisoikeutta ollut sidottu vastikkeen suorittamiseen. Jonkinlaisen taustan tälle ankaruudelle tarjosi vuoden 1959 komiteamietintö, jossa VilpKilpL 8 §:n 2 momentin poikkeussäännökselle ehdotettiin varsin suppeaa sovellutusala.¹¹

Valvontakunnan käytännössä tämä systematiikaltaan selkeä malli ei jäänyt pitkäaikaiseksi. Ankaruutta suhtautuminen sattumanvaraisten etujen tarjoamiseen myynninedistämiskeinona ei sittenkään miellyttänyt.

Vuonna 1963 esitti *Matti Mäenpää* arpajaiskilpailujen arvostelusta oman käsityksensä. Hän katsoi VilpKilpL 8 §:n säännöksen tarkoittavan vain niitä tapauksia, »joissa edun saaminen edellyttää vastasuoritusta joko tuotteen ostamisen tai muussa muodossa.»¹² Vastikkeettomista arvunnoista hän kirjoitti:

»jos sattumanvaraisen edun jakaminen ei missään vaiheessa edellytä etua tavoittelevilta vastasuoritusta, sitä lienee yleensä pidettävä sallittuna. Näin on ainakin katsottava olevan asian laita silloin, jos edun jakaminen liittyy ajanvietteenä pidettävään kilpailuun.»¹³

Ajatus ei toki ollut uusi. Olihan kilpailuun osallistumisen vastikkeellisuutta totuttu jo edellisellä vuosikymmenellä pitämään tuomittavuuden edellytyksenä. Saman linjan oli myös omaksunut vilpillisen kilpailun lainsäädäntökomitea marraskuussa 1962 julkisuuteen saattamassaan alustavassa lakiehdotuksessa.¹⁴

Nämä uudet 'vanhat' ajatukset saivat varsin pian vastakaikua Liikekilpailun valvontakunnan lausunnoissa. Tulkintatilanteen epävarmuudesta todistaa valvontakunnan erään suunnitteilla olleen mainoskilpailun johdosta vuoden 1965 lopussa antama lausunto:

»Tässä yhteydessä liikekilpailun valvontakunta katsoo olevan aihetta kiinnittää hakijan huomiota siihen, että on tulkinnanvaraista, miten on suhtauduttava sellaisiin mainoskilpailuihin,

VilpKilpL 8 §:n säännöksen kirjoittajilla on otaksuttu olleen VilpKilpL:n ja arpajaisäännösten suhteesta.

¹¹ KomMiet Mon 1959: 20 s. 27.

¹² *Mäenpää*, Liiketalous 5/1963 s. 5.

¹³ *Mäenpää*, Liiketalous 5/1963 s. 6.

¹⁴ Alustava ehdotus 1962 s. 16 ss. Ks. myös *Erme*, Mainostaja 1964 s. 40.

jotka eivät edellytä tuotteen ostamista tai muun vastikkeellisen oikeustoimen suorittamista siltä, joka haluaa osallistua kilpailussa tarjottavien voittojen arvontaan. Tällaisten mainoskilpailujen osalta on esitetty, että ne yleisesti sanoen olisivat sallitut. — — — Tällaista kannanottoa voitaneen kyllä puolustaa, jos lähtökohdaksi otetaan rinnastus arpajaisia koskevaan kieltoon. Tosiasiahan on, että joka suhteessa vastikkeettomien sattumanvaraisten etujen jakamiseen ei yleensä sisälly mitään sellaista, joka vaatisi kuluttajan suojaamista. Kuluttaja ei näet omalta puoleltaan tällöin joudu harkitsemattomaan taloudellisen uhrauksen vaaraan, eikä tässä voi syntyä muutakaan kuluttajan etua tai yleistä etua vaarantavaa tilannetta, jossa lain suoja olisi tarpeellinen. Toisaalta on kuitenkin otettava huomioon, että voimassa olevan VilpKilpL 8 §:n 1 mom. säännös lienee aikanaan ajateltu lähinnä kilpailijoiden suojaksi sellaisia mainoskilpailuja ja muita sattumanvaraisen edun jakamista sisältäviä toimenpiteitä vastaan, joihin ei sisälly mitään »tehtävää» siinä mielessä kuin mainitun lainkohdan 2 momentissa edellytetään.»¹⁵

Lausuma on erittäin mielenkiintoinen. Expressis verbis valvontakunta katsoi VilpKilpL 8 §:n säännöksen tarjoavan mahdollisuuden hyvinkin paljon toisistaan poikkeaviin tulkintoihin. 1950-luvulla säännöstä oli sovellettu vain vastikkeellisiin arpajaisiin, kun taas 1960-luvun alussa sen sovellutusalaan oli mahdutettu ainoastaan vastikkeettomat arpajaiset — vastikkeelliset arpajaiset oli tällöin torjuttu 1 §:n yleislausekkeen turvin. Nyt katsottiin, ettei voitu varmuudella sanoa, oliko valvontakunnan omaksuma uusi tulkintalinja 'oikea', t.s. tulisiko se saamaan elinkeinoelämän ja viime kädessä tuomioistuimen hyväksymisen.

Valvontakunnan mielestä säännöksen tulkinnassa oli lähdeittä sen tavoitteista käsin. Vaikeus piili kuitenkin juuri tässä: tavoitteita ei ollut ilmaistu selkeästi. Kaavamaisesti ottaen tarjolla oli kaksi linjaa: säännöksellä pyrittiin suojaamaan joko kuluttajia tai kilpailijoita. Mikäli tavoitteena haluttiin pitää kuluttajien suojaamista, oli tarvetta vain vastikkeellisten mainosarpajaisten kieltämiseen, mutta mikäli kilpailijoiden suojaamista pidettiin ensisijaisena, oli ehkä torjuttava myös vastikkeettomat arpajaiset. Kahtiajako tietenkin edellytti, ettei vastikkeettomien arpajaisten järjestelyssä ollut mitään moitteen sijaa, niiden mainonta harhaanjohtavaa tms.

Po. lausunnossaan valvontakunta tuomitsi vastikkeettomat arpajaiset. Perustelu löytyi kilpailijoiden suojan tarpeesta. Kilpailijoiden suoja-

¹⁵ 261/1965.

mista puolestaan pidettiin tavoitteena, joka lähinnä vastasi lainlaatijoiden aivoituksia.

Mikä sai valvontakunnan epäilemään lausuntopraksistaan? Välitöntä aihetta tuskin merkitsi edellä mainittu *Mäenpään* kriittinen kirjoitus yhä vähän kuin vilpillisen kilpailun lainsäädäntökomitean alustava ehdotuskaan. Kumpaisellakin oli jo joitakin vuosia harteillaan. Houkuttelevalta tuntuu jälleen etsiä syytä valvontakunnan henkilövaihdoksista. Professori T. M. Kivimäen sijaan oli valvontakunnan johtoon juuri tullut professori Matti Ylöstalo.

Vuotta myöhemmin tapaamme jälleen *Mäenpään* suhtautumassa kriittisesti valvontakunnan käytäntöön. Tällä kerralla hän oli selvittelemässä VilpKilpL 1 §:n yleislauskeen tulkintaa. Tätä säännöstähän valvontakunta oli 1960-luvun alusta ryhtynyt soveltamaan vastikkeellisiin arpajaisiin. *Mäenpään* mielestä oikea säännös oli VilpKilpL 8 §.¹⁶ *Mäenpää* arvelee:

»lienee sallituksi katsottava sellainen sattumanvaraisten etujen jako, jonka yhteydessä etua tavoittelevalta ei missään vaiheessa edellytetä vastasuoritusta. Lain säännöksen epämääräisyyden vuoksi ei tulkinta kuitenkaan ole tältä osin täysin vakiintunut.»¹⁷

Valvontakunnassa eivät sattumanvaraiset edut näinä vuosina olleet jokapäiväisiä asioita. Myynninedistämiskeinona niiden suosio oli kuitenkin kasvamassa. Yleinen mielipide liikeväen keskuudessa ei niitä ilmeisesti enää jyrkästi tuominut. Vapaampi suhtautuminen lienee syntyä ajoiltaan sijoitettavissa vilpillisen kilpailun lainsäädäntökomitean alustavan lakiehdotuksen julkistamiseen.¹⁸

Mäenpään asiaksi näytti jääneen suunnanmuutoksen pohjustaminen valvontakunnassa:

»Luvattomia arpajaisia koskevaa kieltoa ei kierretä, vaikka ilmaisia etuja jaettaisiin elinkeinotoiminnankin yhteydessä. Mikään muukaan intressi ei voine vaatia, että kuluttajia »suojattaisiin» vastikkeettomien sattumanvaraisten etujen jakamiselta, aivan yksinkertaisesti siksi, että kuluttaja, joka kenties tavoittelee etua, ei itse kärsi mitään menetyksiä eikä erityisesti joudu harkitsemattoman taloudellisen uhrauksen vaaraan.

¹⁶ *Mäenpää*, DL 1966 s. 525.

¹⁷ *Mäenpää*, Mainostaja 1967:4 s. 14 ss.

¹⁸ Mainoskilpailujen leviämisestä kertoo mm. *Erme*, Mainostaja 1964:2 s. 40.

On myös esitetty väite, että kuvatulainen menettely joka tapauksessa vahingoittaa kilpailijoita. Tällainen väite saattaa hyvinkin olla kovaa todellisuutta. — — — Tämä seikka ei mielestäni kuitenkaan riitä muuttamaan tekoa oikeudenvastaiseksi. Markkinatalouden vallitessa on oltava erittäin varovainen asetettaessa esteitä kilpailun tielle, eikä pelkästään se, että yrittäjälle on toisen toimesta aiheutettu vahinkoa, saa olla syynä kilpailutoimen kieltämiselle. Kilpailun vapauden ja markkinatalouden käsitteen on katsottava jo periaatteessa edellyttävän, että jokaisella elinkeinonharjoittajalla tulee olla oikeus erilaisin kilpailukeinoin kohottaa omaa osuuttaan koko toimialan tuotoksesta, vaikkapa se sitten johtaisikin toisten saman alan yritysten heikkenemiseen tai kuolemaan. Nykyaikaisen »kilpailufilosofian» mukaan on ensi sijassa yleisöä suojaettava sopimattomilta menettelytavoilta. — — —

Kokonaan siitä riippumatta, mitä VilpKilpL 8 §:ssä tai arpajaislaissa säädetään, voitaisiin ehkä ajatella vastikkeettomien sattumanvaraisten etujen jakamisen tulevan kiellettäväksi VilpKilpL 1 §:n yleissäännöksen perusteella. — — — En kuitenkaan ole pystynyt löytämään hyvän liiketavan vastaisuutta siinä, että yleisölle tarjotaan ilmaiseksi sattumanvaraisia etuja. — — —

Kuluttajain suojaamisen osalta on tosin esitetty sattumanvaraisten etujen jakamisen merkitsevän sitä, että tavaraa pyritään myymään muilla perusteilla kuin tavarän omilla ominaisuuksilla. — — — Kysymys on oikeuspoliittiselta kannalta varsin monimutkainen. Saattaa todella olla, että tämä peruste riittää eräissä tapauksissa muuttamaan teon oikeudenvastaiseksi, jos nimittäin normaalin arvostelukyvyn omaava ostaja saadaan täten ostamaan tavaroita, ei niiden omiin ominaisuuksiin perustuen, vaan sattumanvaraisen edun toivossa. Ilmaisten sattumanvaraisten etujen antamiseen ei perustelu kuitenkaan sovellu, niissä kun edun saaminen ei ole sidottu tavarän ostoon. — — — Pienenä varoituksena toteaisin kuitenkin vielä, ettei etujen jakamista sattuman perusteella voida pitää vastikkeettomana, jos tosiasiaa ainakin osa edun tavoittelijoista käytännössä joutuu antamaan vastikkeen, ostamaan tavarän tms. Edun saaminenhan saattaa käytännössä olla niin läheisesti sidottu tavarän ostamiseen, että ainakin normaalilla häveliäisyydellä varustettu ostaja joutuu myös antamaan vastasuorituksen. Tällöin oikeustoimi ilmeisesti on lain kiertämiseksi, *in fraudem legis*, tehty ja sellaisena VilpKilpL 8 §:n kiellon vastainen.»¹⁹

Kantaansa puolustaessaan *Mäenpää* tuli näin kirjoittaneeksi sattumanvaraisten etujen vastikkeellisuusongelmasta enemmän kuin kukaan muu

¹⁹ *Mäenpää*, *Talouselämä* 1967 s. 344 ss.

meillä ennen häntä — lainvalmistelijat mukaan lukien. Perusteellinen, ajan 'kilpailufilosofiaan' ankkuroitu kannanotto ei jäänyt vaille vaikutusta. Joutuessaan seuraavan kerran ilmaisemaan kantansa vastikkeettomiin arpajaisiin nähden valvontakunta asettui *Mäenpään* linjalle ja omaksui näin ollen jälleen 1950-luvulla noudattamansa käytännön. Lausunto kuului:

»Vastaajan toimeenpanemat molemmat kysymyksessä olevat mainoskilpailut on toteutettu siten, että kilpailujen voitot on etukäteen suoritettuna sattumanvaraisen toimen nojalla arvottu kilpailuissa käytettyjen, yleisölle vapaasti jaettujen »arpasetelien» kesken. Sanotut kilpailut ovat siten olleet täysin vastikkeettomat.

Käsitellä olevan kaltaisia, joka suhteessa vastikkeettomia mainoskilpailuja ei voida pitää arpajaislain (As.kok. 491/65) 1 §:ssä tarkoitettuina arpajaisina, koska niiltä puuttuu olennainen arpajaisien tunnusmerkki eli se, että arpajaisissa arvontaan osallistuminen edellyttää maksua. Harkittavaksi jää täten, onko tällaisia vastikkeettomia mainoskilpailuja pidettävä sellaisina sattumanvaraisen edun tarjoamisen tapauksina, joista säädetään VilpKilpL:n 8 §:ssä. Liikekilpailun Valvontakunta on eräissä aikaisemmissa lausunnoissaan katsonut, että näin olisi asianlaita. Viime aikoina on kuitenkin oltu taipuvaisia katsomaan, että tällaista, VilpKilpL:n 8 §:n säännöksen laajaa tulkintaa ei voida pitää oikeana. Sanotun lainkohdan tulkinnan lähtökohdaksi olisi siten asetettava lain esitöistä ilmi käyvä lainsäätäjän tarkoitus mainitulla säännöksellä estää vain arpajaisia koskevien määräysten kiertäminen. Tämä muuttunut käsityskanta kuvastuu myös Vilpillisen kilpailun lainsäädäntökomitean mietinnön (Komiteamietintö 1967: A 9) perusteluosassa, komitean ehdottaessa säädettävään lakiin sisällytettäväksi vain vastikkeellisia mainoskilpailuja ja vastaavia koskevan kiellon.

Liikekilpailun Valvontakunta on, poiketen juuri mainituista aikaisemmista lausunnoistaan, hyväksynyt sen tulkintatavan, jonka mukaan VilpKilpL:n 8 § on tarkoitettu estämään vain arpajaisia koskevien säännösten kiertämistä elinkeinotoiminnassa. Valvontakunnan käsityskannan mukaan ei VilpKilpL:n 8 § siten ole lainkaan sovellettavissa sellaisiin mainoskilpailuihin ja vastaaviin, jotka ovat joka suhteessa vastikkeettomia.

Edellä olevin perustein Liikekilpailun Valvontakunta katsoo, ettei vastaajan kysymyksessä olevia vastikkeettomia mainoskilpailuja voida pitää VilpKilpL:n 8 §:ssä tarkoitettuina sattumanvaraisen edun jakamisena. Näitä mainoskilpailuja ei myöskään Valvontakunnan mielestä voida pitää hyvän tavan vastaisina tai muuna vilpillisenä kilpailuna.

Vastaajan toimeenpanemaan jälkimmäiseen mainoskilpailuun on erillisenä markkinointitoimenpiteenä liittynyt »iloiseksi lisäksi» kutsutun palkinnon arpominen niiden kesken, jotka määrättyä aikana ovat ostaneet vastaajan kautta myydyin tuotteen. Kun sanottuun mainoskilpailuun osallistuminen on edellyttänyt tuotteen ostamista ja siten vastikkeen suorittamista, sanottua kilpailua on edellä mainituin perustein pidettävä VilpKilpL:n 8 §:ssä tarkoitettuna kiellettynä sattumanvaraisen edun jakamisena.

Vastaajan kysymyksessä oleviin mainoskilpailuihin liittynyt mainonta on eräiltä osiltaan, ja erityisesti mitä tulee eräässä sanomalehdessä julkaistuun ilmoitukseen, ollut sävyllään ja sisällöltään liioittelevaa. Hakija ei kuitenkaan ole väittänyt mainonnassa esiintyviä asiatietoja sinänsä vääriksi. Tämän vuoksi ja kun vastaajan mainontaa valvontakunnan käytettävissä olevan selvityksen perusteella ei voida katsoa harhaanjohtavaksi, kysymyksessä olevaa mainontaa ei voida pitää hyvän tavan vastaisena tai muuna vilpillisenä kilpailuna.»²⁰

Kannanmuutosta voidaan tuskin lukea yksinomaan *Mäenpään* viaksi tai ansioksi. Oletettavasti käsityksen muodostumiseen on vaikuttanut myös vasta ilmestynyt komiteanmietintö, ehdotus laiksi vilpillisestä kilpailusta perusteluineen.²¹ Tässä mietinnössään vilpillisen kilpailun lainsäädäntökomitea omaksui sattumanvaraisten etujen jakamiseen menekin-edistämiskeinona varsin sallivan asenteen. Vain vastikkeelliset arvonnat olisi vast'edes kiellettävä.²²

Valvontakunta päätyi samaan lopputulokseen kuin komitea tulkitsemalla säännöstä 'uudella tavalla'. Argumentit löytyivät toisaalta siitä, että VilpKilpL 8 §:n 1 momentin säännös ao. hallituksen esityksen mukaan oli tarkoitettu arpajaiskieltojen kiertämisen ehkäisemiseksi, ynnä toisaalta siitä, että uudemmassa arpajaislainsäädännössä arpajaisilla ymmärrettiin nimenomaisesti vain vastikkeellista sattumanvaraisten etujen jakamista. Argumentointi ei ole täysin pitävä. Mikäpä olisi estänyt selittämästä vastikkeettomien arvontojen järjestämistä arpajaisia koskevien säännösten kiertämiseksi. Sitä paitsi VilpKilpL:n säätämisen aikaan arpajaisasetuksissa ei puhuttu vastikkeesta.

Sitä seikkaa, että valvontakunta oli luopunut karsastamasta vastikkeettomia arpajaisia, ei tullut ymmärtää niin, että vain nimenomaista panosta edellyttävät arvonnat olisivat tästä lähtien olleet kiellettyjä.

²⁰ 297/1967.

²¹ KomMiet 1967: A 9.

²² KomMiet 1967: A 9 s. 25 s.

Lausunnossaan 301/1968 valvontakunta joutui ottamaan tämän asian esille:

»Vastaajan toimeenpanemalle mainoskilpailulle on olennaista, että sen ehtojen mukaan osallistuminen kilpailuun ja siinä jaettavien palkintojen arvontaan on edellyttänyt seitsemän, tuotteen pakkauksessa olevan tai tuotteen mainonnasta saatavan niin sanotun vyötekuvan palauttamista kilpailulipukkeen ohella. Siihen nähden, miten kilpailu ja sitä koskeva mainonta on toteutettu, on ilmeistä, että ainakin huomattava osa osanottajista on ostanut kysymyksessä olevaa tuotetta voidakseen osallistua kilpailuun. Kilpailu on siten vain näennäisesti ollut vapaa eli maksuton.

Edellä olevin perustein Liikekilpailun valvontakunta katsoo, että kysymyksessä olevaa mainoskilpailua on pidettävä vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi annetun lain 8 §:ssä tarkoitettuna kiellettynä sattumanvaraisen edun jakamisena.»²³

Tältä osin valvontakunnan kanta oli siis sama kuin aikaisemminkin. Ratkaisevaksi muodostui kilpailuun osallistuvan kuluttajan oletettu tosiasiallinen käyttäytyminen.

Näin oli 1960-luvun alussa luotu arviointimalli jäänyt syrjään. Mikä ennen oli ollut kiellettyä, oli nyt sallittua. VilpKilpL 8 §:n väljä sanamuoto sekä sen epäselväksi jäänyt suhde arpajaisnormistoon antoivat tulkitsijalle melkoisia vapauksia.

Liikekilpailun valvontakunnan silloinen sihteeri *Keijo Heinonen* kirjoitti:

»Talouselämän olennainen piirre on kuitenkin dynaamisuus, jatkuva muuttuminen, ja tämä on havaittavissa myös suhteessa liikekilpailuun. Mitä eilen pidettiin ehdottomasti soveltumattomana hyvään tapaan, voi tänään olla täysin hyväksyttävää ja joskus päinvastoin.»²⁴

VilpKilpL 8 §:n 2 momentin säännös säilytti edelleen 1960-luvulla hämäryytensä. 1950-luku ei ollut jättänyt perinnöksi vankkaa tulkintapohjaa.

²³ Lausunto annettiin äänestyksen jälkeen. Vähemmistöön jääneet kaksi jäsentä katsoivat, ettei kilpailu ollut edellyttänyt tuotteen ostamista eikä muutaakaan vastasuoritusta vaan osallistuminen oli ollut mahdollista sanomalehdissä julkaistujen ja liikkeissä ilmaiseksi jaettujen ns. vyötekuvien perusteella. Tämän vuoksi kilpailua ei voitu pitää vilpillisenä.

²⁴ *Heinonen*, Mainostaja 1966: 2 s. 8.

Lausunnossaan 175/1960 liikekilpailun valvontakunta esitti seuraavan periaatteellisen näkemyksensä:

»Arvauskilpailun toimeenpanemisen tarkoituksena on hakijan ilmoituksen mukaan hankkia eräitä hakijalle tärkeitä tietoja. Nämä tiedot tulisivat ilmeisesti olemaan hakijalle arvokkaita, ja niiden hankkiminen muuta tietä voisi mahdollisesti olla hankalaa. Ratkaisevaa ei kuitenkaan ole, mikä hyöty hakijalle on kilpailun toimeenpanemisesta, vaan asiassa on pantava pääpaino toisaalta sille, millaiset ovat kilpailun panokset, toisin sanoen voitot, ja toisaalta sille, millainen on kilpailun osanottajan vastasuoritus.»

Valvontakunta näyttää tässä lausunnossaan omaksuneen eräänlaisen kaksivaiheisen tulkintakaavion: ensin selvitetään, onko kilpatehtävä käsitettävissä lain tarkoittamaksi tehtäväksi, ja sen jälkeen tutkitaan, voidaananko luvattu etu katsoa korvaukseksi tehtävän suorittamisesta. Ensimmäisen vaiheen osalta lausunnossa vaadittiin, että tehtävä oli kilpailun toimeenpanijan kannalta hyödyllinen. Esim. puhdas arvauskilpailu ei ilmeisesti olisi täyttänyt tuota vaatimusta. Toisen vaiheen kohdalla vertailu tapahtui voittojen ja suoritettujen tehtävien välillä. Tehtävän arvoa ei kuitenkaan — niin kuin siteeratun lausunnon sanamuoto ehkä antaisi aiheen olettaa — tarkasteltu kilpailuun osallistuvan, tehtävän suorittavan henkilön kannalta vaan kilpailun järjestäjän näkökulmasta. Jäljempänä lausunnossa nimittäin todettiin:

»Esilläolevassa tapauksessa kilpailun palkinnot ovat niin suuret, että niitä on pidettävä kohtuuttomana korvauksena osanottajien yhteisistä vastasuorituksista.»

Vaatus tehtävän hyödyllisyydestä täsmentyi lausunnossa 179/1960:

Käsillä oli tietokilpailu, jossa osanottajien vastattavaksi oli esitetty neljä kysymystä. Valvontakunnan mielestä »kysymyksessä olevasta tietokilpailusta ei kuitenkaan kilpailun järjestäjälle ole mitään muuta kuin mainonnallista hyötyä. Niin ollen ei voi olla kysymys mistään suoritetusta tehtävästä edellämainitussa lainkohdassa mainitussa mielessä.»²⁵

²⁵ Ks. myös lausuntoja 202/1962, 208/1962 ja 242/1965. Lausunnoista ilmeväällä kannalla olivat myös Heinonen, Mainosuutiset 1964/7 s. 7 ja Mainostaja 1966: 2 s. 8, Mäenpää, Talouselämä 1967 s. 314 sekä Erme, s. 108 s.

Esimerkin siitä, miten vähäisiä tehtäviä kilpailujen järjestäjät itse pitivät riittävinä VilpKilpL 8 §:n 1 momentin sanktioiden torjumiseksi, tarjoaa lausunto 240/1965:

»Hakemuksessa mainitun toimenpiteen luonnetta arvioitaessa on siis ratkaisevaa, onko siitä toimeenpanijalle oleva muuta kuin mainonnallista hyötyä. Tähän kysymykseen lienee liikekilpailun valvontakunnan käsityksen mukaan vastattava kielteisesti, sillä arpalipun leikkaaminen jostakin julkaisusta ja voitonumeron tarkistaminen ei voine sinänsä millään muulla tavalla edesauttaa toimeenpanijan elinkeinotoimintaa, kuin että se antaa sysäyksen toimeenpanijan tuotteiden myymiselle. Näin ollen VilpKilpL 8 §:n 2 mom. poikkeussäännös ei voine tulla sovellettavaksi.»

Kiintoisaa on havaita, ettei se tulkintalinjan muutos, joka 1960-luvun alussa oli tapahtunut 8 §:n 1 momentin kohdalla, ilmeisesti lainkaan heijastunut 8 §:n 2 momentin tulkintaan. Kun vastikkeellisten kilpailujen lisäksi kiellettiin nyt myös vastikkeettomat arvonnat, olisi saattanut käydä niin, että 2 momentin tulkinnoin tämän varsin suuren muutoksen käytännöllistä merkitystä olisi voitu vähentää. Tähän viittaavia kannanottoja ei valvontakunnan lausunnoista näytä kuitenkaan löytyvän.

Kanta, jonka mukaan palkintoja oli verrattava järjestäjän kilpailusta saamaan hyötyyn ja siis osallistujien yhteisesti suorittamaan tehtävään, tuli vallitsevaksi. Eräänlaisen periaatekannanoton muotoon kirjoitetussa lausunnossa 202/1962 esitettiin:

»Vid bedömande av frågan om storleken av vinsterna i en reklamtävlan bör i första hand beaktas — — — att de bör stå i skäligen proportion till den nytta anordnaren har att emotse genom tävlingen (t.ex. genom att man erhåller ett nytt användbart slagord).»²⁶

Linja sai myös asiasta mielensä lausuneiden kannatuksen. Esim. *Mäenpään* mukaan kilpailun järjestäjien osanottajien työstä saama hyöty ei saanut olla epäsuhteessa jaettavien etujen arvoon.²⁷

Konkreettisemmän tuotoksen kilpailussa tarjottavien palkintojen suuruudesta antoi lausunto 196/1962:

²⁶ Ks. myös lausuntoja 196/1962, 214/1963, 228/1964, 254/1965 ja 283/1967.

²⁷ *Mäenpää*, *Talouselämä* 1967 s. 314. Ks. myös *Heinonen*, *Mainostaja* 1966: 2 s. 8.

Kysymyksessä oli mainoskilpailu, jossa etsittiin uusia valaistusratkaisuja. Niiden kesken, jotka olivat lähettäneet kilpailun järjestäjälle kuvan tiettyä lamppua koskevasta sijoitusratkaisusta, arvottiin matka Pariisiin. Valvontakunnan käsityksen mukaan tehtävästä »asiaa etukäteen arvostellen voi olla suurtakin hyötyä kilpailun toimeenpanijalle. Tämän vuoksi ja kun tarjotut palkinnot eivät ole epäsuhteessa osanottajien suorittamaan tehtävään, ei kysymyksessä olevaa mainoskilpailua VilpKilpL 8 §:n 2 momentin poikkeussäännön nojalla voida pitää kiellettyinä sattumanvaraisen edun tarjoamisena.»

Uusien valaistusideoiden löytämistä valvontakunta näyttää pitäneen kilpailun järjestäneen kannalta erittäin tärkeänä, koska se hyväksyi palkinnoksi Pariisin matkan. Yleisluontoisemmassa muodossa annetussa lausunnossa 202/1962 nimittäin sanottiin:

»torde allmänt kunna sägas endast, att vinster som är större än sådana av typen köksapparater, kameror och radiomottagare icke gärna bör användas, undantagsvis dock vinster av värdeklassen televisionsmottagare. Större vinster bör enligt opinionsnämndens åsikt icke användas, och även vinster av värdeklassen televisionsmottagare borde undvikas utom vid exceptionella tillfällen.»²⁸

Lausunnossa esitetty luvallisten palkintojen määrittely on varsin mielenkiintoinen. Valvontakunta näyttää lähteneen siitä, että mainoskilpailuissa suoritettaviksi annetut tehtävät ovat tuotokseltaan likipitään samanarvoisia. Miten muuten voisi olla selitettävissä, että kilpailun kohtuulliset palkinnot katsottiin voitavan etukäteen määrittää kotitalouskoneiden, radioiden jne. arvoa vastaaviksi? Ehkäpä valvontakunta ei sitenkään arvostellut pelkästään tehtävän ja palkinnon kohtuullista suhdetta? Ehkäpä taustalla väikkyi ajatus, että lueteltuja esineitä suurempi-arvoisten palkintojen lupaaminen oli mahdollista vain kilpailussa hyvin menestyneille, suurille yrityksille? Vai oliko kenties kysymys jonkinlaisesta kuluttajansuoja-ajattelusta? Haluttiinko huolehtia siitä, että kuluttaja suorittaisi tuotevalinnan hinnan, laadun yms. seikkojen perusteella eikä suunnattomien voittojen mahdollisuuden huumautamana?

Sen jälkeen kun valvontakunta 1960-luvun lopussa tyytyi jälleen tuo-

²⁸ Ks. myös 228/1964 ja 254/1965 sekä lausuntoihin tukeutuen Heinonen, Kauppias ja myyjä 1966: 12 s. 13.

mitsemaan vain vastiketta edellyttävät arvonnat, se ei näytä joutuneen ottamaan kantaa VilpKilpL 8 §:n 2 momentin tulkintaongelmiin. Näin jäätiin vaille lausuntoa siitä, missä määrin 2 momentin poikkeussäännös olisi voinut koitua vastikkeelliset arpajaiset järjestäneen hyväksi.

Arpajaisäännösten alaisten arpajaisten ja vastikkeellisen sattumanvaraisten etujen jakamisen suhde jäi selvittämättä. Valvontakunta pidättäytyi yleensä lausumasta, oliko suunniteltu kilpailu mahdollisesti arpajaislainsäädännön vastainen.²⁹ Eräänlaisena poikkeuksena on syytä mainita Helsingin raastuvanoikeudelle ns. ravimiljoonajutussa annettu lausunto 255/1965:

»Mitä tulee ensinnä siihen, onko ns. »ravimiljoonien» arpomista pidettävä luvattomina arpajaisina, on todettava, että arpajaisten käsitteeseen kuuluu kaksi perusedellytystä: Arvonnalla tai muulla sattumanvaraisella toimenpiteellä jaettava etu ja osanottajien suoritettava maksu mahdollisuudesta päästä osallistumaan arvontaan. Käsilläolevassa asiassa on jaettu eräs etu arvonnalla, ja niinollen on kysyttävä, onko osallistujilta peritty tässä tarkoitettu maksu. Jotta maksu olisi kysymyksessä ei välttämättä vaadita erillistä suoritusta, vaan maksu voi olla kätkeytyä johonkin hyvitykseen, jonka osallistuja jostain muusta syystä, esimerkiksi maksuna jostain tuotteesta tai palveluksesta, suorittaa arvonnalla toimeenpanijalle. Kun näin on asianlaita, on selvää, että ko. tuotteen tai palvelun hintaa verrattuna saman tuotteen tai palvelun hintaan ilman siihen liittyvää arpajaislisätarjousta ei voida pitää ratkaisevana, niinkuin vastaajat ovat esittäneet ja myös Helsingin kaupungin poliisiviranomaisilta saatu etukäteistieto on edellyttänyt. On näet muistettava, että hintaa olisi ehkä voitu ja mahdollisesti vieläpä olisi ollut pakko alentaa, ellei lisätarjouksena esitettyä arpomista olisi otettu käyttöön. Paljon merkittävämpää lieneekin, onko tehty arvontatarjous ollut sellainen, että se on ollut omiaan vetoamaan suoranaisesti taloudellisen edun tavoitteluun tähtäävään pelihimoon. Näin on liikekilpailun valvontakunnan mielestä ko. asiassa ehdottomasti ollut asianlaita. Tarjottu etu on ollut harvinaisen suuri, ja sen lisäksi on ilmeinen epäsuhte vallinnut ravikilpailun arvioidun taloudellisen tuoton ja tarjouksen välillä. Tätä epäsuhdetta kuvaa hyvin sekin, että kuten poliisitutkinnassa on käynyt ilmi, päätöksen tehneiden kesken on ollut puhetta jopa sellaisestakin mahdollisuudesta, että heidän olisi mahdollisesti ollut pakko omista varoistaan korvata ko. palkintosumma, jos arvonnassa voittanut todella olisi tullut perimään voittonsa.»

²⁹ Ks. esim. 196/1962.

Lausunnosta käy selville, että Liikekilpailun valvontakunta määritteli arpajaislainsäädännön soveltamisalan kahden käsitteen, sattuman ja panoksen avulla. Kannanotto on esitetty vähän ennen sitä suurta suunnanmuutosta, joka teki vastikkeettomat arvonnat valvontakunnan käytännössä sallituiksi. Kun VilpKilpL 8 §:n säännös sen jälkeen ulotettiin koskemaan vain vastikkeellisia arvontoja, missä kulkikaan raja niiden ja arpajaislainsäädännön alaisten toimintojen välillä?

Etujen saannin *sattumanvaraisuus* ei näytä olleen mikään ongelma. Siihen tukeutuen valvontakunta ei kertaakaan 1960-luvulla hyväksynyt tai hylännyt mainoskilpailuja, ellei näiden joukkoon haluta sijoittaa lausuntoa 257/1965. Siinä tarkoitettu myyinnedistämis-toimenpide tarkoitti kilpailua siitä, kenen piipullinen kauemmin paloi yhdellä sytyttämällä. Valvontakunnan mielestä tämä kaikille vapaa piipunpolttokilpailu, joka ei edellyttänyt määrätyn tuotteen käyttämistä, oli sallittava.

Erilaisten ns. *myyjäkilpailujen* kohdalla tulkintalinja vakiintui. Mikäli kilpailu merkitsi sattumanvaraisten etujen jakamista, sitä arvosteltiin periaatteessa samoin perustein kuin mitä tahansa arvontaa edellyttävää mainoskilpailua. VilpKilpL 8 §:n 2 momentin tarkoittamasta tehtävästä kävi mm. kilpailun toimeenpanijan edustamien tuotteiden myynti ja niiden tehokas esittely.³⁰ Palkintojen suuruuden arvostelussa valvontakunta suositteli käytettäväksi samaa sääntöä kuin muidenkin mainos-arpajaisten kohdalla.³¹ Kaikissa esille tulleissa tapauksissa sääntöä jouduttiin kuitenkin venyttämään. Kilpailusta, jossa palkintona arvottiin lentomatka New Yorkiin edestakaisin, valvontakunta tosin tyytyi lausumaan, että keittiö- ja valokuvauskoneiden yms. esineiden rahallista arvoa suurempia palkintoja olisi vältettävä,³² mutta 2—3 viikon opintomatka Yhdysvaltoihin kelpuutettiin erityisperusteluin:

»Asiaa arvosteltaessa on otettava huomioon, että suunniteltu matka alan ammattimiehelle tai sellaiseksi aikovalle tarkoitettuna, kaiken todennäköisyyden mukaan tulee olemaan todellisen opintomatkan luonteinen. Tämän vuoksi on suunniteltuja palkintoja ja ennen kaikkea em. matkaa valvontakunnan työvaliokunnan käsityksen mukaan tässä tapauksessa poikkeuksellisesti pidettävä hyväksyttävinä.»³³

³⁰ 204/1962; ks. myös 214/1963 ja 233/1964.

³¹ Ks. esim. 204/1962.

³² 204/1962.

³³ 214/1963.

Viisi kahden hengen matkaa Mallorcalle katsottiin enemmittä selityksittä »kohtuullisena pidettäväksi eduksi» kilpailussa, jossa osanottajien tuli sijoittaa ikkunaansa joukko ilmaiseksi jaettavia mainosteita ja vastata osanottokupongissa oleviin kysymyksiin, jotka koskivat myytävänä olevien erilaisten X-merkkien lukumäärää, eri pakkaustyyppien suhdetta sekä mielipidettä uudesta tuotteesta.³⁴

Myyjäkilpailujen joukossa muodostuivat omaksi erityisryhmäkseen ne, joissa kilpailu toimeenpantiin 'varsinaisten myyjien' eli palkatun myyntihenkilökunnan keskuudessa. Tällaiset kilpailut tuomittiin hyvän tavan vastaisiksi riippumatta siitä, jaettiin palkinnot myyntitulosten tai sattuman perusteella. Argumentit kävivät kahteen suuntaan:

»on ensinnäkin katsottu, että myyjäkilpailut eivät ole sopusoinnussa myyjähenkilökunnan velvollisuuksiin työnantajansa kohtaan. Toiseksi on huomautettu, että myyjäkilpailut ovat omiaan horjuttamaan sitä objektiivisuutta, jota ostavalla yleisöllä on oikeus odottaa myyjähenkilökunnalta.»³⁵

Perustelut, joita 1950-luvun puolella voitiin vain hämärästi ounastella, näyttävät näin selkiintyneen. Niiden tahojen ulkopuolelle, joita ko. kilpailujen toimeenpanon ajateltiin voivan loukata, olivat jääneet tuottajat. Suojan kohteina mainittiin nyt vain ao. vähittäiskauppias ja ostava yleisö. Kumman turvaamista pidettiin tärkeämpänä, ei ole aivan yksinkertaisesti pääteltävissä; puhdasta ratkaisua asiasta ei saatu. Lau sunnon 195/1962 yksinkertainen perustelu

»kysymyksessä olevan kaltaisia, muun kuin asianomaisen kauppiaan itsensä oman henkilökuntansa kesken toimeenpanemia myyjäkilpailuja on pidettävä hyvän tavan vastaisina»

viittaa siihen, että ristiriitatilanteessa kuluttajatahon intressit olisivat saattaneet joutua väistymään. Samaan suuntaan viittaa se, että vähittäiskauppiasportaaseen kohdistettuja kilpailuja ei paheksuttu.

Liikekilpailun valvontakunnan käsitykset mainosarpajaisten toimeenpanon sallittavuudesta vaihtelivat 1960-luvun aikana melkoisesti. Vuosikymmenen alussa käytiin tuomitsemaan kaikki arvonnat, niin vastikkeel-

³⁴ 233/1964.

³⁵ 250/1965; ks. myös 232/1964 ja 233/1964 sekä lausuntoihin tukeutuen Heinonen, Mainostaja 1966: 2 s. 7.

liset kuin vastikkeettomatkin; joidenkin vastikkeettomien arpajaisten toimeenpano kävi mahdolliseksi VilpKilpL 8 §:n 2 momentin poikkeussäännöksen turvin. Kentällä ei muuttunut käsitys saanut kannatusta, ja vuosikymmenen jälkipuoliskolla valvontakuntakin palasi aikaisemman kantansa taakse: VilpKilpL 8 §:n säännös kohdistettiin jälleen vain vastiketta edellyttäviin mainosarpajaisiin. Ensimmäinen muutos näyttää pohjautuneen lähinnä lain sanamuotoon, jälkimmäinen — paitsi kilpailukentän näkemyksiin — lain esitöihin. Suunnanmuutosta perusteltaessa ei unohdettu myöskään kuluttajaa: katsottiin, että ostava yleisö tarvitsi suojaa vain vastikkeellisia arvontoja vastaan.

Lausunnon pyytäjistä valtaosa oli edelleen kilpailujen järjestämistä vasta suunnittelevia elinkeinonharjoittajia. Ko. ajanjakson 28 mainoskilpailua koskevasta lausunnosta näin oli asian laita 20:ssä. Vain kuusi kertaa lausuntoa oli pyytämässä arvonnin järjestäneen kilpailija tai ao. alan etujärjestö. Kahdessa tapauksessa lausunto annettiin Helsingin raastuvanoikeuden pyynnöstä.

Milton-jutun jälkeen ei korkein oikeutemme näytä joutuneen tekemiin VilpKilpL 8 §:n säännöksen kanssa. Tavallisia eivät mainosarpajaiset liene olleet alempienkaan oikeusasteiden juttulistoilla.³⁶ Tietoja niistä on vain sattumoisin.

Lehtien tilaajilleen järjestämät arvonnat näyttävät käyneen yleisiksi jo 1960-luvun puolella. Sanomalehtien liiton toimesta muuan tällaista arvontaa koskeva juttu joutui Hyvinkään kihlakunnanoikeuden arvioitavaksi keväällä 1966. Ratkaisussaan

kihlakunnanoikeus katsoi selvitetyn, että syytetty oli omistamansa ja kustantamansa sanomalehden syyskuun 14 päivänä 1965 ilmestyneessä numerossa olleessa ilmoituksessa luvannut kaikkien niiden kesken, jotka tilaisivat mainitun lehden vuodeksi 1966 viimeistään marraskuun 30 päivänä 1965, arvottavaksi erilaisia palkintoja. Koska tilauksen tekemistä ei ollut katsottava vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi annetun lain 8 §:n 2 momentissa tarkoitukseksi tehtäväksi, syytetty tuomittiin VilpKilpL 8 §:n 1 momentin nojalla sakkorangaistukseen.

Asianosaiset tyytyivät päätökseen.³⁷

³⁶ Helsingin raastuvanoikeudessa tällaisia juttuja ei näytä olleen ainakaan vuosina 1974 ja 1975.

³⁷ Ratkaisun on julkaissut kirjoituksessaan Sattumanvaraisen edun tarjoa-

b. Arpajaislainsäädäntö uudistuu

Vuoden 1960 valtiopäiville esittivät kansanedustajat *Victor Procopé, Juha Rihetniemi, Erkki Hara* ja *Georg C. Ehrnrooth* toivomusaloitteen pienehköjä arpajaisia koskevien määräyksien yksinkertaistamisesta.¹ Tällaisten arpajaisten järjestämistä pidettiin yhdistysten talouden kannalta tärkeänä. Seuraavana vuonna toivomus uudistettiin. Tällä kertaa asialla olivat kansanedustajat *Viljo A. Virtanen, Lars Lindeman, Varma K. Turunen, Meeri Kalavainen* ja *Veikko Kokkola*.² Aloite oli edellistä täsmällisempi. Toivottiin hallituksen ryhtyvän toimenpiteisiin arpajaisista annettujen määräysten muuttamiseksi niin, että 10.000 markan bruttotuottoiset ja sitä pienemmät pikkuarpajaiset olisivat sallittuja järjestöjen puitteissa ilman lupaa ja tilitysvelvollisuutta. Perusteluina esitettiin, ettei arpajaisasetuksen säätäjäkään ollut tarkoittanut saattaa järjestöjä peräti suureen vaivaan varsin vähätuottoisten, luonteeltaan tilapäisten arpajaisten järjestämisen suhteen. Käytännössä säännöstö oli aiheuttanut jatkuvasti sekaannusta. Laki- ja talousvaliokunnan yhdyttyä aloitteiden perusteluihin³ eduskunta lausui toivomuksen, että hallitus ryhtyisi toimenpiteisiin arpajaisista annettujen säännösten muuttamiseksi siten, että ns. pikkuarpajaiset olisivat sallittuja rekisteröityjen yhdistysten puitteissa ilman erityistä lupaa ja tilitysvelvollisuutta.⁴

Lainvalmistelukunta sai tehtäväkseen toivomuksen toteuttamisen valmistelun. Se päätyi esittämään rikoslain 43 luvun arpajaisia koskevien säännösten kumoamista ja ko. rangaistussäännösten antamista vastaisuudessa asetuksella. Nämä uudet säännökset olisi muotoiltava siten, että eduskunnan toivomuksessa tarkoitettujen pikkuarpajaisten järjestäminen tulisi rekisteröityjen yhdistysten puitteissa ilman viranomaisen lupaa salituksi.⁵

Eduskunnalle esitystä ei kuitenkaan annettu lainvalmistelukunnan valmistelemissa muodossa. Hallitus piti asianmukaisena koota tärkeimmät arpajaisia koskevat säännökset yhteen lakiin ja esitti sen vuoksi

minen lehden tilaajille vilpillistä kilpailua, Suomen lehdistö 1966 s. 120, nimi-merkki A. V.

¹ Toiv.al. N:o 137 vp. 1960.

² Toiv.al. N:o 239 vp. 1961.

³ Toiv.al.miet. N:o 20 vp. 1961.

⁴ Edusk. toivomus em. aloitteiden johdosta (vp. 1961 A V).

⁵ Lvk 1964:4 s. 4.

arpajaislain säätämistä. Esitellessään eduskunnalle lakiehdotuksensa tavoitteita hallitus syystä tai toisesta näki hyväksi moralisoida ja ilmoitti omaksuneensa sen periaatteellisen kannan, että tulojen hankkiminen ihmisten pelihaluksi hyväksi käyttäen olisi sallittava ainoastaan rajoitetussa määrässä ja yksinomaan varojen hankkimiseksi hyväntekeväisyyttä varten tai muun aatteellisen toiminnan tukemiseen.⁶ Esitys sisälsi arpajaisia koskevat yleiset määräykset. Yksityiskohtaisemmat säännökset tulisivat, niin kuin aikaisemminkin, sisältymään ao. asetuksiin. Ns. pikkuarpajaisten asettamista luvan varaisiksi hallitus ei pitänyt aiheellisena.

Sen jälkeen kun laki- ja talousvaliokunta oli tehnyt esitykseen eräitä muutoksia, hallitus peruutti esityksensä. Kansanedustajia ei peruutus ilahduttanut. Kahdessa lakialoitteessa ehdotettiin, että eduskunta hyväksyisi ehdotukset arpajaislaiksi ja laiksi rikoslain 43 luvun muuttamisesta laki- ja talousvaliokunnan esittämässä muodossa.⁷ Näin tapahtuikin. Arpajaislaki annettiin syyskuun 1 päivänä 1965 ja se tuli voimaan tammikuun 1 päivänä 1966.

Arpajaisia ei uudessa laissa käyty määrittelemään. Arpajaisten käsite käy kuitenkin välillisesti selville lain soveltamisaluetta osoittavasta 1 §:n 2 momentin säännöksestä, jonka mukaan laki koskee sellaista

»toimintaa, jossa siihen maksua vastaan osallistuvalla luvataan arpomisella tai muulla sattumaan perustuvalla toimituksella määrättävä voitto».

Määritelmä vaikuttaa ahtaammalta kuin esim. vuoden 1951 arpajaisasetukseen sisällytetty määritelmä. Erityisesti huomio kiintyy vaatimukseen osallistumisen tapahtumisesta »maksua vastaan». Ilmaisuu tuo mieleen erityisen, nimenomaisen vastikkeen. Siihen nähden, että arpajaislain säätämisen tarkoituksena ei suinkaan ollut arpajaisoikeuden uudistaminen — pikkuarpajaisia lukuunottamatta — vaan arpajaisia koskevien oikeussäännösten kokoaminen yhteen lakiin,⁸ on kuitenkin lähdettävä siitä, ettei uusilla ilmaisuilla tarkoitettu antaa käsitteille uutta sisältöä. Määritelmän uudesta muotoilusta huolimatta arpajaisten käsite tahdottiin ilmeisesti säilyttää ennallaan eli sellaisena, miksi se oli eri

⁶ Hall.es. n:o 142 vp. 1964 s. 1.

⁷ Ks. ed. V. A. Virtasen ym. lakialoite n:o 176 ja ed. Mäen ym. lakialoite n:o 177 vp. 1965.

⁸ Ks. hall.es. n:o 142 vp. 1964 s. 1.

asteisten säännösten ja käytännön kannanottojen myötä muovautunut. Lakiin kirjoitettu ilmaisu »maksua vastaan» on näin ollen syytä ymmärtää lain säätämisen aikaan eri arpajaisäännöksissä olleiden vastikkeellisuutta koskevien ilmaisujen koonnokseksi, eräänlaiseksi yhteisnimitykseksi. Esim. edellä juuri puheena ollut vuoden 1951 arpajaisasetus haluttiin arpajaislain voimaan tullessa jättää edelleenkin sellaisenaan noudatettavaksi⁹ siitä huolimatta, että siinä käytettiin ilmaisun 'maksu' sijasta pidemmälle eriteltyä sanontaa: osallistumismaksusta kävi esim. toiseen oikeustoimeen yhdistetty suoritus. Nämä seikat huomioon ottaen ei arpajaislain maksu -vaatimukselle voida antaa sellaista tulkintaa, joka olisi suppeampi kuin vuoden 1951 arpajaisasetuksessa käytetty määritelmä. Laki on ilmeisesti tarkoitettu kattamaan myös ne tapaukset, joissa arvontaan osallistuja suorittaa vastikkeen toiseen oikeustoimeen yhdistettynä, esim. tuotteen tai palvelun hintaan sisältyvänä.

Vuoden 1951 arpajaisasetus kumottiin vuonna 1969 annetulla tavara-arpajaisasetuksella (824/1969). Jälleen arpajaisten määritelmä kirjoitettiin uuteen muotoon:

»Tavara-arpajaisten toimeenpanemisella tarkoitetaan tässä asetuksessa toimintaa, jonka yhteydessä yhdelle tai useammalle maksua tai muuta suoranaista taikka välillistä suoritusta vastaan luetaan arpomisella tai muulla sattumaan perustuvalla toimituksella määrättävä tavarana tai vastaavana suorituksena tuleva voitto.»¹⁰

Asetuksen kirjoittaja ei taipunut seuraamaan arpajaislain säätäjän valitsemaa terminologiaa. Kun vuoden 1951 arpajaisasetuksessa puhuttiin »erityisestä maksusta» ja »muusta suorituksesta», saatettiin nämä lukea arpajaislaissa käytetyn yleisilmaisun 'maksu' alaan. Uuden asetuksen kirjoittaja käyttää kieltä toisella tavalla. Hän puhuu 'erityisen maksun' sijasta vain 'maksusta' ja rinnastaa siihen 'muun (suoranaisen ja välillisen) suorituksen'. Ei ole mahdollista, että asetuksella olisi tavara-arpajaisten käsitteelle luotu laajempi ala kuin minkä arpajaislaki sallii. Näin joudutaan arpajaislain ja tavara-arpajaisasetuksen ilmaisulle 'maksu' antamaan eri sisältö: arpajaislaissa se tarkoittaa maksua, vastiketta yleensä, tavara-arpajaisasetuksessa erityistä, nimenomaista maksua.

Arpajaislaista yhtä vähän kuin sen esitöistäkään ei käy selville, miten VilpKilpL 8 §:n säännösten oli tarkoitettu suhtautuvan arpajaislain sään-

⁹ Ks. hall.es. n:o 142 vp. 1964 s. 1.

¹⁰ Tavara-arpajaisA 1 § 1 mom.

nöksiin. VilpKilpL 8 §:ssä oleva viittaus rikoslain säännöksiin jäi ennalleen siitä huolimatta, että rikoslain 43 luvun 1, 2 ja 3 §:n säännökset arpajaislain antamisen yhteydessä kumottiin.

1960-luvulla työskentelivät arpajaiskysymysten parissa myös raha-arpajaisten järjestelytoimikunta ja pelikasinotoimikunta. Kumpikin toimikunta pitäytyi vain ko. toimintojen järjestelyyn liittyvissä kysymyksissä.¹¹ Keskustelua raha-arpajaisten hyödyllisyydestä yhtä vähän kuin pelikasinotoiminnankaan sallittavuudesta ei näissä toimikunnissa käyty. Ehkä aikaisempaa vapautuneemman ilmapiirin osoituksena on pidettävä jo sitä, että pelikasinoiden perustamisesta yleensä katsottiin aiheelliseksi laatia ministeriön asettamassa toimikunnassa selvitys.¹²

c. VilpKilpL:ia yritetään uudistaa

Vuonna 1960 vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi annettua lainsäädäntöä tarkistamaan asetettu komitea laati asiantuntijoita kuultuaan marraskuussa 1962 alustavan ehdotuksen uudeksi VilpKilpL:ksi. Ehdotuksessaan komitea ei lähtenyt suurten mullistusten tielle. Kuitenkin satumanvaraisten etujen sääntelyn kohdalla ehdotus merkitsi eräänlaista suunnanmuutosta. Vuoden 1959 komiteanmietinnön kirjoittajien mielestä olisi sattumanvaraisten etujen antaminen ollut rangaistavaa kaikissa muissa tapauksissa paitsi niissä, joissa etu oli saajien olosuhteisiin katsoen vähäinen ja annettu palkinnoksi ajanvietteen luontoisesta ongelmasta, arvaus-, arvostelu- tai muusta sen tapaisesta tehtävästä.¹

Alustavassa ehdotuksessaan komitea lähti siitä, »että perustellut syyt puoltavat myös sattumanvaraisten etujen suhteen mahdollisimman suurta kilpailun vapautta.»² Voimassa olevan VilpKilpL 8 §:n säännöksen komitea katsoi tätä vapautta aiheuttomasti rajoittavan.³ Tarkemmin ei komitea lähtökohtiaan eritellyt.

Kilpailun vapauden sattumanvaraisten etujen jakamisen kohdalla komitea oli halukas toteuttamaan siten, että etujen jakaminen kielletäisiin vain niissä tapauksissa, joissa niistä osalliseksi pääseminen edellytti

¹¹ Ks. KomMiet 1967: B 78 ja 1969: B 103.

¹² Vuonna 1968 ilmestyi A. Marten valmistama Mietintö-pelikasinotoiminnan merkityksestä valtiolle ja matkailun kehittämiseksi.

¹ KomMiet Mon 1959: 20 s. 27.

² Alustava ehdotus 1962 s. 17.

³ Alustava ehdotus 1962 s. 18.

vastikkeen suorittamista joko tuotteen ostamisen tai muussa muodossa. Komitea tosin totesi, että osallistujilta vastasuoritusta edellyttävät mainoskilpailut voitaisiin kieltää ilman kilpailulain erityissäännöstäkin joko luvattomina arpajaisina tai hyvän tavan vastaisena kilpailutekona. Kuitenkin asiaa koskevan erityissäännöksen kirjoittamista VilpKilpL:iin pidettiin »käytännön vaatimana».⁴ Sitäpaitsi katsottiin, että säännös VilpKilpL:iin otettuna olisi siinä mielessä kilpailukeinojen valintaa ohjaava, että se osoittaisi muut mainoskilpailut ja -arpajaiset sallituiksi:

»Tällä tavoin elinkeinoelämä jo suorastaan VilpKilpL:n positiivisista säännöksistä voi päätellä, millaiseksi lainsäätäjä on ajatellut kilpailun vapauden rajan kysymyksessä olevan laatuissa tapauksissa.»⁵

Toisaalta komitea asetti päämääräkseen mahdollisimman selvän ja yksiselitteisen säännöksen kirjoittamisen. Tällöin sen mielestä oli lähtökohdaksi otettava joko ehdoton⁶ kieltö tai mahdollisimman suuri vapaus. Kilpailun vapauden periaate voitti tämänkin ottelun. Perustelut johtivat säännösehdotukseen:

»Elinkeinotoiminnassa on sattumanvaraisen edun antaminen, tarjoaminen tai lupaaminen kielletty, mikäli mahdollisuus saada sanottu etu edellyttää tuotteen ostamista tai muuta siihen verrattavaa vastasuoritusta.»⁷

Kannanmuutos kolmen vuoden takaiseen ehdotukseen verrattuna oli varsin suuri. Mistä muutos johtui? Selitykset eivät ole valmiina tarjottimella.

Osaltaan kannan muuttuminen on saattanut johtua henkilövaihdoksista; komiteathan eivät olleet kokoonpanoltaan täysin identtiset. Puheenjohtajakin oli vaihtunut. Professori *Kalle Kaupin* kuoltua työskentelyä johti ylijohdaja *Niilo Eerola*.

⁴ Alustava ehdotus 1962 s. 19.

⁵ Alustava ehdotus 1962 s. 20.

⁶ Komitean sihteerin, varatuomarin *Keijo Heinonen* kirjoitti Suomen Teollisoikeudellinen Yhdistys r.y:n vuosijulkaisussa 1961: »tällaisen järjestysmääräyksen sisältöäkin ehkä tärkeämpää on se, että etukäteen on varmuudella arvioitavissa, milloin säännöksen kieltomääräys tulee sovellettavaksi ja milloin ei.» (s. 124).

⁷ Alustava ehdotus 1962 § 7 s. 38.

Suurin syy lienee ollut yleisessä asennoitumisessa tapahtunut muutos: Milton-jutun ratkaisua seurannut varovaisuus oli varsin nopeasti väistynyt ja erilaiset mainosarpajaiset saivat jalansijaa tehokkaaksi havaittuna myynninedistämiskeinona.

Lausuntokierros osoitti komitean valinnan oikeaan osuneeksi; aina-kaan kilpailuja järjestäneet eivät löytäneet ehdotuksesta moitteen sijaa. Elinkeinoelämän järjestöt⁸ antoivat alustavan lakiehdotuksen johdosta yhteisen lausuntonsa ja ilmoittivat siinä kannattavansa komitean ehdotusta ja pitävänsä sitä liikekilpailun ja mainostoiminnan luonteeseen hyvin soveltuvana.⁹ Järjestöjen mielestä sattumanvaraisten etujen antaminen olisi ollut katsottava vilpilliseksi kilpailuksi lähinnä vain niissä tapauksissa, joissa tavara ostettiin tuon edun saamisen toivossa eikä tavar-
an omien ominaisuuksien vuoksi. Edun saamisen mahdollisuudesta ei pitänyt tulla ostopäätöksen tekemisen osatekijää. Sellaista sattumanvaraisten etujen jakamista, johon ei sisällynyt mitään tällaista ostamiseen houkuttelevaa tekijää, ei järjestöjen mielestä ollut syytä kieltää. Lisäksi huomautettiin siitä, että mainoskilpailuihin sisältyi usein erinäisiä markkinointi-, mielipide- ym. tutkimuksia.¹⁰

Komitean lopullinen mietintö valmistui vasta viisi vuotta myöhemmin.¹¹ Johdantolauseessaan komitea saattoi työnsä tuloksista todeta:

»Komitean työskentelyn aikana on tällöin selvästi ilmennyt, että Pohjoismaissa ollaan melko yksimielisiä kyseisen lainsäädännön periaatekysymyksistä.»¹²

Muuan tällainen periaatekysymys oli se, missä määrin VilpKilpL:n säännösten turvin tuli pyrkiä suojaamaan kuluttajatahoa. Merkittäviä eroavuuksia ei komiteoiden käsityksissä tämänkään kysymyksen suhteen esiintynyt. Eri mietinnöissä asia lausuttiin julki hieman eri tavoin. Ruotsin komitea esitti:

⁸ Keskuskauppakamari, Kulutusosuuskuntien Keskusliitto, Käsi- ja Pienteollisuuden Keskusliitto, Suomen Teollisuusliitto, Suomen Tukkukauppiain Liitto, Teknillisen Tuonnin Keskusliitto, Teollisuudenharjoittajain Liitto, Vähittäiskau-
pan Keskusliitto ja Yleinen Osuuskauppojen Liitto.

⁹ Ks. Kauppakamarilehti 1963: 4 s. 28.

¹⁰ Kauppakamarilehti 1963: 4 s. 28.

¹¹ KomMiet 1967: A 9; Norjan, Ruotsin ja Tanskan mietinnöt valmistuivat vuonna 1966.

¹² KomMiet 1967: A 9 s. 10.

»Enligt utredningens mening bör man vid revision av IKL ta hänsyn till både näringslivets och konsumenternas intressen. Näringslivet har behov av regel genom vilka ohederliga konkurrensåtgärder kan förhindras. Reglerna bör utformas så att konsumenterna skyddas mot för dem skadliga konkurrensmetoder.»¹³

Suomen komitea astui — tosin vain mietintönsä johdannossa — askeleen pidemmälle ja väitti:

»ristiriitatilanteen sattuessa kuluttajan oikeus on asetettava etualalle.»¹⁴

Komitean jäsen, toimistopäällikkö *M. Jaskari* näki komitean esittelemissä peruslähdekohdissa ja säännösehdoituksissa ristiriitaa. Kun hänen komitean työskentelyn aikana esittämiään eriäviä mielipiteitä ei ollut otettu komitean mietinnön liitteeksi, hän jätti asiaa koskevan muistion kauppa- ja teollisuusministeriön tiedoksi syksyllä 1967.¹⁵ Muistiossaan hän lausui mm.:

»Vilpillisen kilpailun ehkäisemistä koskevan lain uudistamiskomitea on mietinnössään korostanut mm. sen seikan merkitystä, että nyky-yhteiskunnassa kuluttajan edun entistä korostetumpi huomioonottaminen myös ko. lainsäädännön yhteydessä on välttämätöntä.

Mainitusta periaatekannasta komitea ei kuitenkaan ole tehnyt asian vaatimia johtopäätöksiä vaan se on päinvastoin karsinut ehdottamastaan lakitekstistä kaikki muut kuluttajan suojaan voimassa olevassa laissa viittaavat kohdat lukuunottamatta asianomistaja-aseman myöntämistä kuluttajain oikeustoimikelpoisille yhteenliittymille.»

Kuluttajien intresseihin olisi *Jaskarin* mielestä ollut kiinnitettävä enemmän huomiota ennen muuta yleislauseketta, mainontaa koskevaa säännöstä sekä loppuunmyyntinormistoa kirjoitettaessa.

Sattumanvaraisten etujen jakamisen sääntelyn suhteen eri Pohjoismaiden komiteoiden ehdotukset poikkesivat melkoisestikin toisistaan. Osaltaan tämä johtui arpajaislainsäädäntöjen erilaisuudesta ja erilaisesta tulkinnasta.

¹³ SOU 1966: 71 s. 47.

¹⁴ KomMiet 1967: A 9 s. 12.

¹⁵ Ks. asiakirjavihko KTM 115/070/67.

Norjassa mainoskilpailut ja -arpajaiset olivat tulleet suureen suosioon. Niiden sallittavuudesta oli käyty runsasta keskustelua. Arpajaislainsäädännössä ei arpajaisten käsitettä ollut määritelty, mutta käytännössä tulkinta oli ollut se, että säännösten oli katsottu soveltuvan vain rahapanosta edellyttäviin arvontoihin. Kun mainosarpajaisissa tällaista panosta ei useinkaan vaadittu, olivat ne jääneet lain soveltamisalan ulkopuolelle.¹⁶ VilpKilpL:ia uudistamaan asetetun komitean mielestä sattu-manvaraisia etuja oli pidettävä kylkiäisten antamisen kvalifioituna ja vaarallisena muotona. Koska kylkiäiset haluttiin kieltää, oli myös sattu-manvaraiset edut kiellettävä. Yksimielisyyteen komitea ei kuitenkaan ehdotuksissaan päässyt. Enemmistön mielestä VilpKilpL:ssa oli kiellettävä sellaiset arvonnat, joihin osallistuminen faktisesti edellytti tuotteen ostamista tai muuta vastiketta. Vastikkeettomia, kaikille avoimia arvontoja vastaan voitiin tarpeen niin vaatiessa käyttää yleislausekkeen tuottamaa kieltovaltaa. Vähemmistö ei pitänyt asiaa koskevan erityissäännöksen ottamista lakiin tarpeellisenä.¹⁷

Myöskään T a n s k a n arpajaislaki ei arpajaisten käsitettä ilmoittanut. Oikeuskäytännössä arpajaisina oli käsitelty vain sellaisia tapauksia, joissa osanottajilta vaadittiin panos. Vuosikausien ajan vakiintunut tulkinta oli ollut se, että panosvaatimus täyttyi, jos osallistumisoikeus edellytti tuotteen ostamista tms.¹⁸ Vuonna 1954 korkein oikeus oli kuitenkin katsonut, ettei panosvaatimus täyttynyt tapauksessa, jossa tiettyyn tilaisuuteen paikkalipun lunastaneiden kesken arvottiin palkintoja. Perusteluissa todettiin, että tilaisuuden pääsymaksu oli kohtuullinen ja sitä paitsi illasta toiseen sama riippumatta siitä, järjestettiinkö arvonta vai ei.¹⁹ Tämän kannanoton jälkeen oikeusministeriö katsoi, ettei arpajaislainsäädäntöä voitu enää soveltaa niihin tapauksiin, joissa osallistumisoikeus tosin oli sidottu tuotteen tms. ostamiseen, mutta joissa tuote myytiin normaaliin hintaansa.²⁰

Mainosarpajaisista tuli tämän jälkeen Tanskassa todellinen villitys.²¹ Tämän villityksen hillitseminen olikin muuan niistä syistä, joiden takia

¹⁶ Innstilling 1966 s. 73.

¹⁷ Innstilling 1966 s. 75 s.

¹⁸ Ks. *Kobbernagel I*, s. 318 s. sekä *Betænkning* 1966 s. 70.

¹⁹ UfR 1954/57.

²⁰ *Betænkning* 1966 s. 70. Ks. myös *von Eyben*, NIR 1966 s. 190 s.

²¹ Ks. *Kobbernagel I*, s. 320.

vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi tarkoitettua lainsäädäntöä ryhdyttiin uudistamaan.

Komitea otti ensimmäiseksi tehtäväkseen mainosarpajaisten laajuuden ja kustannusten selvittämisen. Työ suoritettiin professori *Arne Rasmussenin* johdolla. Valmistuneesta raportista kävi ilmi, että arpajaisten ja mainoskilpailujen palkintoina käytettiin ko. ajankohtana, 1950- ja 1960-lukujen taitteessa n. 3—4 miljoonaa kruunua vuosittain. Kilpailujen ja arvontojen mainostamiseen kului 4—5 miljoonaa kruunua.²²

Suomen komitean tapaan Tanskan komiteakin valmisti ensin alustavan VilpKilpL-ehdotuksen ja pyysi siitä joukon lausuntoja. Sattumanvaraisista eduista alustava ehdotus sisälsi kaksi vaihtoehtoista säännöstä: toisen mukaan tuotteen yms. ostamista edellyttävät arvonnat oli kiellettävä, toisen mukaan kaikki mainosarpajaiset oli kiellettävä. Enemmistö asiasta kantansa lausuneista kallistui ensimmäisen vaihtoehtoon kannalle.²³ Komitean työtä jatkettaessa sama kahtiajako säilyi. Enemmistön mielestä tuotteen tms. ostamista edellyttävät arvonnat oli syytä kieltää. Säännös asiasta oli kuitenkin otettava arpajaislakiin eikä VilpKilpL:iin. Vastikkeettomien arvontojen erityissääntelyä komitean enemmistö piti aiheettomana. »Spørgsmålet om indgreb må derfor afgøres på grundlag af eventuelle skadelige egenskaber ved reklamelotterier, som medfører fare for, at forbrugerne vildledes.»²⁴ Vähemmistöön jääneet olisivat olleet halukkaita kieltämään kaiken sattumanvaraisten etujen jakamisen liiketoiminnan yhteydessä, »idet lotterierne må anses for en uheldig og skadelig form for reklame, som kun kan modvirkes effektivt ved et generelt forbud.»²⁵

Ruotsin komitea ei pitänyt mainosarpajaisten sääntelemistä VilpKilpL:ssa tarpeellisenä. Oikeuskäytännössähän käsiteltiin arpajaisina kaikkea sattumanvaraisten etujen antamista kokonaan riippumatta siitä, edellyttikö osallistumisoikeus vastiketta vai ei.²⁶ Joitakin harvoja poikkeuksia lukuunottamatta arpajaisten järjestäminen oli luvan varaista.²⁷

²² Ks. Bilag 5, Betænkning 1966 s. 116 ss.

²³ Betænkning 1966 s. 72. Ks. myös *von Eyben*, NIR 1966 s. 192.

²⁴ Betænkning 1966 s. 73.

²⁵ Betænkning 1966 s. 74.

²⁶ SOU 1966: 71 s. 195 ss. sekä s. 216. Kirjallisuudesta ks. *Bergqvist*, s. 10 ss., *Bernitz—Modig—Mallmén*, s. 216 ss. sekä *Bernitz*, *Svensk och internationell marknadsföring*, s. 155.

²⁷ Ks. lotteriförordningen 19. 5. 1939/207. — Arpajaissäännösten noudattami-

Suomen komitea pitäytyi siinä säännösehdotuksessaan, jonka se oli lanseerannut vuonna 1962 julkistamassaan alustavassa ehdotuksessa. Perusteluista kuitenkin poistettiin huomautus siitä, että muut kuin lainkohdassa tarkoitetut mainoskilpailut olisivat sallittuja. Säännösehdotuksen sanamuotoon tehtiin eräitä muutoksia. Siihen nähden, että niitä ei perusteluissa mainita, lienee lupa ymmärtää ne pelkästään kielellisiksi parannuksiksi. Säännösehdotus kuului:

»Elinkeinotoiminnassa ei saa luvata tai tarjota arpomisesta riippuvaa taikka muuten sattumanvaraista etua, jos mahdollisuus edun saamiseen perustuu maksuun tai muuhun siihen verrattavaan vastikkeeseen.»²⁸

Säännösehdotus oli Norjan ja Tanskan komiteoiden enemmistön kannan mukainen: vain vastikkeelliset arvonnat oli kiellettävä. Toisin kuin vasta mainitut komiteat Suomen komitea ei käynyt pohtimaan, saattaisiko vastikkeettomissa mainosarpajaisissa olla jotakin paheksuttavaa. Vaikeeminen johtuu arvatenkin siitä, että komitea on syystä tai toisesta pyrkinyt mietinnössään erinomaiseen suppeuteen.²⁹

Ns. myyjäkilpailuihin komitea ei puuttunut. Yleislausekkeen perusteluissa kuitenkin huomautettiin korostetun sitä seikkaa, että myyntihenkilökuntaan kohdistetut markkinointitoimenpiteet saattaisivat vaarantaa työsuhteesta johtuvien velvollisuuksien täyttämistä. Niinikään muistutettiin siitä, että tällaisissa tapauksissa henkilökunnan objektiivisuus, mihin ostavan yleisön tuli voida luottaa, saattaisi vaarantua.³⁰

Mietinnöstä pyydettiin tavalliseen tapaan joukko lausuntoja eräiltä viranomaisilta ja järjestöiltä. Yleisesti komitean tavoitteisiin yhdyttiin ja ehdotuksia pidettiin verrattain onnistuneina. Komitean korostamaa kuluttajien suojan tehostamista piti mm. Kuluttajaneuvosto ensiarvoisen tärkeänä:

»Neuvoston mielestä onkin liiketoimintaa koskevassa lainsäädännössä pääpaino pantava suurimman ja tärkeimmän, mutta

sen valvontaa on kuitenkin moitittu tehottomaksi; näin esim. *Antoni*, s. 184 sekä *SOU* 1970: 52 s. 46.

²⁸ KomMiet 1967: A 9 6 § s. 25.

²⁹ Suomen komitean mietintö on 29-sivuinen, Ruotsin mietinnössä sivuja on 382.

³⁰ KomMiet 1967: A 9 s. 18.

samalla heikoimmin järjestäytyneen ja siis eniten suojan tarpeessa olevan asianosaisryhmän, kuluttajien aseman turvaamiseen.»³¹

Kuluttajansuojatavoitettaan ei komitea Kuluttajaneuvoston mielestä kaikissa säännösehdoituksissaan ollut riittävästi ottanut huomioon. Mm. yleislausekkeen uusi muotoilu sai neuvostolta tuomionsa:

»Hyvä liiketapa» näyttää muun ohella jättävän kuluttajat entistä enemmän säädöksen tarkoittaman suojapiirin ulkopuolelle. — — — vaara, että yksinomaan yrittäjäpiirien käsitys hyvistä liiketavoista tulee ratkaisevammaksi.»³²

Eräät elinkeinoelämän järjestöt valmistivat ehdotuksesta nytkin yhteisen lausunnon.³³ Yleisiltä periaatteiltaan ehdotusta pidettiin oikeaan osuneena. Toki muistutettiin siitä, ettei elinkeinojärjestöjen aikaisemmin esittämiä huomautuksia ollut kaikin osin otettu varteen.³⁴

Sattumanvaraisia etuja koskevan säännöksen ottamista lakiin sen sisältöisenä, miksi komitea sen oli muotoillut, järjestöt pitivät käytännön tarpeiden ilmeisesti vaatimana.³⁵ Moitteita sai vain säännöksen puutteellinen suhtauttaminen arpajaislakiin ja -asetukseen.

Myyjäkilpailuista järjestöt eivät olleet samaa mieltä komitean kanssa:

»Kun varsinaiselta myynti- tai ostohenkilökunnalta ei voida vaatia sen suurempaa objektiivisuutta kuluttajaa kohtaan kuin liikkeen omistajaltakaan, ei tällä perusteella voitane kieltää henkilökuntaan kohdistuvia markkinointitoimenpiteitä.»³⁶

Tällaiset kilpailut voitiin järjestöjen mielestä katsoa hyvän liiketavan vastaisiksi vain sellaisissa tapauksissa, joissa henkilökuntaan kuuluva houkuteltiin suosimaan jotakin toista tuotetta taikka sopijapuolta, kuin mitä hänen työnantajansa suosi.³⁷

³¹ Ks. Kuluttajaneuvoston 27. 3. 1968 päivättyä lausuntoa asiakirjavihossa KTM 115/070/67.

³² Ks. em. lausunto.

³³ Tällä kertaa yhdessä esiintyivät Keskuskauppakamari, Kulutusosuuskuntien Keskusliitto, Pienteollisuuden Keskusliitto, Suomen Teollisuusliitto, Suomen Tukkukauppiain Liitto, Teknillisen Tuonnin Keskusliitto, Teollisuudenharjoittajain Liitto sekä Yleinen Osuuskappojen Liitto.

³⁴ Ks. Kauppakamarilehti 1968: 4 s. 38.

³⁵ Ks. Kauppakamarilehti 1968: 4 s. 40.

³⁶ Kauppakamarilehti 1968: 4 s. 39.

³⁷ Ks. Kauppakamarilehti 1968: 4 s. 39.

Muista lausunnonantajista vain työsopimuslakikomitea kiinnitti huomiota sattumanvaraisia etuja koskevaan säännökseen:

»6 §:n sanamuoto on myös epätarkka eikä vastaa ruotsinkielistä tekstiä. Pitäisi sanoa: jos mahdollisuus edun saamiseen edellyttää maksua tai muun siihen verrattavan vastikkeen suorittamista.»³⁸

Kovin paljon kirjoittelua komitean uusi mietintö ei näytä virittäneen. Harvoja asiasta kantansa lausuneita olivat *Aimo O. Aaltonen* ja *Leo Erme*. Edellinen »totesi tyydytyksellä», että komitea oli katsonut aiheelliseksi ottaa nimenomaan kuluttajien edut huomioon.³⁹ Jälkimmäisen mielestä taas kilpailulainsäädäntöä ja kuluttajain suojelua ei tullut sekoittaa toisiinsa, mikä ei kuitenkaan merkinnyt sitä, etteikö kilpailulainsäädännön antama suoja voinut koitua myös kuluttajien hyväksi.⁴⁰ VilpKilpL:n uudistusta valmisteltaessa oli hänen mielestään tarpeettoman paljon korostettu lain merkitystä kuluttajansuojan kannalta:

»Olisi lähdeittävä siitä ajatuksesta, että oikeus puuttua mainontaan on kilpailijalla, joka kärsii siitä ja kilpailijoiden edustajilla. Sen lisäksi tietysti virallisella syyttäjällä, jos jonkun julkinen etu tulee loukatuksi. Ja sitten olisi kehitettävä jonkinlainen kuluttajansuojelujärjestelmä siihen tapaan kuin elintarvikelainsäädäntö, jonka puitteissa viranomainen voisi puuttua asiaan.»⁴¹

Komitean sattumanvaraisten etujen tarjoamisen suhteen omaksumaa kantaa *Aaltonen* ei pitänyt onnistuneena. Komitean tavoin hän totesi, että laki oli suonut aivan liian suuria mahdollisuuksia toimia sellaisella tavalla, joka ei ilmeisestikään ollut ollut lainsäätäjän tarkoitus. Parannus oli saatava aikaan lainkohtaa muuttamalla. Tämän ei kuitenkaan tarvinnut merkitä pyrkimistä mahdollisimman suureen vapauteen, niin kuin komitea oli esittänyt.⁴² Vaihtoehtoa komitean ehdotukselle arvostelija ei kuitenkaan tarjonnut.

Erityistä keskustelua eivät näyt herättäneen Norjan ja Tanskankaan ehdotukset, joissa sattumanvaraisten etujen sääntelyn suhteen oli omaksuttu sama periaatteellinen kanta kuin Suomessa. *Koktvedgaardin* mie-

³⁸ Ks. 3. 5. 1968 päivättyä lausuntoa asiakirjavivhossa KTM 115/070/67.

³⁹ *Aaltonen*, LM 1968 s. 199.

⁴⁰ *Erme*, Mainosuutiset 1968: 3 s. 14.

⁴¹ *Erme*, Mainosuutiset 1968: 3 s. 14.

⁴² *Aaltonen*, LM 1968 s. 206.

lestä Tanskan komitean ehdotus sijoittaa sattumanvaraisten etujen jakamista koskeva säännös yksinomaan arpajaislakiin oli »elegant».⁴³ Ratkaisu olisi hänen mielestään tullut merkitsemään mainosarvontojen lopumista:

»De mange husmødre m.fl., der drømmer rosendrømme, hver gang de køber vaskepulver ellign., må altså i fremtiden henvise til at få deres lotteribehov dækket gennem statsmagtens lotterier.»⁴⁴

Mietinnön pohjalta valmisteltiin Tanskan kauppaministeriössä ehdotus kilpailulaiksi. Ehdotuksessa seurattiin komitean valmistelemia säännöksiä yhtä poikkeusta lukuunottamatta. Ministeriö halusi sattumanvaraisten etujen kiellon kilpailulakiin. Lakiehdotukseen otettiin siis säännös, jonka mukaan vastiketta edellyttävät mainosarpajaiset olisivat kiellettyjä. Kielto ei olisi kuitenkaan ulottunut sanomalehtien yms. järjestämiin palkintokilpailujen arvontoihin.⁴⁵ Ehdotuksesta ei tullut lakia. Esitystä ei hyväksytty.

Jotta ne eroavuudet olisi saatu poistumaan, joita eri Pohjoismaiden lakiehdotuksissa oli, ryhdyttiin asiasta syksyllä 1968 käymään neuvotteluja ministeritasolla. Neuvottelujen lopputulos oli kuitenkin aivan toinen kuin mihin oli tähdätty. Kävi ilmi, että Ruotsissa oli ryhdytty suunnittelemaan ko. lainsäädännön uudistamista kokonaan uudelta pohjalta.

Sosiaalidemokraattisen puolueen ja LO:n yhteinen työryhmä oli esittänyt ryhtymistä toimenpiteisiin aktiivimman kuluttajapolitiikan ajamiseksi. Eräänä keinona tähän oli nähty sopimatonta markkinointia ehkäisevä lainsäädäntö. E erityisen kuluttajansuojalain aikaansaamista vaati kansanpuolue keväällä 1969.⁴⁶ Esitetyn kritiikin pohjalta valmistettiin ehdotus markkinointilaiksi. Pyrkimyksenä oli antaa kuluttajille tehokkaampaa suojaa harhaanjohtavaa mainontaa ja muuta sopimatonta markkinointia vastaan.

Lakiehdotus hyväksyttiin sellaisenaan keväällä 1970. Muissa Pohjoismaissa uudistustyö katkesi — jäätiin kai odottamaan, mitä Ruotsin omaksuma tie tulisi käytännössä merkitsemään. Jatkovalmistelut siirtyivät uudelle vuosikymmenelle.

⁴³ *Koktvedgaard*, Juristen 1967 s. 104.

⁴⁴ *Koktvedgaard*, Juristen 1967 s. 104.

⁴⁵ Ks. Forbrugerkommissionens betaenkning II (1973) s. 11 ja s. 53.

⁴⁶ Ks. tästä esim. *Bernitz—Modig—Mallmén*, s. 52.

Lakiehdotus sisälsi yleislausekkeen, jonka turvin kuluttajia tai elinkeinonharjoittajia kohtaan sopimaton markkinointitoimi oli kiellettävissä, sekä eräitä rangaistussäännöksiä. Nämä koskivat tahallisesti harhaanjohdavaa mainontaa sekä eräitä yhdistettyjen tarjousten tapauksia. Lain soveltaminen ja valvonta oli uskottu uusien elimien, kuluttaja-asiamiehen ja markkinaneuvoston, käsiin. Tarkoituksena oli näin taata kuluttajaintressien huomioonottaminen lain soveltamisessa.⁴⁷

7. 1970-luku — kuluttajansuoja-ajattelun vuosikymmen

a. Liikekilpailun valvontakunta uudistuu

Keskuskauppakamarin liikekilpailun valvontakunta ryhtyi uudistamaan itseään 1960-luvun jälkipuoliskolla. Säännöt, joita oli seurattu jo yli kolmen vuosikymmenen ajan, aina valvontakunnan perustamisesta lukien, saivat väistyä uusien määräysten tieltä. Keskuskauppakamari hyväksyi uudet säännöt kevätkokouksessaan 1968.

Pääasiallisena aiheena sääntöuudistukseen oli se, että Mainonnan kansainväliset perussäännöt oli saatettu Suomessa voimaan syksyllä 1967 mainosalan järjestöjen päätöksin. Perussääntöjen täytäntöönpano kuului sääntöjen mukaan elinkeinoelämän tätä tarkoitusta varten perustamalle elimelle. Koska perussääntöjä soveltavaa elintä ei Suomessa ollut luotu, pidettiin aiheellisenä laajentaa Keskuskauppakamarin liikekilpailun valvontakunnan tehtäväalue käsittämään myös perussääntöjen tulkinta.¹

Samalla kun tehtäväaluetta laajennettiin, tehtiin sääntöihin myös muita merkittäviä muutoksia.

Valvontakunta ei pitänyt itseään liikekilpailun aktiivisena valvojana, minkä vuoksi nimenmuutos katsottiin tarpeelliseksi. Valvontakunnasta tuli Keskuskauppakamarin liiketapalautakunta.

Jäsenet lautakuntaan tuli edelleen valitsemaan Keskuskauppakamari. Jäsenten tuli olla »yleistä luottamusta nauttivia henkilöitä ja edustaa oikeustieteellistä asiantuntemusta, elinkeinotoiminnan eri aloja, mainos toimintaa ja kuluttajia.»²

⁴⁷ Ks. prop. 1970: 57.

¹ Ks. Keskuskauppakamari 1968 s. 86.

² Liiketapalautakunnan v. 1968 sääntöjen 2 §.

Uudistunut liiketapalautakunta sai kokoonpanon: puheenjohtaja professori

Liiketalautakunnan ennakkolausuntoa oli uusien sääntöjen mukaan oikeutettu pyytämään tietyn toimenpiteen suorittamista suunnitteleva elinkeinonharjoittaja. Riita-asiassa lausuntoa saattoi pyytää elinkeinonharjoittajan ohella myös elinkeinonharjoittajien tai kuluttajien etujen valvomiseksi perustettu kannekelpoinen yhteisö. Tuomioistuimessa vireillä olevassa jutussa asianosainen voi pyytää lautakunnan lausuntoa, mikäli tuomioistuin oli lykännyt jutun käsittelyn tällaisen lausunnon hankkimista varten.³

Merkittävää liiketalautakunnan toimintakentän laajentumista tuli merkitsemään tehtävä tulkita mainonnan kansainvälisiä perussääntöjä. Nämä perussäännöt, jotka ovat peräisin vuodelta 1937 ja joita on sittemmin eräitä kertoja uudistettu, ovat Kansainvälisen kauppakamarin laatima ja hyväksymä mainonnan tapa- ja moralisääntöjen koonnos. Vuoden 1966 laitoksen johdannossa sanottiin perussääntöjen tavoitteista:

»Kansainvälinen kauppakamari on laatinut nämä mainonnan kansainväliset perussäännöt entistä suuremman vastuuntunnon kehittämiseksi kaikkien mainonnan osapuolten piirissä kuluttajaa ja yhteiskuntaa kohtaan sekä mainonnan väärinkäytön ehkäisemiseksi.»

Uusia sääntöjä esittelivät kirjoituksissaan mm. *Keijo Heinonen* ja *Matti Mäenpää*. Edellinen kirjoitti mainostajille, jälkimmäinen juristeille. Kummankin kirjoituksessa tuli esille perussääntöjen merkitys kuluttajien suojan kannalta. *Heinonen* kirjoitti:

»Sellaiset tiedotukset, jotka eivät ole paikkansapitäviä, saavat kuluttajan tyytymättömäksi ja ovat omiaan saattamaan kuluttajan luottamuksen horjumaan.»⁴

Rivien välistä tuntuu lausumasta olevan luettavissa näkemys kuluttajasta eräänlaisena välikappaleena: tyytyväinen kuluttaja luottaa mai-

Matti Ylöstalo, varapuheenjohtaja vuorineuvos *Erkki Partanen*, jäsenet johtaja *Sten Finne*, varatuomari *Keijo Heinonen*, toimitusjohtaja *Risto J. Holopainen*, toimitusjohtaja *Matti Keijola*, varatuomari *Matti Mäenpää*, diplomi-insinööri *A. H. S. Risku*, varatuomari *Ake Roschier-Holmberg*, pääjohtaja *Eero Salovaara*, kauppaneuvos *Edw. Stockmann* sekä apulaistoimistopäällikkö *Meri Turkulainen*. Sihteerinä toimi varatuomari *Timo Kivi-Koskinen*.

³ Liiketalautakunnan v. 1968 sääntöjen 6 ja 9 §.

⁴ *Heinonen*, Mainostaja 1967: 2 s. 4.

nokseen ja tekee yhä uusia ja uusia ostopäätöksiä. *Mäenpää* puolestaan kuvaili tilannetta näin:

»Mainonnan kansainväliset perussäännöt pyrkivät ennen kaikkea kuluttajan suojeluun. Ne tunnustavat mainonnan eettisen ja sosiaalisen vastuun kuluttajaan ja yhteiskuntaan. Tällä tavoin perussäännöissä on omaksuttu se nykyaikaisen kilpailutalouden oivallus, että vilpillinen kilpailu on ennen muuta vilpillisyyttä kuluttajaa kohtaan. Vaikka perussääntöjen eräät kohdat epäilemättä antavat suojaa myös kilpailijalle, on niiden tulkitsejan kuitenkin pakko tehdä se havainto, että elinkeinonharjoittajan, kilpailijan suoja näyttää tänä tehostuvan kilpailun aikakautena yhä selvemmin jäävän vain tiettyjen harvojen traditionaalisten oikeuksien varaan, niin katkeralta kuin tämä toteamus saattaakin monesta kuulijasta tuntua.»⁵

Mainonnan kansainvälisten perussääntöjen vuoden 1966 laitos sisälsi määräyksiä vain mainonnasta. Liitteenä oli erityisiä ohjeita mainonnan menettelysääntöjen soveltamisesta mm. eräisiin mainonnan erityislajeihin. Myynninedistämistoimista liitteessä sanottiin näin:

»Mainosten, joissa kuluttajaa myynnin edistämiseksi kehoitetaan osallistumaan arpajaisiin tai kilpailuihin, mainosten, joissa kuluttajalle tarjotaan lisäetuja tai »lahjoja», sekä mainosten, joissa käytetään muita myynninedistämistoimenpiteitä, kuten ostomerkkejä, yhdistettyjä tarjouksia jne., tulee selvästi ilmaista kaikki tarjouksen ehdot. Tällaiset mainokset eivät saa johdattaa kuluttajaa yliarvioimaan tarjouksen arvoa.»

Määräyksessä ei siis lainkaan otettu kantaa ko. menekinedistämistoi-
mien sallittavuuteen sinänsä. Siinä vain tahdottiin korostaa sitä, että ko. menekinedistämistoimia käytettäessä harhaanjohtamisen vaara syntyi helposti. Sen takia oli kiinnitettävä erityistä huomiota kilpailu- yms. ehtojen selvyyteen ja annettujen tietojen riittävyteen. Esim. sattumanvaraisia etuja luvattaessa oli ilmeisesti huolehdittava paitsi siitä, että osallistumisoikeutta, voittomahdollisuuksia jne. koskevat tiedot olivat riittävät, myös siitä, ettei edun lupaaminen johtanut sen tarjouksen yliarvioimiseen, johon edun lupaaminen liittyi.

Elettiin vilkkaan kehityksen aikaa. Uudistus seurasi toistaan.

⁵ *Mäenpää*, DL 1968 s. 205 s.

Liiketapalautakunnan sääntöjä muutettiin jälleen Keskuskauppakamarin vuoden 1971 kevätkokouksessa. Muutoksen tarkoituksena oli korostaa koko yhteiskunnan intressiä puuttua vilpillisenä kilpailuna tai mainonnan kansainvälisten perussääntöjen vastaisina pidettäviin tekoihin.⁶ Tähän tavoitteeseen pyrittiin kahta tietä: muuttamalla lautakunnan koostumusta ja lisäämällä lausunnonpyytäjien piiriä. Tähän saakka lautakunnan 10 jäsenestä yksi oli edustanut suoranaisesti kuluttajia. Nyt kuluttajilla tuli olemaan kolme edustajaa. Sama määrä edustajia oli elinkeinotoiminnalla samoin kuin myös mainostoiminnalla.⁷ Lausunnonpyytäjien joukkoon lisättiin Kuluttajaneuvosto sekä kauppa- ja teollisuusministeriön määräämä viranomainen.⁸ Viimeksi mainitulla viranomaisella tarkoitettiin lähinnä kuluttaja-asiamiestä; kuluttaja-asiamiehen viran perustamista oli ehdottanut vast'ikään mietintönsä jättänyt vilpillisen kilpailun lainsäädäntökomitea.⁹

Myös julkistamismääräyksiä muutettiin. Aikaisemmin lausunnot olivat periaatteessa salaisia, t.s. niistä ei lautakunnan luvatta saanut antaa tietoa sivulliselle.¹⁰ Nyt sääntöihin otettiin määräys, jonka mukaan lautakunta tai sen työvaliokunta oli oikeutettu päättämään siitä, saatiinko lausunto saattaa julkisuuteen. Mikäli lausuntoa oli pyytänyt viranomainen, päätti se myös julkisuuteen saattamisesta.¹¹ Esim. kuluttajaneuvosto teki päätökset pyytämiensä lausuntojen julkisuudesta. Jo aikaisemminkin oli ollut mahdollista julkaista tai selostaa lausuntoja asianosaisten nimiä mainitsematta.¹² Tapana on ollut, että lautakunnan lausunnot noin vuoden kuluttua niiden antamisesta julkaistaan — asianosaisten nimiä mainitsematta — Kauppakamarilehdessä.

⁶ Ks. Kauppakamarilehden pääkirjoitus 1971: 5.

⁷ Liiketapalautakunnan v. 1971 sääntöjen 2 § 2 mom.

Uudistunut liiketapalautakunta sai kokoonpanon: puheenjohtaja professori *Matti Ylöstalo*, varapuheenjohtaja vuorineuvos *Erkki Partanen*, jäsenet markkinointijohtaja *Sakari Almi*, toimitusjohtaja *Päivö Hankala*, dosentti, lääket. ja kir.tohtori *Juhani Jänne*, varatuomari *Timo Kivi-Koskinen*, pankinjohtaja *Matti Mäenpää*, diplomi-insinööri *A. H. S. Risku*, maat. metsät.kand. *Riitta Ritvala*, kauppaneuvos *Edw. Stockmann*, toimistopäällikkö *Meri Turkulainen* ja toiminnanjohtaja *Onerva Valorinta*. Sihteerinä toimi varatuomari *Matti Jääsalo*.

⁸ Liiketapalautakunnan v. 1971 sääntöjen 9 § 1 mom.

⁹ Ks. KomMiet 1971: B 24 s. 44 ss.

¹⁰ Ks. liiketapalautakunnan v. 1968 sääntöjen 14 § 1 mom.

¹¹ Ks. liiketapalautakunnan v. 1971 sääntöjen 14 § 1 mom.

¹² Liiketapalautakunnan v. 1968 ja v. 1971 sääntöjen 14 § 2 mom.

Uudistuksen kokivat myös mainonnan kansainväliset perussäännöt. Tapahtuman aika oli vuosi 1973. Uutta laitosta esitteli Kauppakamarilehdessä *Timo Kivi-Koskinen*:

»Mainonnan tekijän yhteiskunnallista vastuuta on entisestään korostettu. — — — Kuluttajaa suojaavia normeja on lisätty, selvennetty ja niiden vaikutusta tehostettu.»¹³

Myynninedistämistoimenpiteitä koskeva perussääntöjen liitteen määräys uudistui vain kielellisesti.

Kansainvälisen kauppakamarin toimesta laadittiin vuonna 1973 myös myynninedistämistoimenpiteitä koskevat perussäännöt. Näitä sääntöjä ei vielä ole hyväksytty Suomessa noudatettavaksi.¹⁴

b. Uudistunut liiketapalautakunta valvoo

Sattumanvaraisia etuja koskevan VilpKilpL 8 §:n säännöksen epäselvyys tuotti uudistuneellekin liiketapalautakunnalle runsaasti työtä.

¹³ *Kivi-Koskinen*, Kauppakamarilehti 1974:4 s. 12.

¹⁴ Sattumanvaraisten etujen jakamista koskevat mm. seuraavat määräykset:

Art. 5. Sales promotions should be so devised as to make it easy for the recipient to identify clearly the terms of the offer, particularly as regards the worth to him of the additional element.

Art. 6. The terms of sales promotions should be so designed as to respect the bond of loyalty between recipients and their employers. Promotions should not be directed at employees except with the agreement of the employer or his responsible manager.

Art. 7. The presentation of sales promotions should not mislead recipients. Any advertisements, including any advertising devices used at the point of sale, should be framed in strict accordance with the ICC International Code of Advertising Practice. In particular any such advertisement should comply with the specific provision in the Annex to that Code on advertising sales promotions to the ultimate consumer.

Art. 8. The presentation of sales promotions — whatever the medium used — should allow the recipient to take account of all relevant details of the promotional offer, before purchasing the main product.

In particular, the presentation should include:

a) the method of making use of or obtaining the promotional offer, e.g. conditions for obtaining free gifts or premiums, or for taking part in competitions or lotteries.

Useimmissa tapauksissa oli kysymys lainkohdan 1 momentin tulkinnasta: koskiko säännös myös vastikkeettomia vain ainoastaan vastikkeellisia arvontoja? milloin osallistumisoikeus oli vastikkeeton? Usein oli kysymys myös siitä, täyttikö sattumanvaraisen edun tarjoamista koskeva mainonta mainonnan kansainvälisissä perussäännöissä asetetut vaatimukset. Sen jälkeen kun liikekilpailun valvontakunta 1960-luvun jälkipuoliskolta lukien oli ryhtynyt suhtautumaan vastikkeettomiin mainosarpajaisiin sallivasti, näyttävät VilpKilpL 8 §:n 2 momentin ongelmat menettäneen ajankohtaisuutensa.

Ilmaisu »liiketoimessa tai sellaisen toimen yhteydessä» näyttää aiheuttaneen ongelmia vain yhdessä tapauksessa. Muuan mainosarpajaiset järjestänyt yhtiö väitti, ettei VilpKilpL lainkaan koskenut sen toimintaa. Yhtiöjärjestyksensä mukaan yhtiö ei jakanut osinkoa eikä sen tarkoituksena ollut taloudellisen edun hankkiminen osakkaille. Lautakunta lausui (324/1969):

Yhtiöjärjestyksensä mukaan vastaajayhtiö ei jaa osinkoa eikä sen tarkoituksena ole taloudellisen edun hankkiminen osakkailleen. Näyttelytiloja messujen ajaksi vuokratessaan se kuitenkin harjoittaa itsenäistä ja jatkuvaa lain sallimaa elinkeinoelämään kohdistuvaa toimintaa, perien näytteilleasettajien käyttöön luovuttamistaan tiloista maksuja, jotka ovat käytettävissä mm. yhtiön toiminnan rahoittamiseen ja laajentamiseen, mitä toimintaa on pidettävä luonteeltaan sellaisena, että VilpKilpL:n ja erityisesti sen 8 §:n säännöksiä on siinä noudatettava.

Ottaen huomioon ne tavoitteet, jotka johtivat VilpKilpL 8 §:n po. ilmaisun valitsemiseen, lautakunnan ratkaisu vaikuttaa onnistuneelta.

Ensimmäinen liiketapalautakunnan antama *vastikkeellisuus*-ongelmaa koskeva lausunto kuului (306/1968):

- b) any possible time limit for accepting the promotional offer, e.g. closing date for competitions.
- c) any limitations as to geographical area, quantity of additional elements or other promotional items available, or quantity per applicant. In the case of a limitation on quantity any arrangements for substituting alternative items or refunding money should be stated.
- d) the requirements for proof of purchase, if any.
- e) the value of any voucher or stamp offered where a monetary alternative is available.
- f) money requirements, including costs of freight, delivery or postage — if any — and the terms of payment.

Suunniteltu myyminen edistämistoimenpide perustuu sattumanvaraisuuteen, koska — kuten hakijan kirjelmässään esitetään — vaaditut viisi numerosarjaa tosin parhaassa tapauksessa olisivat saatavissa jo viidestä rasiasta mutta huonoimmassa tapauksessa vasta 72 rasiasta, vastaavasti kolme sarjaa kolmesta rasiasta tai vasta 37 rasiasta. Toimenpide vaatisi lautakunnan mielestä — päinvastoin kuin hakija arvelee — tuotteen ostamista, koska numerosarjojen kerääminen muutoin kuin ostamalla tuotetta ei käytännössä olisi mahdollista. Täten toimenpide edellyttäisi vastikkeen suorittamista ja olisi siten katsottava VilpKilpL 8 §:ssä tarkoitetuksi kielletyksi sattumanvaraisen edun tarjoamiseksi.

Lausunto antaa ymmärtää, että vain vastikkeellinen sattumanvaraisen etujen tarjoaminen oli kiellettyä. Vastikkeellisuusarvostelu suoritetaan — niin kuin 1950- ja 1960-luvullakin — kuluttajan todennäköisen käyttäytymisen perusteella.

Kuluttajan käyttäytymistä ennustamaan liiketapalautakunta joutui arvioidessaan muuatta mainoskilpailua, jossa pääpalkintona oli kahden hengen USA:n matka. Kilpailu kuului:

»Kahdeksan vuoden ajan olemme merkinneet markkinoillamme x-asut kankaisella merkillä. Menkää nyt vaatekaapille tai pyykkikorille saksien kanssa ja leikatkaa irti puolikas jokaisesta löytämästänne x-merkistä. Jättäkää kuitenkin toinen puoli kiinni asusteeseen, sillä kiinnioleva puolikas todistaa, että asusteella on voimassa 2 vuoden takuu ostopäivästä lukien. Kun olette löytänyt 5 puolikasta, sulkekaa ne kirjekuoreen nimenne ja osoitteenne kanssa ja postittakaa kuori meille 00.00. mennessä.»

Lautakunta ei uskonut kuluttajien tyytyvän penkomaan vaatekaappejaan ja pyykkikorejaan vaan luonnehti myyminen edistämistoimenpiteen vain näennäisesti maksuttomaksi ja sen takia kielletyksi.¹ Palkinnon suuruus vaikutti tietenkin lopputulokseen.

Sitä seikkaa, että kuluttajien tuli myös käytännössä voida tuotetta ostamatta osallistua sattumanvaraisen edun tarjoamisen sisältävään kilpailuun, korostettiin useassa lausunnossa.² Lausunnossa 346/1970 pääteltiin:

Koska suunnitellun sattumanvaraisen etujen jakamisen sisältävän kilpailun, johon osallistuminen ensisijaisesti tapahtuisi vas-

¹ 308/1968.

² Ks. esim. 332/1970 ja 362/1971.

tiketta vastaan, vaihtoehtoisen osallistumistavan ehdot ovat niin monimutkaiset, että kuluttajat käytännössä tulisivat osallistumaan kilpailuun lähes yksinomaan tuotteen ostaen, liiketapalautakunta katsoo, että suunniteltua kilpailua on pidettävä VilpKilpL 8 §:n vastaisena.

Monessa lausunnossa korostettiin niin ikään sitä, että kilpailuesitteistä tuli selvästi käydä ilmi, ettei osallistuminen arvontaan edellyttänyt tuotteen ostoa.³ Mikäli kilpailussa oli käytettävä erityistä kuponkia yms, oli huolehdittava siitä, että näitä oli jatkuvasti ja riittävästi saatavana koko kilpailun ajan.⁴

Vastikkeellisuus- vaatimuksen katsoi liiketapalautakunta täyttyneen myös silloin, kun kilpailukysymykset oli laadittu siten, että niihin vastaaminen edellytti tuotteen tuntemista.⁵

Jonkin verran erilaisia lausuntoja tuotti kysymys, tuliko vastikkeellisiin mainosarpajaisiin soveltaa VilpKilpL 1 vai 8 §:n säännöstä. Lausunnossaan 323/1969 liiketapalautakunta esitti:

Arpajaisten tunnusmerkistö toteutuu, mikäli mahdollisuus satumanvaraisen edun saamiseen ehdottomasti edellyttää tuotteen ostoa tai muuta vastasuoritusta, vaikka osallistujalta lisäksi pyydetäisiin toimeenpanijan myynnin kannalta hyödyllisiä tietoja. Sen sijaan palkintokilpailuja, joihin osallistuminen on mahdollista sekä vastiketta vastaan että ilmaiseksi, ei välttämättä ole pidettävä arpajaisina edes osittain.

Mitä tulee suunniteltuun markkinatutkimukseen siltä osin, kuin on kysymys mahdollisuudesta saada ns. »välitön palkinto» palauttamalla tuotteeseen kiinnitetty kyselylipuke, liiketapalautakunta yllä olevaan viitaten katsoo, että menettelyä on pidettävä arpajaisasetuksen 1 §:ssä tarkoitettuihin arpajaisiin verrattavana ja sen toimeenpanemista elinkeinotoiminnassa VilpKilpL:n 1 §:ssä tarkoitettuna hyvän liiketavan vastaisena tekona riippumatta siitä, suoritako kilpailuun osallistuva tehtävän, jonka korvaukseksi etu ehkä voitaisiin katsoa.»

Lausuntoa kirjoitettaessa on saatettu päätellä näin: VilpKilpL 8 §:n säännös on luvattomista arpajaisista rangaistuksen määräävään säännöksen nähden toissijainen. Koska arpajaisten tunnusmerkistö ko. tapauk-

³ 347/1970, 350/1971 ja 373/1972.

⁴ 347/1970, 357/1971 ja 373/1972.

⁵ 350/1971.

sessä täyttyy, sovelletaan arpajaisnormistoa. VilpKilpL 8 §:n toissijaisen säännöksen soveltamismahdollisuus sulkeutuu siten pois. Yleislausekkeen soveltamista arpajaissäännöstö ei estä.

Arvelu ei näytä osuvan oikeaan. Samana päivänä annettiin toinenkin lausunto (324/1969). Siinä lautakunta lausui:

Kun arvontaan osallistuminen näin ollen edellyttää näyttelytilojen vuokran muodossa suoritettavaa maksua, liiketapalautakunta katsoo, että vastaajayhtiön toimenpidettä on pidettävä arpajaisasetuksen 1 §:ssä tarkoitettuihin arpajaisiin verrattavana ja sen toimeenpanemista elinkeinotoiminnan yhteydessä VilpKilpL:n 1 §:ssä tarkoitettuna hyvän liiketavan vastaisena tekona ja kun ei ole väitettykään, että tarjottu etu voitaisiin katsoa korvaukseksi suoritetusta tehtävästä, myös VilpKilpL:n 8 §:n 1 momentin vastaisena.

Tässä tapauksessa mainosarpajaisiin sovellettiin VilpKilpL sekä 1 että 8 §:n säännöksiä. Viimeksi mainittua lainkohtaa sovellettiin, koska ei ollut väitettykään, että tarjottu etu olisi ollut korvaus suoritetusta tehtävästä. Edellisessä lausunnossa puolestaan todettiin, ettei tällä seikalla ollut merkitystä asian ratkaisuun. Mikä eroavuus ko. mainoskilpailujen tosiasiainvestossa aiheutti tämän erilaisen suhtautumisen, ei näytä olevan selitettävissä.

Näiden kahden tapauksen jälkeen mainosarpajaisiin on sovellettu periaatteessa vain VilpKilpL 8 §:n säännöstä. Usein lausunnot seuraavat kaavaa:

Koska vastaaja näin on ilmoittanut antavansa liiketoimen yhteydessä edun, jonka saanti on sattuman varassa, ja yhdistänyt mahdollisuuden edun saamiseen kilpailun aikana mainostettujen tuotteiden tilaamiseen, eikä luvattua etua voida katsoa korvaukseksi saajan suorittamasta tehtävästä, liiketapalautakunta katsoo vastaajan menetelleen VilpKilpL:n 8 §:n 1 momentin vastaisesti.⁶

Vastikkeettomuus-tapauksissa malli kuuluu:

Asiakirjoista käy ilmi, että hakijan tarkoituksena on järjestää kilpailu, jossa arvonnalla perusteella jaetaan erilaisia palkintoja kaikkien kilpailuun osallistuneiden kilpailutehtävään oikein vastanneiden kesken. Koska osallistuminen ei edellytä tuotteen ostoa eikä muutakaan vastiketta, ei suunnitellusta myyminenestämistoi-
menpiteestä tältä osin ole huomauttamista.⁷

⁶ 325/1970. Ks. myös 348/1971, 368/1971, 371/1972 ja 386/1973.

⁷ 370/1971. Ks. myös 392/1973 ja 398/1974.

Edellä puheena olleiden kahden tapauksen⁸ jälkeen VilpKilpL 1 §:n yleislausekkeeseen on turvauduttu vain muutamia kertoja. Kesällä 1971 muuan yhtiö suunnitteli mainoskilpailua, jossa arvottaisiin pääpalkintona voittajan valinnan mukaan joko edestakainen reittilento kuuhun sellaisena ajankohtana, jolloin ne olisivat mahdollisia, tai 20.000 mk välittömästi. Lautakunta lausui (359/1971):

Koska kuumatka on palkinto, jonka arvoa kuluttaja ei voi arvioida eikä myöskään niitä lisäkustannuksia, jotka matkan toteutumisesta hänelle mahdollisesti aiheutuisivat, on em. palkinnon tarjoamista pidettävä hyvän liiketavan vastaisena.

Muuan toinen yhtiö halusi järjestää kilpailun, jossa sattumanvaraiset palkinnot oli tarkoitus antaa alennuksina erilaisista tupakkatuotteista. Liiketapalautakunnan mielestä (393/1973):

koska palkintoa voivat käyttää hyväkseen vain sellaiset kilpailuun osallistujat, jotka ostavat tupakkatuotteita ja mahdollisen voiton hyväksikäyttö näin ollen edellyttää välttämättä tuotteen ostoa, suunniteltua myynninedistämistoimenpidettä ei voida pitää hyvän tavan mukaisena.

Niin kuin edellä jo on huomautettu, VilpKilpL 8 §:n 2 momentin säännöksen epäselvyydellä ei liiketapalautakuntaa juuri rasitettu. Liikekilpailun valvontakunnassahan tämä säännös aiheutti mainosarpajaisten osalta eniten ongelmia. Luontevalta tuntuisi selittää tämä muutos väittämällä, että lainkohta olisi menettänyt merkityksensä liikekilpailun valvontakunnan ja sittemmin liiketapalautakunnan ryhdyttyä soveltamaan VilpKilpL 8 §:n säännöstä vain vastikkeellisiin arvontoihin. Selitykseksi tämä ei kuitenkaan näytä kelpaavan. Onhan lautakunta eräissä edellä jo puheena olleissa ratkaisuissa kirjoittanut kannanottonsa sellaiseen muotoon, että siitä käy päättelemisen, että vastikkeellisetkin arpajaiset järjestänyt saattoi pelastua tuomiolta, mikäli luvatut palkinnot voitiin katsoa korvaukseksi osallistujien suorittamasta tehtävästä.⁹ Todennäköisesti tilannetta paremmin kuvaavana voidaan tarjoilla se selitys, että VilpKilpL 8 §:n 2 momentin tulkinta oli tähän mennessä siinä määrin vakiintunut, ettei sitä koskevia epäilyjä tai riitaisuuksia saatettu enää

⁸ 323 ja 324/1969.

⁹ 324/1969.

lautakunnan tutkittavaksi. Vaikuttaa siltä, että asianosaisten keskuuteen olisi levinnyt sellainen käsitys, että vaatimatonkin tehtävä 'pelasti' ko. mainoskilpailut luvallisten myynninedistämiskeinojen joukkoon.

Talvella 1972 muuan käytettyjen traktoreiden myyjä ilmoitti suorittavansa tiettyä aikana vaihtotraktorin ostaneiden kesken arvonnän. Voittaneelle maksettaisiin kauppahinta tai maksettu väliraha takaisin. Alalla toimiva yhteisö saattoi asian lautakunnan tutkittavaksi. Vastaja väitti, että kilpailu oli VilpKilpL 8 §:n 2 momentin nojalla sallittava, koska jokaisen arvontaan osallistujan tuli täyttää mielipidetutkimuslomake, jossa esitettiin traktorin hankintaa koskevia kysymyksiä. Lautakunta lausui (382/1973):

Julkaistun ilmoituksen mukaan ei kilpailuun osallistuminen edellyttänyt minkään tehtävän suorittamista. VilpKilpL:n 8 §:n 2 momenttia ei voida soveltaa tässä tapauksessa senkään vuoksi, että mahdollisesti suoritettun tehtävän ja siitä saadun korvauksen ei voida katsoa olevan missään järkevässä suhteessa keskenään ottaen huomioon traktorin arvon.

1960-luvulla liikekilpailun valvontakunta vaati, ettei osanottajien saama hyöty saanut olla epäsuhteessa jaettavien etujen arvoon. 1970-luvulla liiketapalautakunta intoutui puhumaan tehtävän ja korvauksen järkevästä suhteesta. Ilmaisun vaihdokselle tuskin haluttiin antaa uuden kannanoton arvoa.

Myyjäkilpailujen osalta lautakunta vaati, että kilpailun järjestämiseen oli etukäteen saatava lupa asianomaiselta liikkeenharjoittajalta.¹⁰ Eräässä lausunnossa asiaa täsmennettiin:

Siltä osin kuin toimenpide kohdistuu toisen palveluksessa oleviin kampaajiin, jos näin siis on tarkoitus, on tarpeen työnantajan lupa, ellei kyseessä oleva työntekijä voi osallistua kilpailuun ilman, että hänen täytyy ryhtyä minkäänlaisiin toimenpiteisiin hakijan tuotteiden myynnin edistämiseksi työnantajansa liikkeessä.¹¹

Mainonnan kansainvälisiä perussääntöjä Keskuskauppakamarin liiketapalautakunta on joutunut tulkitsemaan useiden mainosarpajaisten yhteydessä. Jo liiketapalautakunnan ensimmäisessä sattumanvaraisia

¹⁰ 349/1971. Ks. myös 389/1973.

¹¹ 350/1971.

etuja koskevassa lausunnossa kiinnitettiin huomiota perussääntöjen ko. myynninedistämistoimenpiteen mainonnalle asettamiin vaatimuksiin:

Liiketapalautakunta toteaa, ettei hakijan kirjelmään liitettyä kirjeluonnosta voida pitää asianmukaisena, koska etenkin kirjeen viimeinen kappale on omiaan antamaan väärän ja harhaanjohtavan kuvan suunnitellun myynninedistämistoimenpiteen sisällöstä ja asiallisesta merkityksestä.

Po. viimeinen kappale on myös omiaan antamaan sen väärän mielikuvan, että aikakauslehden tilaaminen kuitenkin olisi ehtona kilpailuun osallistumiselle, jolloin — jos näin olisi asianlaita — kilpailu muodostuisi vastikkeelliseksi ja sillä perusteella kielletyksi. Liiketapalautakunnan onkin tämän vuoksi kiinnitettävä hakijan huomiota siihen, että käsillä olevan kaltaisia myynninedistämistoimenpiteitä koskevassa mainonnassa on noudatettava erityistä varovaisuutta ja huolellisuutta, koska mainonta muutoin helposti muodostuu harhaanjohtavaksi.¹²

Perussääntöihin ei lausunnossa nimenomaisesti viitata, mutta niiden myynninedistämistoimenpiteiden mainontaa koskevat vaatimukset ovat kuitenkin ilmeisen selvästi olleet lausunnonantajia ohjaamassa.

Viittauksen perussääntöihin sisältää lausunto 332/1970:

Ilmoituksen kilpailuohjeita koskevasta selostuksesta ilmenee mm., että X-kortteja, joita on kahta lajia, »Ässiä» ja »Jokereita», voi leikata joko rasioista tai lehti-ilmoituksista ja niistä muodostaa »Jokerin» ja neljän »Ässän» sarjan ja siten osallistua pääpalkinnon arvontaan. Ilmoituksessa on tosin myöhemmin alleviivattuna lause, että »Jokeri» löytyy vain muutamista ilmoituksista, mutta tästä lisäyksestä huolimatta ja osittain sen moniselitteisyydestä johtuen ilmoitus jättää sen vaikutelman, että »Jokereita» saattaisi olla myös rasioissa, mitä mainostaja ei kuitenkaan ole tarkoittanut.

Tähän nähden ja ottaen huomioon Mainonnan kansainvälisten perussääntöjen liitteen A 1 kohdan liiketapalautakunta katsoo, että vastaaja ei ole po. X-kilpailua koskevissa mainoksissaan riittävän selvästi ilmaissut kilpailuun osallistumisen ehtoja. Ottaen lisäksi huomioon ilmoituksissa olleiden »Jokereiden» suuren lukumäärän, on mainintaa, että niitä löytyy vain muutamista ilmoituksista, pidettävä epäasianmukaisena.

Kieltämättä kilpailuehdot olivat sekavat. Lautakunta on ehtojen selkeyttä arvioidessaan kiinnittänyt huomiota ilmeisesti myös siihen, että

¹² 305/1968.

monet kuluttajista vain hätäisesti silmäilevät mainosta syventymättä sen yksityiskohtiin ja muodostavat mielipiteensä siitä nopeasti saamansa kokonaiskuvan perusteella.¹³

Mainosarpajaisia koskevassa mainonnassa, yhtä vähän kuin muussakaan mainonnassa, lautakunta ei ole tyytynyt siihen, että esitetyt tiedot ovat sinänsä oikeita. Harhaanjohtamisen vaaraa arvioitaessa on otettu huomioon mm. se tapa, jolla tiedot on esitetty.¹⁴ Esittämistavan lisäksi myös muut seikat saattavat olla omiaan harhauttamaan mainoksen vastaanottajaa.

Esimerkkinä tapauksesta, jossa lautakunta on pitänyt mainosarpajaisia koskevaa mainosta harhaanjohtavana, vaikka esitetyt tiedot olivat sinänsä oikeita, olkoon lausunnossa 346/1970 tarkoitettu kilpailu. Mainoksen mukaan jokainen osanottaja tulisi voittamaan. Palkintoluettelo oli tällainen:

- A. Yksi ensimmäinen palkinto, joka olisi kohteeltaan vapaavalintainen matka kahdelle.
- B. Kymmenen toista palkintoa, ammattimies (maalari, puutarhuri, sähkömies, sisustusarkkitehti tms.) viikoksi kotiin sekä 500 mk. Tähän palkintoon ei ole sisällytetty korvausta materiaalista tai ylityöstä, siitä syystä 500 mk.
- C. Kymmenentuhatta kolmatta palkintoa, 5 mk shekki kullekin.
- D. Jokaiselle muulle osanottajalle nimikirjoituksella varustettu valokuva eräästä tunnetusta henkilöstä.

Lautakunnan mielestä suurin osa palkinnoista oli kuluttajille arvottomiksi katsottavia valokuvia eli ao. tuotteen mainoksia. Tämän suurimman palkintoryhmän laadun ja arvon huomioon ottaen maininta siitä, että kaikki voittaisivat, oli harhaanjohtava ja siten perussääntöjen liitteen A 1 kohdan vastainen.

¹³ Ks. esim. lausunto 260/1965: mainonnassa ei kuitenkaan aina riitä, että siinä esitetyt tiedot ovat oikeita. Tärkeää on lisäksi selvittää, onko mainos ehkä kokonaisuutena sellainen, että se on omiaan johtamaan lukijaa harhaan, ottaen huomioon myös ne varsin lukuisat henkilöt, jotka hätäisesti silmäilevät vain otsikoja ja/tai korostetusti esiintuotuja ilmoituksen osia. Jos tällöin havaitaan, että otsikointi ja/tai huomattavan voimakkaasti esiintuodut ilmoituksen osat antavat erehdyttävän kuvan ilmoituksen asiasisällöstä kokonaisuutena otettuna, ei tällaista ilmoitusta voida pitää asianmukaisena.

¹⁴ Ks. 260/1965.

Sellaisessakin tapauksessa, jossa lautakunta ei ole havainnut kilpailusäännöissä ja kilpailua koskevissa mainoksissa mitään moitteen sijaa, se on saattanut varoittaa harhaanjohtamisvaarasta. Esim. lausunnossa 347/1970 huomautetaan:

Pesukonealennuksina tarjottavien palkintojen laadun ja arvon osalta liiketapalautakunta toteaa, että Mainonnan kansainvälisten perussääntöjen liitteen A 1 kohdan mukaan mainosten, joissa kuluttajaa kehoitetaan osallistumaan kilpailuihin, tulee selvästi ilmaista kaikki tarjouksen ehdot eikä kuluttajaa saa johdattaa yliarvioimaan tarjouksen arvoa.

Mainonnan kansainväliset perussäännöt sisältävät erityismääräyksiä mm. lapsiin ja nuorisoon kohdistetusta mainonnasta samoin kuin esim. tupakan mainonnasta. Myös näihin asioihin on lautakunta mainosarpaisia koskevissa lausunnoissaan kiinnittänyt huomiotaan. Erään tupakatehtaan kilpailusuunnitelman johdosta lautakunta lausui (392/1973):

Asiakirjoista käy ilmi, että peliin osallistuminen on vastikkeetonta, eikä sitä ole kytketty tuotteen ostoon. Jaettavat voitot eivät myöskään ole niin suuria, että ne olisivat omiaan rohkaisemaan tupakoitsijoita kohtuuttomuuteen eikä kilpailu myöskään kohdistu erityisesti alaikäisiin. Tämän vuoksi ei liiketapalautakunnalla ole huomauttamista suunnitellun myynninedistämistoimenpiteen suhteen.¹⁵ — Kilpailupalkinnot olivat tupakkavalmisteita.

Edellä esiteltyt otteet Keskuskauppakamarin liiketapalautakunnan lausunnoista osoittavat, etteivät uuden lautakunnan kannanotot ole olleet vanhan valvontakunnan vakiinnuttamasta linjasta poikkeavia. Se seikka, että liiketapalautakunnan asiana on esittää mielipiteensä myös

¹⁵ Ks. myös lausuntoa 386/1973: kilpailuohjeiden mukaan voi keräilysarjaa täydentää suoritettujen arvontojen jälkeen tilaamalla puuttuvat kuvat 10 pennin kappalehintaan vastaajalta. Jokainen sarjan täyteen kerännyt saa palkinnoksi jääkiekkomailan. Käytännössä kuvat suurimmaksi osaksi hankitaan ostamalla ne ennen edellä selostettuja arvontoja suljetuissa pusseissa, jolloin ostajalla ei ole mahdollisuutta valikoida kuvia. Tähän nähden ja ottaen huomioon että myyntitoimenpide kohdistuu etupäässä luontaisesti herkkäuskoisiin lapsiin, on vastaajan menettelyä tältä osin pidettävä Mainonnan kansainvälisten perussääntöjen I osan A 11 kohdan ja vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi annetun lain 1 §:n vastaisena.

mainonnan kansainvälisten perussääntöjen tulkinnasta, ei ole vaikuttanut sattumanvaraisten etujen tarjoamista tarkoittavan myynninedistämistoimen arvioinnissa itse perusasetelmaan. Kanta oli selkiintynyt valvontakunnan aikana: vastikkeettomat mainosarpajaiset olivat periaatteessa luvallisia, vastikkeelliset kiellettyjä.

VilpKilpL 8 §:n 2 momentin säännös ei ole lautakuntaa juuri työllistänyt. Eräät lausuntomenettelyssä esitetyt vastineet antavat aiheen olettaa, että sattumanvaraisia etuja käytännössä tarjoillaan milloin minkäkinlaisista 'tehtävistä'. Samansuuntaisen todistuksen antaa *Allan Viranko* kirjoituksessaan »Arpajaisvillitystä tilaushankinnan tukena».¹⁶ *Virangon* mielestä tilaushankinnan yhteydessä järjestetyt tietokilpailut ovat niin yksinkertaisia, ettei niistä ole mielekästä antaa palkintoja.

Olettamusten paikkansapitävyys kaipaava tarkistuksia.¹⁷ Olettamuksia vastaan näyttää kuitenkin puhuvan se seikka, ettei tällaisia tapauksia ole saatettu lautakunnan tutkittavaksi edes sen jälkeen, kun Kuluttajaneuvosto sääntöuudistuksen myötä sai lausunnonpyytämisoikeuden.

Lautakunnan toimintapohjan laajentuminen mainonnan kansainvälisten perussääntöjen tulkinnan käsittäväksi on tuonut myös sattumanvaraisten etujen tarjoamista koskeviin lausuntoihin eräitä uusia piirteitä. Vuodesta 1968 alkaen on enenevässä määrin kiinnitetty huomiota siihen, ettei ko. myynninedistämistoimenpiteen mainonta muodostu harhaanjohtavaksi. On vaadittu, että arvontaan osallistumisen edellytykset ja muut kilpailuehdot esitellään niin täsmällisesti ja selkeästi, ettei kuluttaja niiden suhteen erehdy. Ennen muuta on kiinnitetty huomiota siihen, että osallistumisedellytyksiä esiteltäessä niitä ei muotoilla siten, että kuluttaja erehtyisi luulemaan osallistumisoikeutta vastikkeelliseksi.

Lausunnonpyytäjien valtaosa on liiketapalautakunnankin kaudella ollut myynninedistämistoimenpidettä vasta suunnittelevia elinkeinonharjoittajia. Kaikkiaan 25 tapauksesta on 19 ollut ennakkolausuntoja. Liekö tämä suuri osuus tulkittavissa osoitukseksi siitä, etteivät käsitykset VilpKilpL 8 §:n 'oikeasta' tulkinnasta ole ainakaan elinkeinonharjoittajien keskuudessa vakiintuneet. Kilpailija on pyytänyt lausuntoa kolmessa tapauksessa, alan elinkeinonharjoittajien yhteisö kahdessa tapauksessa ja Kuluttajaneuvosto yhdessä tapauksessa.

¹⁶ Suomen lehdistö 1971 s. 268.

¹⁷ Ks. jäljempänä IV.A.

c. Arpajaisrintaman tapahtumia

Keväällä 1970 arpajaiset pantiin verolle. Arpajaisvoitot olivat toki ennenkin — eräin poikkeuksin — olleet veronalaista tuloa, mutta käytännössä voitot olivat usein jääneet verottamatta, koska ilmoittamisvelvollisuuden täyttämistä oli ollut vaikea valvoa. Asiantilan korjaamiseksi verolakikomitea esitti, että leimaveron ja tuloveron sijasta ko. voitoista ryhdyttäisiin kantamaan erityistä arpajaisveroa.¹ Verovelvollinen olisi voiton saaja, mutta verovelvollisen puolesta veron suorittaisi arpajaisten toimeenpanija.² *Lehdon* virkamieshallitus tekikin tämänsisällöisen ehdotuksen vuoden 1964 valtiopäiville, mutta *Virolaisen* hallitus peruutti esityksen.³ Viisi vuotta myöhemmin *Koiviston* hallitus uudisti esityksen⁴, valtiovarainvaliokunnan mielestä ehdotettu järjestelmä merkitsi arpajaisvoittojen verotuksen saattamista aikaisempaa huomattavasti oikeudenmukaisemmaksi ja tasapuolisemmaksi⁵, suuri valiokunta oli samaa mieltä ja niin arpajaisverolaki annettiin 10. 4. 1970. Voimaan laki tuli 1. 1. 1971.

Arpajaisveroa on suoritettava paitsi 'varsinaisesta arpajaisvoitosta' myös palkintona tai muulla nimellä annettavasta voitosta, joka saadaan julkisesti järjestetyn arvannon, arvaamisen, vedonlyönnin tai muun niihin verrattavan, sattumasta osaksi tai kokonaan riippuvan menettelyn perusteella.⁶ Näin ollen verovelvollisuus ulottuu myös kaikkiin sellaisiin mainoskilpailuihin, joissa voitto riippuu sattumasta.⁷ Yhdentekevää on, edellyttääkö osallistumisoikeus maksua vai ei. Verosta ovat vapaita mm. alle 1.000 markan arvoiset tavaravoitot ja alle 50 markan arvoiset

¹ *KomMiet* 1961:1 s. 180 ss.

² Eri mieltä oli komitean jäsen, hallitusneuvos *Arno Hannus* (s. 259): »Periaatteelliselta kannalta ei ole oikein, että tässä laissa tarkoitetuista voitoista, jotka ovat jos mitkään sellaisia, mistä saajan olisi maksettava veroa, menevä vero suoritetaan kollektiivisesti niin, että voiton saaja itse asiassa saa voiton täytenä. On ilmeistä, että vastaisuudessa ko. voittoja tulnaisiin mainostamaan verovapaina.» — Ennustus toteutui. Esim. mainosarvontojen voittoja on mainostettu verovapaina.

³ *Hall.es.* n:o 50 vp. 1964.

⁵ *Hall.es.* n:o 85 vp. 1969.

⁵ Valtiovarainvaliokunnan mietintö n:o 89 vp. 1969.

⁶ Arpajaisverolain 1 §.

⁷ Mainoskilpailujen kannalta arpajaisverolakia on selostanut mm. *Heinonen*, *Mainostaja* 1972/4 s. 18 s.

muut voitot⁸ samoin kuin poliisiviranomaisen luvalla ja ilman erityistä lupaa toimeenpantavien arpajaisten voitot.⁹ Viimeksi mainituilla tarkoitetaan arpajaislain 2 §:n 2 momentin poikkeussäännöksen käsittämiä aatteellisten yhteisöjen järjestämiä ns. pikkuarpajaisia eikä suinkaan esim. sellaista liiketoiminnan yhteydessä järjestettyä sattumanvaraisten etujen jakamista, joka vastikkeettomana on liiketapalautakunnan hyväksymä ja johon ei tarvita erityistä lupaa. Arpajaisveroa ei myöskään suoriteta, jos voittoa on pidettävä kohtuullisena vastikkeena jostakin suorituksesta. Tässä tapauksessa voitto luetaan saajansa normaaliksi veronalaiseksi tuloksi.¹⁰

Arpajaisverotuksen valvonnasta huolehtii lääninhallitus.¹¹ Mainosarpajaisten osalta valvontaviranomaisella ei kuitenkaan ole käytettävissään tehokkaita keinoja arvontojen toimeenpanon seuraamiseen. Arpajaiskomitea, joka sai mietintönsä valmiiksi vuonna 1973, päätyikin esittämään,

»että arvontojen järjestäjät velvoitetaan ennen arvontojen toimeenpanoa tekemään siitä ilmoituksen lääninhallitukselle.»¹²

Tähän mennessä komitean ehdotus ei ole tuottanut tulosta. Elleivät mainosarpajaisten toimeenpanijat itse huolehdi arpajaisveron maksamisesta, valvontaviranomainen on miltei voimaton. Sattumoisin saattaa kilpailuilmoitus tai lehdessä julkaistu voittoluettelo pistää virkamiehen silmään ja johtaa veron maksuunpanoon.

Arpajaiskomitea kiinnitti mietinnössään huomiota muihinkin mainosarpajaisten ja -kilpailujen alueella esiintyneisiin epäkohtiin.

⁸ Arpajaisverolain 3 §:n 1 momentin 4 kohta. Heti lain antamisen jälkeen arveltiin rajanvedon tavara- ja muiden voittojen välillä aiheuttavan tulkintavaikeuksia; ks. *Lautala*, Verotus 1970 s. 145. Näin kävikin. Korkein hallinto oikeus on jo eräitä kertoja joutunut ratkaisemaan tulkintariitoja:

KHO 1973 B II 622: Seuramatkoja oli pidettävä arpajaisverolain 3 §:n 1 momentin 4 kohdassa tarkoitettuina muina kuin tavaravoitoina, jotka vain alle 50 markan arvoisina olivat arpajaisverosta vapaat.

KHO 1.10.1974 taltio 2744: Yhdistyksen järjestämissä bingopelitilaisuuksissa voittoina olleet osuusliikkeen ostokortit katsottiin arpajaisverolain 3 §:n 1 momentin 4 kohdan tarkoittamiksi muiksi voitoiksi, jotka vain alle 50 markan arvoisina olivat arpajaisverosta vapaita.

⁹ Arpajaisverolain 3 §:n 1 momentin 2 kohta.

¹⁰ Arpajaisverolain 3 §:n 1 momentin 1 kohta.

¹¹ Arpajaisveroasetuksen (700/70) 1 §:n 1 momentti.

¹² *KomMiet 1973:138 s. 153*.

Ongelmia oli aiheutunut jo siitä, ettei raja tavara-arpajaisten ja arpajaislain ulkopuolelle jäävien toimintojen välillä ollut selvä. Tavara-arpajaisasetus edellytti osallistujilta »maksua tai muuta suoranaista taikka välillistä suoritusta». Käytännössä juuri suorituksen toteamisessa oli ilmennyt vaikeuksia. Komitea lausui:

»mm erilaisten hyödykkeiden, erityisesti aikakauslehtien tilaustarjousten yhteydessä on varsin yleisesti järjestetty yleisölle joko kilpailujen tai kysymyksiin vastaamisen muodossa tai kaikille tilauskupongin lähettäjille mahdollisuus osallistua huomattavien tavarapalkintojen, kuten autojen ja televisioiden ym. arvontaan. Kun arvontaan pääsemisen edellytyksenä ei ole tarjotun hyödykkeen tilaaminen tai ostaminen, toimintaa ei vastikkeettomana ole pidetty arpajaislain tarkoittamien arpajaisten järjestämisenä. Yleisölle ei kuitenkaan aina muodostu täysin selvää käsitystä arvontojen vastikkeettomuudesta, koska huomio mainonnan keinoin kiinnitetään muihin seikkoihin ja ilmoitus arvontaan osallistumisen vastikkeettomuudesta usein on varsin huomaamaton ja aivan kuin yksinomaan valvontaviranomaisten havaittavaksi tarkoitettu.»¹³

Komitean mielestä po. mainos- yms. arpajaisetkin olisi saatettava valvontaan. Tähän saattaisi olla kaksi tietä: joko määrättäisiin kaikki ne tapaukset arpajaislain alaisiksi, joissa voitto määräytyisi sattumaan perustuvalla toimituksella, tai annettaisiin erityiset säännökset mainos- yms. arvontojen valvonnasta. Edellinen vaihtoehto merkitsisi sitä, ettei arvontojen toimittaminen kaupallisissa tarkoituksissa olisi enää lainkaan mahdollista.¹⁴

Yksityiskohtaisten ehdotusten tekemisen kaupallisten arpajaisten järjestämisestä komitea katsoi menevän tehtäväalueensa ulkopuolelle. Asiaan oli kiinnitettävä erityistä huomiota kuluttajansuojalainsäädännössä ja päätettäessä kaupan markkinointikeinoista. Eräänä keinona pyrittäessä estämään sattumanvaraisten etujen epäasiallinen käyttö markkinoinnin edistämiskeinona komitea piti »riittävää ja asiallista kuluttajiin kohdistettavaa informaatiota, jolla selvitetään, ettei po arvontoihin osallistuminen edellytä vastasuorituksena tarjotun hyödykkeen ostamista tai muutakaan suoritusta.»¹⁵ Loppupontenaan komitea esitti:

¹³ KomMiet 1973: 138 s. 100.

¹⁴ KomMiet 1973: 138 s. 101.

¹⁵ KomMiet 1973: 138 s. 138 s.

»Kysymys po arvontoja koskevan erillisen säännösten tarpeellisuudesta tulisi saattaa erillisen selvityksen kohteeksi.»¹⁶

Arpajaiskomitean tehtävänä oli toimittaa selvitys ja tehdä sen perusteella ehdotukset siitä, »miten arpajaislaissa säädetyt varainhankintatoimintoja sekä yleisiä rahankeräyksiä koskevaa järjestelmää voitaisiin kehittää niin, että se muodostaisi tarkoituksenmukaisen kokonaisuuden pitäen silmällä eri toimintojen keskinäistä asemaa järjestelmässä sekä kertyvien varojen käyttöä.»¹⁷ Komitea ei käynyt esittämään merkittävämpiä muutoksia järjestöjen oikeuteen hankkia varoja arpajaisia toimeenpanemalla. Uudistusehdotukset keskittyivät eräisiin organisaatioihin kysymyksiin sekä varainkäytön valvontaan ja jakomenettelyyn.¹⁸

d. Kohti kuluttajansuojalakia

Syksyllä 1970 valtioneuvosto työllisti vilpillisen kilpailun lainsäädäntökomitean uudestaan. Komitean mietinnön¹ valmistumisesta oli kulu-
nut kolme vuotta, tavanomaiset lausunnot oli hankittu, yhteispohjois-
maisia jatkoneuvotteluja oli käyty, pohjoismaisen lainsäädäntöyhteistyön
katkeaminen oli tapahtunut tosiasia. Keväällä 1970 Ruotsi oli saanut
uuden lakinsa (marknadsföringslagen), Norjassa oli ryhdytty valmistele-
maan Ruotsin esimerkin tapaista lainsäädäntöä, Tanskassa pidettiin par-
haana jatkaa selvitystyötä. Suomessa aika oli valtioneuvoston mielestä
kypsä kauan vireillä olleen työn loppuunsaattamiseen.

Komitean tehtäväksi tuli valmistella vuoden 1967 mietintö hallituk-
sen esityksen muotoon. Esitystä laadittaessa oli otettava huomioon paitsi
mietinnöstä annetut lausunnot myös ne tulokset, joihin oli päädytty
muiden Pohjoismaiden kanssa käydyissä neuvotteluissa.

Puheenjohtajan tehtävistä vastasi edelleen ylijohtaja *Niilo Eerola*.
Komitean jäsenistä olivat esitystä valmistelemassa toimistopäällikkö
M. Jaskari, varatuomari *Timo Kivi-Koskinen*, johtaja *Matti Keijola* sekä
ekonomi *Reino Sierla*. Komitean sihteerinä toimi lakitieteen lisensiaatti
Erkki Wuori.

¹⁶ KomMiet 1973:138 s. 139 ja s. 153.

¹⁷ KomMiet 1973:138; kirjelmä valtioneuvostolle.

¹⁸ KomMiet 1973:138 s. 150 ss.

¹ KomMiet 1967: A 9.

Komitea sai työnsä valmiiksi maaliskuussa 1971.² Korostaakseen sitä, että lakiehdotuksen säännökset oli tarkoitettu sekä kuluttajan että kilpailijan suojaksi, ja estääkseen sen mielikuvan syntymistä, että laissa taisteltaisiin vain petollista ja siihen verrattavaa menettelyä vastaan, komitea antoi ehdotukselleen nimen »laki sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa».³

Kuluttajien etujen valvomiseksi komitea ehdotti kuluttaja-asiamiehen viran perustamista. Kuluttaja-asiamiehellä oli oleva asianomistajan asema kuluttajatahon kollektiivisen intressin edustajana. Käytännössä komitea otaksui kuluttaja-asiamiehen toiminnan perustuvan kuluttajien ja heidän järjestöjensä taholta tulleisiin ilmoituksiin. Kuluttaja-asiamiehen oma-aloitteisen toiminnan tuli keskittyä sellaisiin tapauksiin, joilla kuluttajien kannalta oli huomattavaa yleistä merkitystä.

Sattumanvaraisia etuja koskevan säännösehdotuksensa komitea kirjoitti muotoon:

Elinkeinotoiminnassa ei saa antaa, luvata eikä tarjota arpomisesta riippuvaa taikka muuten sattumanvaraista etua, jos mahdollisuus edun saamiseen edellyttää maksua tai muuta vastiketta.

Mitä 1 momentissa säädetään ei kuitenkaan koske sanoma- tai aikakauslehdissä järjestettäviä tavanomaisia ajanvietteeksi katsottavia kilpatehtäviä.⁴

Säännösehdotuksen perusteluissa komitea ilmoitti vastikkeella tarkoitettavan joko erillistä maksua tai esimerkiksi tietyn tavarain tai palvelun ostamista, jonka perusteella ostaja sai oikeuden osallistua arvontaan tai muuhun vastaavaan toimitukseen.⁵ Arpomisesta riippuva taikka muuten sattumanvarainen etu puolestaan vastasi arpajaislain sanontaa »arpomisella tai muulla sattumaan perustuvalla toimituksella määrättävä voitto».⁶

Komitea halusi kieltää vain vastikkeelliset maisosarpajaiset. Tässä suhteessa sen mieli ei neljässä vuodessa ollut muuttunut. Neljä vuotta aikaisemmin asiaa oli perusteltu vetoamalla kilpailun vapauteen; nyt ei perustelujen esittämistä pidetty aiheellisena. Arvatenkin lähdettiin siitä,

² KomMiet 1971: B 24.

³ KomMiet 1971: B 24 s. 5 s.

⁴ KomMiet 1971: B 24 4 §.

⁵ KomMiet 1971: B 24 s. 23.

⁶ KomMiet 1971: B 24 s. 24.

että VilpKilpL 8 §:n säännös tarkoitti vain vastiketta edellyttävää sattumanvaraisten etujen jakamista.

Säännöstä muotoillessaan komitea arveli jonkin verran rajoittavansa sattumanvaraisten etujen tarjoamisen mahdollisuuksia voimassa olevaan lakiin verrattuna:

»VilpKilpL:sta poiketen on vastikkeellisen sattumanvaraisen edun tarjoaminen uuden säännöksen mukaan rangaistavaa myös silloin, kun osallistuminen edellyttää vastikkeen lisäksi annetun tehtävän ratkaisemista tai vastaamista esitettyihin kysymyksiin.»⁷

Vastikkeettomia arpajaisia vastaan komitealla ei ollut muuta huomauttamista kuin se, että ne saattaisivat olla hyvän liiketavan vastaisia ja siis yleislausukseen nojalla kiellettävissä, jos kilpailuun osallistuminen on tehty kohtuuttoman vaikeaksi tai jos kilpailu palkinnon arvon tai laadun vuoksi muuten on sopimaton.⁸

Neljä vuotta aikaisemmin komitea oli lähtenyt siitä, että vastikkeellisten mainosarpajaisten kiellolla VilpKilpL:ssa olisi lähinnä pedagoginen merkitys.⁹ Tällä kerralla erityissäännöstä pidettiin tarpeellisena sen takia, että kuluttajia ja kilpailijoita voitaisiin tehokkaasti suojata ko. laatua olevilta useimmiten myynnin edistämiseksi järjestetyiltä epäterveiltä toimenpiteiltä.¹⁰ Arpajaislain säännöksiin verrattuna säännösehdotus oli elinkeinotoimintaa koskeva erityissäännös, joka oli paikallaan sen takia, ettei valvonta jäänyt pelkästään arpajaisasetuksessa tarkoitettujen viranomaisten toimien varaan. VilpKilpL:iin otettuna säännös teki mahdolliseksi sen, että asianomaiset saattoivat itse ryhtyä toimenpiteisiin arvonnän järjestänytä kohtaan.¹¹

Arpajaiskiellon ulottumattomiin komitea halusi saattaa sanoma- ja aikakauslehtien kilpatehtävät. Säännöksellä näyttää olevan esikuvansa Ruotsin arpajaislainsäädöksessä.¹² Komitea päätteli:

»Kun tällaisten tehtävien tarkoitus on tarjota lukijoille lehden muuhun sisältöön verrattavaa ajanvietettä eikä myydä lehteä houkuttelevilla palkinnoilla, lehden osto- tai tilausmaksua ei voida

⁷ KomMiet 1971: B 24 s. 23.

⁸ KomMiet 1971: B 24 s. 16.

⁹ KomMiet 1967: A 9 s. 26.

¹⁰ KomMiet 1971: B 24 s. 24.

¹¹ KomMiet 1971: B 24 s. 24.

¹² Ks. lotteriförordningen (1939) 5 §.

pitää sellaisena vastikkeena arvontaan osallistumisesta, että ajanvietetettävän järjestäminen nykyisessä tavanomaisessa muodossa pitäisi puheenaolevan säännöksen nojalla kieltää.»¹³

Ns. myyjäkilpailuihin komitea puuttui elinkeinotoimintassa tapahtuvaa aktiivista ja passiivista lahjontaa koskevan säännösehdotuksensa perusteluissa:

»ylemmän myyntiportaan toisen palveluksessa oleville järjestämät myyntikilpailut voivat kuulua säännöksen piiriin, mikäli myyntihenkilökuntaa niiden yhteydessä lahjotaan tarkoituksella saada se suosimaan kilpailun toimeenpanijaa.»¹⁴

Komitean valmistamasta esitysehdotuksesta kauppaja- ja teollisuusministeriö pyysi lausunnon oikeusministeriöltä. Ministeriön mielestä ei ollut estettä »korjata vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi annetun lain säännöksiä elinkeinonharjoittajien keskinäisen suhteen järjestämiseksi lakiehdotuksessa esitetyissä suhteissa.»¹⁵ Sen sijaan ministeriö piti vaikeana tehtävänä sisällyttää elinkeinonharjoittajien keskinäisiä suhteita säätelevään normistoon elinkeinonharjoittajien ja kuluttajien välisiä suhteita koskevaa säännösaineistoa:

»Tarjolla on vaara, että uusi sääntelyn kohde tulee arvostelluksi aikaisemmassa sääntelyssä määräävinä olleiden näkökohtien mukaisesti ja siten pakotetuksi sopimattomaan muottiin. Näin näyttää käyneen lakiehdotusta laadittaessa.»¹⁶

Oikeusministeriön mielestä oli tärkeää, että kuluttajien suojele järjestettäisiin kokonaisvaltaisesti, osana yleistä kuluttajapolitiikkaa. Ministeriö ilmoittikin, että vireille oli jo pantu valmistelutyö kuluttajakauppaa koskevan säännösten kokoamiseksi ja uudistamiseksi. Uuteen säädöksen voitaisiin sijoittaa myös mm. markkinointitoimintaa ja kuluttajiasiamiestä koskevia säännöstöjä.¹⁷

Keväällä 1972 Kuluttajaneuvosto esitti kauppaja- ja teollisuusministeriölle käsityksensä oikeusministeriön lausunnossa esitellyistä ajatuksista.

¹³ KomMiet 1971: B 24 s. 25.

¹⁴ KomMiet 1971: B 24 s. 30 s.

¹⁵ Ks. asiakirjavihko KTM 9/015/71.

¹⁶ Ks. asiakirjavihko KTM 9/015/71.

¹⁷ Ks. asiakirjavihko KTM 45/070/71.

Lausunto oli Kuluttajaneuvoston mielestä kuluttajamyönteisen hengen leimaama, mutta eräiden ehdotusten osalta hallinnollisesti poikkeuksellinen ja epätarkoituksenmukainen. Neuvoston mielestä oli tärkeintä saada aikaan joitakin parannuksia niin pian kuin mahdollista:

»Jos kaikki lausunnossa esitetyt ajatukset koetettaisiin toteuttaa, vaatisi se asian aloittamista suurin piirtein alusta.»¹⁸

Kuluttajaneuvosto lähti siitä, että lakiehdotus kuluttaja-asiamiesjärjestelmiseen antoi kuluttajille huomattavasti paremman suojan kuin nykyinen laki vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi. Kokemus tulisi pian osoittamaan, miten järjestelmää olisi aikaa myöten kehitettävä:

»Jos sen sijaan nykyisestä asemasta halutaan suoraan pyrkiä lähes täydellisyyteen ja esimerkiksi pitemmälle kuin Ruotsissa on ehditty, merkitsee se varmaankin usean vuoden lykkäystä, jona aikana kuluttajien suojattomuus vain jatkuisi.»¹⁹

Kuluttajaneuvoston pahat aavistukset toteutuivat. Ehdotusta laiksi sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa ei kiirehditty antamaan eduskunnalle. VilpKilpL:n uudistustyö pysähtyi.²⁰

Maaliskuussa 1972 ryhdyttiin oikeusministeriössä suunnittelemaan kuluttajakauppaa koskevaa lainuudistusta. Säädökseen oli ministeriön edellä mainitun lausunnon mukaisesti mahdollista sisällyttää myös markkinointia koskevia säännöksiä. Ministeriön suunnitelma sai tukea vuoden 1972 lopussa mietintönsä jättäneeltä kuluttajapolitiikan suunnittelukomitealta. Kuluttajansuojelun kentällä komitea suositteli kokonaisuudistusta.²¹ Markkinoinnin osalta komitea katsoi tarvittavan pikaisia toimenpiteitä »mainontaa koskevien lakinormien aikaansaamiseksi osaksi kuluttajansuojaa.»²²

Norjassa oli tällä välin päästy lainsäädäntötoimiin. Loven om kontroll med markedsføring annettiin kesällä 1972 ja se tuli voimaan vuo-

¹⁸ Ks. lausuntoa asiakirjavihossa KTM 45/010/71.

¹⁹ Ks. lausuntoa asiakirjavihossa KTM 45/010/71.

²⁰ Kesällä 1972 mietintönsä jättänyt kuluttajansuojelun ja elintarvikevalvonnan organisaatiotoimikunta kertoi ehdotuksen valmistelun olevan vireillä kauppa- ja teollisuusministeriössä; ks. KomMiet 1972:B 66 s. 19.

²¹ KomMiet 1972: A 26 s. 313.

²² KomMiet 1972: A 26 s. 314.

den 1973 alusta. Lain kirjoittajat olivat pitäneet silmällä Ruotsin tarjoamaa esikuvaa, »men gikk ikke fullt så radikalt til verks».²³ Laissa korostettiin kuluttajansuojanäkökohtia, luotiin markkinaneuvosto ja kuluttaja-asiamiesinstituutio, mutta samalla kehitettiin myös kilpailijoiden keskinäisiä suhteita säänteleviä normeja.

Uuden lain 5 §:ksi otettiin säännös:

»Det er forbudt i næringsvirksomhet å søke fremmet salget eller kjøpet av en eller flere varer, tjenester eller andre ytelser ved å sette i verk utlodning eller annen foranstaltning der tilfellet helt eller delvis avgjør hvem en fordel (gevinst, belønning, premiering eller annet) skal tilfalle.

Bestemmelsene gjelder ikke tilbud som utgivere av periodiske publikasjoner framsetter i bladet eller skriftet om belønning eller premiering for oppgaveløsninger, konkurransedeltakelse eller liknende prestasjoner fra lesernes side. Verdien av premiene eller størrelsen av belønningen må ikke overstige de beløp som departementet fastsetter.»

Laissa siis kiellettiin tuotteiden, palvelujen yms. menekin edistämisen elinkeinotoiminnassa mainosarpajaisin. Kielto koskee kaikkia sattumanvaraisten etujen jakamista. Merkitystä ei ole sillä seikalla, edellyttääkö osallistumisoikeus vastiketta vai ei. Mikäli panos vaaditaan, kysymys on arpajaislainsäädännön alaisesta toimenpiteestä.

Uuden lain yleislauseketta, joka kieltää hyvää liiketapaa loukkaavan tai kuluttajaa kohtaan kohtuuttoman teon, voidaan soveltaa mainosarpajaisiin esim. silloin, kun osallistumisehtoja tai kilpailusääntöjä ei ole riittävän selvästi ilmoitettu.²⁴

Markkinointia koskeva lakiehdotus annettiin *Tanskassa* keväällä 1974.

Ehdotuksen pohjana oli »Forbrugerkommissionens betænkning II». Komitea oli seurannut mietinnössään varsin pitkälle norjalaisten omaksumaa linjaa: markkinointia koskevassa laissa säädeltäisiin toisaalta elinkeinonharjoittajien ja kuluttajien välisiä sekä toisaalta elinkeinonharjoittajien keskinäisiä suhteita.²⁵ Myös sattumanvaraisten etujen sääntelyn

²³ *Bull—Löchen*, s. 16.

²⁴ Ks. lähemmin *Bull—Löchen*, s. 79 ss.

²⁵ *Børge Dahl* kritikoi: »Det er karakteristisk for det foreliggende udkast, at det ikke giver forbrugerne nogen særlig beskyttelse, men blot beskytter dem på lige fod med de erhvervsdrivende.» (*Juristen* 1973 s. 385).

osalta malli saatiin Norjasta. 'Historiallisena' esikuvana oli vuoden 1966 mietinnön kirjoittajien vähemmistön kanta. Perustelut olivat suppeat:

»Det er fundet rigtigst at gøre lotteriforbudet i stk. 1 absolut og ikke betinget som i konkurrencelovforslagets § 5, stk. 1.»

Laki, lov om markedsføring, annettiin kesällä 1974. Sen 8 § tuli kuulumaan näin:

Erhvervsdrivende må ikke fordele gevinster ved lodtrækning, præmiekonkurrencer eller anden foranstaltning, hvis udfald helt eller delvis beror på tilfældet.

Udgiveren af et periodisk skrift kan dog foranstalte lodtrækning til fordeling af gevinster i forbindelse med løsning af præmiekonkurrencer.

Nämä lainsäädäntöratkaisut olivat Suomessa oikeusministeriön lainvalmistelukunnan virkamiesten käytettävissä käytäessä viimeistelemään ehdotusta kuluttajansuojalainsäädännöksi. Ministeriössä ehdotus valmistui tammikuussa 1975.²⁶

Ehdotukseen kuluttajansuojalainsäädännöksi sisältyy neljä lakiehdotusta:

- kuluttajansuojalaki,
- laki kuluttajansuojaneuvonnan ja eräiden muiden kuluttaja-asioiden järjestämisestä kunnassa,
- laki kuluttaja-asiamiehestä ja kuluttajavalituslautakunnasta, sekä
- laki markkinatuomioistuimesta.

Kuluttajansuojalaki koski kulutustavaroiden ja kulutuspalvelujen vaihdantaa elinkeinonharjoittajilta kuluttajille. Tämän lain toinen luku sisältäisi säännökset markkinoinnin sääntelystä. Markkinointia koskeville säännöksille on asetettu kaksi päätavoitetta:

- 1) ehkäistä epäasianmukaisia, kuluttajiin kohdistuvia markkinointitoimia ja
- 2) saada elinkeinonharjoittajat antamaan kuluttajille markkinoinnin yhteydessä nykyistä enemmän tietoja kuluttajien kannalta tärkeistä asioista.²⁷

²⁶ Ehdotus kuluttajansuojalainsäädännöksi. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu 12/1974.

²⁷ Lainsäädäntöosasto 12/1974 s. 49.

Ensimmäisen ryhmän säännöksistä tärkein olisi yleislauseke, joka kieltäisi sopimattomien keinojen käytön markkinoitaessa tavaroita tai palveluja kuluttajille. Yleislauseketta täydentäisivät eräitä yksittäisiä markkinoinnin keinoja koskevat sääntelyt. Lainvalmistelijat toteavat: »näitä markkinoinnin keinoja erityisesti sääntelemällä on haluttu korostaa niiden hylättävyyttä kuluttajansuojan kannalta.»²⁸ Tällainen erityissääntely koskisi mm. sattumanvaraisten etujen tarjoamista. Tätä myynninedistämiskeinoa on siis pidetty kuluttajansuojan kannalta erityisen hylättävänä. Asiaa perustellaan lähemmin:

»Markkinointiin liittyvien yleisökilpailujen järjestämisen ei kuluttajapoliittisesti voi juurikaan katsoa tarjoavan etuja. Yleisökilpailut eivät paranna kuluttajan mahdollisuuksia järkipäraseen päätöksentekoon eivätkä näin edistä kuluttajan käytössä olevien voimavarojen ja mahdollisuuksien tarkoituksenmukaista hyväksikäyttöä. Päinvastoin yleisökilpailujen järjestäminen saattaa johtaa kuluttajien huomiota pois heidän päätöksentekonsa kannalta olennaisista seikoista.»²⁹

Perusteluja seuraava sattumanvaraisia etuja koskeva kieltosäännös kuluttajansuojalakiehdotuksen 2 luvun 3 §:ssä kuuluu:

»Markkinoitaessa ei saa luvata sattumanvaraista etua, jonka saaminen edellyttää tavaran tai palvelun ostamista, ostotarjouksen tekemistä tai muutoin vastiketta.

Mitä 1 momentissa on säädetty, ei koske sanoma- ja aikakauslehdissä järjestettäviä tavanomaisia ajanvietteeksi katsottavia kilpatehtäviä.»

Yleisökilpailujen järjestämisestä tulisi lainvalmistelijoiden mielestä asetuksella voida antaa yksityiskohtaisia määräyksiä. Tätä koskeva säännös kuluttajansuojalakiehdotuksen 2 luvun 7 §:ssä on näin kuuluva:

»Asetuksella voidaan antaa tarpeellisia määräyksiä markkinointiin liittyvien yleisökilpailujen järjestämisestä sekä palkintojen sallituista enimmäisarvoista.»

Näiden erityissäännösten lisäksi sovellettaisiin mainosarpajaisiin ja yleisökilpailuihin kuluttajansuojalain markkinointiluvun 1 §:n yleislau-

²⁸ Lainsäädäntöosasto 12/1974 s. 62.

²⁹ Lainsäädäntöosasto 12/1974 s. 63.

sekettä samoin kuin harhaanjohtavien tietojen antamista koskevaa 3 §:n säännöstä.

Markkinoinnin lainmukaisuutta kuluttajansuojan kannalta valvoisi säädösehdotuksen mukaan kuluttaja-asiamies. Hänen esityksestään markkinatuomioistuin voisi kieltää esim. mainosarpajaisten toimeenpanon. Arpajaiset järjestänyt olisi myös tuomittavissa rangaistukseen markkinointirikoksesta.³⁰

Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisuun »Ehdotus kuluttajansuojalainsäädännöksi» sisältyy liitteenä luonnos laiksi hylättävästä menettelystä elinkeinotoiminnassa. Lakiluonnoksen perusteluissa lausutaan sattumanvaraisia etuja koskevasta sääntelystä:

»VilpKilpL 8 § ja kuluttajansuojalain 2 luvun 6 § sääntelevät sattumanvaraisten etujen jakamista ja lupaamista markkinoinnissa. Selvän kiellon muotoon puettuna jälkimmäinen korvaa edellisen. Ns. myyjäkilpailuissa voidaan tarvittaessa tukeutua VilpKilpL:n yleislausekkeeseen.»³¹

Kuluttajansuojalakiehdotuksen julkistaminen virvoitti uudelleen henkiin vilpillisen kilpailun ehkäisemistä tarkoittavan lain uudistushankkeet. Toukokuussa 1975 kauppa- ja teollisuusministeriö asetti toimikunnan, jonka tehtäväksi tuli »laatia ehdotus uusista säännöksistä vilpillisestä kilpailusta». Toimikunnan puheenjohtajana on professori *Heikki Jokela* ja jäsenenä osastopäällikkö *Antti Kivivuori*, hallitusneuvos *Tauno Heikonen*, osastopäällikkö *Markku Lehto*, varatuomari *Timo Kivi-Koskinen*, varatuomari *Hannu Santalahti*, oikeustieteen kandidaatti *Mikko Varis* ja kauppatieteiden maisteri *Jorma Viitanen*. Toimikunnan on saatava työnsä päätökseen vuoden 1975 loppuun mennessä.

³⁰ Lainsäädäntöosasto 12/1974 s. 95 ss. ja s. 111 ss.

³¹ Lainsäädäntöosasto 12/1974 s. 434 s.

IV. MAINOSARPAJAISET 1975-LUVUN SUOMESSA

A. MITÄ TAPAHTUU TODELLA?

Millaisia ovat mainoskilpailut tämän päivän Suomessa? Tilannetta kuvaillaan seuraavassa varsin sattumanvaraisesti muodostuneen aineiston perusteella. 'Otos' koostuu runsaan vuoden aikana lauttasaarelaisen yksityisasunnon kirjeluukusta sisään työnnetystä mainosmateriaalista. Kokoelmaa on täydennetty sekä sanoma- ja aikakauslehdistä¹ silmiinpistäneillä kilpailuilmoituksilla että myymälöissä, kaduilla ja toreilla jaetuilla mainoslehtisillä.

Aineisto käsittää 120 kilpailuilmoitusta. Pieneltä osalta aineisto on päällekkäistä, ts. samaa kilpailua on saatettu mainostaa kahdessa tai useammassakin mediassa. Mainosvälineestä riippuen kilpailun ja kilpailusääntöjen esittely kuitenkin usein vaihtelee. Saman kilpailun eri yhteyksissä esitetyt samanlaiset mainokset eivät ole lukumäärää lisäämässä. Yhteistä kaikille mukaan otetuille kilpailuille on voittajan määrättyminen sattuman perusteella: palkinnot arvotaan joko kaikkien osallistujien tai oikein vastanneiden kesken.

Kilpailujen enemmistö, kaikkiaan 75 tapausta, liittyy sanoma- ja aikakauslehtien tilauskampanjoihin. Kilpailu on tällöin selvästi yhdistetty tietyn tuotteen tai tiettyjen *tuotteiden myynnin edistämiseen*. Muut kilpailut liittyvät esim. uusien tuotteiden ja uusien myymälöiden esittelyyn. Kilpailun funktiona on tällöin pikemminkin *tunnetuksi tekeminen* ja good willin hankkiminen kuin välitön myynnin edistäminen. Toisinaan arvonta on yhdistetty *mielipide- ja markkinatutkimukseen*. Jotkut kilpailujen järjestäjät näyttävät yhdistäneen kilpailuun osoitteiston keräämisen; kilpailijoita pyydetään myös merkitsemään vastauskuponkiin esim. ikänsä ja sukupuolensa.²

¹ Anna, Helsingin Sanomat, Iltasanomat, Katso, Me naiset ja Uusi Suomi.

² Ammattikasvatushallituksen hyväksymässä markkinoinnin oppikirjassaan

Erityistä panosta ei kukaan aineistoon sisältyvien kilpailujen järjestäjistä ole osallistujilta vaatinut. Parissa tapauksessa kilpailuun osallistuminen näyttää edellyttäneen ao. lehden ostamista; kilpailijan on nimittäin ollut täytettävä lehteen painettu kuponki tai leikattava siitä kuvia jne. Niinikään parissa tapauksessa kilpailu näyttää olleen mahdollinen vain lehtitilauksen tehneille. Toisessa tällaisessa mainoksessa huomautetaan: »mikäli olet jo lehtitilauksesi tehnyt, voit silti osallistua kilpailuumme lähettämällä kilpailuvastauksesi postikortilla.» Toisessa taas sanotaan: »mikäli haluat samalla (kun tilaat lehden) osallistua kilpailuun...» Kumpainenkaan järjestäjä ei ainakaan ko. mainoksissa esittele vastikkeettoman osallistumisen mahdollisuutta.

Onko tilauksen tekeminen kilpailuun osallistumisen edellytyksenä, jää varsin epäselväksi kilpailukupongin sisältäessä maininnan »tilaan samalla» tai kehoituksen »tilaa samalla». Selvemmin tilausta edellyttämätön on ilmoituksessa oleva huomautus: »samalla voit kätevästi (halutessasi) tilata.»

Valtaosa tilaushankintojen yhteydessä järjestetyistä kilpailuista tarjoaa vastikkeettoman osallistumisen vaihtoehdon. Tämä esitellään esim. muodossa: »mikäli et halua käyttää edullista tilaustarjoustamme, lähetä kuitenkin kilpailuvastauksesi erillisellä postikortilla». Vastikkeeton osallistuminen on yleensä kuitenkin tehty vastikkeellista vaivalloisemmaksi ja rasittavammaksi: tilaajat täyttävät lehdessä olevan kupongin ja kilpailun järjestäjä maksaa postimaksun heidän puolestaan, ei-tilaajat joutuvat ehkä jäljentämään kupongin tekstin postikortille ja maksamaan itse postimaksunsa.

Usein vastikkeettoman osallistumisen mahdollisuus esitellään sinänsä selkeällä lausekkeella: »kilpailuun osallistuminen ei edellytä tilausta». Maininnan sijainti ilmoituksessa on kuitenkin yleensä vähemmän silmiinpistävä.

Autio ja *Kanerva* esittelevät mainoskilpailujen tavoitteita (s. 220): »Kuluttajien kesken voidaan järjestää *kilpailuja*. Niiden avulla heidät saadaan tutustumaan uusiin tuotteisiin, pakkauksiin tai palveluihin taikka vanhan tuotteen uusiin käyttömahdollisuuksiin. Lopullisena tarkoituksena on oman aseman parantaminen markkinoilla ja goodwillin lisääminen valmistajaa ja tämän tuotteita kohtaan. Kilpailuja vastaan on myös esitetty väitteitä. On osoitettu, että niissä tuote helposti unohtuu ja kilpailusta tulee pääasia, jolloin kilpailuun osallistujista ei ehkä tulekaan tuotteen käyttäjiä.» — Syystä tai toisesta oppikirjan tekijät eivät pidä aiheellisena mainita funktioiden joukossa välitöntä myynnin edistämistä.

Vastikkeettoman osallistumisen vaihtoehdon tarjoavat myös ne kilpailut, joissa kilpailulipukkeet tms. ovat kerättävissä paitsi ao. tuotteista myös niitä koskevista lehti-ilmoituksista.

Uusien tuotteiden ja uusien myymälöiden esittelijät yleensä vaativat, että kilpailukuponki palautetaan tietyssä esittelytilaisuudessa taikka tiettyyn myymälään:

- »tuo tämä kortti esittelytilaisuuteemme»
- »palauta siis tämä kortti täytettynä konsulenttillemme esittelypaikalla»
- »tuo kuponki valmiiksi täytettynä meille. Virkailijamme auttavat sinua...»

Tarkoituksena on ilmeisesti luoda tilanne, jossa kilpailija ei viitsi olla jotakin ostamatta. Samanlainen tavoite on arvatenkin myös niillä kilpailuilla, joiden säännöt pakottavat osallistumiseen halukkaat tutustumaan myymälään perin pohjin:

- »olemme sijoittaneet valkoisia kanoja 10 eri osastolle. Tehtävänä on etsiä kanat.»

Puhtaat arvonnat ovat mainoskilpailujen joukossa varsin harvinaisia. Useimmissa tapauksissa osallistujilta edellytetään jonkin tehtävän suorittamista, vastaamista kilpailukysymyksiin jne.

Osa tehtävistä on kilpailun järjestäjän kannalta muutakin kuin mainonnallista hyötyä tuottavia: »uusi shop avattu — tule ja keksi sille nimi» tai »ideakilpailu: mitä uutta haluaisit uudelle laivalle». Joukossa on kuitenkin esim. äärettömän helposti ratkaistavia ristisanatehtäviä.

Lehtitilausten yhteydessä järjestettävien kilpailujen tehtävät ja kysymykset ovat miltei poikkeuksetta niin helppoja, että jokainen pystyy ne ratkaisemaan. Usein vastaukset löytyvät kilpailuesitteestä, mistä kilpailukupongissa nimenomaisesti huomautetaan. Tasoa kuvaavat esim. seuraavat:

- »montako palkintoa on tässä kilpailussa»
- »milloin on viimeinen palautuspäivä».

Kilpailujen järjestäjät eivät yleensä näytä käyvän erottelemaan oikeita ja vääriä vastauksia; palkinnot arvotaan kaikkien kilpailukupongin

lähettäneiden kesken. Kilpailukysymykset saattavat myös olla sitä laatua, etteivät annetut vastaukset ole oikeita tai väärä. Muuan lehtitilauksen yhteydessä asetettu kilpailukysymys kuului: »kävikö joulupukki luonasi viime jouluna?»

Ns. sweepstakes-kilpailuja kokoelmaan mahtui viisi. Nämä ovat kilpailuja, joissa potentiaalisille asiakkaille jaetaan numeroituja lipukkeita. Palkinnot on etukäteen arvottu numeroiden kesken. Kokoelman tapauksissa lipukkeen saajalle ilmoitetaan: »olette voittanut keittokirjan» tai hänelle sanotaan: »olet voinut voittaa astianpesukoneen. Käy tarkistamassa.» Yleensä kilpailusäännöt edellyttävät terhakkaa toimintaa. Lyhyehkön määräajan jälkeen lunastamattomat palkinnot saatetaan arpoa uudelleen.

Eräissä kilpailussa tehtävänä on kerätä 10 lipuketta joko ao. pakkauksesta tai lehti-ilmoituksista. Lipukkeessa esitellään kilpailusäännöt. Pakkauksessa on lisäksi erityinen maininta kilpailulipukkeesta. Niinikään siinä on merkintä »Sisäasiainministeriön päätös n:o 7263/466/74». Tuo päätös, joka on annettu marraskuun 27 päivänä 1974, koskee yksinomaan rahankeräyslupaa. Koska pakkauksessa puhutaan useassakin kohdin kilpailusta mutta rahankeräystä ei mainita sanallakaan, yleisö arvattekin otaksuu sisäasiainministeriön luvan tarkoittavan juuri ko. kilpailua.³

'Otos' osoittaa, että tämän päivän mainoskilpailujen järjestäjät seuraavat liiketapalautakunnan omaksumaa tulkintalinjaa: kilpailut eivät yleensä edellytä tuotteen tms. ostamista eivätkä muutakaan vastiketta. Puhtaat arvonnat ovat harvinaisia. Osallistujille asetetaan tavallisesti erilaisia tehtäviä. Useimmiten ne ovat kuitenkin sitä laatua, että kilpailujen järjestäjätään tuskin saattavat otaksua niiden käyvän VilpKilpL 8 §:n 2 momentissa tarkoitetuista tehtävistä.

³ Arpajaiskomitea kirjoittaa mietinnössään (KomMiet 1973:138 s. 104 s.): »Eräissä tapauksissa on asianmukaisen luvan nojalla toimitettavaan rahankeräykseen tuoton parantamiseksi järjestetty samassa yhteydessä näennäisiä kilpailuja, joihin osallistuneille on arvonnin perusteella luvattu huomattaviakin tavarapalkintoja. Kun yleisölle näissä yhteyksissä usein muodostuu sellainen käsitys, että arvontaan osallistuminen edellyttää varojen antamista rahankeräykseen, on kysymyksessä tosiasiallisesti arpajaislain alainen toiminta, mikä ei ole toimeenpantavissa rahankeräystä varten myönnetyn luvan nojalla.»

B. TULKINTASUOSITUKSIA JA -ENNUSTEITA

1. Kilpailu- ja arpajaisnormiston suhteesta

VilpKilpL 8 §:n säännös kirjoitettiin aikanaan lakiin koskemaan sel-laista »liiketoimen yhteydessä» tapahtuvaa sattumanvaraisten etujen jakamista, johon rikoslain ao. säännökset eivät olleet sovellettavissa. Kysymys ei ollut sellaisesta elinkeinotoiminnassa järjestettäviä arpajai-sia koskevasta erityissäännöksestä, joka olisi *syRJäyttänyt* rikoslain arpa-jaisia koskevat yleissäännökset, vaan niitä täydentävästä oikeusohjeesta. VilpKilpL 8 § koski vain tapauksia, joissa sattumaan perustuva etujen jakaminen oli järjestetty niin, ettei rikoslain säännösten soveltaminen saattanut tulla kysymykseen.

Täyttä selvyttä ei ole saatavissa siitä, miten laajaksi VilpKilpL 8 §:n säännöksen soveltamisala tarkoitettiin. Edellä¹ on rohjettu otaksua lain-sääätäjän halunneen ulottaa säännös paitsi rikoslain 43 luvun säännösten ulkopuolelle jääviä vastikkeellisia myös täysin vastikkeettomia mainos-arpajaisia koskevaksi. Panosta edellyttäneet arpajaiset olisivat saaneet tuomionsa rikoslain säännösten perusteella, muu sattumanvaraisten etu-jen jakaminen elinkeinotoiminnassa olisi ollut kiellettävissä ja rangais-tavissa VilpKilpL 8 §:n säännöksen turvin. Tähän tulokseen viittasi VilpKilpL 8 §:n 1 momentin sanamuotokin.

Kun rikoslain 43 luvun 1, 2 ja 3 §:n säännökset arpajaislain antamisen yhteydessä vuonna 1965 kumottiin, jäi VilpKilpL 8 §:n 1 momentissa oleva viittaus rikoslain säännöksiin ennalleen. Epäselvää on sen vuoksi, onko VilpKilpL 8 §:n säännös edelleenkin toissijainen arpajaisten luvat-tomasta järjestämisestä sanktioita määrääviin lainkohtiin nähden. Kysy-mys on toisin sanoen siitä, onko VilpKilpL 8 §:n 1 momentissa oleva viit-taus rikoslain säännöksiin ymmärrettävä nykyään viittaukseksi arpajais-lain rangaistussäännöksiin.

Arpajaislakia valmisteltaessa asiaan ei kiinnitetty huomiota. Mitään yleistä sääntöä, jonka mukaan tällainen lainsääätäjän huomaamattomuuden aiheuttama ongelma olisi ratkaistava, ei ole. Esim. *Hernberg* lausui aikanaan:

»Epäröimisen alaista saattaa olla, käsittääkö viittaus toi-seen lakiin myöskin tämän lain sellaisena, joksi se jälestäpäin ehkä

¹ Ks. jaksoa III.2.c.

muutetaan. Tähän ei liene voitavan antaa yleispätevää vastausta, se kun näyttää riippuvan muutoksen laadusta kussakin tapauksessa.»²

Ratkaisua ongelmaan lieneekin syytä hakea juuri arpajaislain säätämisen ja rikoslain ko. rangaistussäännösten kumoamisen tavoitteista käsin. Arpajaislain esityöt osoittavat selvästi, ettei tarkoituksena ollut uusien arpajaisia koskevien oikeusperiaatteiden voimaansaattaminen vaan pääasiallisesti hajallaan olevien arpajaissäännösten kokoaminen yhteen.³ Tässä kodifioinnissa ao. rangaistussäännökset poistettiin rikoslaista ja sijoitettiin arpajaislakiin. Kysymys oli miltei vain järjestelyluontoisesta toimenpiteestä.

Arpajaislain rangaistussäännösten tausta huomioon ottaen voidaan otaksua, että VilpKilpL 8 §:n 1 momentissa oleva viittaus rikoslain säännöksiin on arpajaislain tultua voimaan ymmärrettävä arpajaislain rangaistussäännöksiä eli ko. lain 6 §:n 1 momentin säännöstä tarkoittavaksi. Lainsäätäjän ilmeiseen huomaamattomuuteen olisi uskaliasta liittää sellainen oikeusvaikutus, että ko. säännösten suhde olisi muuttunut aikaisemmasta täysin poikkeavaksi, niin että täydentävästä säännöksestä olisi tullut yleissäännösten sivuuttava erikoisnormi. Myös eräät 'aineelliset' seikat puhuvat sitä otaksumaa vastaan, että VilpKilpL 8 §:n säännös nykyään olisi liike-elämän arpajaisten spesiaalinen normi, joka kaventaisi arpajaislain soveltamismahdollisuuksia. Jos näin olisi asian laita, liiketoimen yhteydessä maksulliset raha-arpajaiset järjestänyt voisi välttää haitalliset seuraamukset näyttämällä, että voitot ovat korvausta suoritetusta tehtävästä. VilpKilpL 8 §:n 1 momentin säännös voidaan siis edelleen ymmärtää arpajaisrikosten osalta toissijaiseksi normiksi, jonka nojalla liiketoiminnan yhteydessä sattumanvaraisia etuja jakaneet ovat saatettavissa vastuuseen niissäkin tapauksissa, joissa arpajaislain suurempisilmäinen verkko ei heihin yllä.⁴

VilpKilpL 8 §:n käsittäminen arpajaislainsäädännön suhteen toissijaiseksi, täydentäväksi säännökseksi näyttäisi merkitsevän sitä, että sattuu-

² *Hernberg*, s. 18. Ks. myös sama NAT 1925 s. 283.

³ Ks. hall.es. n:o 142 vp. 1964 s. 1.

⁴ Edellä esitettyä käsitystä VilpKilpL 8 §:n 1 momentin säännöksen ja arpajaislain rangaistussäännösten suhteesta ei ole yksimielisesti hyväksytty. Esim. *Erme* (s. 95) katsoo, että VilpKilpL 8 §:n 1 momenttiin sisältyvä säännös on erityissäännös, jota sovelletaan arpajaislain asemasta, milloin sattumanvarainen etu annetaan tai luvataan liiketoimen yhteydessä.

manvaraisten etujen jakamistapaukset muodostaisivat eräänlaisen jatkumon, jossa kaksi kriteeriä, yhteys liiketoimeen (A) ja maksullisuus (B) rajaisivat ko. normien käyttömahdollisuudet:

A	B
VilpKilpL 8 §	ArpajaisL 6 §

Tänä päivänä on kuitenkin varsin epävarmaa, tulisiko tuomioistuin rajaamaan VilpKilpL 8 §:n soveltamisalueen po. kahden kriteerin 'väliin'. Onhan liiketapalautakunta jo runsaan kymmenen vuoden ajan — niin kuin edellä on esitetty — johdonmukaisesti noudattanut linjaa, jonka mukaan »täysin vastikkeettomissa» arpajaisissa ei ole periaatteessa VilpKilpL:n kannalta moitteen sijaa.⁵ Toisaalta on näkyvissä eräitä merkkejä siitä, että arpajaislainsäädäntöön sisältyvä maksullisuuden vaatimus olisi hämärtynyt.⁶ Soveltamisaluetta osoittavat rajapyykit eivät siten enää näytä löytyvän lain kirjaimen osoittamalta paikaltaan.

Elinkeinotoiminnan yhteydessä järjestettävien arvontojen osalta on tärkeämpää löytää kriteerit VilpKilpL 8 §:n säännöksen soveltamisalueen 'alarajan' kuin sen 'ylärajan' osoittamiseksi. 'Ylärajan' tuntumassa liikkuvat teot ovat näet joka tapauksessa kiellettyjä. Kysymys on tällöin vain siitä, määräytyykö sanktio VilpKilpL 8 §:n vai ArpajaisL 6 §:n nojalla. Näiden säännösten rangaistusasteikkokin on sama.

⁵ Ks. edellä III.7.b.

⁶ Lehkonen kirjoittaa Poliisimieheissä 1970 s. 429 alaviitteessä 8: »Periaatteessa lienee selvää, että jos arpomisella tai muulla sattumaan perustuvalle toimituksella annetaan yhdelle tai useammalle tavarana tai vastaavana suorituksena (matka, teatterilippu, jokin palvelus jne.) voitto täysin korvauksetta, niin tavara-arpajaisasetuksen säännöksiä ei voida soveltaa. Näyttää olevan jo yleinen tapa, että tällaisten ilmaisvoittojen antamista käytetään ostokiihokkeena, toisin sanoen, tällainen menettely kuuluu jo yleisesti hyväksyttyyn mainostoimintaan. Matkatoimistot lupaavat arpoa ilmaismatkoja kaikkien heidän toimistostaan matkoja ostaneiden kesken, kauppiaat ilmoittavat arpovansa tavaravoittoja tai niihin rinnastettavia etuisuuksia asiakkailleen, pääsylipun ostaneille luvataan arpoa tavaravoittoja jne. On varsin luonnollista, että tällainen etukäteismainonta saattaa lisätä myyntiä, mutta mainonnan ansiosta kertyvää voittoa ei yleensä voida pitää sellaisena välillisenä suorituksena, jota tavara-arpajaisasetus tarkoittaa.» — Ihmetystä herättää, mistä syystä kirjoittaja ei pidä esim. pääsylipun hintaa tavara-arpajaisasetuksen tarkoittamana suorituksena; vrt. esim. SOO p. 471/11.10.1917.

Suurin osa sattumanvaraisten etujen jakamistapauksista lienee sellaisia, joissa ei ole vaikeuksia päätellä, kuuluuko järjestely arpajaislainsäädännön alaan vai ei. Kiistatta arpajaisina arpajaislainsäädännön mielessä pidetään paitsi niitä tapauksia, joissa osallistumisoikeus edellyttää erityistä, nimenomaista maksua eli panosta, myös niitä, joissa arvontaan osallistuvien panos sisältyy tuotteen tai palvelun hintaan. Viimeksi mainittuun ryhmään kuuluvia tapauksia ei tosin vuoden 1917 ratkaisun⁷ jälkeen liene saatettu ylimmän oikeusasteemme arvioitavaksi, mutta mikään ei näytä viittaavan siihen, että tänä päivänä ratkaisu tulisi olemaan toinen. Ovathan esim. kaikki arpajaisasetuksemme aina kuuden vuoden takaiseen tavara-arpajaisasetukseen saakka seuranneet käsite-määrittelyissään senaatin tuossa ratkaisussaan omaksumaa linjaa. Kirjallisuudessa asiaan ei ole *Salmialan*⁸ jälkeen syvennytty, eikä arpajaiskomiteakaan, joka ilmoitti rajanvetovaikeuksia käytännössä esiintyneen,⁹ käynyt soveltamisedellytyksiä selvittelemään.

Tuomioistuinratkaisujen joukossa on muuan, jolla on tässä yhteydessä mielenkiintoa, nimittäin ns. voittokuittijuttu, ratkaisu *KKO 1957 II 2*. Tuossa tapauksessahan mahdollisuus voittaa edellytti suoritusta, ostosta, mutta siitä huolimatta asia ratkaistiin *VilpKilpL 8 §:n* eikä rikoslain 43 luvun säännösten nojalla. *Salmiala* on ratkaisua kommentoidessaan¹⁰ katsonut, ettei po. kassakuittijärjestelmän käyttöönotto toteuttanut rikoslain 43 luvun 1 §:ssä rangaistavaksi säädettyä tekoa. Tunnusmerkistön täyttymättömyys ei hänen mielestään kuitenkaan johtunut maksuvaatimuksen täyttymättä jäämisestä vaan toisaalta siitä, että panoksen suuruus ei ollut arpayksikköä kohden etukäteen määrätty ja toisaalta siitä, että voittojen suuruus oli »jätetty riippuvaksi osanottajan ehdonvallassa olevan panoksen määrästä». *Salmialan* mukaan panosvaatimus siis täytyi eli osallistujat ilmeisesti suorittivat jonkin maksun, joka nimenomaisesti oli tarkoitettu hyvitykseksi osallistumisoikeudesta,¹¹ mutta arpajaisista ei em. erityisyistä kuitenkaan ollut kysymys.

Salmialan kanta ansaitsee huomiota. Kumpakaan hänen esittämänsä panosta ja voittoa koskevaa erityisvaatimusta ei mainita laissa eikä asetuksissa. Käytännön tilanteiden kannalta vaatimukset vaikutta-

⁷ SOO p. 471/11. 10. 1917.

⁸ Sundström, LM 1930 s. 189 ss.

⁹ KomMiet 1973:138 s. 99.

¹⁰ DL 1957 II s. 72.

¹¹ Sundström, LM 1930 s. 191.

vat oudoksuttavilta. Jos esim. matkatoimisto ilmoittaa arpovansa palkinnon tiettyinä aikana matkan ostaneiden kesken, ei teko voine langeta tai olla lankeamatta arpajaislainsäädännön alaan siitä riippuen, arvontaanko palkinto tietyn hintaisen matkan vai minkä tahansa matkan ostaneiden kesken. Keinotekoiselta tuntuisi myös sellaisen tapauksen sulkeaminen arpajaisnormiston ulottumattomiin, jossa voittona on — edellistä esimerkkiä mukaillen — maksetun matkahinnan palauttaminen.¹²

Se seikka, että tuotteen tai palvelun hintaa ei ole arvonnän järjestämisen johdosta nostettu, ei vaikuta asian arvosteluun. Tällaisissa tapauksissahan on kysymys juuri siitä rikoslain säätämisen aikaan nimenomaisen säännöksen arvoiseksi katsotusta tilanteesta, jossa arvonnän perusteella määräytyvä voitto on »isompi kuin se, mitä itsekullekin osalliselle tarjotaan». Vaikka po. selittävää säännöstä ei enää otettukaan arpajaislakiin, ei ole syytä otaksua, että tällaiset tapaukset kuuluisivat nykyään arpajaiskäsitteen alan ulkopuolelle. Arpajaislaillahan ei, ns. pikkuarpajaisia lukuunottamatta, tavoiteltu mitään aineellisia uudistuksia.¹³

Liiketalalautakunta on kuitenkin käsittänyt VilpKilpL 8 §:n alan juuri hahmotellusta poikkeavaksi. Monessa lausunnossaan se on pitänyt elinkeinotoiminnan yhteydessä järjestettyjä arvontoja VilpKilpL 8 §:n eikä ArpajaisL 6 §:n nojalla tuomittavina, vaikka osallistujilta on vaadittu tuotteen tms. ostamista.¹⁴ Sellaisia kaupallisia arvontoja, joissa olisi edellytetty erityistä, nimenomaista panosta, ei ole saatettu lautakunnan tutkisteltavaksi — tuskinpa niitä edes esiintyy.

Mutta mistä löytyy tänä päivänä VilpKilpL 8 §:n sovellettavuuden 'alaraja'? Miten pitkälle rangaistusuhka yltää?

¹² Saksan oikeuskäytännössä *Salmialan* esittelemiä edellytyksiä on nähtävästi asetettu; ks. esim. *Schönke—Schröder*, s. 1532.

¹³ *Sundström* on arpajaisten käsitettä selvittävässä kirjoituksessaan (LM 1930 s. 185 ss.) huolellisesti analysoinut maksullisuusvaatimuksen sisältöä. Hän lausuu mm.: »Joskaan siis osanottomaksun ei tarvitse ilmetä erillisenä suorituksena, niin on kuitenkin välttämätöntä, että osanottajien on suoritettava joku maksu, joka nimenomaan on tarkoitettu hyvitykseksi osallistumisoikeudesta peliin» (s. 191) ja jatkaa: »ei ole rikosprosessuaalisten todistusperiaatteiden vastaista, että pelinjärjestäjä katsotaan velvolliseksi todistamaan väitteensä, että osanottajat eivät ole suorittaneet mitään osanotostaan peliin» (s. 194). Tällaiset pohdinnat ovat yleisiä saksalaisessa oikeuskirjallisuudessa. Meillä rikoslain 43 luvun 1 §:n 2 momenttiin aikanaan sijoitettu säännös, jonka sisältämä periaate lienee edelleen 'voimassa olevaa oikeutta', vähentää näiden pohdintojen tarvetta.

Liiketapalautakunta on kannanotoissaan horjunut: 1950-luvulla vaadittiin vastiketta, 1960-luvun alussa säännöstä käytettiin nimenomaan ja vain vastikkeettomia arvontoja vastaan, 1960-luvun puolivälistä alkaen säännös on jälleen rajautunut koskemaan vain vastikkeellisia tapauksia. Mainosarvontoja järjestävät ovat tähän käytäntöön jo tottuneet. Saman kannan ovat omaksuneet myös lainvalmistelijat, jotka suosittelevat säännökseen nimenomaista, maksullisuutta koskevaa vaatimusta.¹⁵ Jos tänä päivänä ryhdyttäisiin soveltamaan VilpKilpL 8 §:n säännöstä täysin vastikkeettomaan sattumanvaraisten etujen jakamiseen, työstä ei tulisi olemaan puutetta.

Edellä sanottu ei kuitenkaan merkitse sitä, että vain tuotteen yms. ostoa edellyttävät arvonnat tänä päivänä mahtuisivat VilpKilpL 8 §:n alaan. Ns. Milton-juttu¹⁶ kelpaa edelleen kouluesimerkiksi tapauksesta, joka lankeaa ko. säännöksen piiriin. Milton-kilpailussa ostoksen tekeminen ei ollut kilpailusääntöjen mukaan osallistumisoikeuden edellytyksenä, mutta kilpailusäännöt oli muotoiltu niin, että ne houkuttelivat ostoksen tekemiseen ja arvonta muodostui siten de facto vastikkeelliseksi.

Tämä de facto -vastikkeellisuus voi ilmetä eri tavoin. Kysymys voi olla juuri siitä, että kilpailukysymyksiin vastaaminen on sille helpompaa, jolla on ao. tuote hallussaan. Näin oli asian laita juuri Milton-kilpailussa. Mikäli osallistuminen on mahdollista sekä tuotteen ostajille että muille, saatetaan vastikkeettoman osallistumismahdollisuuden ehdot laatia niin monimutkaisiksi, että ne käytännössä johtavat vastikkeellisen vaihtoehdon valintaan.¹⁷ Niinikään kilpailua voitaneen pitää de facto vastikkeellisena, jos säännöt on muotoiltu sillä tavoin, että osallistuja olettaa voitonmahdollisuuksiensa kasvavan tuotteen ostamisen myötä.¹⁸

Ns. psykologisen ostopakon tapauksia ei meillä ole rinnastettu vastikkeellisuustapauksiin. Näillä tarkoitetaan lähinnä sellaisia tapauksia, joissa kilpailukuponki tai voittolista tms. on määrätty noudettavaksi myymälästä siinä tarkoituksessa, että osallistuja sopivaisuussyistä ei tyytyisi vain ottamaan kuponkia jne. vaan suorittaisi samalla jonkin ostok-

¹⁴ Ks. esim. 325/1970, 348/1971, 368/1971, 371/1972 ja 386/1973.

¹⁵ Ks. KomMiet 1967: A 9 s. 25, KomMiet 1971: B 24 s. 23 ja Lainsäädäntö-osasto 12/1974 s. 88.

¹⁶ KKO 1960 II 20.

¹⁷ Ks. esim. 346/1970.

¹⁸ Liiketapalautakunta ei näytä joutuneen arvostelemaan tämänkaltaista tapausta.

sen. Ainakaan liiketapalautakunta ei ole ollut halukas soveltamaan VilpKilpL 8 §:n säännöstä esim. niissä tapauksissa, joissa osallistumiskuponki on ollut noudettava jostakin liikkeestä.¹⁹

Vastikkeelliseksi osallistumista ei tee se seikka, että kupongin yms. lähettämisestä on maksettava postimaksu.²⁰

2. VilpKilpL 8 §:n tulkinnasta

a. 8 §:n 1 momentti

Jotta mainoskilpailun toimeenpaneminen olisi tänä päivänä rangaitavissa VilpKilpL 8 §:n 1 momentin säännöksen nojalla, ei riitä, että kilpailuun osallistuminen edellyttää vastiketta joko kilpailusääntöjen mukaan tai de facto. Rangaistussanktio on käytettävissä vain, jos

- liiketoimessa tai sellaisen toimen yhteydessä
- annetaan, tarjotaan tai luvataan
- lahja, alennus tai muu etu
- jonka saanti on sattuman varassa.

Näiden edellytysten sisältöä — suositusten ja ennusteiden muodossa — tarkastellaan lyhyesti seuraavassa.

aa. *»Liiketoimessa tai sellaisen toimen yhteydessä»*. — Ilmaisun *»liiketoimessa tai sellaisen toimen yhteydessä»* kirjoitti lainsäätäjät alkuaan lakiin antaakseen VilpKilpL 8 §:n säännökselle laajemman käyttöalan kuin mihin ilmaisu *»elinkeinotoiminnassa»* olisi viittannut.¹ Tarkoitettua mielikuvaa valittu sanamuoto on tuskin omansa herättämään. Pikemminkin sanonta näyttää tähtäävän ahtaammalle eli kohdistuvan yksittäiseen oikeustoimeen, esim. kauppaan. Sanamuodolliset heikkoudet eivät lopu tähän. Säännöksen ruotsinkielinen teksti sai suomenkielisestä poikkeavan muodon: *»vid affärsföretag eller i samband med sådant företag»*. Näistä hankaluuksista huolimatta tämä sovellutusalan raja ei

¹⁹ Ks. esim. lausuntoja 347/1970, 357/1971, 362/1971 ja 372/1972. Ks. myös KomMiet 1971:B 24 s. 23.

²⁰ Tällaisesta tilanteesta Liiketapalautakunnan lausunnot eivät tarjoa ratkaisumallia. Asiaa on käsitelty ulkomaisessa kirjallisuudessa; ks. esim. *Baumbach—Hefermehl*, s. 368 ja *Klein*, s. 92.

¹ Hall.es. n:o 27 II vp. 1929 s. 9 s.

suinkaan enää aikoihin ole ollut erityisen problemaattinen. Sen jälkeen kun liikekilpailun valvontakunta 1950-luvun alussa lausuntotoimintansa varhaisvuosina ohjautui sanamuodon ehkä harhauttamana hieman hapa-roiviin kannanottoihin,² käsitykset jo vuosikymmenen vaihtuessa uudeksi vakiintuivat.³

Tämä vakiintuminen on käytännössä merkinnyt sitä, että säännöstä on sovellettu paitsi silloin, kun edun lupaaminen on tapahtunut määrätyn liiketoimen, esim. tietyn tavarahan myynnin yhteydessä, myös silloin, kun etu on tarjottu liikkeen tms. yleisen markkinoinnin, menekinedistämis-toiminnan piirissä.⁴ Sen sijaan lausuntopyynnöt eivät ole tarjonneet tilaisuutta esittää selvää kannanottoa siitä, missä suhteessa säännöksen käyttöä voisi ylittää sen ilmaisen »elinkeinotoiminta» käyttöalan, joka VilpKilpL 1 §:n 2 momentissa osoitetaan varsin laveaksi:

»Elinkeinotoiminnalla ymmärretään tässä laissa ammattimaisesti harjoitettua toimintaa, jonka välittömänä tarkoituksena on aineellisen edun saavuttaminen.»

Siihen nähden, että lainsäätäjä pyrki saattamaan myös »tilapäiset yritykset ja toimet» VilpKilpL 8 §:n piiriin, voitaneen otaksua, että tavoitteena on ollut ennen muuta ammattimaisuuden vaatimuksen heikentäminen. Ammattimaisuus -kriteerillä halutaan yleensä viitata mm. siihen seikkaan, että toiminnan tulee olla jatkuvaa.⁵

Vilpillisen kilpailun lainsäädäntökomitean mietinnössä III on ilmaisen »liiketoimessa tai sellaisen toimen yhteydessä» sijasta käytetty sanontaa »elinkeinotoiminnassa».⁶ Sanonnan vaihdoksella ei kuitenkaan ole tarkoitettu muutosta nykytilaan. Komitea kirjoittaa:

»Käsitettä elinkeinotoiminta on tässä lakiesityksessä käytetty mahdollisimman laajassa mielessä. Sillä ei tarkoiteta yksinomaan jotain laillista elinkeinoa säännöllisesti ja jatkuvasti harjoittavien toimintaa vaan käsite on ymmärrettävä siten, että lain säännöksiä voidaan soveltaa myös henkilöihin tai yhteisöihin, jotka vain tilapäisesti suorittavat liiketoimia.»⁷

² Ks. esim. 75/1950, 124/1957 ja 134/1957.

³ Ks. esim. 179/1960, 240/1965 ja 255/1965.

⁴ Ks. myös Mäenpää, Talouselämä 1967 s. 314 ja Bernitz—Tiili, s. 147.

⁵ Ks. esim. Aro, s. 64.

⁶ KomMiet 1971: B 24 s. 39.

⁷ KomMiet 1971: B 24 s. 13.

Tämä selvennys näyttää osuvan yksiin sen merkityksen kanssa, joka VilpKilpL 8 §:n 1 momentissa käytetylle ilmaisulle »liiketoimessa tai sellaisen toimen yhteydessä» on kuluneen, vajaan puolen vuosisadan aikana ennen muuta liiketapalautakunnan lausuntokäytännössä muodostunut.

ab. »annetaan, tarjotaan tai luvataan.» — Rangaistussanktiolla ei VilpKilpL 8 §:n säännöksessä uhata ainoastaan sitä, joka antaa sattumanvaraisen edun, vaan myös sitä, joka tällaisen edun tarjoaa tahi lupaa.

VilpKilpL:n säätäjä ei käynyt selvittämään, mitä eroa on tarjoamisella ja lupaamisella. Tuomioistuinyhtä vähän kuin lautakuntakäytännössäkään tätä eroavuutta ei ole jouduttu pohtimaan.

Oikeuskirjallisuudessa tarjousta käsitellään sitoumusten alalajina, sellaisena sitoumuksena, joka edellyttää hyväksymistä.⁸ Kaikki sitoumukset eivät ole hyväksymisenvaraisia. Hyväksymistä edellyttämättömiä sitoumuksia voidaan kutsua lupauksiksi.

On luultavaa, että VilpKilpL:n kirjoittaja on ottanut ko. luettelon 8 §:n säännökseen asiaa enempää analysoimatta. Ilmeisesti olisi voitu tyytyä siihen, että lakitekstiin olisi noista kolmesta ilmaisusta kirjoitettu vain vaatimuksiltaan vähäisin eli lupaaminen. Tavanomaisia tulkintasääntöjä noudattaen olisi silloin päädytty tulokseen, jonka lainkohta luetteloiheen nyt havainnollisesti osoittaa.⁹

ac. »lahja, alennus tai muu etu.» — Kirjoittaessaan lakiin luettelon »lahja, alennus tai muu etu» lainsäätäjä tuskin on tavoitellut muita päämääriä kuin esityksensä havainnollistamista.¹⁰ Luettelo alkaa mainosarpajaisten ehkä tavanomaisimmalla etuudella, raha-, tavara- tai muulla sellaisella voitolla, jota lainsäätäjä kenties hieman yllättäen kutsuu lahjaksi. Luultavaa on, että lainsäätäjän mielestä alennuksen sijoittaminen luetteloon on ollut tärkeintä. Mikäli säännöksessä olisi tyydytty puhumaan pelkästään lahjasta tai muusta edusta, olisi saattanut syntyä tul-

⁸ Ks. esim. Kivimäki—Ylöstalo, s. 267.

⁹ Näin näyttää ajatelleen lainvalmistelukunnan kuluttajalainsäädäntöä valmistellut työryhmä, joka kieltää vain lupaamisen; ks. Lainsäädäntöosasto 12/1974 s. 88.

¹⁰ VilpKilpL:n valmistelun aikaanhan tuo säännöstö ei sisältänyt käsitelmäritelmiä. Sitten kun arpajaislainsäädännössä ryhdyttiin määrittelyihin, esikuvaa ei suinkaan haettu VilpKilpL:sta. »Lahjan, alennuksen tai muun edun» sijasta otettiin käyttöön sana »voitto». Ks. esim. ArpajaisA 14. 6. 1951/372 1 § 1 mom.

kintaongelmia sen suhteen, olisiko säännöksen tarkoittama etu käsittänyt myös alennuksen.

Liiketoiminnan yhteydessä järjestetyissä arvunnoissa voitot ovat olleet yleensä raha- ja tavaravoittoja matkat yms. niihin mukaan lukien. Sattumanvaraisiin alennuksiin ei kovinkaan usein ole turvauduttu.

Oikeus- ja lausuntokäytännössä esiintyneissä tapauksissa luvatuilla »lahjoilla, alennuksilla ja muilla eduilla» on yleensä ollut taloudellista arvoa. Onko tämä välttämätöntä? Arpajaislainsäädännön osalta on kai kiistatonta, että voitoina tulevat kysymykseen vain rahanarvoiset etuudet.¹¹ Tämä edellytys ei kuitenkaan liene välttämätön VilpKilpL 8 §:ssä tarkoitetun edun osalta. Jos VilpKilpL 8 §:n säännös olisi tarkoitettu ainoastaan arpajaislainsäädännön kiertämisen estämiseksi, siinä mainitulta edultakin voitaisiin — arpajaislainsäädännön tapaan — edellyttää taloudellista arvoa. Arpajaislainsäädännön kiertämisen estäminen ei kuitenkaan ole VilpKilpL 8 §:n ainoa tarkoitus. Kun säännös sijoitettiin VilpKilpL:iin, tuli se myös tämän kilpailua sääntelevän lain yleisten tavoitteiden edistäjäksi. Lain ensisijaiseen suojapiiriin kuuluvien eli kilpailevien elinkeinonharjoittajien edun mukaista on, ettei ostajista taisella asiaankuulumattomin keinoin, esim. juuri sattumanvaraisia etuja lupaamalla. Kilpailijoiden intressissä on kieltää kaikkien sellaisten sattumanvaraisten etujen jakaminen, jotka ovat omansa vaikuttamaan yleisöön. Yhdentekevää tällöin on, onko luvatuilla edulla taloudellista arvoa.

Tämä tulkinta on sopusoinnussa myös kasvavaa merkitystä saaneen kuluttajansuoja-aspektin kanssa. Tältä kannalta katsoen voidaan sattumanvaraisten etujen lupaamista pitää hylättävänä, milloin menettely voi estää ostajaa tai muuta kuluttajaa suorittamasta valintaansa asiallisesti ja tuollaisista sivuvaikutteista vapaana. Myös tätä taustaa vasten voidaan kiellettynä pitää sellaistenkin etujen tarjoamista, joilla ei ole taloudellista arvoa.¹²

Jos lähdetään siitä, että myös taloudellista arvoa vailla olevan edun lupaaminen saattaa olla VilpKilpL 8 §:n nojalla kiellettävissä, ei ole mie-

¹¹ Ks. esim. ArpajaisL 1.9.1965/491 1 § 2 mom. Kirjallisuudesta ks. *Sundström*, LM 1930 s. 198.

¹² Norjalaisessa kirjallisuudessa on esitelty esimerkkejä tapauksista, joissa mainoskilpailun palkintona on kunniavieraan asema jossakin tilaisuudessa, tunnetun henkilön tapaaminen, haastateltavaksi pääseminen jne; ks. *Bull—Löchen*, s. 81 s.

lekästä pohtia erikseen kysymystä etujen vähäisyyden vaikutuksesta arvonnän luvallisuuteen. Sanottu ei kuitenkaan estä soveltamasta »minima non curat praetor»-periaatetta.

Vähäiset palkinnot liittyvät usein ns. ajanvietekilpailuihin. Näissä tehtävän ratkaisemisesta koituva mielihyvän tunne on asianomaiselle voittomahdollisuutta merkittävämpi. Useat tehtävän ratkaisseista eivät edes lähetä vastauksiaan kilpailujen järjestäjille. Sellaisten ajanvietekilpailujen järjestämistä, joissa arvottavat palkinnot ovat vaatimatonta luokkaa, ei ole pidetty arpajaislainsäädännön mukaan kiellettynä tekona.¹³ Tuskinpa niihin on syytä puuttua VilpKilpL:nkaan perusteella.¹⁴ Niin vilpillisen kilpailun lainsäädäntökomitean mietinnössä kuin kuluttajansuojalakiehdotuksessakin on sanoma- ja aikakauslehtien ajanvietteeksi luonnehditut kilpailut haluttu jättää kieltosäännösten ulottumattomiin.¹⁵

ad. »jonka saanti on sattuman varassa» — Vaatimus siitä, että tarjotun edun saannin tulee olla sattuman varassa, yhdistää VilpKilpL 8 §:n rangaistussäännöksen arpajaisnormistoon. Mutta mitä sattumalla tarkoitetaan? Milloin edun saanti on sattuman varassa?

¹³ Arpajaislainsäädännön osalta *Sundström* kirjoittaa: »Silloinkin »arpajaiset» ovat luonteeltaan puhdas ajanviete tai seurapeli, ei niitä voida pitää oikeudenvastaisina Rikoslain 43 luv. 1 tai 2 §:n tarkoittamina peleinä. — — — Arvosteltaessa, onko peli luvallinen seura- tai ajanvietepeli, on mielestäni määrävänä ensisijassa se seikka, onko voitto niin suuri, että se on omiansa synnyttämään ja kiihoittamaan varsinaista taloudellista etua päämääränään pitävää pelihimoa.» (LM 1930 s. 198). — Arpajaislainsäädäntö ei *expressis verbis* tällaista poikkeusta tee.

¹⁴ *Heinonen* kirjoittaa (Mainostaja 1959:3 s. 40): »Samalla tavalla kuin seurapelit ovat katsottava sallituiksi, vaikka uhkapelit ovat kielletyt, niin myös ne kilpailut, jotka esillä olevassa mielessä ovat seurapeleihin verrattavat, on katsottava luvallisiksi.» Ks. myös Mainosuutiset 1964:7 s. 6 s. *Mäenpään* mukaan (Mainostaja 1967:4 s. 14). »Toinen ryhmä sattumanvaraisten etujen jakamista, jota täytynee pitää sallittuna, muodostuu puhtaan ajanvietteen luontoisista kilpa- ym. tehtävistä. Ensisijaisesti lienee tällöin vaadittava, että kilpailuja ei järjestetä välittömästi elinkeinotarkoituksessa, välitöntä voittoa tavoitellen, vaan esim. yleisluontoisena liikkeen PR-toimintana. Myös voiton suuruus vaikuttaa olennaisesti siihen, onko toiminta ajanvietettä; voitto ei ajanvietepeleissä saa olla omiaan synnyttämään taloudellisen edun saamisen halua tai muuta »pelihimoa».»

¹⁵ *KomMiet* 1971:B 24 s. 24 s. ja *Lainsäädäntöosasto* 12/1974 s. 90.

Tapauksista selvin ja levinneisyydeltään erilaisten mainoskilpailujen joukossa ilmeisesti yleisin on se, jossa etu arvotaan. Yhdentekevää on tällöin, käytetäänkö erityisiä arpalippuja vai ei. Vanhastaan tunnettu tapa on voittolipukkeiden sijoittaminen itse tuotteisiin tai niiden kääreisiin.¹⁶ Näissä tapauksissa voittaja määräytyy sellaisen seikan perusteella, joka on sekä kilpailun järjestäjän että siihen osallistuvan määräämisvallan ulkopuolella.

Ilmaisu »saanti on sattuman varassa» näyttäisi viittaavan siihen, että sattumanvaraisuuden olemassaolo olisi ratkaistava edun saajan kannalta. Näin ymmärrettynä säännös kattaisi myös tapaukset, joissa myyjä ostajan sitä ennalta arvaamatta antaisi hänelle ns. kaupantekijäisiä. Tämänkaltaista 'sattumaa' ei säännöksellä kuitenkaan ole tarkoitettu. Lakia valmisteltaessa oli esillä kysymys, pitäisikö säännöstä selventää siten, että siitä kävisi ilmi, että sattumalla tarkoitetaan jotakin lahjan antajan tahdon ulkopuolella olevaa tapahtumaa.¹⁷ Syystä tai toisesta selvennystä ei tehty — liekö selvennysvaatimus katsottu tarpeettomaksi.

Välttämätöntä näyttää siis olevan, että edun saaminen ei ole sen antajan määrättävissä. Ns. arpajaisuunnitelmassa ja kilpailusäännöissä edun lupaaaja tietenkin määrää ne perusteet, joiden nojalla voittajat valikoituvat, mutta jotta oltaisiin tekemisissä VilpKilpL 8 §:ssä tarkoitettun sattumanvaraisen edun kanssa, lupaaaja ei voi laatia tätä suunnitelmaansa ja näitä sääntöjään sellaisiksi, että hänen vallassaan olisi ratkaista, kenelle yksittäiselle henkilölle etu on tuleva.

Edellä esitettyjen arpomistapausten lisäksi voidaan esimerkkeinä tapauksista, joissa edun antaminen on edellä tarkoitettussa mielessä kilpailun järjestäjän määräämisvallan ulkopuolella, mainita alennuksen antaminen tietyinä päivinä ostoksia tehneille — päivää ei tietenkään etukäteen ilmoiteta —, edun tarjoaminen joka viidennellesadalle asiakkaalle, lahjan lupaaminen joka viidennelle tietyn tuotteen tilaajalle jne.¹⁸

Esimerkki joka viidennestä tilaajasta herättää kysymyksen, onko riitävää — VilpKilpL 8 §:n soveltamista silmällä pitäen — että edun saaminen on sen antajan tahdosta riippumaton. Jos tietyssä liikkeessä tiettyä tuotetta jonottavat tietävät, että joka viides heistä tulee saamaan erityisen lahjan, voivat he taistelemalla paikasta jonossa itse ratkaista,

¹⁶ Näin esim. tapauksessa SOO p. 471/11. 10. 1917.

¹⁷ Ks. P.M. asiakirjavihossa KD 61/19 KTM 1928.

¹⁸ Esimerkit ovat osin *Baumbachin* ja *Hefermehlin* inspiroimia; ks. s. 370.

kuka heistä on saava edun. Lahjan saantia ei tällöin määrääkään sattuma, vaan suoritus, kyynärpäät. Tämä pelkistetty esimerkki riittää osoittamaan, että VilpKilpL 8 §:n sovellettavuus edellyttää riippumattomuutta 'tahdon vallasta' sekä antaja- että saajapuolella. Samalla esimerkki osoittaa sen, että samat pelisäännöt saattavat tilanteesta riippuen johtaa joko suorituskilpailuun tai sattuman ratkaisuun. Jos esimerkkitapauksen asiakkaat jonotuksen sijasta lähettävät tilauksensa postitse, ei heillä ole mahdollisuutta vaikuttaa voittajien valikoitumiseen. Edun saaminen on silloin sattuman varassa.

Arvauskilpailuilla on mainoskilpailujen joukossa vankka sijansa. Milloin on arvattava lasimaljaan sijoitettujen kolikoiden määrä, milloin kahvisäännöstelyn loppumispäivä,¹⁹ milloin jäiden lähtö, milloin kilpailuun osallistuvien määrä jne. Oikeaan osuneiden kesken palkinnot ovat jaettavissa eri tavoin: voittajaksi saattaa selviytyä ensimmäinen oikean vastauksen lähettänyt, palkinnon saajan saattaa ratkaista arpa, kaikki oikein arvanneet voidaan palkita jne. Palkinnonsaajan määräytymistavasta huolimatta kysymys on kaikissa näissä tapauksissa sattumanvaraisen edun antamisesta.

Raja arvauskilpailujen ja muiden, tietoja tai taitoja edellyttävien kilpailujen välillä ei kuitenkaan ole selvä. On tuskin tapauksia, joissa voitaisiin puhua 'puhtaasta' arvauksesta. Useimmiten tietty yleissivistys tai asianomaisen alan tuntemus ohjaa oikeaan suuntaan eli rajaa arvausvälin. Yleisen kielenkäytön mukaista lienee puhua arvauskilpailuista kaikissa niissä tapauksissa, joissa oikea vastaus ei ole laskettavissa, mitattavissa, etsittävässä hakuteoksista jne.²⁰ Arpajaiskieltosäännösten kiertämisen estäminen kuitenkin vaatii, ettei tätä 'sääntöä' seurata ahtaasti. Ratkaisevana voitaneen pitää sitä käsitystä, mikä kilpailuun osallistuvilla yleisesti on sen luonteesta. *Sundströmin* tapaan voidaan myös sanoa, että määräävä on pelin kokonaisluonne.²¹

Ns. suorituskilpailut jäävät VilpKilpL 8 §:n soveltamisalueen ulkopuolelle riippumatta siitä, ratkaiseeko suorituksista parhaan erityinen palkintolautakunta vai ratkeaako voittaja yleisöäänestyksen perusteella.²²

¹⁹ Esimerkki on Ruotsin korkeimman oikeuden ratkaisusta *NJA* 1947.655.

²⁰ Ks. myös *Bernitz—Modig—Mallmén*, s. 218.

²¹ *Sundström*, LM 1930 s. 196; ruotsalaisessa kirjallisuudessa samoin esim. *Kristensson*, s. 70.

²² Näin asia on ymmärretty myös esim. Norjassa (ks. *Bull—Löchen*, s. 79) ja Ruotsissa (ks. *Bergqvist*, s. 8 ss.).

Liiketoiminnan yhteydessä järjestetyissä suorituskilpailuissa usein esiintyviä tehtäviä ovat tuotenimien keksiminen, iskulauseiden sommitteleminen jne. Jos tällaisessa kilpailussa palkinnot eivät määräydykään suoritusten arvioinnin perusteella vaan ne ratkaistaan arvalla, ei enää ole kysymys suorituskilpailusta vaan sattumanvaraisten etujen jakamisesta.²³

Tietoja ja taitoja edellyttää myös erilaisten kuva-arvoitusten ratkaiseminen ja kilpailukysymyksiin vastaaminen. Tämänkaltaiset kilpailut tulevat yleensä arvosteltaviksi arpajaisäännösten perusteella siitä yksinkertaisesta käytännön syystä, että oikeita vastauksia saadaan tavallisesti niin paljon, että palkinnot joudutaan arpomaan.

Sellaiset yhdistelmäkilpailut, joissa aleatorinen momentti edeltää — lähinnä osallistujien määrän karsimistarkoituksessa — suorituskilpailua, ovat herättäneet epävarmuutta luokittelijoissa.²⁴ Epävarmuus on ehkä aiheutunut siitä, että voittajan näissä tapauksissa viime kädessä ratkaisee suorituksen arviointi. Ruotsin hallintokäytännössä tällaisten tapausten ei ole katsottu kuuluvan arpajaislainsäädännön alaisuuteen, mutta toisaalta ainakin kerran siellä on saatu tuomioistuinratkaisu, jossa tällaista kilpailua on pidetty arpajaisina siitä syystä, että siinä sattumalla oli voiton saamisen kannalta ollut ratkaiseva merkitys.²⁵

Suomessa yhdistelmäkilpailut eivät näytä joutuneen hallintoviranomaisen yhtä vähän kuin tuomioistuimenkaan kriittisen tarkastelun koh-

²³ Ks. esim. SOU 1966:71 s. 198: »Säljpristävlingar kan även anordnas som kombinationer mellan vad här definierats som lotteri och pristävling. Görs de så att prestationsmomentet föregår slumpmomentet är de *tvivelsutan* lotterier.» (kursivointi tässä). Ks. myös *Sundström*, LM 1930 s. 196, jossa tosin pidetään ensisijaisesti silmällä tapausta, jossa »tehtävä on niin helppo, että sen yleensä voi ken hyvänsä oikein suorittaa» sekä *Mäenpää*, *Talouselämä* 1967 s. 314. Toista mieltä on asiasta *Erme*, joka kirjoittaa (s. 104): »Kilpailun tarkoituksesta ja kilpailun säännöistä saattaa tosin olla seurauksena, että useammat henkilöt päätyvät samaan palkinnon arvoiseksi katsottuun ratkaisuun. Palkintojen lopullinen jakaminen voidaan tällöin suorittaa arpomalla, koska edun saaminen ei ole yksinomaan sattuman vaan pääasiassa taidon varassa.»

²⁴ Ks. esim. SOU 1966:71 s. 198 sekä *Bernitz—Modig—Mallmén*, s. 222 ss.

²⁵ Svean hovioikeuden tuomio DB I:135/1967, selostettu mm. *Bernitz—Modig—Mallmén*, s. 223 sekä *Bergqvist*, s. 11 s. Kysymyksessä oli Shellin »Finn och vinn» -kilpailu, jossa ns. Shell-seteleiden puolikkaita jaettiin yleisölle. Se, joka oli onnistunut saamaan yhteensopivat puolikkaat, saattoi osallistua kilpatehtävän ratkaisemiseen. Jokainen tehtävän oikein ratkaissut sai setelin osoittaman voiton. Voitot vaihtelivat viidestä aina tuhanteen kruunuun.

teeksi. Miten niihin tultaisiin suhtautumaan, on vaikea ennustaa. Kun VilpKilpL 8 §:n säännös tänä päivänä ymmärrettäneen osaltaan keinoksi vaikuttaa siihen, että ostaja voi sivuvaikutteista vapaana suorittaa valintansa, saattaisi olla puollettavissa käsitellä sattumanvaraisten etujen jakamisena myös niitä tapauksia, joissa sattuma vaikuttaa kilpailun ensi vaiheessa. Mikäli vanhalle ajatukselle sattumanvaraisten etujen lupaaamisen turmiollisista vaikutuksista halutaan vielä antaa jotakin merkitystä, ratkaisu käy sitä selvemmäksi. Onhan yhdentekevää, missä kilpailun vaiheessa pelihimo herätetään. Äärimmäisyyksiin menemättä on tällöin ehkä kuitenkin syytä ottaa varteen vasta mainittu ruotsalainen tuomioistuintulkinta ja ratkaista asia siltä pohjalta, miten merkittävä sattuman osuus kilpailussa de facto on ollut.

b. 8 §:n 2 momentti

VilpKilpL 8 §:n 2 momentin poikkeussäännöstä on edellä¹ pidetty eräänlaisena välttämättömänä lievennyksenä ja johdonmukaisena seuraamuksena siitä, että rangaistussanktio lainkohdan 1 momentin mukaan on ulotettu vastikkeettomaan sattumanvaraisten etujen tarjoamiseen. Omalla tavallaan johdonmukaisena seurauksena siitä, että liiketapalautakunta edeltäjiineen on rajoittanut 1 momentin säännöksen koskemaan vain vastikkeellista etujen antamista — mukaan lukien ns. de factovastikkeelliset sattumanvaraiset edut — voidaan pitää 2 momentin poikkeussäännöksen jäämistä syrjään. Lautakunnan 2 momentin säännöksen suhteen esittämät tulkinnat keskittyvät näkyvästi niille vuosille, joina 1 momentin säännöksen katsottiin soveltuvan vain vastikkeettomaan etujen tarjoamiseen arpajaislainsäädännön ja VilpKilpL 1 §:n yleislausekkeen kattaessa vastikkeelliset arvonnat.

Jos VilpKilpL 8 §:n 1 momentin säännös haluttaisiin ulottaa (ja samalla rajoittaa) vastikkeettomia arvontoja koskevaksi, mitä tulkintaa edellä on pidetty sekä aineellisista että muodollisista syistä mielekkäänä, löytyisi 2 momentin poikkeussäännökselle useitakin soveltamismahdollisuuksia. Vastikkeettoman arvonnin voisi järjestää henkilö, joka edellyttäisi osallistujilta aktiivista työpanosta erityisen tehtävän suorittamisen muodossa. Lisäksi olisi edellytettävä, että arvan määräämä palkinto voi-

¹ Ks. III.2.c. in fine.

taisiin katsoa korvaukseksi tuosta tehtävästä. Mikä lähempi sisältö tälle vaatimukselle olisi annettava, siitä voisivat Liikekilpailun valvontakunnan 1960-luvun alkuvuosien ratkaisut antaa ohjetta. Tuolloin vaadittiin, että tehtävän tuli olla toimeenpanijan kannalta hyödyllinen. Pelkästään mainonnallista hyötyä ei pidetty riittävänä. Palkintoina arvottavilta etuuksilta puolestaan edellytettiin kohtuullisuutta kilpailun järjestäjälle tuottamaan hyötyyn nähden.

Näistä kriteereistä ensimmäinen voidaan tänäkin päivänä hyväksyä. Poikkeussäännöksen soveltamisalaa ei ole syytä pyrkiä laajentamaan lukemalla sen tarkoittamiksi tehtäviksi kaikenlaisia näennäissuorituksia niin kuin helppoja tietokilpailuja, kuva-arvoituksia jne.

Kriteereistä toinen eli vaatimus, että kilpailussa arvottavat palkinnot eivät saa olla epäsuhteessa kilpailun toimeenpanijan osallistuneiden työstä saamaan hyötyyn nähden, ei sitä vastoin ole 'itsestään selvä'.

Kilpailun järjestäjä tuskin voi etukäteen laskea, minkä hyödyn hän tulee kilpailuun osallistuvien työpanoksesta saamaan. Kuitenkin hänen on etukäteen ilmoitettava palkinnot. Lautakunnan viidentoista vuoden takainen vaatimus ei siten näytä olevan aivan yksinkertaisesti toteutettavissa. Toisaalta lainkohdan sanamuotokaan ei aseta esteitä sellaiselle tulkinnalle, että yksittäisten palkintojen suuruutta verrattaisiin yksittäisten kilpailijoiden suorituksiin sen sijaan että palkintojen kokonaismäärää verrattaisiin järjestäjän saamaan hyötyyn. Korvauksen tarkasteleminen yksittäisen kilpailijan eikä järjestäjän näkökulmasta näyttää sitäpaitsi olevan sopusoinnussa sen näkemyksen kanssa, että ko. sattumanvaraiset edut kieltävän säännöksen pääfunktio tämän päivän yhteiskunnassa on estää asiakkaiden houkuttelu epäasiallisin perustein.

Liikekilpailun valvontakunta ei suinkaan ollut käsityksissään vakaa po. 2 momentin poikkeussäännöksen tulkintojen suhteen. Eräissä 1960-luvun puolivälin lausunnoissa² käytiin luettelemaan, minkälaisia palkintoja voitiin yleisesti pitää sallittuina. Järjestäjien erilaisista kilpailuista saama hyöty tuskin oli tällä tavoin standardisoitavissa. Lähempänä on otaksuttava, että iskulauseiden sommittelemista, uusien tuotenimien keksimistä yms. käsittäviä tehtäviä saatettiin pitää osallistujilta siinä määrin samantapaista työpanosta edellyttävänä, että tällainen palkintojen standardisointi oli ajateltavissa.

² Ks. esim. 202/1962, 228/1964 ja 254/1965.

Siihen nähden, että liiketapalautakunta edeltäjiineen on rajannut VilpKilpL 8 §:n 1 momentin säännöksen käytettävyyden vastikkeellisiin arvontoihin, minkä ajatuksen myös lainuudistajat ovat nähneet hyväksi, edellä esitellyllä 8 § 2 momentin tulkintahahmottelulla ei todennäköisesti ole suuriakaan hyödyntämismahdollisuuksia. Jos vain sellaiset arvonnat liiketoimien yhteydessä rangaistussanktioin kielletään, jotka edellyttävät vastiketta muodossa tai toisessa, jää 2 momentin sovellutusalue varsin suppeaksi. Arpajaislainsäädäntöön sisältyviä rangaistusnormeja ei sentään voida VilpKilpL 8 §:n 2 momentin poikkeussäännökseen vedoten syrjäyttää.

Tämän päivän tilanne näyttää seuraavalta. Jos kilpailusääntöjen mukaan tuotteen, palvelun tms. ostaminen on osallistumisoikeuden edellytys ja voittajat määrää arpa, tapaukseen sovelletaan arpajaislain säännöksiä. Rangaistuksesta ei silloin pelasta se seikka, että kilpailuun osallistujilta vaaditaan jonkin tehtävän suorittamista — edellyttäen, ettei aleatoorinen momentti ole niin vähäinen, ettei kilpailu lainkaan leimaudu arpajaisten luonteiseksi.

Niin kuin edellä on esitetty,³ saattaa olla mahdollista, että tämän päivän tuomioistuin soveltaa mainoskilpailuihin arpajaislain sanktiosäännöksiä vain niissä tapauksissa, joissa osallistujien on suoritettava erityinen maksu. VilpKilpL 8 §:n sovellutusalueena ovat siten toisaalta ns. kätkeytyn vastikkeen tapaukset ja toisaalta ns. de facto -vastikkeen tapaukset. Näissä tapauksissa osallistujilta vaadittu todellinen tehtävä poistaa teolta rangaistavuuden edellyttäen, että palkinnot ovat, niin kuin edellä on juuri huomautettu, kohtuullisessa suhteessa työpanokseen.

Jos taas kilpailu on todella täysin vastikkeeton, VilpKilpL 8 §:n säännöksiä siihen tuskin tänä päivänä sovelletaan.⁴ Poikkeussäännökseen turvautuminen ei silloin tule lainkaan esille.

3. Yleislauseke ja mainoskilpailut

Liiketapalautakunnan lausuntokäytännössä samoin kuin tuomioistuinkäytännössäkin VilpKilpL 1 §:n sovellettavuus mainoskilpailuihin ja -arvontoihin on jäänyt vähälle huomiolle. Poikkeuksen muodostaa se

³ Ks. IV.B.1.

⁴ Vrt. kuitenkin Vaasan hovioikeuden päätös 28.6.1960, NIR 1961 s. 80 ss.

Liikekilpailun valvontakunnan lyhyeksi jäänyt kausi, jolloin VilpKilpL 8 §:n säännöksen katsottiin koskevan vain vastikkeettomia arvontoja ja jolloin vastiketta edellyttäviin arvontoihin haluttiin arpajaislainsäädännön ohella soveltaa VilpKilpL 1 §:n yleislauseketta. Viime aikoina liiketapalautakunta näyttää viitanneen yleislausekkeeseen mainoskilpailujen yhteydessä vain eräissä erikoistapauksissa.¹

Mielenkiintoista on havaita, että lausuntokäytännössä teon arpajaislainsäädännön vastaisuuden on katsottu konstruoivan hyvän tavan vastaisuuden VilpKilpL 1 §:n mielessä. Tämä yhteys ei ole välttämätön; po. lainsäädäntöjen tavoitteet ovat toisistaan poikkeavat.² Samanaikaisen soveltamisen ajatus on kuitenkin luonnollinen, jos VilpKilpL 8 §:n säännöksen katsotaan koskevan vain vastikkeettomia arvontoja. Tuolloinhan 8 §:n säännöksellä on merkitystä vain arpajaislainsäädännön täydentäjänä ja sen piiriin jäävät vain tapaukset, jotka ovat selviytyneet arpajaislainsäädännön suurempisilmäisestä verkosta. Kun 'pienempi paha' tulee näin ollen VilpKilpL:n erityissäännöksen nojalla tuomituksi, näyttää asianmukaiselta, että 'suuremman pahan' katsotaan täyttävän hyvän tavan vastaisuuden tunnusmerkistön.

Kun viimeaikaisessa lausuntokäytännössä samoin kuin myös lainuudistusten valmistelutyössä on omaksuttu se kanta, että vain vastikkeelliset mainosarpajaiset luetaan kuuluvaksi VilpKilpL:n sattumanvaraisia etuja koskevan erityissäännöksen alaan, on kysymys arpajaislainsäädännön ja VilpKilpL:n yleislausekkeen suhteesta jäänyt toisarvoiseen asemaan. Sitäkin mielenkiintoisemmaksi on käynyt VilpKilpL 8 §:n erityissäännöksen ja 1 §:n yleissäännöksen suhde.

Hahmoteltaessa tilanteita, joissa sattumanvaraisia etuja jakamalla kuluttajiin pyritään vaikuttamaan moitittavin tavoin ja joissa siis VilpKilpL 1 §:n yleislausekkeelle saattaisi avautua soveltamismahdollisuuksia, voidaan käyttää hyväksi eräitä ulkomaisessa kirjallisuudessa esitettyjä tyypittelyjä. Saksalaiset ja sveitsiläiset³ vilpillisestä kilpailusta kir-

¹ Esim. 359/1971.

² Uudemmasta ulkomaisesta kirjallisuudesta ks. esim. Klein, s. 141 ja Müller, NJW 1972 s. 274.

³ Kummassakaan maassa ei ole VilpKilpL 8 §:n kaltaista erityissäännöstä. Kummankin maan arpajaislainsäädännössä edellytetään arpajaisilta vastikkeellisuutta. Vastikkeesta käy myös ns. kätetty vastike; ks. esim. Astl—Rathleff, s. 19, Feigel, s. 13 s., Klein, s. 90 ss. sekä Staehelin, s. 38 s. Kummankin maan VilpKilpL:iin sisältyvä yleislauseke on meidän yleislausekkeemme kaltainen.

joittaneet ovat sattumanvaraisista eduista puhuessaan oikeuskäytäntöön tukeutuen luokitelleet vastikkeettomien arpajaisten moitittavuusperusteita seuraavaan tapaan.⁴

- 1) psykologinen ostopakkö,
- 2) ylenmääräinen houkuttelu,
- 3) pelihulun hyväksikäyttö ja
- 4) erehdyttäminen.

Psykologisen ostopakon katsotaan olevan kysymyksessä silloin kun kilpailu tai arvonta järjestetään niin, että osallistujat häveliäisyssyistä tms. ostavat jotakin, vaikka kilpailusääntöjen mukaan ostaminen ei ole osallistumisoikeuden edellytyksenä edes siinä mielessä, että se helpottaisi asetetun tehtävän ratkaisemisessa.⁵

Onko kysymys psykologisesta ostopakosta, olisi ratkaistava tavallista keskivertoasiakasta silmällä pitäen kiinnittämättä huomiota joihinkin erityisen herkkätuntoisiin henkilöihin.⁶ Erityisesti on psykologiseen ostopakkoon johtavana pidetty sellaista kilpailujärjestelyä, että osallistujan on noudettava osallistumiskuponki, palkintoluettelo tai palkinto esim. myymälästä. Oikeuskäytännössä on otaksuttu, että asiakas tällöin kai-noussyistä ei tyydy pelkkään arpalipun noutamiseen vaan tekee samalla jonkin ostoksen.⁷ Säännöstä on kehitetty erilaisia modifikaatioita. Jos

⁴ Ks. esim. *Reimer*, s. 592 ss. sekä *Baumbach—Hefermehl*, s. 369 ja 372 ss. Luettelo ei esiinny kummassakaan em. teoksessa esitetyssä yksinkertaistetussa muodossa.

⁵ Länsi-Saksan osalta ks. esim. *Reimer*, s. 592 ss., *Baumbach—Hefermehl*, s. 374, *Müller*, NJW 1972 s. 275 ja *Ohlgart*, GRUR 1974 s. 694 sekä Sveitsin osalta esim. *Klein*, s. 155 ss.

⁶ Näin esim. *Baumbach—Hefermehl*, s. 374.

⁷ Uusimmasta länsisaksalaisesta oikeuskäytännöstä mainittakoon seuraavat tapaukset:

BGH 26.1.1973, *GRUR* 1973.418: Die Veranstaltung von Gewinnspielen zu Werbungszwecken verstösst gegen die Grundsätze des lautereren Wettbewerbs, wenn die Teilnehmer, um die Lösung der Aufgabe zu finden, sich gezwungen sehen, die Verkaufsräume des Werbenden zu betreten und eingehend zu durchsuchen. Dies gilt jedenfalls dann, wenn nach der Grösse der Verkaufsräume und der Zahl des Verkaufspersonals die Teilnehmer sich hierbei nicht unbeobachtet fühlen können.

BGH 16.3.1973, *GRUR* 1973.591: Gewinnspiele, die von Geschäften der Lebensmittelbranche durchgeführt und bei denen u.a. Bargewinne von 1000.—, 100.— und 50.— DM angekündigt werden, verstossen jedenfalls dann gegen die guten Sitten im Sinne des § 1 UWG, wenn die Teilnehmer, um diese Gewinne zu

esim. asiakkaan on käytävä em. tarkoituksessa jossakin tavaratalossa tai itsepalvelumyymälässä, on otaksuttu, että hän ei joudu siinä määrin henkilökunnan tarkkailemaksi, että pitäisi arpalipun tms. noutamisen ohella asiaan kuuluvana ostaa jotakin.⁸

Ylenmääräisen houkuttelun takia on hyvän tavan vastaisina pidetty mainosarvontoja ja -kilpailuja esim. silloin, kun suoritettavaksi annetut tehtävät ovat olleet tavattoman helppoja⁹ tai kun luvatut palkinnot ovat olleet erittäin suuria.¹⁰

Omana erityisryhmänään puhutaan saksalaisessa kirjallisuudessa toisinaan *pelihalun hyväksikäytöstä*.¹¹ Tätä väliperustelua hyväksi käyttäen on esim. torjuttu sellainen arvonta, jossa ompelulankarulliin oli kätetty voittolipukkeita.¹² Pelihalun hyväksikäytön on katsottu ilmenneen siinä, että asiakkaat tekivät ostoksensa pikemminkin voiton mahdollisuuden kuin tuotteen omien ominaisuuksien perusteella.¹³

erzielen, genötigt sind, die Geschäfte zur Abholung des Spielmaterials mehrfach zu betreten.

BGH 25. 5. 1973, GRUR 1974.156: Geld-Gewinnspiele, die in Geschäften mit einem breiten Sortiment an Waren des täglichen Bedarfs durchgeführt werden, und bei denen nicht unerhebliche Gewinne zur Ausspielung gelangen, sind auch dann wettbewerbswidrig, wenn die Teilnahme nur ein einmaliges Betreten des Ladenlokals erfordert.

Kirjallisuudesta ks. esim. Reimer, s. 593, Müller, NJW 1972 s. 275 ja GRUR 1974 s. 381 ss. sekä Bülow, GRUR 1974 s. 258.

⁸ Näin esim. Baumbach—Hefermehl, s. 375, Müller, NJW 1972 s. 275 ja GRUR 1973 s. 72 ss. ja Zeller, s. 110.

⁹ Uudemmasta oikeuskäytännöstä ks. esim. BGH 17. 11. 1972, GRUR 1973.474: Preisausschreiben, deren Lösung jedermann ohne Mühe möglich ist, verstossen wegen eines übertriebenen Anlockeffekts gegen die Grundsätze des lautereren Wettbewerbs, wenn hochwertige Preise in Aussicht gestellt sind und der Teilnahmechein zugleich einen Vordruck für Warenbestellungen enthält. Dies gilt auch dann, wenn darauf hingewiesen wird, dass die Teilnahme an dem Preisausschreiben bzw. der Gratisverlosung nicht von einer Bestellung abhängig ist.

Kirjallisuudesta ks. esim. Bülow, GRUR 1974 s. 259.

¹⁰ Ks. esim. Reimer, s. 595, Baumbach—Hefermehl, s. 376, Klein, s. 159 sekä Ohlgart, GRUR 1974 s. 694 s.

¹¹ Ks. esim. Feigel, s. 50 ss., Reimer, s. 594 ja Müller, NJW 1972 s. 275.

¹² Tämän Saksan oikeuskäytännössä 1920-luvulla ratkaistun tapauksen mainitsee Reimer, s. 595. — Kätketyn vastikkeen takia tapaus sijoittuisi meillä vastikkeellisten arvontojen joukkoon eli olisi siis ratkaistavissa arpajaislainsäädännön nojalla. Vastaavanlaatuisesta tilanteesta oli kysymys tapauksessa SOO p. 471/11. 10. 1917.

¹³ Ks. Feigel, s. 48 ss., Reimer, s. 595 ja Müller, NJW 1972 s. 275.

Edellisistä huomattavasti eroava on se moitittavuustapaus, joka ilmenee asiakkaiden *erehdyttämisenä tai harhaanjohtamisena*. Kysymys voi olla siitä, että kilpailusäännöt on laadittu niin epäselviksi tai esitellään niin epäselvästi, että osallistujille ei muodostu oikeaa ja riittävää kuvaa osallistumisehdoista, palkintojen suuruudesta, niiden saamisen todennäköisyydestä jne.¹⁴

Esitellyistä neljästä moitittavuustapauksesta kolme, nimittäin psykologinen ostopakko, ylenmääräinen houkuttelu ja harhaanjohtaminen, on sellaista, joiden osalta meilläkin on turvauduttu taikka saatettaisiin turvautua VilpKilpL 1 §:n yleislausekkeeseen. Erehdyttämisen kohdalla saattaa sitä paitsi myös VilpKilpL 2 §:n erityissäännös olla hyödynnettävissä.

Psykologisen ostopakon tapaukset eivät ole aivan loitolla eräistä sellaisista tapauksista, joissa meillä sekä oikeuskäytännössä että Liiketapa-

¹⁴ Uudemmasta länsisaksalaisesta oikeuskäytännöstä ks. ratkaisua BGH 2. 11. 1973, GRUR 1974.729. Siinä oli kysymys ns. Sweepstakes-kilpailusta eli sellaisista arpajaisista, joissa lukuisille henkilöille jaetaan numerolla varustettuja esim. tuote-esitteitä ja joissa numeroiden kesken on etukäteen suoritettu palkintojen arvonta. Ko. tapauksessa jaettuun esitteeseen oli kissankokoisin kirjaimin painettu: »Sie haben schon gewonnen.» Etusivulle oli kuvattu joukko pääpalkintoja. Sisäsivuilla esiteltiin paitsi tilattavia tuotteita myös ns. »Auf-jeden-Fall-Gewinne» sekä menettelyohjeet palkintojen saamiseksi. Kilpailua ei pidetty sisällöltään vaan muodoltaan hyvän tavan vastaisena, »nämlich wegen eines wettbewerbswidrigen Anlockeffekts durch Verschleierung der wirklichen Gewinnchancen». Asiaa arvosteltaessa oli otettava huomioon, että suuri osa esitteen saaneista todennäköisesti tyytyi vain silmäilemään sitä huolimattomasti ja sai silloin virheellisen käsityksen todellisista voittomahdollisuuksista. — Ratkaisua kommentoinut Hoth toteaa: »Es ist davon auszugehen, dass das Missverhältnis zwischen dem, was geboten, und dem, was erwartet wird, erheblich sein muss.» (GRUR 1974 s. 732).

Kirjallisuudesta ks. esim. Reimer, s. 595 ss., Baumbach—Hefermehl, s. 372 s., Klein, s. 161 ss., Müller, NJW 1972 s. 274 s. sekä Zeller, s. 108 s.

Ruotsin markkinatuomioistuin on eräässä 3. 7. 1973 antamassaan päätöksessä katsonut Reader's Digest AB:n järjestämän palkintokilpailun markkinointilain 1 §:n yleislausekkeen vastaiseksi: »Bolaget har i reklamförsändelse till hushållen lämnat erbjudanden dels om prenumeration på tidskriften Det Bästa till nedsatt pris, dels om deltagande i en pristävling med priser av betydande värden. Prenumeration har inte utgjort ett villkor för deltagande i pristävlingen. Då presentationen av erbjudandena brustit i klarhet bl a angående sistnämnda förhållande, har den ansetts otillbörlig enligt MFL. Den omständigheten att de två från varandra fristående erbjudandena lämnats parallellt har inte ansetts vara otillbörlig i och för sig.» Ks. Marknadsdomstolens avgöranden 1971—1973 s. 369.

lautakunnan lausuntokäytännössä on sovellettu VilpKilpL 8 §:n säännöstä. Esim. ns. Milton-kilpailussa tuotteen ostaminen ei kilpailusääntöjen mukaan ollut kilpailuun osallistumisen edellytyksenä. Asetettu tehtävä oli kuitenkin sitä laatua, että ratkaisun tekijät olettivat sen käytännössä johtavan tuotteen ostamiseen.¹⁵ Yleislausekkeen eli VilpKilpL 1 §:n soveltamisedellytysten voitaisiin ajatella täyttyvän sellaisissa tapauksissa, joissa paine tuotteen ostamiseen nostetaan niin suureksi, että se lähestyy näitä VilpKilpL 8 §:n alaan kuuluviksi katsottuja de facto -ostopakon tapauksia. Edellä esitellyt saksalaiset tapaukset voisivat tällöin olla kehityksen suuntaa ohjaamassa. Tokkopa suomalainen asiakas on saksalaista kolleegaansa vähemmän häveliäs?

Ylenmääräisen houkuttelun tapauksista liikekilpailun valvontakunnan ja liiketapalautakunnan käytännön voidaan katsoa tarjoavan joitakin esimerkkejä. Lautakunta ei tosin näytä koskaan expressis verbis perustaneen moitettaan siihen, että kilpailu olisi ollut tavanomaista huomattavasti houkuttelevampi. Tämä näkökohta on kuitenkin mainittu ratkaisuperusteiden joukossa mm. ns. ravimiljoonajutussa.¹⁶ Ehkäpä se otettiin huomioon myös siinä tapauksessa, jossa palkintona oli matka kuuhun.¹⁷ Useita kertoja lautakunta on lausunnoissaan esimerkein pyrkinyt kuvaamaan sitä tasoa, jonka ylittäviä palkintoja ei kilpailuissa tulisi luvata.¹⁸

Tavallaan myös ne lausunnot, joissa teroitetaan mieliin erityistä varovaisuutta mainonnan kohdistuessa lapsiin ja nuorisoon, ovat yhteydessä ylenmääräiseen houkutteluun moitittavuusperusteena.¹⁹

Erehdyttäminen ja harhaanjohtaminen on yhtä tuomittavaa tapahtuipa se sitten minkä mainontaan kuuluvan toimen yhteydessä tahansa. Asiaa koskeva pääsäännös on VilpKilpL 2 §:ssä:

»Jos joku liikekilvissä, julisteissa, ilmoituksissa, kiertokirjeissä, hintaluetteloissa tahi myytävänä oleviin tavaroihin tai niiden päällyksiin tehdyissä merkinnöissä taikka muissa julkisissa tai suurem-

¹⁵ Ks. III.5.c. alaviitteen 12 jäljessä.

¹⁶ 255/1965.

¹⁷ 359/1971.

¹⁸ Ks. esim. 202/1962. *Bernitz* ja *Tiili* lausuvat (s. 149): »Myös tarjotun edun suuruudella on merkitystä arvioitaessa, voidaanko kilpailua tai arvontaa pitää sallittuna.» Myös kuluttajansuojalakia valmistelleet pyrkivät rajoittamaan palkintojen suuruutta; ks. Lainsäädäntöosasto 12/1974 s. 64.

¹⁹ Ks. esim. 386/1973. Ks. myös Mainonnan kansainvälisten perussääntöjen 13. artikla.

malle henkilömäärälle tarkoitetuissa tiedonannoissa tahallaan antaa elinkeinotoiminnastaan tai sen yhteydessä olevista seikoista, kuten tavaroiden tai ammattisuoritusten laadusta, niiden hinnasta tai sen määräämisperusteista, tavaroiden mitasta, painosta tai määrästä, niiden alkuperästä, tahi tuotanto- tai hankintatavasta, myynnin syystä tai tarkoituksesta, liikkeen iästä tai liikevaihdon suuruudesta, väärän tai harhaanjohtavan tiedon, joka on omiaan aiheuttaa sellaisen luulon, että on kysymys tavallista edullisemmasta tarjouksesta, tuomittakoon sakkoon taikka vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.

Sama olkoon laki, jos joku sillä tavoin, kuin 1 momentissa sanotaan, toisen hyväksi tahallaan antaa hänen elinkeinotoiminnastaan tai sen yhteydessä olevista seikoista sellaisen tiedon, josta sanotussa momentissa puhutaan.

Tietoina, joita 1 ja 2 momentissa tarkoitetaan, on myös pidettävä kuvallisia esityksiä ja muita laitelmia, joilla voidaan aikaansaada samanlainen vaikutus kuin sanoin annetuilla tiedoilla.»

Säännös ulottuu myös menekinedistämiskeinona käytettyihin arpajaisiin ja mainoskilpailuihin. Osallistumisoikeutta, palkintojen saamisen todennäköisyyttä, palkintojen suuruutta jne. koskevat tiedot kuuluvat silloin lainkohdassa tarkoitettuihin »elinkeinotoiminnan yhteydessä olevista seikoista» annettuihin tietoihin.

On kuitenkin varsin epätodennäköistä, että VilpKilpL 2 §:n rangaistussäännöstä tultaisiin soveltamaan arpajaisten ja muiden kilpailujen mainontaan. Tämä epätodennäköisyys ei johdu mistään arpajaisiin yhteydessä olevasta seikasta vaan siitä, että säännöksen soveltamisedellytykset on kirjoitettu niin ahtaiksi, etteivät ne käytännössä juuri toteudu. Paitsi sitä, että annetun virheellisen tiedon tulee olla omiaan johtamaan luuloon, että kysymys on tavallista edullisemmasta tarjouksesta, vaaditaan, että tiedot on annettu tahallisesti virheellisinä.²⁰ Etenkin viimeksi mainitun vaatimuksen toteennäyttö on käytännössä varsin vaikeata.²¹ Toisaalta voidaan ajatella, että erityisen virheellinen tieto saattaa asiakkaan varuilleen eikä ole suinkaan omiaan johtamaan lainsäätäjän edellyttämään luuloon tarjouksen edullisuudesta.²²

²⁰ Kiellettävissä virheellisen mainonnan jatkaminen on VilpKilpL 14 §:n nojalla tahallisuuden puuttuessaakin.

²¹ Tästä huomautti jo *Norrmén* kommentaarissaan, ks. s. 24. Oikeuskäytännössä säännös onkin jäänyt miltei vaille käyttöä; ks. lähemmin esim. *Bernitz—Tiili*, s. 129.

²² Ks. VilpKilpL 2 §:n säännöksen tulkinnasta lähemmin esim. *Aaltonen*, s. 90 ss.

VilpKilpL 2 §:n säännöksen soveltamismahdollisuuksien suppeus on johtanut siihen, että virheellisiä tietoja antavaa tai muulla tavalla harhaanjohtavaa mainontaa arvostellaan yleislausekkeen nojalla. Arvontojen ja erilaisten kilpailujen mainonnan osalta VilpKilpL 1 §:n yleislauseketta täydentävät Mainonnan kansainvälisten perussääntöjen liitteen A. 7-kohdan määräykset. Näissä vaaditaan kilpailusääntöjen selvää ilmaisemista ja korostetaan sitä, ettei mainos saa olla omiaan tarjouksen yliarvioimiseen. Niin kuin edellä on käynyt ilmi,²³ Liiketalapalautakunta on uusimmassa lausuntokäytännössään pyrkinyt huolehtimaan näiden vaatimusten toteutumisesta.

Pelihalun hyväksikäyttötapaukset, sikäli kuin niitä yleensäkin voidaan eriyttää psykologisen ostopakon ja ylenmääräisen houkuttelun tapauksista, ovat edellä esitellyssä luettelossa sellainen ryhmä, jolle on vaikea löytää rinnakkaisilmiöitä suomalaisesta käytännöstä. Sen jälkeen kun Liiketalapalautakunta luopui soveltamasta VilpKilpL 8 §:n säännöstä vastikkeettomiin arvontoihin, olisi niiden käyttöä ja leviämistä voitu hyljittää vaikkapa juuri pelihalun hyväksikäyttöön vedoten VilpKilpL 1 §:n yleislausekkeen turvin. Tänä päivänä on kuitenkin tosioloille vierasta väittää, että aleatorinen momentti sinänsä tekisi elinkeinotoiminnan yhteydessä järjestettävän kilpailun hyvän tavan vastaiseksi.

Uusimmassa saksalaisessa kirjallisuudessa vasta esitellyt moitittavuusperusteet ovat saaneet arvostelua osakseen. *Gerd F. Kunzen* mukaan sellaiset kriteerit kuin pelihalun hyväksikäyttö, psykologinen ostopakko ja ylenmääräinen houkuttelu, joihin tuomioistuimetkin ovat päätöksissään turvautuneet, ovat täysin tarpeettomia 'välitekijöitä'. Niiden avulla ei voida päätellä, milloin joku arvonta tai palkintokilpailu on de facto järjestetty niin, että hyvän tavan mukaisuuden rajat ylitetään ja UWG 1 §:n soveltamismahdollisuudet avautuvat.²⁴ *Kunzen* mukaan kaikki edellä mainitut kriteerit oikein käytettyinä edellyttävät,

»dass die besondere Ausgestaltung des Gewinnspiels die Teilnehmer veranlasst, die mit ihm geförderte Ware zu kaufen, und zwar ausschliesslich im Zusammenhang mit der Erlangung der Gewinnchance.»²⁵

²³ III.7.b; esim. lausunnot 305/1968, 332/1970, 346/1970 ja 347/1970.

²⁴ *Kunze*, Festschrift Hefermehl, s. 320.

²⁵ *Kunze*, s. 330. — Huomattakoon, että *Kunze* haluaa antaa ilmaisulle »voittomahdollisuuden saavuttaminen» kausaalisen sisällön finaalisesta asemasta. Hän

Toisin sanoen yhdistävänä tekijänä kaikissa edellä puheena olleissa tapauksissa on se seikka, että arvonta, kilpailu jne. on järjestetty sillä tavalla, että se on omiaan johtamaan tuotteen tai palvelun ostamiseen. Yleislauseketta voidaan soveltaa, milloin kilpailu on järjestelyiltään omansa aiheuttamaan epäasiallisen ostovaikutuksen (»unsachlicher Kaufeffekt«).²⁶

Koska Kunze ei tyydy selitykseen, että epäasiallisen ostovaikutuksen aikaansaisi psykologinen pakko jne, hän joutuu yksityiskohtaisesti luonnehtimaan niitä tilanteita, joissa tällainen vaikutus syntyy.²⁷ Lopputuloksena on järjestelmä, joka pitkälle viedyssä havainnollisuudessaan saattaa olla esim. mainosarpajaisten toimeenpanoa suunnittelevalle hyödyllinen, mutta joka aineelliselta sisällöltään ei eroa aikaisemmasta oikeuskäytännön ja -kirjallisuuden vuorovaikutuksesta syntyneestä moitittavuusperusteiden 'järjestelmästä'.

Kunzen kritiikin suurin anti lieenee luodussa synteessissä, moitittavuus-tilanteiden hahmottamisessa yhden ainoan periaatteellisen näkemyksen ilmaukseksi: hyvän tavan vastaista on järjestää arvonta tai muu mainoskilpailu sillä tavalla, että ostajan huomio siirtyy pois hänen päätöksentekonsa kannalta olennaisista seikoista. Suomen viimeaikaisessa lainvalmistelutyössä tämä periaate on hyväksytty sattumanvaraisten etujen sääntelyn tärkeimmäksi ohjeeksi.²⁸ Liiketapalautakunnan lausuntokäytännössä tämän periaatteen ei sensijaan voi sanoa lyöneen itseään läpi. Lautakunta arvosteleo arvontoja tietenkin ennen muuta VilpKilpL 8 §:n säännösten ohjaamana. VilpKilpL 1 §:n yleislausekkeeseen on tukeuduttu lähinnä vain harhaanjohtamistapauksissa lain 2 §:n säännöksen korvik-

ei kysy: »Ostettiinko tuote voittomahdollisuuden saavuttamiseksi» vaan »Olisiko tuote ostettu, ellei ostaja olisi halunnut saada voittomahdollisuutta.» (ks. s. 322 s.).

²⁶ Kunze, s. 331.

²⁷ Esitystään havainnollistaakseen hän jakaa nämä tilanteet neljään ryhmään: 1) osallistumiskupongin saaminen, 2) tehtävän ratkaiseminen, 3) osallistumiskupongin palauttaminen ja 4) voiton luovuttaminen. Kunkin ryhmän osalta hän tarkastelee yksityiskohtaisesti erilaisia kysymyksiin tulevia kilpailusääntöjen määräyksiä ja tutkiskelee, mitkä määräykset ovat omansa aikaansaamaan epäasiallisen ostovaikutuksen. Esim. ryhmässä 2) tällainen vaikutus ilmenee silloin, kun kilpailukysymykset on laadittu sellaisiksi, että niihin vastaaminen edellyttää tuotteeseen perehtymistä ja siten yleensä sen ostamista. Ks. lähemmin s. 332 ss.

²⁸ Ks. Lainsäädäntöosasto 12/1974 s. 63.

keena. Muut yleislausekkeen käyttötilanteet ovat jääneet vain harvinaisiksi poikkeuksiksi. Jos siis haluttaisiin pyrkiä vähentämään edellä puheena ollutta epäasiallista vaikuttamista, seulaa olisi tihennettävä.

4. Ns. myyjäkilpailut

Erityisasema sattumanvaraisten etujen tarjoamistapauksissa on ns. myyjäkilpailuilla, jotka järjestetään varsinaisen myyjähenkilökunnan keskuudessa. 1950-luvulla liikekilpailun valvontakunta katsoi tällaisten kilpailujen horjuttavan niin kuluttajien kuin tuottajienkin etuja,¹ 1960-luvulla huomio kiintyi kuluttajien ohella asianomaisen työnantajan etuihin² ja 1970-luvulle tultaessa arvosteluperusteista tärkeimmäksi näyttää muodostuneen huolenpito ao. myyjien ja heidän työnantajiansa suhteista.³

Käsitystavan muuttumiselle ei löydy selvää selitystä. Saattaa olla, että *Mäenpään* 1960-luvun puolivälissä esittämä kritiikki on osaltaan vaikuttanut asiaan:

»Valvontakunnan kannanotto ei vaikuta täysin perustellulta. Ilmeisesti lähinnä kuluttajien edun suojelemiseksi se on ymmärrettävästi halunnut asettaa vähittäismyyntiportaan myyjähenkilökunnalle (ainakin tietyn laajuisen) objektiivisuusvaatimuksen. On kuitenkin pakko todeta, että objektiivisuutta eivät riko ainoastaan myyntihenkilökunnalle jaettavat erityisedut, vaan ainakin yhtä suuressa mitassa heidän työnantajilleen myönnettävät vastaavat etuisuudet. — — — Työnantajan suostumus taas nähdäkseni poistaa mahdollisen ristiriidan työsuhteessa työnantajan ja työntekijän kesken.»⁴

Joka tapauksessa kuluttajien etuihin vetoaminen katosi tämän jälkeen niiden syiden joukosta, joihin nojautuen myyjäkilpailuja pidettiin moitittavina. Hyvän tavan vastaisiksi tällaiset kilpailut teki enää vain työnantajan suostumuksen puuttuminen. Työnantajan tietämättä ja luvatta järjestetyn kilpailun katsottiin toisin sanoen horjuttavan sitä uskollisuus- ja kuuliaisuussuhdetta, jossa työntekijä oli työnantajaansa,

¹ Ks. esim. 114/1956.

² Ks. esim. 250/1965.

³ Näin esim. 349/1971, 350/1971 ja 389/1973.

⁴ *Mäenpää*, DL 1966 s. 527 s.

Mielenkiintoista on havaita, että kehitys Ruotsissa kulki samaan suuntaan: 1950-luvun alkupuolella valmistajien, maahantuojien jne. taholta tapahtuva myyjähenkilökunnan palkitseminen tuomittiin hyvän liiketavan vastaiseksi juuri sen takia, että se oli omiaan horjuttamaan sitä objektiivisuutta, jota ostava yleisö oli oikeutettu myyjiltä odottamaan, mutta jo saman vuosikymmenen lopussa tällaiset palkitsemistapaukset ratkaistiin yksinomaan sillä perusteella, loukkasivatko ne kauppiaan ja hänen henkilökuntansa välistä luottamuksellista suhdetta.⁵

Puheena olevilla, muun kuin asianomaisen työnantajan järjestämillä myyjäkilpailuilla on tietty yhteytensä VilpKilpL 13 §:ssä rangaistaviksi säädettyihin tekoihin. Tuossa lainkohdassahan puututaan sellaisiin lahjan ja muun edun antamis-, tarjoamis- ja lupaamistapauksiin, joissa tavoitellaan suosimista elinkeinotoiminnassa tai palkitaan tällaisesta jo tapahtuneesta suosimisesta ja joissa edun saajana tai vaatijana on toisen toimessa oleva tai muuten toisen puolesta toimiva henkilö. Jos esim. jonkin tuotteen valmistaja järjestää kilpailun, jossa suurimpiin myyntituloksiin yltäneet palkitaan ja jossa ehkä vielä kaikkien kilpailuun osallistuneiden kesken arvotaan joitakin palkintoja, joudutaan kysymään, eikö palkintoja luvata juuri tällaisesta kielletystä suosimisesta.

Minkälaisiin tilanteisiin VilpKilpL 13 §:n säännös on tarkoitettu sovellettavaksi, ei juuri saa lisävalaisua lain esitöistä. Säännös on yksi niistä, jotka suuremmitta selittelyittä otettiin meidänkin lakiimme ulkomaisia esikuvia hyväksi käyttäen. Läheisin näistä oli Saksan UWG 12 §:n säännös. Lain kirjoittajan keskeisin opastus tulkintatehtävän eteen joutuvalle on tämä:

»Sen toiminnan, johon asianomainen koetetaan lahjonnalla saada taivutetuksi, täytyy olla jollain tavoin hyvän tavan vastainen.»⁶

Onko sitten hyvän tavan vastaista taivuttaa myyjä suosimaan — suosittelemaan — esim. tietyn valmistajan tuotteita? Tänä päivänä saattaa myönteinen vastaus kysymykseen tuntua luontevalta; korostetaanhan eri yhteyksissä sitä, että kuluttajan on saatava ostopäätöksensä perustaksi

⁵ Ks. lähemmin SOU 1966:71 s. 160 ss. Kysymys on Opinionsnämndin kannanotoista.

⁶ Hall.es. n:o 27 II vp. 1929 s. 12.

oikeat ja riittävät tiedot. Tällaisten tietojen saaminen voi vaarantua, jos myyjä palkinnon toivossa keskittyy vain tietyn valmistajan tuotteiden esittelemiseen. VilpKilpL:ia kirjoitettaessa lainsäätäjän tärkeimpänä tavoitteena ei kuitenkaan ollut kuluttajien eduista huolehtiminen. Ensijaisena tarkoituksena pyrittiin elinkeinonharjoittajia suojaamaan toisen elinkeinonharjoittajien taholta tulevalta vilpilliseltä kilpailulta. Näin ollen myyjäkilpailujenkin hyvän tavan mukaisuutta joudutaan tarkastelemaan ennen muuta tämän päätavoitteen valossa. Näkökulman vaihdos ei näytä poistavan puheena olevan kaltaisilta myyjäkilpailuilta sitä hyvän tavan vastaisuuden varjoa, joka niiden ylle kuluttajien näkökulmasta katsottuna juuri lankesi. Onhan myös kilpailevien valmistajien yms. kannalta epäsuotavaa, että myyjä ylimääräisen palkinnon toivossa pyrkii käytettävissään olevin keinoin yhden valmistajan tuotteiden menekkin lisäämiseen.

Tämä lyhyt tarkastelu riittänee osoittamaan, ettei VilpKilpL 13 §:n säännöksen soveltamiselle myyjäkilpailuihin ole mitään lähtökohtaista estettä. Soveltamismahdollisuus on expressis verbis tuotu esiin myös VilpKilpL:n uudistushankkeiden yhteydessä. Vuoden 1971 komiteamietinnössä katsottiin, että ylemmän myyntiportaan toisen palveluksessa oleville järjestämät myyntikilpailut saattavat kuulua lahjontakieltoa koskevan säännöksen piiriin, mikäli myyntihenkilökuntaa niiden yhteydessä lahjotaan tarkoituksella saada se suosimaan kilpailun toimeenpanijaa.⁷

Kysyä voidaan, mikä vaikutus työnantajan suostumuksella tai tietoisuudella on puheena olevien myyjäkilpailujen järjestämiseen. Lainkohdan vaikeneminen asiasta näyttäisi viittaavan siihen, että työnantajan suhtautuminen asiaan on vailla vaikutusta, t.s. että hänen lupansa ei tekisi tekoa hyväksyttäväksi. Tämä tulos on myös sopusoinnussa lain tavoitteiden kanssa. Lähtien siitä, että myös lahjontakielto on otettu lakiin ennen muuta kilpailevien elinkeinonharjoittajien suojaksi toisiaan vastaan ja että lainkohdan välittömänä suojaobjektina eivät siten ole työnantajan edut tahi hänen ja hänen työntekijänsä välinen luottamussuhde tms., on johdonmukaista otaksua, ettei työnantajan suhtautumistavalle tule antaa merkitystä. Käsitys saa myös tukea lain esitöistä. Hallituksen esityksessä korostetaan sitä, että rangaistusvastuu ulottuu

⁷ KomMiet 1971: B 24 s. 30 s.

myös niihin tapauksiin, joissa lahjotun menettelyyn ei sisälly mitään laiminlyöntiä omaa päämiestä kohtaan.⁸

Käsitys, jonka mukaan lahjonnan rangaistavuutta ei poista työnantajan tietoisuus asiasta eikä edes hänen lupansa, on yhteneväinen sen lopputuloksen suhteen, johon lahjontasäännöksen lähimmän esikuvan, Saksan UWG 12 §:n tulkinnassa on johdettu. Tuossakaan säännöksessä ei mainita, mitä työnantajan suostumus vaikuttaa lahjonnan rangaistavuuteen. Oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa on pidetty itsestään selvänä, että suostumus jää vaille vaikutusta. Käsityksen perustelut ovat löytyneet lain tavoitteista: ensisijaisena tarkoituksena on elinkeinonharjoittajien suojaaminen kilpailijoiden vilpilliseltä menettelyltä.⁹

VilpKilpL:n uudistushankkeiden yhteydessä kysymys työnantajan suostumuksen tai tietoisuuden merkityksestä lahjonnan rangaistavuuteen on jäänyt vähälle huomiolle. Vuonna 1967 mietintönsä antanut komitea lausui:

»Komitea ei ole ottanut lakiehdotukseen määräystä, jonka mukaan lainsäädöstä ei sovelleta, milloin kysymyksessä oleva työn- tai toimeksiantaja on tietoinen lahjomisesta. Kantaa ei myös ole otettu siihen teoreettiseen kysymykseen, onko lahjomistapauksessa työnantajan jälkikäteen antama suostumus katsottava poistavan rangaistusvastuun.»¹⁰

Jälkimmäinen lause näyttää vihjaavan siihen, että etukäteissuostumuksella voisi olla rangaistusvastuusta vapauttava merkitys.

Ruotsin vastaavassa mietinnössä asiaa pohdittiin enemmän. Pohdintaan olikin erityistä syytä. Ruotsin IKL 6—8 §:n säännökset ovat ulottuvuudeltaan VilpKilpL 13 §:n vastaavaa säännöstä huomattavasti suppeampia; ne eivät sovellu lainkaan esim. tavaroiden myymiseen eivätkä niin- muodoin myyjäkilpailuihinkaan.¹¹ Soveltamisaluetta siis pyrittiin laajentamaan. Samalla otettiin kysymys työnantajan suostumuksen merkityksestä erityisesti harkittavaksi. Voimassa olevien säännösten mukaan

⁸ Hall.es. n:o 27 II vp. 1929 s. 12.

⁹ Ks. esim. *Baumbach—Hefermehl*, s. 953, *Hubmann*, s. 263 ja *Reimer*, s. 621 s.

¹⁰ KomMiet 1967: A 9 s. 24.

¹¹ Tämän jakson alussa mainitut Opinionsnämndin ratkaisut pohjautuvat siten aivan erilaiseen normistoon kuin Liiketalautakunnan kannanotot.

suostumus on asiaan vaikuttamaton. De lege ferenda asiantilaan haluttiin muutos. Lopputuloksena komitea taipui antamaan sekä luvalla tietoisuudelle rangaistusvastuusta vapauttavan vaikutuksen. Perusteluissa ei juuri näy jälkiä kilpailuoikeudellisesta ajattelutavasta. Lahjontatapauksia tarkasteltiin lähinnä julkishallinnon korruptiotapausten rinnakkaisilmiönä. Yleisen edun huomioon ottamisen katsottiin johtavan siihen, ettei työnantajan suostumukselle voitu antaa merkitystä. Elinkeinoelämän piirissä periaatteesta kuitenkin katsottiin voitavan poiketa, olihan yksityisessä elinkeinotoiminnassa työskentelevän toisin kuin julkishallinnossa pidettävä ensi sijassa huolta oman työnantajansa eduista. Tämän intressieroavuuden seuraamuksena työnantajan luvan tuli elinkeinoelämän sektorilla johtaa vastuusta vapautumiseen. Lopputulosta haluttiin perustella osin myös kielellisin seikoin: puhuminen lahjonnasta viittasi tavanomaisessa kielenkäytössä yleensä johonkin sala-kämmäiseen toimintaan.¹²

Missä määrin Suomen vuonna 1967 mietintönsä jättänyt harvasanainen komitea sisäisti nämä ruotsalaisen sisarkomiteansa ajatukset, ei liene hevin selvitettävissä. Mietinnöstähän ei edes käy ilmi, minkä merkityksen komitea antoi voimassa olevan lain kannalta työnantajan suostumukselle.

Ruotsissa vuoden 1966 ajatukset ovat joutuneet uuteen käsittelyyn. Lahjontaproblematiikkaa kokonaisvaltaisesti tarkastellut, vuonna 1974 mietintönsä jättänyt 'mutansvarskommittén' asettui elinkeinoelämän lahjusten suhteen uudelle periaatteelliselle kannalle:

»Ett införande av ansvarsfrihet på grund av huvudmannens vetenskap eller samtycke skulle innebära att huvudmannen i praktiken skulle få dispositionsrätt över straffrättsliga sanktionsmedel som främst skall tjäna andra intressen än hans egna.»¹³

Lainaus osoittaa, ettei komitea ollut halukas myöntämään elinkeinoelämässä tapahtuvalle lahjonnalle mitään erityisasemaa. Lahjontaa ei yleensääkään tullut rangaista minkään yksityisen intressin vuoksi, esim. työnantajan ja työntekijän välisen luottamussuhteen rikkomisen takia, vaan rangaistavuuteen johti lahjusten yhteiskuntaa demoralisoiva vai-

¹² SOU 1966: 71 s. 167 s.

¹³ SOU 1974: 37 s. 117.

kutus.¹⁴ Eri asia oli, että »omständigheterna i det enskilda fallet kan dock vara sådana att ansvarsbefrielse ter sig riktigast».¹⁵

Näin on ruotsalaisessa 1970-luvun komiteakirjallisuudessa päädytty lopputulokseen, joka näyttää vastaavan Suomen lainvalmistelijoiden 1920-luvun lopulla omaksumia käsityksiä. Yhteistä on kuitenkin vain lopputulos: VilpKilpL 13 §:n suhteen työnantajan suostumuksen merkityksettömyys on johdettavissa ko. lain yleisistä tavoitteista, Ruotsin lainvalmistelijat ovat halukkaita päätymään samaan tulokseen yhteiskunnan yleiset intressit johtotähtenään.¹⁶

Esitetty VilpKilpL 13 §:n tulkinta on johdettu lain ensisijaisesta tavoitteesta, pyrkimyksestä suojata kilpailijoita vilpilliseltä kilpailulta. Jos lain toissijaiseen tavoitteeseen, ostavan yleisön suojaamiseen, kiinnitettäisiin säännöstä tulkittaessa enemmän huomiota, tulkintatulos tuskin muuttuisi; ostajalle on yhdentekevää, onko myyjäkilpailu järjestetty liikkeen omistajan tietämättä tai suostumuksella.

Toisaalta kuluttajan kannalta on samantekevää, järjestetäänkö kilpailu varsinaiselle myyjähenkilökunnalle vai liikkeen omistajille. Kummassakin tapauksessa kilpailu saattaa tuoda myyntitapahtumaan siihen kuulumattomia piirteitä. VilpKilpL 13 §:n säännös ei kuitenkaan missään tapauksessa ulotu omistajille järjestettyihin kilpailuihin.

Edellä esitetyn mukaisesti myyjäkilpailujen järjestäminen saattaa asianomaisen työnantajan luvasta riippumatta olla lahjomisena rangaistava. Seikka, joka viime kädessä ratkaisee, onko kysymys rangaistavasta teosta, on kilpailussa tarjotun edun luonne.

VilpKilpL 13 §:n säännöksessä puhutaan lahjasta tai muusta edusta. Tavallisimmin lahjuksina tullevat kysymykseen raha ja rahanarvoiset etuudet. Luvaton tai annettu edun ei ilmeisesti kuitenkaan tarvitse olla rahaksi arvioitavissa. Tämä voidaan päätellä hallituksen esityksestä, jossa sanotaan:

¹⁴ SOU 1974: 37 s. 86 ss.

¹⁵ SOU 1974: 37 s. 119.

¹⁶ Norjassa, Tanskassa ja monessa muussa maassa on työnantajan suostumukselle kautta aikojen annettu vastuusta vapauttava merkitys; ks. lähemmin esim. SOU 1966: 71 s. 157. Tämä kanta omaksuttiin myös eräiden välivaiheiden jälkeen Norjan uudessa markkinointia koskevassa laissa (Lov om kontroll med markedsføring, 6 §); ks. sen johdosta esim. *Bull—Løchen*, s. 85.

»Paitsi varsinaisilla lahjoilla voidaan asianomaiseen koettaa vaikuttaa kaikenlaisilla muilla eduilla, jotka sen vuoksi on rinnastettu lahjojen kanssa.»¹⁷

Lahjuksesta voi näin ollen käydä vaikkapa 'piireihin hyväksyminen'.¹⁸ Pääasia on, että etuus on omiaan vaikuttamaan odotetulla tavalla saajan käyttäytymiseen.

Juuri viimeksi mainittu seikka, suosittuisuusaseman tavoittelu, erottaa VilpKilpL 13 §:ssä tarkoitettun lahjan muista niin elinkeinoelämän piirissä kuin muuallakin eri syistä annetuista lahjoista. Rangaistusvastuu ei kuitenkaan edellytä, että tavoiteltu suosimistarkoitus saavutettai-siin. Riittää, että siihen pyritään.

Suosion tavoittelun tarkoitusta ei liene aivan helppo näyttää toteen. Onkin ilmeisesti lähdeittävä siitä, että lahjonnasta epäillyn eli edun antaneen tai tarjonneen on syytöksistä vapautuakseen näytettävä, ettei lahjan antamiseen liity mitään VilpKilpL 13 §:n paheksumaa tarkoitusta.

Mikä tahansa lahja ei kuitenkaan saata tällaista epäilyksen varjoa antajansa päälle langettaa. Ovathan liike-elämässä erilaiset lahjat ver-raten tavallisia. Kaikenlaisten mainoslahjojen, joululahjojen jne. anta-mista pidetään edelleen asiaan kuuluvana, joskin lahjojen antamiseen on viime aikoina ryhdytty suhtautumaan entistä torjuvammin. Julkis-hallintoon verrattuna liike-elämä sietää kuitenkin vielä tänä päivänä melkoista enemmän 'voitelua'.¹⁹

Myyjäkilpailujen järjestämisen tarkoituksena on usein juuri se, että myyjät saadaan kiinnostumaan kilpailun järjestäjän tuotteiden myyn-nistä ja suosittamaan niitä ostajille ennen muita tuotteita. Suosimisen tavoittelu on tällöin ilmeinen. Lahjontatarkoitus myyjäkilpailuilta VilpKilpL 13 §:n säännöksen mielessä kuitenkin puuttuu niissä tapauk-sissa, joissa kilpailevia tuotteita ei ole asianomaisessa liikkeessä tms. tarjolla. Ilmeisesti myös muissa tapauksissa myyjäkilpailu on mahdollista järjestää siten, että lahjontasäännöksen soveltamismahdollisuudet sul-keutuvat pois.

Lahjontatapauksissa rangaistuksella ei uhata yksin sitä, joka lahjoo, vaan myös sitä, joka ottaa lahjuksen vastaan.²⁰ Lahjusten vastaanotta-

¹⁷ Hall.es. n:o 27 II vp. 1929 s. 12.

¹⁸ Ermen mielestä edulla tulee olla varallisuusarvoa; s. 119.

¹⁹ Ks. kehityksen kulusta Ruotsissa SOU 1974:37 s. 59 ss.

²⁰ VilpKilpL 13 § 2 mom.

minen on myös työsopimuslain 15 §:n 2 momentin mukaan kiellettyä, joskin eri syystä. Jos työntekijä rikkoo tätä kieltoa törkeällä tavalla, työnantaja on oikeutettu välittömästi purkamaan työsopimuksen.²¹

VilpKilpL 1 §:n yleislausekkeen turvin voidaan lahjontatapauksissa pyrkiä huolehtimaan niiden tahojen eduista, jotka lainsäätäjä näyttää 13 §:n säännöstä kirjoittaessaan sivuuttaneen. Kilpailijoiden eduista huolehtiminen on kuitenkin tehnyt 13 §:n säännöksen sovellutusalan niin laajaksi, ettei tarve turvautua yleislausekkeeseen liene kovin suuri.

Rangaistusvastuun on edellä katsottu olevan riippumattoman työnantajan suostumuksesta. Työnantajan luvatta ja tietämättä tapahtuva lahjonta, vaikkapa juuri myyjäkilpailun muodossa, on selvästi omiaan loukkaamaan työnantajan ja työntekijän välistä luottamussuhdetta. Tämä ajattelutapa lieneekin ollut johtamassa Liiketapalautakuntaa tuomitsemaan työnantajan luvatta järjestetyt myyjäkilpailut hyvän tavan vastaisiksi.²²

Niissä ilmeisesti erinomaisen harvinaisiksi jäävissä tapauksissa, joissa myyntihenkilökunnan lahjominen loukkaisi kuluttajien intressejä joutumatta kuitenkaan VilpKilpL 13 §:n nojalla kielletyksi ja rangaistuksi, yleislauseke saattaisi tarjota puuttuvan suojan.²³

5. Sananen seuraamuksista

Miten käy sen, joka elinkeinotoiminnassa myyntiään edistääkseen tai muussa tarkoituksessa järjestää mainosarpajaiset rikkoen VilpKilpL 8 §:n tai 1 §:n tai kenties 13 §:n säännöksiä? Luultavasti hänen käy hyvin: pelihaluinen kuluttaja osallistuu kilpailuun, ostaa ohimennen (tai kenties jopa osallistumisen edellytyksenä) jonkin tuotteen ja menekki lisääntyy.

Tähän ennusteeseen oikeuttaa ennen muuta se huomio, että erilaisia lakia rikkovia mainoskilpailuja jatkuvasti järjestetään. Tuomioistuinmissa sattumanvaraisten etujen jakamistapaukset ovat harvinaisia poikkeuksia, Liiketapalautakunnassakin on yleensä käsitelty vain kilpailu-

²¹ Ks. lähemmin esim. Kahri—Vihma, s. 54 ja 198.

²² Mäenpään mukaan »työnantajan suostumus taas nähdäkseni poistaa mahdollisen ristiriidan työsuhteessa työnantajan ja työntekijän kesken.» (DL 1966 s. 528). Ks. myös Bergqvist, s. 20 s.

²³ Ks. Ruotsin osalta Tengelin, NIR 1970 s. 298.

suunnitelmia. Jos ja kun kilpailu on jo julistettu, toiset elinkeinonharjoittajat eivät siihen juuri ole vaivautuneet puuttumaan. Oma musta kylki lienee usein hillinnyt enemmän aktiviteetin.

VilpKilpL 8 §:ssä säännelty teko on virallisen syytteen alainen. Virallisen syyttäjän näkökulmasta kysymyksessä oleva intressi lienee vieras ja vähäinen. Niinpä mainoskilpailujen lainmukaisuuden valvominen onkin jäänyt syyttäjien toiminnassa vähemmälle huomiolle.

Kuluttajat, jotka mainoskilpailuja järjestettäessä ovat eräänlaisen välikappaleen asemassa ja joita asia siten hyvin läheisesti koskee, ovat vailla kannevaltaa. Liiketapalautakunnan lausuntoa on kuitenkin oikeutettu pyytämään kuluttajien etuja ajamaan perustettu kannekelpoinen yhteisö.

Sanktioina VilpKilpL 8 §:n säännöksen vastaisesti toimeenpannuista arpajaisista tulevat kysymykseen kieltö, rangaistus ja vahingonkorvaus. Sanktiot ovat samat myös lahjonnan suhteen. Kummassakin tapauksessa korvausmahdollisuuden merkitys lienee käytännössä olematon. Sitä joka rikkoo 'vain' yleislauseketta eli toimii hyvän tavan vastaisesti, ei rangaistuksen mahdollisuus uhkaa.¹

VilpKilpL:ssa omaksuttu sanktiojärjestelmä ei liene sinänsä riittämätön pidättämään oikeudenloukkauksista. Suurin puute on, niin kuin monesti on huomautettu,² säännösten noudattamisen valvonnan riittämättömyys.

¹ VilpKilpL:n sanktiojärjestelmästä ks. viimeksi *Castrén*, s. 214 ss.

² Ks. esim. *Aaltonen*, Välipuhe 1966:3 s. 32.

V. UUDISTUSEHDOTUSTEN ARVIOINTIA

Kuluttajansuojalakiehdotuksessa¹ luetaan sattumanvaraisten etujen tarjoaminen sellaisten markkinoinnin keinojen joukkoon, joita pidetään kuluttajansuojan kannalta erityisen hylättävinä.² Ehdotuksen ns. yleisperusteluissa puututaan kaikenlaisiin markkinointiin liittyviin yleiskilpailuihin ja väitetään, etteivät ne kuluttajapoliittisesti juurikaan tarjoa etuja vaan päinvastoin ovat jopa omiaan kääntämään kuluttajan huomion pois hänen päätöksentekonsa kannalta olennaisista seikoista.³

Näiden kannanottojen jälkeen olisi odottanut lainvalmistelijoiden suhtautuvan mainosarpajaisiin täysin kielteisesti. Esikuva olisi löytynyt vaikkapa uusista Norjan ja Tanskan markkinointilaeista. Kieltosäännös kuluttajansuojalakiehdotuksen 2 luvun 3 §:ssä on kuitenkin kirjoitettu varsin suppeaksi.⁴ Vain sellainen sattumanvaraisen edun lupaaminen halutaan kieltää, jonka saaminen edellyttää tavaran tai palvelun ostamista, ostotarjouksen tekemistä tai muutoin vastiketta.

Säännösehdotus on olennaisilta osiltaan yhtäpitävä Vilpillisen kilpailun lainsäädäntökomitean vuoden 1971 mietintönsä kirjoittaman ehdotuksen kanssa.⁵ Tämä ehdotus puolestaan erosi vain lakiteknisesti komitean vuoden 1967 mietinnössään esittelemästä säännösehdotuksesta.⁶ Vuonna 1967 säännöstä perusteltiin kilpailun vapauden vaatimuksilla⁷ — vuonna 1975 kuluttajansuojan tarpeella.

Säännösehdotuksen ns. säännöskohtaisissa perusteluissa lähdetään siitä, että tavoitteena tulisi olla sellaisten palkintokilpailujen, arpajaisten yms. käytön estäminen, jotka olisivat omiaan johtamaan kuluttajia har-

¹ Lainsäädäntöosasto 12/1974.

² Lainsäädäntöosasto 12/1974 s. 62.

³ Lainsäädäntöosasto 12/1974 s. 63.

⁴ Ks. edellä jakso III.7.d.

⁵ KomMiet 1971: B 24 4 §.

⁶ KomMiet 1967: A 9 6 §.

⁷ KomMiet 1967: A 9 s. 25.

haan.⁸ Perustelu ei osu yksin itse säännöksen kanssa: säännöksessään yksinkertaisesti kielletään vastikkeellinen sattumanvaraisten etujen jakaminen. Mitä harhaanjohtavaa siinä on, jos kuluttajille ilmoitetaan, että tietyn tuotteen ostaminen on arvontaan osallistumisen välttämätön edellytys? Epäselvä on perustelujen väittämä, jonka mukaan säännösehdotus kattaisi myös sen tilanteen, »jossa tavarahan tai palvelun ostanut kuluttaja asetetaan kilpailussa tai arvonnassa parempaan asemaan kuin muut kilpailuun osallistujat.»⁹ Ehkäpä on ollut tarkoituksena viitata sellaisiin liiketapalautakunnankin lausuntokäytännössä esiintyneisiin tapauksiin, joissa kilpailusäännöt on muotoiltu niin, että kuluttaja kilpailussa paremmin menestyäkseen ostaa esim. jonkin tuotteen vaikkakaan häneltä ei ostosta kilpailusääntöjen mukaan edellytetä.

Säännösehdotuksen suhteesta arpajaislakiin sanotaan perusteluissa:

»Lait eivät tulisi olemaan päällekkäisiä muutoin kuin sikäli, että tietty arpajaistoiminta saattaa tulla rangaistavaksi kummankin lain nojalla.»¹⁰

Vaikuttaa siltä, ettei säännösten suhdetta ole loppuun saakka harkittu. Jos markkinoitaessa luvataan sattumanvarainen etu, jonka saaminen edellyttää tavarahan tai palvelun ostamista, ostotarjouksen tekemistä tai muutoin vastiketta, kysymys on arpajaislain tarkoittamista arpajaisista.¹¹ Esim. tavara-arpajaislupaa ei tavallinen elinkeinonharjoittaja voi edes saada; lupa voidaan antaa vain sellaiselle säätiölle tai yhteisölle, jolla on hyväntekeväinen tai muu aatteellinen tarkoitus. Vastikkeelliset mainosarpajaiset järjestänyt joutuisi näin ollen yleensä aina sekä arpajaislainsäädännön että kuluttajansuojalain sanktioiden alaiseksi. Sanomatai aikakauslehdessä järjestetyistä kilpailuista arvannon perusteella määrättyvän palkinnon luvannut olisi kuitenkin kuluttajansuojalakiehdotuksen poikkeussäännöksen nojalla rangaistuksesta vapaa, mutta häneenkin saattaisivat ulottua arpajaislainsäädännön osoittamat sanktiot. Näyttää siis siltä, että useimmissa tapauksessa lait tulisivat olemaan päällekkäisiä.

Käiken kaikkiaan on ilmeistä, ettei kuluttajansuojalakiehdotuksen sattumanvaraisten etujen jakamista koskeva säännös ole erityisemmin

⁸ Lainsäädäntöosasto 12/1974 s. 88.

⁹ Lainsäädäntöosasto 12/1974 s. 89.

¹⁰ Lainsäädäntöosasto 12/1974 s. 90.

¹¹ Ks. ArpajaisL 1 § 2 mom. sekä Tavara-arpajaisA 1 § 1 mom.

kuluttajansuoja-ajattelun värittämä. Itse asiassa maksullisten arvontojen kieltämiseen rajoittuva säännös merkitsee vain sen kiellon toistamista, mikä on luettavissa arpajaislainsäädännöstä.

Lähemmäksi kuluttajansuoja-ajattelua lainvalmistelijat tulevat esittäessään, että yleisökilpailujen järjestämisestä ja palkintojen sallituista enimmäismääristä voitaisiin asetusteitse antaa erityismääräyksiä. Tällaisten määräysten turvin voitaisiin pyrkiä ehkäisemään epäasianmukaista kuluttajiin kohdistuvaa vaikuttamista.¹² Ennen muuta olisi huolehdittava siitä, etteivät kuluttajat saa virheellistä käsitystä velvollisuudesta ostaa jokin hyödyke tai muutoin sitoutua johonkin suoritukseen elinkeinonharjoittajaan nähden. Palkintojen enimmäisarvoa sääntelemällä voitaisiin lainvalmistelijoiden mielestä turvata kilpailujen järjestäminen yleisesti hyväksyttävissä taloudellisissa rajoissa ja samalla valvoa sitä vaikuttamista, jota tarjolla olevilla palkinnoilla kohdistetaan päätösten-tekotilanteessa oleviin kuluttajiin.¹³

Ehtojen säännöstely ulottuisi markkinointiin liittyviin yleisökilpailuihin. Mikä olisi markkinointiin liittyvä kilpailu, ratkeaisi, niin kuin ehdotuksen säännöskohtaisissa perusteluissakin vihjataan, yleensä vaikeuksista: käytännössä elinkeinonharjoittajien järjestämät yleisökilpailut palvelevat tavallisimmin hyödykkeiden kysynnän lisäämistä, yrityksen tunnetuksi tekemistä, markkinatutkimusta jne. eli ovat siis markkinointiin tavalla tai toisella liittyviä.¹⁴ Enemmän vaikeuksia näyttää lainvalmistelijoille tuottaneen yleisökilpailujen määrittäminen:

»Pykälässä tarkoitettuna yleisökilpailuna voidaan pitää sellaisia yleisöä varten toimeenpantuja järjestelyjä, joissa niihin osallistuvalla edellytetään jonkinlaista suoritusta tai toimenpidettä ja joissa jollekin tai joillekin luvataan kilpailusta palkinto. Kuten edellä todettiin, yleisöltä edellytettävä suoritus tai toimenpide ei voi olla hyödykkeen ostaminen tai muunlainen rahasuoritus. Yleisökilpailun käsitteen ulkopuolelle jää esitetyn määritelmän perusteella sellainen yleisölle tapahtuva palkintojen tai etuuksien jakaminen, joka ei edellytä minkään suorituksen tai toimenpiteen tekemistä. Samoin jäisivät säännöksen soveltamisalan ulkopuolelle myös sellaiset yleisölle järjestettävät kilpailut, joissa ei tarjota tai jaeta mitään palkintoja.»¹⁵

¹² Lainsäädäntöosasto 12/1974 s. 63.

¹³ Lainsäädäntöosasto 12/1974 s. 64.

¹⁴ Lainsäädäntöosasto 12/1974 s. 91.

¹⁵ Lainsäädäntöosasto 12/1974 s. 90 s.

Näyttää siltä, että lainvalmistelijat ovat säännöstä kirjoittaessaan pitäneet ensisijaisesti silmällä sellaisia yleisökilpailuja, joita Ruotsissa on erotukseksi arpajaisista totuttu kutsumaan palkintokilpailujen (pristävlingar) nimellä. Niissä palkinnot eivät määräydy sattuman perusteella vaan yksilöllisten suoritusten arvioinnin nojalla.¹⁶ Tällaisistakin kilpailuista jäävät säännösehdotuksen soveltamisalan ulkopuolelle perustelujen mukaan ne, joissa osallistumisoikeus edellyttää »hyödykkeen ostamista tai muunlaista rahasuoritusta».¹⁷

Viimeksi mainittu rajoitus merkitsee sitä, että vastikkeelliset suorituskilpailut (palkintokilpailut) jäisivät kummankin po. säännösehdotuksen ulkopuolelle: sattumanvaraisten etujen jakamisen kieltö ei niihin ulottuisi eikä niiden toimeenpanosta voitaisi antaa erityismääräyksiä. Asetuksenantovallan ulottumattomiin jäisivät niinikään ne tapaukset, joissa osallistujilta ei vaadittaisi vastiketta eikä suoritusta. Määräyksiä voitaisiin näin ollen antaa paitsi vastikkeettomista suorituskilpailuista sellaisista vastikkeettomista mainosarpajaisista, joissa arvontaan osallistumisen edellytyksenä on jonkin tehtävän suorittaminen.

Asetusteilse voitaisiin mainittujen yleisökilpailujen ja -arvontojen osalta antaa määräyksiä toisaalta palkintojen enimmäisarvosta, toisaalta itse kilpailun järjestämisestä.

Palkintojen enimmäisarvon sääntelyä lainvalmistelijat ovat pitäneet tärkeänä kolmesta syystä:

- kilpailukustannukset peitetään viime kädessä kuluttajien maksamalla vastikkeilla
- palkintojen suuruus on yhteydessä kilpailun kykyyn vaikuttaa kuluttajien käyttäytymiseen
- palkintojen suuruudella on merkitystä myös elinkeinonharjoittajien keskinäisessä kilpailussa.¹⁸

Syistä ensimmäinen ei erityisesti liity nimenomaan yleisökilpailuihin. Tähän perusteeseen tukeutuen voitaisiin kaikkien menekinedistämiskeinojen kustannuksia pyrkiä rajoittamaan.

Mitä suurempia ovat palkinnot, sitä houkuttelevampi on kilpailu. Tähän vanhaan havaintoon tukeutuen on esim. liiketapalautakunta Vilp-

¹⁶ Ks. esim. *Bergqvist*, s. 8.

¹⁷ Lainsäädäntöosasto 12/1974 s. 91.

¹⁸ Lainsäädäntöosasto 12/1974 s. 92.

KilpL 8 §:n 2 momentin säännöksen soveltamisen yhteydessä pyrkinyt määrittelemään sallittujen palkintojen enimmäissuuruuden.¹⁹

Syistä viimeinen ottaa yllättäen huomioon kilpailevan elinkeinonharjoittajan edut. Erityistä liittymäkohtaa juuri yleisökilpailuihin ei tälläkään perusteella ole.

Palkintojen suuruus on vain yksi, joskin merkittävä tekijä arvosteltaessa mainosarvontojen ja -kilpailujen sallittavuutta kuluttajansuojan näkökulmasta. Palkintojen enimmäisarvon rajoittaminen olisi luonnollisesti omiaan vähentämään kilpailukustannuksia ja jopa ehkä kilpailujen puoleensavetävyyttä, mutta ongelman ytimeen rajoitus tuskin kuitenkaan yltäisi. Esim. samansuuruiset palkinnot tarjoavista kilpailuista tulisivat kai houkuttelevimmiksi ne, joissa osallistujilta vaadittaisiin vähiten.

Kilpailun järjestämisestä annettavien määräysten turvin olisi lakiehdotuksen mukaan pyrittävä huolehtimaan siitä, ettei osallistujille synny virheellistä käsitystä velvollisuudesta ostaa hyödyke tms. Kilpailuissa tulisi muutenkin noudattaa sellaisia selkeitä sääntöjä, jotka kyettäisiin riittävässä määrin tiedottamaan osallistujille.²⁰ Nämä ovat vaatimuksia, joiden esittämiseen nykyinenkin laki tarjoaa mahdollisuuden. Tätä mahdollisuutta on myös käytetty hyväksi. Monissa lausunnoissaan liiketapalautakunta on korostanut selkeiden sääntöjen merkitystä.²¹

Käiken kaikkiaan näyttää siltä, että kuluttajansuojalakiehdotuksen laatijat ovat varsin tyytyväisiä nykyiseen lakiin ja vallitsevaan käytäntöön siltä osin kuin on kysymys sattumanvaraisten etujen käyttämisestä myynninedistämiskeinona. Aineelliselta sisällöltään lakiehdotuksen ko. säännökset eivät juuri eroa nykyään voimassa olevista. Uudistusta ja muutosta merkitsisi kuitenkin se, että oikeuskeinoin turvautuminen tulisi olemaan nimenomaan kuluttajaetuja ajamaan tarkoitetun viranomaisen asiana.²² Kuluttajan näkökulmasta nykyisen normiston suurin

¹⁹ Ks. esim. 202/1962, 228/1964 ja 254/1965.

²⁰ Lainsäädäntöosasto 12/1974 s. 92.

²¹ Ks. esim. 332/1970 ja 347/1970. Ensiksi mainittu on lausuntokokoelmassa saanut otsikon: »Mainoskilpailun ehdot on esitettävä niin selvästi, ettei väärinkäsityksiä voi syntyä.»

²² Kuluttajansuojalakiehdotuksen 2 luvun 9 §:n mukaan markkinoinnin lainmukaisuutta valvoisi kuluttaja-asiamies. Hänen tulisi niin oma-aloitteisesti kuin tehtyjen ilmoitusten perusteellakin ryhtyä lainvastaisen markkinoinnin ehkäisemiseksi tarpeellisiin toimiin. Valvonnassa määräävinä olisivat kuluttajansuojan vaatimukset.

puute onkin juuri oikeussuojakeinojen käyttöön oikeutettujen piirin suppeudessa.

Pohjoismaisen oikeuskehityksen kannalta sattumanvaraisia etuja koskeva säännös kuluttajansuojalakiehdotuksessa on erittäin mielenkiintoinen.

Ennen uusien markkinointilakien antamista Suomi oli Pohjoismaista ainoa, jonka kilpailulainsäädännössä kiellettiin sattumanvaraisten etujen tarjoaminen. Kuluttajansuojan tehostamisvaatimusten myötä tällainen kielto otettiin Norjan ja Tanskan markkinointilakeihin. Ruotsissa erityissääntelyyn ei ollut aihetta; mainosarpajaiset on kautta vuosikymmenten torjuttu arpajaislain turvin.

Tänä päivänä Norjassa, Ruotsissa ja Tanskassa elinkeinotoiminnan yhteydessä ei ole lupa tarjota sattumanvaraisia etuja. Kielto on ehdoton. Se ei suinkaan rajoitu vain vastikkeellisiin, esim. jonkin tuotteen ostoa edellyttäviin arvontoihin. Suomen voimassa olevan VilpKilpL 8 §:n säännöksen kielto ei myöskään ainakaan sanamuodoltaan rajoitu maksullisiin arvontoihin. Lainkohdan esitöistäkään tällaiselle rajoitukselle on vaikea löytää tukea. Lainkäyttäjällä ei siis näyttäisi olevan mitään estettä soveltaa kieltoa kaikenlaiseen elinkeinotoiminnassa tapahtuvaan sattumanvaraisten etujen antamiseen ja lupaamiseen. Kuluttajansuojalakiehdotuksessa tätä lainkäyttäjän valtaa kavennetaan. Kielto tulisi *expressis verbis* rajoittumaan vastikkeellisiin arvontoihin. Kehityskulku olisi siten muihin Pohjoismaihin verrattuna päinvastainen.

Sattumanvaraisten etujen jakamisen kielto otettiin puoli vuosisataa sitten lakiin etupäässä sellaisista syistä, joilla oli läheinen yhteys arpajaistoiminnan sääntelyyn. Tänä päivänä on varsin vierasta ajatella, että liiketoiminnan yhteydessä järjestettäviä arvontoja ja mainoskilpailuja arvosteltaisiin voittopuolisesti niiden näkökantojen pohjalta, jotka ohjaavat arpajaislainsäätäjää hänen ratkaisuisaan.²³ Arpajaiskomitea kirjoittaa vuonna 1973:

²³ Ks. esim. *Ulmer* (s. 180): »Die Frage nach der wettbewerbsrechtlichen Zulässigkeit der Ausspielungen u.dgl. stellt sich zunächst unabhängig von der lotterierechtlichen Beurteilung.» Vrt. kuitenkin *Heinonen*, joka 1960-luvun alussa arveli (*Mainostaja* 1963: 2 s. 30): »Jos ja kun niihin eräissä tapauksissa puututaan, on syynä oleva yksinomaan kansantaloudelliset tai yhteiskuntapolittiset näkökohdat. Niinpä esimerkiksi mainoskilpailujen toimeenpano-oikeuden rajoitukset ovat läheisessä suhteessa arpajaistoiminnan yleiseen sääntelyyn.»

»Nykyisin arpajaistoimintojen harjoittamista yleisesti hyväksyttyjen tarkoituksien tukemiseksi enempää kuin arpajais- ja pelitoimintoihin osallistumista sinänsä ei enää sanottavasti arvosteltane moraalisin perustein. Arpajaistoiminnoilla onkin kasvava merkityksensä monien yhteiskunnan kannalta arvokkaiksi koettujen toimintojen rahoittajana sekä arpajaisiin osallistuvien vapaa-ajan viihteenä.

Arpajaistoiminnan voimakkaasti laajetessa ja monipuolistuessa nykyisen teknologian ansiosta ja elintason noustessa sekä vapaa-ajan lisääntyessä, on arpajaisten yhteiskunnallisesti kielteisiinkin puoliin alettu viime aikoina kiinnittää kasvavaa huomiota. Eräiden ulkomaisten ja osaksi kotimaistenkin tutkimusten perusteella on mm. esitetty oletuksia arpajaistoimintojen vaikutuksesta vähentää yksityisen kansalaisen kiinnostusta omalla työpanoksellaan parantaa elinolosuhteitaan. Liiallisen pelitoimintoihin osallistumisen on katsottu kasvattavan epärealistista asennoitumista elämän olosuhteisiin yleensä. Vaikkakin oman maamme osalta ainakin toistaiseksi puuttuu selviä näyttöjä tämän suuntaisesta kehityksestä, komitean käsityksen mukaan tulisi myös näihin seikkoihin kiinnittää huomiota arpajaistoimintoja säänneltäessä.»²⁴

Liiketoiminnan yhteydessä tarjottavien sattumanvaraisten etujen sääntelyssä arpajaiskomitean esittelemillä näkökohdilla voinee olla vain eräänlaisen kaukaisen taustatekijän merkitys.²⁵ Läheisemmin kuin arpajaistoiminnan sääntelyyn tulisi po. sattumanvaraisten etujen käytön sääntelyn kytkeytyä erilaisten myynninedistämistoimenpiteiden, kylkiäisten, yhdistettyjen tarjousten, keräilymerkkien jne. sääntelyyn. Kuluttajan kannalta näihin ns. lisäetuihin liittyy usein se negatiivinen piirre, että ne ovat omansa vaikeuttamaan tuotevalintaa ja päätöksentekoa: hintavertailut saattavat käydä mahdottomiksi, ostopäätökset ajaututaan tekemään epäasiallisin perustein jne.²⁶ Kuluttajansuojalailta kuluttajan lie-
nee lupa odottaa sääntelyjä, jotka vähentävät näitä haittavaikutuksia.²⁷

Arpajaislainsäädännön tavoitteena saattaa vielä tänä päivänä osaltaan

²⁴ KomMiet 1973:138 s. 2.

²⁵ Onhan arpajaisten vetovoima edelleen ilmeinen. Olli Alho väittää Annassa (9/1975 s. 67): »arpajaistyyppisillä kilpailuilla on samanlainen oopiuminkaltainen luonne, josta Marx puhui uskonnon yhteydessä.»

²⁶ Ks. Bernitz—Tiili, s. 143 ss.

²⁷ Kraft kirjoittaa kuluttajien intresseistä (s. 211): »Dabei handelt es sich um die Interessen, die darauf gerichtet sind, in freier, von unsachlicher Einflussnahme verschonter Entscheidung das am günstigsten erscheidende Angebot auswählen und gegebenenfalls akzeptieren zu können.» Ks. myös Callmann, s. 1053 ss.

olla pelihimon hyväksikäytön estäminen ja eräänlainen yksityisen varainkäytön valvonta. Näin ollen sääntely voi rajoittua vain vastikkeellisia arvontoja koskevaksi. Kilpailutoimien moitteettomuutta sääntelevän normiston tavoitteiden tulee olla pidemmälle ulottuvia: on rajoitettava sellaisten myynninedistämiskeinojen käyttämistä, jotka vaikeuttavat valintaa tai suorastaan houkuttelevat perustelemattomiin päätöksiin. Kielto, joka rajoittuu vain vastikkeellisiin arvontoihin, ei riitä tämän päämäärän saavuttamiseen. Kaikki liiketoiminnan yhteydessä tapahtuva sattumanvaraisten etujen jakaminen tulisi kieltää. Samasta näkökulmasta olisi tarkasteltava myös muita edellä mainittuja menekinedistämiskeinoja.

Käytännön ratkaisutoiminnan kannalta mainosarpajaisten kieltoon liittyisi eräitä merkittäviä etuja. Kielto olisi yksinkertaisuudessaan helposti valvottavissa. Se ei myöskään kaipaisi tuekseen asetuksella annettavia tai muita lisämääräyksiä. Niinikään se olisi omansa vähentämään tulkintariitoja.

INCIDENTAL BENEFITS IN BUSINESS PRACTICE

Summary

I. Pursuant to the Lotteries Act of 1 Sept. 1965/491 lotteries may be arranged only upon permission by the proper authority for charitable or otherwise idealistic purposes. The arranging of a lottery without a permit is punishable, depending on the circumstances, even by imprisonment. The legislation on lotteries, however, includes numerous detailed provisions concerning the arrangement of lotteries in specific instances. The prevailing legislative policy as regards the permissibility of lotteries in general is deprecatory, but lotteries may be allowed, if their use is conducive to the effectuation of accepted social policies.

The negative attitude of the legislator is even more pronounced with respect to the use of lotteries as a business practice. Article 8 of the Act Against Unfair Competition of 31 Jan. 1930/34 provides:

»Anyone, who in the course of his business, or in connection therewith, gives, offers, or promises a gift, rebate, or benefit, the acquisition of which is fortuitous, shall be fined or sentenced to imprisonment not exceeding six months, unless the act be declared punishable in the Penal Code.

The provisions of paragraph 1 of Article 8 shall not be applied, if the benefit mentioned therein may be considered a remuneration for a service performed.»

Statutory law, it seems, does not allow for the use of lotteries or similar methods of marketing to any considerable extent. Everyday experience, however, tells us that various sales promotion lotteries and competitions by no means are rare. Available information on advertising costs further strengthen this impression.

This conflict between the law and actual practice stimulates several questions. Does the practitioner of today view sales promotion lotteries

in a different light than the legislator of bygone times? Why was Article 8 inserted into the Act Against Unfair Competition in the first place? Is it possible that the legislation on lotteries failed to cover the subject exhaustively? Why have the attitudes towards lotteries in general been restrictive, especially with respect to their use as a sales promotion or marketing device? Can legislative policy goals set in the nineteen thirties find any response in the nineteen seventies? Do the changing attitudes as regards the necessity for consumer protection have any bearing upon the matter?

Questions abound. The manner in which Article 8 of the Unfair Competition Act has been construed and applied during the past forty years is by no means the least important of them.

The present study sets out, i.e., to find answers to the questions stated above. The introductory part of the work offers an analysis of general attitudes towards lotteries as held by legislative bodies through history. Second, an effort will be made to clarify the motives for inserting Article 8 into the Unfair Competition Act. The third, and in a way most important task consists of describing the manner in which Article 8 of the Act Against Unfair Competition has been construed and applied. The fourth line of approach is static in character: some recommendations and predictions regarding the (correct) interpretation of the provision in question will be stated. Views *de lege ferenda* will be submitted in the final part of the study.

II. In the beginning of the 18th Century when Finland was part of the Swedish monarchy, the lawgiver was moved to battle a rapidly spreading gambling fever. Acts designed to protect merely the finances of the citizenry against disastrous gambling losses did not suffice, even the pastimes of the population were subjected to regulation. Lotteries held a special position among various games of hazard: it was common to arrange lotteries upon permission by royal charter for public purposes, such as financing of wars and building of churches and poorhouses. Lotteries could not, however, be arranged for private purposes.

At the onset of the period of autonomy in Finland (1809—1917) the statutes and ordinances given during the period of Swedish supremacy were allowed to remain in force. As the years passed, the regulations concerning various forms of gambling, including lotteries, grew old and difficult to interpret consistently. Consequently, lotteries were frequently arranged without permission for multifarious purposes. Gradu-

ally, this practice lead to a point, where the need for new legislation could no longer be neglected. The legislative attitude towards lotteries remained unchanged: arranging lotteries was prohibited because of the danger of moral degeneration, but was permitted in special cases if arranged for charitable or similar public purposes.

Later the punitive provisions were transferred to the Penal Code, while rules for the arranging of lotteries were given in detail in lottery ordinances.

III. The interest shown by the general public towards lotteries did not pass unnoticed by the merchants. The use of fortuitous benefits as a demand promoting device occurred as early as the beginning of the Century. In 1917 the Finnish Senate Department of Justice sentenced a merchant, who had inserted lucky coins into cigarette packets, for arranging a lottery without proper permission. The decision had a generally preventive effect for a while, but approximately ten years later sales promotion lotteries had almost become fashionable. The practice was opposed even in the business trade press and demands were raised for state interference and control. The demands were met with success. Through the initiative of the Chancellor of Justice, several businessmen, who had made use of sales promotion lotteries, were prosecuted for arranging lotteries without permission and duly sentenced.

When the popularity of sales promotion lotteries had reached its height preparatory work on the Act Against Unfair Competition was already attaining its final stages. The Finnish Chamber of Commerce and the merchants' union expressed their desire that a provision concerning fortuitous benefits be included in the proposed act. Their desire was granted. The inclusion of a fortuitous benefits provision in the Act Against Unfair Competition was not, during parliamentary introduction, motivated by legislative policy grounds, such as trade regulation or consumer protection. The provision was considered necessary to prevent circumvention of the lotteries legislation, which was not conceived to reach all sales promotion lotteries.

IV. The Unfair Competition Act having been in force a few years, the merchants among themselves raised the question of strengthening the effect of the act. Neither authorities nor businessmen had availed themselves of the means provided by the act in order to bring business misuses into the province of the courts. An agreement was reached

to found an organization impartially representing the whole business community and to give this organization the task of inducing parties to settle conflicts or unclear issues with respect to business practices by way of negotiation. Court proceedings were to be used only as a final means of settling disputes. The plans proceeded successfully, and in the Spring of 1937 a Council for the Supervision of Business Competition was founded. The Council stood under the supervision of the Finnish Chamber of Commerce and functioned by giving opinions on request as to whether specific acts or practices undertaken by a businessman in the course of his business were to be considered contrary to the Act Against Unfair Competition or agreed standards of conduct within the business community.

a. The Supervisory Council began to be employed by the business community only during the nineteen fifties. During the postwar period of scarcity there was no need to augment demand for products.

With respect to Article 8 of the Unfair Competition Act, the central problem the Council had to deal with concerned the correct approach to the issue of gratuitously granted incidental benefits. The provision had been inserted into the act for the definite purpose of preventing circumvention of the lotteries legislation, which, *expressis verbis*, defined the concept of lottery as including an element of consideration, i.e., participation in a lottery necessitated payment of a stake. The Council for the Supervision of Business Competition reached the following conclusion: Article 8 of the Unfair Competition Act was applicable to cases involving gratuitous giving of incidental benefits as well as prize competitions, where the competition rules acted as buying incentives for customers.

In the nineteen fifties, 16 opinions on sales promotion competitions arranged for customers were published. The list of opinion requesters is monotonous: in 11 cases an opinion was sought by the arranger of the competition in question, in 2 cases by the court, in 2 cases by a union of the trade concerned, and in only 1 case by a business competitor.

The Supreme Court has had occasion to consider fortuitous benefits only twice. In both cases the Court construed the statute more strictly with respect to the defendants than had the Council. (KKO 1957 II 2; KKO 1960 II 20). The scarcity of Supreme Court decisions on the issue may be explained by two circumstances. First, the majority of Council opinions given upon request by competition arrangers involved instances where the

competition in question was merely being planned: in most of these cases the opinion resulted in abandonment of plans for customer competitions. Second; businessmen showed reluctance to institute proceedings against their competitors, nor were the authorities overly interested in diligent pursuing of cases of possible misuse. With respect to court cases, however, lower court decisions were frequently and drastically overruled on appeal. Statutory law on the subject of fortuitous benefits was uncertain, and the time for reform ripe.

b. In 1957 a committee was set up and entrusted with the task of analyzing extant law with a view to correct it in part. The committee completed its task in 1959. The partial reform plans, however, were abandoned somewhat later, as an unanimous decision had finally been reached to the effect that the legislation concerning unfair competition was to be revised in its totality and in cooperation with other Nordic countries. Consequently a new committee was set up to continue the reform efforts.

Meanwhile, the Supervisory Council continued its work. At the onset of a new decade, the Council altered its views regarding the use of incidental benefits in business. Henceforth,

1) if participation in a lottery was dependent upon payment of a fee or stake, the practice could be enjoined as contrary to proper standards of conduct pursuant to the general clause in Article 1 of the Unfair Competition Act, and

2) if participation was gratuitous and the prizes to be rewarded could not be considered remuneratory, the practice could be enjoined pursuant to paragraph 1 of Article 8 of the Unfair Competition Act.

The Council's new approach drew heavy criticism from legal writers. The new committee published a first draft for a revised competition law and advocated a very lenient view on the subject of fortuitous benefits. The business community, moreover, did not greet the new approach of the Council with enthusiasm. During the latter part of the decade the Council reverted to its former position: Article 8 of the Act Against Unfair Competition was again considered applicable only to non-gratuitous lotteries arranged for sales promotion purposes.

During the short period when even gratuitous sales promotion lotteries were held impermissible, the Council was confronted with the problems arising from the exceptionary rule provided in paragraph 2 of Article

8. Before the Council altered its position there had been scant reason to consider this provision. The prerequisite conditions for applying the exceptional provision crystallized: benefits of a remuneratory character were permissible only where the »service performed» by the customer amounted to something more than a gain in mere sales promotion for the arranger of a competition. Moreover, prizes rewarded in such cases had to be proportional to the gain actually acquired.

In the majority of cases discussed above, the opinions were requested by businessmen planning to arrange sales promotion competitions. Such was the case in 20 out of 28 opinions sought during this period; in six cases an opinion was sought by a competitor or union of the trade concerned, and in two cases by the court.

The revisory committee set up in 1960 had completed its task in 1967. The work had been carried out in cooperation with the other Nordic countries. The national drafts differed from each other, however, and in an effort to iron out the biggest discrepancies, cabinet negotiations were initiated in the Fall of 1968. The outcome of these negotiations differed altogether from previous expectations, as it became clear that Sweden aimed to carry out the legislative reform on entirely new premises.

c. The Finnish Chamber of Commerce affiliated Council for the Supervision of Business Competition was subjected to organizational reform towards the end of the nineteen sixties. New Statutes were adopted in 1968.

The main incentive for organizational reform was the fact that Finland had adopted the International Code of Advertising Practice in the Fall of 1967. As no body entrusted with national application of the Code had been set up, it seemed expedient to enlarge the scope of the Council's competence to include interpretation of the Code.

The amendment of the Statutes included revisions besides the enlarging of the Council's competence. As the Council had never acted in a truly supervisory capacity, its name was altered: the Supervisory Council was henceforth called the Board of Business Practices of the Finnish Chamber of Commerce. Board members were still to be elected by the Chamber of Commerce. Members had to meet certain eligibility requirements, i.e., good (civic) standing and ability to represent adequately legal expertise in the field, various business interests, advertising agencies, and consumers, respectively.

The Statutes of the Board were amended anew in 1971. This amendment was intended to emphasize the public policy interests underlying the suppression of unfair business practices. The goal was approached along two paths: first, by changing the composition of Board members, and second, by increasing the number of eligible opinion seekers. Thus, three out of the ten Board members were to represent consumers, and the right to request an opinion from the Board was extended to the Consumer Council and to a body designated for that purpose by the Ministry of Commerce and Industry.

The reorganized Board did not deviate from the settled line of inquiry. In cases involving the granting of fortuitous benefits in business, the gravamen was continually found in the compensatory element, i.e. some form of payment by the customer being a prerequisite for his attaining a promised benefit. The evaluation of the compensatory element was based on a standard of probable consumer conduct, in keeping with the approach laid down by the Council during the nineteen fifties and sixties.

The enlarging of the scope of the Board's competence to include application of the International Code of Advertising Practice brought about some novel characteristics with respect to Board opinions. Increasingly, attention was paid to deceptive or otherwise misleading aspects in the advertising of fortuitous benefits.

Even after 1968, most opinions have been sought by businessmen planning a sales promotion campaign and wanting to ascertain its legality. Out of a total of 25 cases, 19 have involved requests for such advisory opinions. Three requests have been filed by competitors to the arranger of such a campaign, two by professional unions, and one by the Consumer Council.

In the Fall of 1970 the committee set up for revising unfair competition legislation was reactivated: it was requested to rewrite the committee draft proposal of 1967 into a bill for introduction in Parliament. The bill had been drafted in 1971 with the heading: An Act Concerning Improper Business Conduct. The installation of the office of Consumer Ombudsman was proposed in order to safeguard consumer interests. With respect to lotteries arranged for sales promotion purposes, the committee wished to prohibit only non-gratuitous lotteries.

The bill never became law. The Ministry of Justice had begun to plan a total reform directed at consumer protection, which it had com-

pleted in 1975. The Proposal for Consumer Protection Legislation includes a provision on fortuitous benefits. The rule proposed has a familiar ring: only sales promotion lotteries involving compensation paid by the consumer are to be prohibited.

The consumer protection proposal seems to have revived interest in the bypassed bill containing a proposal for a novel act on unfair competition. Yet another committee was set up in the Spring of 1975 with orders to redraft the bill.

IV. It is, at present, difficult to predict the contents of future court decisions concerning Article 8 of the Act Against Unfair Competition of 1930, as well as to present recommendations for its interpretation. Technically the provision is poorly constructed; the preparatory documents possess little informative value; and practitioners have grown accustomed to abide by the guidelines laid down by the Board of Business Practices during its various phases without questioning their correctness.

The relationship between Article 8 of the Unfair Competition Act and the general lotteries legislation has, itself, remained unresolved. Originally, the provision was introduced as a complement to the Lottery Act, but it has, in practice, developed into a *lex specialis* for sales promotion lotteries. Thus, if the compensatory element has been contained in the act of buying a product, Article 8 of the Unfair Competition Act, not the Lotteries Act, has been found applicable. Sales promotion lotteries requiring the payment of a special fee or stake are rarely, if ever, arranged in a business context.

Construing the compensatory element as a prerequisite for holding a lottery illegal is so common today, that if the scope of Article 8 should be extended to cover gratuitous lotteries as well, both the Board of Business Practices and the courts would find their workload of competition cases severely increased.

With respect to the established practice of the Board as well as the courts, it is notable, that the possibility of applying the general clause of Article 1 of the Unfair Competition Act to cases involving sales promotion lotteries has not raised greater attention. Accepting as a general rule that the special provision in Article 8 reaches only non-gratuitous sales promotion lotteries, it may prove expedient to apply the general clause in cases concerning sales by means of so-called psycho-

logical coercion. The general clause could advantageously be applied also in cases, where the prizes rewarded customers are exceptionally big or tempting, or where competition rules are incorrectly or insufficiently explained to prospective customers. As a general rule, however, instances of deceptive advertising are to be dealt with pursuant to Article 2 of the Unfair Competition Act.

V. The Proposal for Consumer Protection Legislation offers some basis for views *de lege ferenda*. From the viewpoint of Nordic law developments, the fortuitous benefits provision included into the proposal is extremely interesting. Prior to the introduction of the new marketing legislation, Finland was the only Nordic country to prohibit the use of incidental benefits in the context of the legislation against unfair competition. As a result of ever increasing demands for consumer protection, a similar, prohibitive rule was adopted by Norway and Denmark in connection with their new marketing statutes. In Sweden special regulation of the subject is superfluous: sales promotion lotteries have traditionally been held in check by recourse to the general lotteries legislation.

Today, Norwegian, Swedish, and Danish law prohibits the offering of fortuitous benefits in the course of business. The prohibition is absolute, i.e., it is not limited to non-gratuitous lotteries, such as lotteries, participation in which is confined, e.g. to the buyers of a specific product. In Finland, the prohibition, as written in Article 8 of the Unfair Competition Act is not linguistically limited to non-gratuitous sales promotion lotteries. Preparatory drafts and documents offer no clear support for such an interpretation. Consequently, there do not seem to exist any obstacles preventing the application of the prohibitive rule to all kinds of incidental benefit offers or promises. The Proposal for Consumer Protection Legislation, however, introduces delimitations of this freedom of interpretation. According to the proposal, the prohibition of sales promotion lotteries would clearly be confined to non-gratuitous lotteries. Legal developments in this field thus seem to proceed in a direction opposite to that of the other Nordic countries.

The rule prohibiting businessmen from granting customers fortuitous benefits was introduced into the law half a century ago for reasons that were closely connected with the regulation of hazardous games, i.e., lotteries. Today, such rules should rather be tied in with the regulation of various means of sales promotion. For consumers, diverse gifts and

extra benefits often have a negative aspect in that they tend to render more difficult the process of freely choosing products and making decisions; comparison of prices may become impossible, products may be bought on arbitrary grounds, and so on. The proposed consumer protection law being new, the consumer may have to wait for regulations that decrease the above mentioned negative effects. Several arguments can be raised in defence of a total prohibition.

TAPAUSHAKEMISTO

A. Kotimaiset tapaukset

1. Tuomioistuinratkaisut

SOO p. 471/11. 10. 1917	35 ss., 40, 56, 166, 167, 175, 183
KKO 1957 II 2	89 ss., 167
KKO 1960 II 20	91 ss., 169
KHO 1946 I 39	72
KHO 1946 II 336	72
KHO 1946 II 391	72
KHO 1973 B II 622	149
KHO 1. 10. 1974 taltio 2744	149
Turun HO p. 365/12. 3. 1928	41
Turun HO p. 425/22. 3. 1928	40, 56, 93
Turun HO p. 1088/8. 10. 1928	40
Turun HO p. 1565/14. 12. 1928	42
Turun HO p. 256/28. 2. 1929	41
Vaasan HO p. 28. 6. 1960	95 ss.

2. Liikekilpailun valvontakunnan ratkaisut ja liiketapalautakunnan lausunnot

26/1939	70
32/1941	71
58/1949	72
72/1950	82, 85, 97
75/1950	76, 85, 171
77/1951	85, 87
79/1951	86, 88
99/1954	82, 84
103/1954	83, 84, 90
105/1954	84
114/1956	86, 189
115/1956	77, 102
120/1957	87
124/1957	77, 102, 171
126/1957	78, 95
126 a/1957	79
126 b/1957	80, 91, 95
134/1957	77, 80, 171
145/1958	80
175/1960	104, 113
179/1960	102, 113, 171
188/1961	105
195/1962	118

196/1962	105, 114, 116
202/1962	104, 105, 113, 114, 115, 179, 185, 202
204/1962	117
208/1962	113
214/1963	114, 117
228/1964	114, 115, 179, 202
232/1964	118
233/1964	117, 118
240/1965	102, 114, 171
242/1965	113
243/1965	104
250/1965	118, 189
254/1965	104, 114, 115, 179, 202
255/1965	102, 116, 171, 185
256/1965	104, 105
257/1965	117
260/1965	145
261/1965	106 s.
283/1967	114
297/1967	110 s.
301/1968	112
305/1968	144, 187
306/1968	138
308/1968	139
323/1969	140, 142
324/1969	138, 141, 142
325/1970	141, 169
332/1970	139, 144, 187, 202
346/1970	139, 145, 169, 187
347/1970	140, 146, 170, 187, 202
348/1971	141, 169
349/1971	143, 189
350/1971	140, 143, 189
357/1971	140, 170
359/1971	142, 181, 185
362/1971	139, 170
368/1971	141, 169
370/1971	141
371/1972	141, 169
372/1972	170
373/1972	140
382/1973	143
386/1973	141, 146, 169, 185
389/1973	143, 189
392/1973	141, 146
393/1973	142
398/1974	141

B. Ulkomaiset tapaukset

NJA 1947.655	74, 176
Svean HO t. DB I: 135/1967	177
Märknadsdomstolen 3. 7. 1973	184
BGH 17. 11. 1972/GRUR 1973.474	183
BGH 26. 1. 1973/GRUR 1973.418	182
BGH 16. 3. 1973/GRUR 1973.591	182
BGH 25. 5. 1973/GRUR 1974.156	183
BGH 2. 11. 1973/GRUR 1974.729	184

Asiahakemisto

- Ajanvieteluonne 95, 106, 174
 Alennus 173
 Arpajaiset 1 ss., 9 ss., 36 ss., 55 ss.,
 71 ss., 116 s., 120 ss., 148 ss., 164 ss.
 — kiinteistöarpajaiset 18
 — luokka-arpajaiset 16
 — numeroarpajaiset 16
 — raha-arpajaiset 22, 31 ss., 123
 — tavara-arpajaiset 17, 21 s., 28 ss.
 — valtionarpajaiset 10, 11, 16, 22
 Arpajaisvero 148 s.
 Asiakassuhde 49
 De facto-vastikkeellisuus 80 s., 112,
 169
 Harhaanjohtava mainonta 63, 144 ss.,
 182, 184, 185 ss.
 Keskuskauppakamari 66 s., 133
 Korvaus tehtävästä 82 ss., 97, 114 s.,
 179, 201 s.
 Kuluttaja-asiamies 152, 157, 159
 Kuluttajansuoja 44, 53, 74, 107, 126,
 131, 151 ss., 198 ss.
 Lahjonta 63, 87, 190 ss.
 Lausunnon pyytäjät 88, 119, 134, 136,
 147
 Liikekilpailun valvontakunta 69, 108
 Liiketapalautakunta 133 s., 136
 Liiketoimi 51, 58, 75 ss., 88, 92, 102 s.,
 138, 170 ss.
 Mainonnan kansainväliset perussään-
 nöt 133 ss., 137, 143 ss., 147
 Mainonnan kustannukset 5 ss.
 Myyjäkilpailut 85 ss., 88, 117 s., 129,
 130, 143, 154, 189 ss.
 Myynninedistämistoimenpiteiden kan-
 sainväliset perussäännöt 137 s.
 Norja 65, 127, 132, 151, 155 s., 203
 Palkinnot 82 ss., 97, 114 s., 179, 201 s.
 Pelihulun hyväksikäyttö 182, 183, 187
 Pikkuarpajaiset 2, 120, 149
 Postimaksu 170
 Psykologinen ostopakko 97, 169, 182,
 184
 Ruotsi 65, 73, 128, 132, 151, 192 ss., 203
 Saksa 63 s., 181 ss., 192
 Sanktiot 196 s.
 Sattuma 117, 174 ss.
 Sweepstakes 163, 184
 Tanska 65, 127 s., 132 s., 151, 156 s.,
 203
 Tehtävä 81 ss., 97, 100, 113, 142 s., 179
 Uhkapeli 9, 12 ss., 18, 23 ss.
 Uudistushankkeet 98 ss., 123 ss., 151
 ss., 198 ss.
 Vastikkeellisuus 36 s., 39, 40 s., 56 ss.,
 64, 74, 78 ss., 91, 95, 97, 103 ss., 118
 s., 122, 124, 129, 138 ss., 152, 158,
 167 ss., 199
 Vastikkeettomat arpajaiset 30 s., 106,
 108 ss., 119, 147, 153
 Vedonlyönti 13
 Vilpillinen mainonta 63, 144 ss., 182,
 184, 185 ss.
 Vilpitiön mieli 40, 56, 93 s.
 Voittokuponkijärjestelmä 45, 83, 89 ss.
 Yleislauseke 45, 60 ss., 88, 104 s., 107,
 108, 129, 140 s., 158, 180 ss., 188 s.,
 196
 Ylenmääräinen houkuttelu 182, 183,
 185

